

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BATI KAYNAKLARINDA ZAZALAR VE ZAZACA

Yılmaz KANAT

131301101

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

BİNGÖL - 2019

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BATI KAYNAKLARINDA ZAZALAR VE ZAZACA

Yılmaz KANAT
131301101

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

BİNGÖL - 2019

UNİVERSİTEYA BİNGOLİ
ENSTİTÛYA ZIWANANÊ GANIYAN
QISMÊ ZIWAN Û EDEBİYATÊ ZAZAKİ

TEZÊ LİSANSO BERZİ

ÇİMEYANÊ ROCAWANİ DI ZAZAYİ U ZAZAKİ

Yılmaz KANAT

131301101

Zanayerê Tez

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

ÇOLİG - 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Batı Kaynaklarında Zazalar ve Zazaca* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2019

Yılmaz KANAT

TEZ ONAY SAYFASI

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğüne

Batı Kaynaklarında Zazalar ve Zazaca isimli bu çalışma, jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin Basuğuy İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Canser Kardeş İmza:

Üye (Danışman) : Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Aydoğdu İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2019 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Abdulnasır SÜT
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	I
İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	VI
KILMATE	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
KISALTMALAR	XI
TABLO LİSTESİ	XIII
ŞEKİL LİSTESİ	XIV
HARİTA LİSTESİ	XVI
RESİM LİSTESİ	XVII
GİRİŞ	1
Araştırma Konusu ve Alanının Tespiti.....	1
Kullanılan Yöntem-Teknikler ve Bilimsel Kriterler	1
Çalışmanın Amacı	3
Çalışmanın Önemi	3
Çalışmanın Çerçevesi	4
Çalışmanın Kaynakları	4
Zaza Halkı ve Dili Hakkında Genel Bilgiler	8
Coğrafya ve Nüfus.....	8
Din ve İnanç	11
Zazacanın Konumu ve Yazılı Tarihi	11
İlk Dönemlerde Zazalar ve Zazaca.....	15
Osmanlı Kaynaklarında Zazalar	17
BİRİNCİ BÖLÜM	20
1. ERKEN DÖNEM BATI KAYNAKLARINDA ZAZALAR VE ZAZACA (1765-1899)	20
1.1. 1770 Yılına Ait Bir Haritada “Zaza” İbaresini	20
1.2. Carsten Niebuhr (1733-1815) <i>Reisebeschreibung nach Arabien und Anderen Umliegenden Landern</i> (Arabistan ve Civar Ülkelere Gezi Notları-1778)	21

1.3. Claudius James Rich (1787-1821) <i>Narrative of a residence in Koordistan and on the site of ancient Nineveh</i> (Kürdistan ve Eski Ninova Şehri Bölgesinden Anlatılar-1836)	25
1.4. Ivanoviç Lerch (1827-1884) <i>Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer</i> (Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar 1856-1857).....	27
1.5. Robert Gordon Latham (1812-1888) <i>Opuscula, essays chiefly philological and ethnographical, 'On a Zaza Vocabulary'</i> (Opuscula, Esas Olarak Filolojik ve Etografik Denemeler, "Zaza Kelime Bilgisi Üzerine"-1860)	37
1.5. Otto Blau (1828-1879) ve Wilhelm Strecker, <i>Mundarten Der Duzik in Dersim</i> (Dersim'deki Duzik Ağızları-1862)	40
1.7. Friedrich Müller (1834-1898) <i>Beiträge zur Kenntnis der neupersische dialekte</i> (Yeni Farsça Lehçelerinin Bilgisine Katkıları-1865)	42
1.8. Alexandre/Auguste Jaba (1801-) <i>Dictionnaire kürde-francais</i> (Kürtçe Fransızca Sözlük-1879), <i>Recueil de Notices et de Récits kourdes servant a la connaissance de la langue de la littérature et des tribus du Kourdistan</i> (Kürtlere Dair Kısa Tanıtım Yazıları ve Öyküler Derlemesi-1860)	45
1.9. İngiliz Konsolos John G. Taylor (1821-1901) <i>Travels in Kurdistan, with Notices of Sources of the Eastern and Western Tigris and Ancient Ruins in Their Neighbourhood</i> (Kürdistan'da Geziler, Doğu ve Batı Dicle'nin Kaynaklarının Notları ve Yakın Çevresindeki Eski Kalıntılar-1865), <i>Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan, and Upper Mesopotamia, with Notes of Researches in the Deyrsim Dag</i> (Dersim Dağında Yapılan Araştırma Notlarıyla Ermenistan, Kürdistan ve Yukarı Mezopotamya Turu Dergisi-1866)	47
1.10. M. Ferdinand Justi (1837-1907) <i>Kurdische Grammatik</i> (Kürtçe Dilbilgisi-1880).....	51
1.11. Eduard Sachau (1845-1930) <i>Reise in Syrien und Mesopotamien</i> (Suriye ve Mezopotamya'da Seyahat-1893).....	53
İKİNCİ BÖLÜM	58
2. 20. YÜZYIL ve SON DÖNEM BATI KAYNAKLARINDA ZAZALAR VE ZAZACA (1900-).....	58
2.1 Albert Von Le Coq (1860-1930) <i>Kurdische Texte</i> (Kürtçe Metin-1903).....	58
2.2. Oscar Mann (1867-1917) ve Karl Hadank (1882-1945) <i>Mundarten der Zâzâ, Hauptsächlich aus Siwerek Und Kor</i> (Genelde Siverek ve Kor'dan Zaza Ağızları-1932).....	60
2.4. Ely Bannister Soane (1881-1923) <i>Report on The Sulaimania District of Kurdistan</i> (Kürdistan'ın Süleymaniye Bölgesi Hakkında Rapor-1910), <i>To Mesopotamia And Kurdistan In Disguise</i> (Mezopotamya ve Kürdistana Gizli Yolculuk-1914)	74

2.5. L. Molyneux-Seel (-1915) <i>A Journey In Dersim</i> (Dersime Bir Yolculuk-1914).....	78
2.6. L. O. Fossum (1879-1920) <i>A Practical Kurdish Grammar</i> (Pratik Kürtçe Dilbilgisi-1919)	83
2.7. V. Minorsky (1877-1966) <i>La domination des Dailamites</i> (Deylemliler-1931), <i>Kurdistan, Kurds In The Encyclopædia of Islam</i> (İslam Ansiklopedisi'ndeki Kurdistan ve Kürtler-1927), <i>The Gūrān</i> (Goran-1943), <i>A "Soyūrghāl" of Qāsim b. Jahāngīr Aq-qoyunlu</i> (Akkoyunlu Kasım Cihangir-1939), <i>The Tribes of Western Iran</i> (Batı İran Aşiretleri-1945).....	85
2.8. Araştırmacı Richard N. Frye (1920-2014) ve Verlag C. H. Beck, <i>The History of Ancient Iran</i> (Eski İran Tarihi-1983)	89
2.9. David N. Mackenzie (1926-2001) <i>The Origins Of Kurdish</i> (Kürtçenin Kökenleri-1961), <i>Notes On Southern Zaza (Dimili)</i> (Güney Zazacası Üzerine Notlar-1995)	91
2.10. Jacques Maurais, <i>The phoneme System of Zaza</i> (Zazacanın Ses Sistemi-1978).....	93
2.11. Terry Lynn Todd, <i>A Grammar Of Dimili Also Known As Zaza</i> (Ayrıca Zazaca Olarak Bilinen Dimili Dilbilgisi-1985).....	96
2.12. Prof. Dr. Jost Gippert (1956--) <i>Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache</i> (Mannheim Zaza Kitap Şenliği'ndeki "Zazacanın Tarihsel Gelişimi" Adlı Konuşması-1996)	101
2.13. Ludwig Paul (1963-) <i>The Position of Zazaki among West Iranian Languages</i> (Zazacanın Batı İrani Diller Arasındaki Yeri-1995), <i>Zazaki: Grammatik und Versuch einer Dialektologie</i> (Zazacanın Dilbilgisi ve Lehçeleri-1998).....	104
2.14. Eberhard Werner (1966-) <i>Rivers and Mountains, A Historical, Applied Anthropological and Linguistical Study of the Zaza People of Turkey including an Introduction to Applied Cultural Anthropology</i> (Nehirler ve Dağlar, Türkiye'nin de dahil olduğu, Zaza Halkının Tarihsel, Uygulamalı Bir Antropolojik Dilbilimsel Çalışması ve Uygulamalı Kültürel Antropolojiye Giriş-2017)	109
KAYNAKÇA	119
EKLER.....	126
EK 1. Derleme Metinlerin Orijinal Halleri.....	126
Ek 1.1. Alman Asıllı Danimarkalı Oryantalist Carsten Niebuhr, Arabistan ve Civar Ülkelere Gezi Notları, Orijinal Metinler.....	126
Ek 1.2. Peter J.A. Lerch, Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar, Orijinal Metinler	128

Ek 1.3. Peter Ivanocich Lerch'in Zazaca Derlemelerindeki Tekil Cümleler ve Türkçe Karşılıkları.....	197
Ek 1.4. Robert Gordon Latham, Opuscula, Esas Olarak Filolojik ve Etografik Denemeler, "Zaza Kelime Bilgisi Üzerine", Orijinal Metinler.....	199
Ek 1.5. Otto Blau ve Wilhelm Strecker, "Dersim'deki Duzik Ağızları", Orijinal Metinler.....	201
Ek 1.6. Friedrich Müller, Yeni Farsça Lehçelerinin Bilgisine Katkıları, Orijinal Metinler.....	203
Ek 1.7. İngiliz Konsolos John G. Taylor, Kürdistan'da Geziler, Doğu ve Batı Dicle'nin Kaynaklarının Notları ve Yakın Çevresindeki Eski Kalıntılar, Orijinal Metinler.....	222
Ek 1.8. M. Ferdinand Justi, Kürtçe Dilbilgisi, Orijinal Metinler.....	224
Ek 1.9. Eduard Sachu, Suriye ve Mezopotamya'da Seyahat, Orijinal Metinler.....	227
Ek 1.10. Ernest Chantre, Transkafkasya, Küçük Asya ve Suriye'de Bilimsel Görevler adlı eserde olan Zazaların fotoğrafları.....	228
Ek 1.11. Albert Von Le Coq, Kurdische Texte adlı eserde geçen Zazaca hikayelerin transkribe edilmiş halleri bu hikayelerde geçen cümleler.	238
Ek 1.12. Oscar Mann ve Karl Haddank, Genelde Siverek ve Kor'dan Zaza Ağızları adlı eserde geçen Zazaca orijinal metinler.....	257
Ek 1.13. Mark Sykes, Dar-ül-İslam: Türkiye'nin Asya Eyaletlerinden On Tanesine Yapılan Yolculuğun Bir Kaydı ve Halife'nin Son Mirası: Türk İmparatorluğu'nun Kısa Bir Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri), Orijinal Metinler	306
Ek 1.14. Ely Banister Soane, Mezopotamya ve Kürdistana Gizli Yolculuk, Orijinal Metinler	308
Ek 1.15. L. O. Fossum, Pratik Kürtçe Dilbilgisi, Orijinal Metinler	309
Ek 1.16. Minorsky, Deylemliler, İslam Ansiklopedisi'ndeki Kürdistan ve Kürtler, Goran, Akkoyunlu Kasım Cihangir ve Batı İran Aşiretleri, Orijinal Metinler.....	310
Ek 1.17. Frye, Eski İran Tarihi, Orijinal Metinler	314
Ek 1.18. David N. Mackenzie, Kürtçenin Kökenleri, Güney Zazacası Üzerine Notlar, Orijinal Metinler	315

Ek 1.19. Jacques Maurais, Zazacanın Ses Sistemi, Orijinal Metinler	317
Ek 1.20. Terry Lynn Todd, Ayrıca Zazaca Olarak Bilinen Dımlı Dilbilgisi adlı çalışmada geçen İngilizce önsöz ve orijinal Zazaca metinler.	318
ÖZGEÇMİŞ.....	329

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezinin amacı, yüzyıllar öncesinden başlayarak Zazalar ve Zazaca hakkında araştırma yapan Batılı araştırmacı, akademisyen, seyyah ve oryantalistlerin Zazaları dil, kültür ve inanç yönleriyle nasıl ele aldıklarını orijinal metinleri tarayarak analiz etmektir. Çalışmanın bir diğer amacı, Zazaların etnik kimliği meselesidir. Batılı araştırmacıların bu konuya hangi açılardan yaklaştığı, Zazaları hangi etnik kimlik içinde değerlendirdikleri ve bu değerlendirmeleri yaparken hangi ölçütleri esas aldıklarını tespit etme çabasıdır.

Çalışmada üzerinde durulan bir diğer husus da Zazalar ve Zazaca konusunda yıllardan beri tartışma konusu olan Zazaların etnik kimliği ve dil-diyalekt tartışmalarına Batılı araştırmacıların gözüyle cevap bulabilmektir. Bu kapsamda Batılı oryantalistler tarafından Zazalar ve Zazaca hakkında yazılmış kitaplar incelenmiş ve inceleme esnasında bu çalışmayı yapan Batılı araştırmacıların biyografileri de göz önünde bulundurulmuştur. Zazalar ve Zazaca hakkında sağlıklı açıklamalar yapabilmek için sınanabilirlik, değişime açıklık, problem çözebilme, doğurganlık, bağımsızca sınanabilme ve özel yayınlara dayanmama, çelişkilerden uzak olma ve bilimin güvenilir kütlesi ile uyum içinde olma gibi bilimsel ölçütler esas alınmalıdır. Bu çalışma önemli ölçüde bu ölçütler etrafında oluşturulmuş ve çalışmada Batılı araştırmacı veya oryantalistlerin Zaza kimliğine yaklaşımlarının hangi ölçütler etrafında şekillendiği de tespit edilmeye çalışılmıştır.

Özellikle Zazacanın bir dil mi veyahut lehçe mi olduğu sorusu araştırılırken, Batılı araştırmacıların bu duruma nasıl baktıkları ve hangi ölçütleri esas aldıkları tahlil edilmeye çalışılmıştır. Tez hazırlanırken, yaklaşık 25 Batılı araştırmacının kitapları ve/veya makaleleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmalar hem eski hem de yakın tarihli kitaplardır.

Bu çalışmanın bölümleri sırasıyla içindekiler, önsöz, Zazaca, Türkçe ve İngilizce özet, kısaltmalar, tablo, şekil, harita, resim listesi, giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm, sonuç, kaynakça, yararlanılan internet siteleri, Ek1 ve özgeçmiş bölümlerinden oluşmaktadır.

Bu çalışmanın giriş bölümünde; “araştırma konusu ve alanın tespiti, çalışmada kullanılan yöntem-teknikler ve bilimsel kriterler, çalışmanın amacı, çalışmanın önemi, çalışmanın çerçevesi, çalışmanın kaynakları, coğrafya ve nüfus, din ve inanç,

Zazacanın konumu ve yazılı tarihi, ilk dönemlerde Zazalar ve Zazaca, Osmanlı kaynaklarında Zazalar,” konuları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Birinci bölümde; “Erken Dönem Batı Kaynaklarında Zazalar ve Zazaca” üst başlığı altında toplamda 12 kaynakta Zaza halkı bütün yönleriyle ele alınmış, Batılı yazarların Zaza halkı hakkındaki tanımlamaları İngilizce orijinal metinleriyle ve Türkçe tercümeleriyle birlikte verilmiştir. Ardından bu tanımlamalar üzerinde etnik aidiyet ve dilbilimsel konular açısından çeşitli tahliller yapılmıştır.

İkinci bölümde; “20. Yüzyıl ve Son Dönem Batı Kaynaklarında Zazalar ve Zazaca” üst başlığı altında toplamda 14 kaynakta Zaza halkı bütün yönleriyle ele alınmış ve birinci bölümde yapıldığı gibi bu bölümde de Batılı yazarların Zaza halkı hakkındaki tanımlamaları İngilizce orijinal metinleriyle ve Türkçe tercümeleriyle birlikte verilmiştir. Ardından bu tanımlamalar üzerinde etnik aidiyet ve dilbilimsel konular açısından çeşitli tahliller yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise; çalışma kapsamında Batı kaynaklarında Zazalar ve Zazaca ile ilgili ulaşılan tespitlere yer verilmiştir.

Tezin hazırlık sürecinde yönlendirmeleriyle katkıda bulunan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU’ya, teknik konularda yardımcı olan Öğr. Gör. Murat VAROL’a, kaynak konusunda yardımcı olan Mesut KESKİN’e, Almanca tercüme konusunda yardımcı olan Yaşar ARATEMUR’a ve çalışma esnasında bana sabırla katlanan eşim Nurcan KANAT ve kızım Nurcihan Zelal KANAT’a sonsuz teşekkür ediyorum.

Yılmaz KANAT

BİNGÖL, 2019

KILMVATE

Çımeyanê Rocawani Dı Zazayi u Zazaki

Yılmaz KANAT

Zazey pê se serran ‘arde Anadolu dı cuyê u hema zi hê cuyeni, la derheqê rıstımê şare Zazayan u cayi ki yin tera ameyi, ser inan dı çend hebi tezi ameyi vıraştış u rıstımê Zazayan pê serran amo qıskerdiş u fek guretiş. Ina xebat dı, rıstım u zonê Zazayan her het ra pê çımani sergeyrayoği Rocawani ameyi sergeyrayış. Ina bestnayış dı, sergeyrayışi ki pê sergeyrayoği Rocawani ‘arde Zazayan dı ameyi vıraştış, ser inan dı tehlili vıraziyêyi. Sergeyrayoği Rocawani, iyê qomi ki ser geyrê aceb ê yin sêni di u gureti kamci het, inay ra kitabın u nuştanê yin ameyi destguretiş u pê ina xebat ini nişoney persan diyê wera.

Derheqê Zazayan u Zazakiya qayıtê verin, yew xerita serra 1770 dı ameya vıraştış a xerita dı nuşte ‘‘Zaza’’ viyerena u hêt Carsten Neihbur (Danmarkayıc/18.ss.) ra, xebatê ‘‘Reisebeschreibung nach Arabien und Anderen Umliegenden Landern’’ dı dıyo dest guretiş. Dora dıyın zi, malumatê derheqê Zazayan u Zazaki, hêt Claudius James Rich (İngiliz/İngiltereyıc/19.ss.) ra nusyayo u a xebat zi ‘‘Narrative of a residence in Koordistan and on the site of ancient Nineveh’’a. Dora hiriyın zi, malamuti verina weşiyın derheqê Zazayan u Zazaki hêt Peter Lerch (Urus/19.ss.) ra nusyayo, a xebat zi ‘‘Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer’’ a u hêt zanayış ra xorin yew xebata. Bad ê serran ra zaf têni, sergeyrayoği Rocawani, reywoni u oryantalisti (zonayoği rocvetışi) ca u mıntıqayê Zazayan diyari kerdi u derheqê zon, cuyin, şekili cuyayış u baweri Zazayan malumat dêy ari u gureti qeyd.

Ina xebat dı, Politiqa ra duri vındariyayi u tam manê xu dı pê qıstasi zonayış ini sergeyrayışi u nuştey tehlil biy. Pê ina xebat şarê Zazayan her het ra amiya dest guretiş u xususi ki heta ewro nêameya sergeyrayış pê çımanê sergeyrayoği Rocawani ameyi wertı/teber.

Çekuyi Meftı: Zazaki, Carsten Neihbur, Peter Lerch, Claudius James Rich, sergeyrayoğı rocawani, rocvetış, zon, cuyin, baweri.

ÖZET

Batı Kaynaklarında Zazalar ve Zazaca

Yılmaz KANAT

Zazalar yüzyıllardan beri kadim Anadolu topraklarında yerleşik bir halk olarak yaşamaktadır. Fakat Zaza halkının kökeni ve nerden geldikleri hakkında birçok tez öne sürülmüş ve yıllarca Zazaların kökeni tartışılmıştır. Bu çalışmada, Zazaların etnik aidiyetleri ve Zaza dili bütün yönleriyle, Batılı araştırmacıların bakış açısıyla araştırılmıştır. Bu bağlamda, Batılı oryantalistlerin Zaza coğrafyasında yaptıkları araştırmalar incelenmiştir. Batılı araştırmacıların Zazalara nasıl bir bakış açısıyla yaklaştıkları, hangi unsurları tespit ettikleri, Zaza toplumunu nasıl bir sınıflandırmaya tabi tuttukları belirlenmeye çalışılmıştır.

Zazalar ve Zazaca hakkındaki ilk kayıtlar, 1770 yılına ait bir haritada “Zaza” ibaresi olarak geçmiş ve ardından “Zaza aşireti” olarak, Carsten Neihbur (Danimarkalı/18.yy.) tarafından “Arabistan ve Civar Ükelere Gezi Notları” (Reisebeschreibung nach Arabien und Anderen Umliegenden Landern) adlı çalışmaya alınmıştır. İkinci olarak, Zazalar ve Zazaca hakkındaki bilgilere Claudius James Rich (İngiliz/19.yy.) tarafından yazılan “Kürdistan ve Eski Ninova Şehri Bölgesinden Anlatılar” (Narrative of a residence in Koordistan and on the site of ancient Nineveh) adlı eserde rastlanılmıştır. Üçüncü olarak, Zazalar ve Zazaca hakkındaki ilk sağlıklı bilgiler, Peter Lerch (Rus/19.yy.) tarafından yazılan “Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar” (Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer) adlı bilimsel eserde geçmiştir. Daha sonraki yıllarda ise, birçok Batılı oryantalist ziyaret ettikleri Zaza coğrafyasında, Zazaların dili, kültürü, yaşam biçimleri ve inançları hakkında ayrıntılı bilgileri kayda geçirmiştir.

Bu çalışmada siyasi kaygılardan uzak, bütünüyle bilimsel ölçütlerle araştırmalar ve makaleler tahlil edilmiştir. Yapılan bu çalışma ile birlikte, Zaza halkı birçok yönüyle ele alınmış ve bugüne kadar araştırılmayan özellikleri Batılı araştırmacıların gözüyle ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zazaca, Carsten Neihbur, Peter Lerch, Claudius James Rich, Batılı araştırmacı, doğu, dil, kültür, inanç.

ABSTRACT

Zazas and Zazaish in the Western sources

Yılmaz KANAT

Zazas have been living as a settled people in Anatolian lands for centuries. However, many arguments have been put forward about the origin of the Zaza people and where they came from and the origins of the Zazas have been discussed for years. In this study, the ethnic belonging of Zazas and all aspects of Zaza language have been investigated from the point of view of Western researchers. In this context, the researches conducted by Western orientalist in Zaza geography have been examined. It has been tried to determine how Western researchers approached to Zazas, what elements they identified and how they classified Zaza society.

The first records about Zazas and Zazaki were mentioned as “Zaza” on a map of 1770 and then were taken as a “Zaza tribe” into “Reisebeschreibung nach Arabien und Anderen Umliegenden Landern” book written by Carsten Niehbur (Danish/18th century). Secondly, the information about Zazas and Zazaki was come across in the “Narrative of a residence in Koordistan and on the site of ancient Nineveh” book written by Claudius James Rich (English/19th century). Thirdly, the first healthy information about Zazas and Zazaki was mentioned in the “Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer” scientific work written by Peter Lerch (Russian/19th century). In later years, many Western orientalist recorded detailed information about the language, culture, lifestyles and beliefs of the Zazas in the Zaza geography where they had visited.

These researches and articles have been analyzed with scientific criteria far from political concerns. With this study, the people of Zaza have been handled in many aspects and their features, which have not been investigated until today, have been revealed from the eyes of Western researchers.

Keywords: Zazaki, Carsten Niehbur, Peter Lerch, Claudius James Rich, western researcher, eastern, language, culture, faith.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geen eser
Alm.	: Almanca
Ar.	: Arapça
Ave.	: Aveste (Zend dili)
Az.	: Azerice
Bal.	: Beluç
Bğ.	: Bağlaç
Bknz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Casp.	: Hazar
CD.	: Merkezi Dialekt
ev.	: Çeviren
e.	: Edat
E. Hnt.	: Eski Hintçe
edt.	: Editör
EFa.	: Eski Farsça
Erm.	: Ermenice
f.	: Fiil
Fa.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Gil.	: Gilaki
Gor.	: Goranice (Hewremani)
İbr.	: İbranice
İng.	: İngilizce

Krm.	: Kurmanci (Kürtçe)
OFa.	: Orta Farsça
öz.	: Özel İsim
Part.	: Partça
Pers.	: Farsça
Ph.	: Pehlevice
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.s.	: Soru sözcüğü
Semn.	: Semnani
sf.	: Sıfat
Sor.	: Soranice
t.y.	: Tarih yok
Tal.	: Talış
Tr.	: Türkçe
v.b.	: Ve benzerleri
v.d.	: Ve diğerleri
v.s	: Vesaire
Z.	: Zazaki
zm.	: Zamir

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Zazacanın İrani Diller Arasındaki Yeri	12
Tablo 1.1: Wilhelm Strecker'ın Derlediği Kelimeler	42
Tablo 2.1: Prof. Dr. Jost Gippert'in İrani Diller Soyağacı.....	104

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1: Arabistan ve Civar Ülkelere Gezi Notları (1778).....	22
Şekil 1.2: Kürdistan ve Eski Ninova Şehri Bölgesinden Anlatılar (1836).....	26
Şekil 1.3: Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar (1856-1857).....	28
Şekil 1.4: Opuscula, Esas Olarak Filolojik ve Etografik Denemeler, “Zaza Kelime Bilgisi Üzerine” Adlı Çalışma (1860).....	38
Şekil 1.5: Dersim’deki Duzik Ağızları (1862).....	41
Şekil 1.6: Yeni Farsça Lehçelerinin Bilgisine Katkılar (1865).....	43
Şekil 1.7: Kürtçe Fransızca Sözlük Çalışması (1860-1879)	45
Şekil 1.8: Kürtlere Dair Kısa Tanıtım Yazıları ve Öyküler Derlemesi (1860).....	46
Şekil 1.9: Kürdistan’da Geziler, Doğu ve Batı Dicle’nin Kaynaklarının Notları ve Yakın Çevresindeki Eski Kalıntılar (1865).....	48
Şekil 1.10: Dersim Dağında Yapılan Araştırma Notlarıyla Ermenistan, Kürdistan ve Yukarı Mezopotamya Turu Dergisi (1866).....	50
Şekil 1.11: Kürtçe Dilbilgisi (1880).....	60
Şekil 1.12: Suriye ve Mezopotamya’da Seyahat (1893).....	62
Şekil 1.13: Lyon Müzesi Müdür Yardımcısı Sayın Ernest Chantre’nin Kürdistan, Kafkasya ve Suriye Mezopotamyasındaki Bilimsel Görevi, (1881).....	64
Şekil 1.14: Transkafkasya Küçük Asya ve Suriye’de Bilimsel Görevler (1895).....	65
Şekil 2.1: Kürtçe Metin (1903)	68
Şekil 2.2: Genelde Siverek ve Kor’dan Zaza Ağızları (1932)	71
Şekil 2.3: Dar-ül-İslam: Türkiye’nin Asya Eyaletlerinden On Tanesine Yapılan Yolculuğun Bir Kaydı (1904).....	75
Şekil 2.4: Halife’nin Son Mirası: Türk İmparatorluğu’nun Kısa Bir Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu’nun Kürt Aşiretleri 1908).....	77
Şekil 2.5: Kürdistan’ın Süleymaniye Bölgesi Hakkında Rapor (1910).....	85
Şekil 2.6: Mezopotamya ve Kürdistana Gizli Yolculuk (1914).....	87
Şekil 2.7: Dersime Bir Yolculuk (1914)	89

Şekil 2.8: Pratik Kürtçe Dilbilgisi (1919)	93
Şekil 2.9: İslam Ansiklopedisi’ndeki Kurdistan ve Kürtler (1927)	96
Şekil 2.10: Eski İran Tarihi (1983)	99
Şekil 2.11: Kürtçenin Kökenleri (1961).....	101
Şekil 2.12: Zazacanın Ses Sistemi (1978).....	104
Şekil 2.13: Ayrıca Zazaca Olarak Bilinen Dımlı Dilbilgisi (1985)	106
Şekil 2.14: Mannheim Zaza Kitap Şenliği’ndeki “Zazacanın Tarihsel Gelişimi” Adlı Konuşma (1996)	111
Şekil 2.15: Zazacanın Batı İrani Diller Arasındaki Yeri (1998)	115
Şekil 2.16: Zazacanın Dilbilgisi ve Lehçeleri (1998)	118
Şekil 2.17: Nehirler ve Dağlar (Türkiye’nin de dahil olduğu, Zaza Halkının Tarihsel, Uygulamalı Bir Antropolojik Dilbilimsel Çalışması ve Uygulamalı Kültürel Antropolojiye Giriş-2017)	120

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Türkiye’de Zazaca Konuşulan Bölge.....	.14
Harita 2: Türkiye’de Zaza Nüfus Dağılımı15
Harita 1.1: 1770 Yılına Ait Bir Harita29
Harita 2.1: Zazaların Yerleşim Alanını Gösteren Harita74
Harita 2.2: Kürt Aşiretleri Haritası.....	.79
Harita 2.3: Dersim Haritası91

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Behistun Yazıtı	22
Resim 2.1: A Journey In Dersim Kitabından Resimler	92

GİRİŞ

Araştırma Konusu ve Alanının Tespiti

Batı Kaynaklarında Zazalar ve Zazaca çalışması, Batılı oryantalist, gezgin ve araştırmacıların Osmanlı ve Ortadoğu coğrafyasına yaptığı seyahatler ve bu sehayatlar esnasında kaleme aldıkları eserler çerçevesinde oluşturulmuştur. Seyyah ve araştırmacıların yaptıkları bu seyahatler sonucunda Zazalara hangi pencereden baktıkları ve Zazacayla ilgili ne tür tespitlerde buldukları incelenmiştir.

Bu çalışmanın çıkış noktası; Zazalar ve Zazaca üzerinde araştırma ve çalışma yapan Batılı araştırmacıların, Zaza kimliğine bakışlarını, ayrıca Zazaca ile ilgili ne tür tasarruflarda bulduklarını (dil-diyalekt) tespit etme çabasıdır.

Bu konuların belli bir oranda netliğe kavuşması için “Batı Kaynaklarında Zazalar ve Zazaca” çalışmasının yapılması gerekliliği duyulmuştur. Çünkü bu konular ilgili kişi ve kurumlar arasında çeşitli tartışmalar devam etmektedir. Bu soruna, yüzeysel yaklaşımlardan çok bilimsel veriler ışığında cevap bulunmaya çalışılmıştır. Çalışmada tespit edilen Batılı kaynaklar kronolojik olarak sıraya konulmuş ve bu kaynaklar üzerinde bilimsel ölçütlerle çeşitli tahliller yapılmıştır.

Araştırma konusunun neden Batılı kaynaklarını esas aldığı meselesini açıklamak gerekirse; bu çalışmadaki amaç, yüzyıllar içerisinde Osmanlı ve Ortadoğu coğrafyasında çeşitli nedenlerle araştırma yapan Batılı araştırmacıların üçüncü bir göz ile Zazaları ve onların dillerini nasıl tanımladıklarını ortaya çıkarmaktır. Türkiye’de yıllarca süren asimilasyon çalışmaları sebebiyle Zazacayla ilgili bilgi kirliliğinin çokluğu, bu topluma dışarıdan bakan tarafsız bir gözün varlığını zaruri kılmıştır.

Kullanılan Yöntem-Teknikler ve Bilimsel Kriterler

Bu çalışmaya kaynaklık eden eserler analiz edilip değerlendirilirken şu bilimsel ölçütler esas alınmıştır; en önemli ölçüt “sınanabilirlik” ölçütüdür ve bu ölçüt ile elde edilen bir bilginin herkese açık, şeffaf, nesnel yollarla (ortaya atan kişi(ler)den bağımsızca ve kişiye göre olmayan ölçütlere göre) doğruluğunun, geçerliliğinin denetlenmesi kastedilir. Bununla birlikte yapılan incelemeler bilimselliğin sınırlarını çizmede tek bir kriterin bu ölçüt sınanabilirlik olsa dahi yeterli olmadığını

göstermektedir. Günümüzde bilimselliğin sınırları ve ölçütü ile ilgili hâkim yaklaşım bunun farklı durumları ve örnekleri kapsayabilmesi açısından birden çok ölçütle belirlenebileceğidir. Bu ölçütlerle ilgili diğer önemli bir yaklaşım da bunların birşeyin bilimselliği konusunda olmazsa olmaz özsel unsurlar şeklinde değil de birer gösterge şeklinde değerlendirilmelerinin gerektiğidir. Bu çerçevede, ortak kabul gören bilimselliğin göstergeleri, sınanabilirliğe ek olarak şu şekilde sıralanabilir:

1. Değişime açıklık: Bilimselliğin üzerinde ittifak edilen göstergelerinden biri, elde edilen bilimsel bilginin/teorinin kökten veya kısmen ‘değiştirilmeye açık’ olmasıdır. Başka bir ifadeyle teorinin içerdiği doğrular ve kabuller yeni çıkan olgular ışığında gerektiğinde kritize edilebilmeli, değiştirilebilmeli hatta onlardan toptan vazgeçilebilmelidir. Eğer bir görüş ya da teori, yeni araştırmalar ve veriler ışığında değiştirilemiyorsa bu onun bilim değil ideoloji, inanç veya sahte bilim olduğunun açık bir kanıtıdır. Bu nedenle bilim, ilerlemeci ve gelişmeye açık olmalıdır. Durağan, değişmeyen ve karşılaşılan beklenmedik her durumu, ad hoc¹ önermelerle çözen (çözdüğünü sanan) bir teori bilimsel olamaz; olsa olsa katı bir ideoloji veya inanç olabilir.

2. Problem Çözebilme: Bilimselliğin bir diğer göstergesi, bilimsel açıklamaların, teorilerin “problem-çözme” özelliğine sahip olmasıdır. Uzun süre anomalilerle karşı karşıya kalıp bunları gidermeyi başaramayan teoriler bilimsel değildir

3. Doğurganlık: Bilimselliğin bir başka göstergesi de üretilen bilginin “doğurganlığı” ilkesidir. Bu ilkeye göre, bir bilginin/teorinin bilimsel olabilmesi için onun yeni bilgilere, araştırmalara, ufuklara kapı aralaması, araştırmacıları o zamana kadar bilinmeyen yeni birtakım olguları keşfetmeye götürmesi gerekir. Buna bağlı olarak, düşünülmemiş yepyeni öndeyiler üretebilme kapasitesine sahip olmaları bilimsel teorilerin sıkça rastlanan bir özelliğidir. Yeni ufuklar açmak yerine, her yeni durumu ve her veriyi sürekli ad hoc açıklamalarla var olan teoriye uyumlu kılmaya çalışan; bu çerçevede var olan teorinin özünü koruyabilmek için gerekirse onda revizyona giden yaklaşım biçimleri sahte bilimselliğin önemli bir göstergesi olarak ortaya çıkar.

¹ Amaca özel, niyete mahsus anlamına gelen latince ibaredir. Genelde bir soruna yönelik, geçici bir çözümü anlatmak için kullanılır. Bazen de bir yetersizliği ya da üstünkörü üretilen çözümleri vurgulamak için kullanılır.

4. Bağımsızca Sınanabilme ve Özel Yayınlaraya Dayanmama: Bilimselliğin bir diğler göstergesi, teoriyi destekleyen delil ve belgelerin, ona inananların yaptığı özel yayınlarla sınırlı olmamasıdır. Delil ve belgeler bağımsızca sınanabilmeli ve kamuya açık, bağımsız denetim mekanizmaları olan yayın organlarında yayımlanmalıdır.

5. Çelişkilerden Uzak Olma ve Bilimin Güvenilir Kütlesi İle Uyum İçinde Olma: Bilimsel bir teori kendi içinde çelişkiler ve döngüsellikler içermez ve bilimin güvenilir bilgilerinden oluşan mevcut kütlesi ile uyum içindedir. Diğler bir ifadeyle, problem çözüme konusunda diğler bilimlerin kullandığı temel stratejileri kullanır. Sahte bilimlerde ise durum tam aksi yöndedir.²

Bu çalışması; alan çalışması yöntemi ile değıl, Batı kaynaklarının yani kitap ve makalelerin orijinal halleri üzerinden çeviri yöntemiyle yapılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; Batılı araştırmacı, seyyah ve oryantalistlerin gözüyle Zazaların etnik aidiyetlerini ve Zazacanın dünya dilleri içerisindeki konumuna bakışlarını tespit edip çeşitli çıkarımlarda bulunmaktır. Amaçlardan bir diğleri de Batılı araştırmacıların yaptığı araştırmalardan yola çıkarak, Zazalar ve dilleri tanımlanırken, “sınanabilirlik, değışime açıklık, problem çözebilme, doğurganlık, bağımsızca sınanabilme ve özel yayınlaraya dayanmama, çelişkilerden uzak olma ve bilimin güvenilir kütlesi ile uyum içinde olma” adlı bilimsel ölçütlerin mi yoksa izlenimsel yaklaşımların mı kullanıldığını tespit edip bu konudaki kaygıları bir nebze de olsa gidermektir. Bir diğler amaç ise, Zazalar hakkında yazılan ilk eserler ve son dönemlerde yayımlanan eserler arasında çeşitli mukayeseler yapmak ve bu çalışmaların aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmektir.

Çalışmanın Önemi

Araştırmalarımız sonucunda Batı Kaynaklarında Zazalar ile ilgili derli toplu akademik bir çalışmanın olmaması, bu çalışması zaruri ve önemli kılmaktadır. Bu sebeple ilk aşamada Batılı araştırmacıların yaptıkları seyahatler sonucunda yazdıkları kitaplar ve çalışmalar araştırmış ve bu araştırmalardaki çıkan sonuçlardan kayda değıer veriler elde edilmiştir. Bu çalışmanın başka önemli bir tarafı ise, Zazalar ve

²https://www.academia.edu/1575040/Bilimselli%C4%9Fin_Kriteri_Ve_S%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1_Problemi_Bilim_Bilim_Olmayan_Ve_Sahte_Bilim Erişim tarihi: 10 Eylül 2019

Zazaca hakkında herhangi bir akademik çalışmada olmayan bir takım yeni belge ve kaynakların bu çalışmada yer almış olmasıdır. Zazalar hakkında yazılan birçok makalenin Türkçe çevirisi ilk kez bu çalışmaya alınmış ve bu sayede bazı orijinal belgeler ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmanın Çerçevesi

Bu çalışmanın çerçevesini, Batılı araştırmacılar tarafından yapılan çalışma ve yazılan kitaplarda Zazaların kimlik-dil durumunun nasıl ve hangi yönlerden ele alındığı meselesi ile sınırlandırılmıştır. Çalışma, devamında da Zazaların nüfusu, yaşadığı coğrafya, kültür ve inanç özellikleri, Zazacanın konumu ve yazılı tarihi, ilk dönem ve Osmanlı kaynaklarında Zazalar ve Zazacanın güncel durumu ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın Kaynakları

Bu çalışmanın kaynakları Zazalara değinen yerli ve yabancı kitaplar, dergiler, makale ve internet siteleridir. Toplamda yirmi beş Batılı araştırmacı, dilbilimci, gezgin ve oryantalistin kitap vb. çalışmaları bu tezin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Bu kitap ve makaleler kısaca şu şekilde sıralanmıştır:

1770 yılına ait bir haritada “Zaza” ibaresi geçmekte ve harita künyesi dışında herhangi bir bilginin olmadığı bu haritaya, ilk kez bu çalışmada değinilmiş ve Zaza ismi ile ilgili olarak halihazırda en eski tarihli belge olduğu söylenebilir. Daha sonra Alman Asıllı Danimarkalı Oryantalist Carsten Niebuhr’in *Arabistan ve Civar Ülkelere Gezi Notları* (1778); adlı kitabı Zaza aşireti tabirinin geçtiği en eski kitaptır ve bu çalışmada Kürt aşiretleri başlığı altında Zaza aşiretlerinin kaç çadıra sahip olduğu tespit edilmiştir. İngiliz Gezgin Claudius James Rich’in *Kürdistan ve Eski Ninova Şehri Bölgesinden Anlatılar* (1836) adlı çalışmasında ise yazar, Zazalarla ilgili metinde geçen “Zaza” kelimesini, Fransızcadaki “zèzayer” fiilinden yola çıkarak peltek konuşmak anlamında kullanmıştır. Yazar, “Zaza” kelimesini gerçek anlamı dışında Fransızcadaki benzer bir kelime ile ilişkilendirerek değerlendirmiştir. Rus Dilbilimci Peter Ivanoviç Lerch’in *Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar* (1856-1857); adlı çalışmasında ise, Zaza asıllı esir Osmanlı askerlerinden Zazaca metinler derlenmiş ve derlenen “Qewgê Nêrib û Hêni” adlı metinde geçen “canmerdi Kırdani” ifadesi tartışmaların odağını oluşturmuş ve bu

ifade detaylı bir şekilde tahlil edilmiştir. İngiliz Etnolog ve Filolog Robert Gordon Latham'ın *Opuscula, Esas Olarak Filolojik ve Etografik Denemeler, "Zaza Kelime Bilgisi Üzerine"* (1860); adlı çalışmasında ise, bir miktar Zazaca kelime derlenmiş ve Zazalar Kürt ailesinin bir üyesi olarak tanımlanmıştır. Alman Asıllı Konsolos Otto Blau ve Wilhelm Strecker'in *Dersim'deki Duzik Ağzları* (1862); adlı çalışmalarında Dersim vilayetine düzenlenen bir gezide, Zaza aşiretlerinin dilleri, inançları ve kültürleri hakkında çeşitli bilgiler toplanmış ve çalışmada elli sekiz tane Zazaca kelimeye yer verilmiştir. Avusturyalı Dilbilimci Friedrich Müller'in *Yeni Farsça Lehçelerinin Bilgisine Katkılar* (1865) adlı çalışmasında ise, Zazacanın Kurmancadan daha eski ses ve formlara sahip olduğu ilk kez vurgulanmıştır. Polonya Asıllı Alexandre Jaba'nın *Kürtçe-Fransızca Sözlük Çalışması* (1860-1879)'nda ise, Kürt ve Zaza aşiretlerinin adları ve toplamda kaç aileden oluştuğu, Kürt ve Zaza coğrafyasında yaşanan hikâyeler, oradaki insanların dil ve kültür özellikleri adlı konular işlenmiştir. Ayrıca kitapta üç dilde yani Zazaca, Kürtçe ve Fransızca sözlük çalışması bulunmaktadır. İngiliz Konsolos John G. Taylor'un *Kürdistan'da Geziler, Doğu ve Batı Dicle'nin Kaynaklarının Notları ve Yakın Çevresindeki Eski Kalıntılar* (1865); adlı çalışmasında, yazar Kürt coğrafyasını gezmiştir. Yazar, özellikle Zazaların yaşadığı coğrafyayı birçok yönden betimlemiş, Zazaca ve Kurmancanın konuşulduğu yerleri karşılaştırmış, Nerib'i Zaza Kürtçesinin başladığı yer olarak belirtmiştir. Yazar, daha sonra yazdığı *Dersim Dağında Yapılan Araştırma Notlarıyla Ermenistan, Kürdistan ve Yukarı Mezopotamya Turu Dergisi* (1866) adlı çalışmasında, Dersim bölgesini gezmiş, Hasanalıların Farsçanın eski özelliklerini içeren ve kendine özgü bir Zazaca konuştuklarını kayda geçirmiştir. Alman Oryantalist M. Ferdinand Justi ise, *Kürtçe Grammer* (1880) adlı çalışmasında Şeref Xan'ın Şerefname adlı Kürt tarihini anlatan eserine atıfta bulunarak Kürtlerin dört kolunun olduğunu Bunların "1) Kurmanc, 2) Lur, 3) Kelhur 4) Guran" olmak üzere dört koldan oluştuğunu Zazacanın da Kürtçenin bir parçası olabileceğini ifade etmiştir. Alman Oryantalist Eduard Sachau, *Suriye ve Mezopotamya'da Seyahat* (1893); adlı eserinde coğrafyayı gezerken Siverek bölgesini de ziyaret etmiş ve Siverek'teki topluluklardan bahsederken "Zaza Kürtleri" tabirini kullanmıştır. Fransız Arkeolog ve Antropolog Ernest Chantre'nin *Kürdistan, Kafkasya ve Suriye Mezopotamyasındaki Bilimsel Görev*, (1881) adlı çalışmasında yazar, Diyarbakır ve Suriye'deki araştırmaları esnasında Zazaların fotoğraflarını çekmiş ve Zaza kadın ve

erkeklerinin fotoğrafları altında “Zaza Kurdes” ibaresini kullanmış, böylece Zazaları Kürtlerin bir parçası olarak görmüştür. Yazar, *Transkafkasya Küçük Asya ve Suriye’de Bilimsel Görevler* (1895) adlı ikinci kitabında ise, Kürtçeyi (Kurmanca) Eski Farsçaya ve Zazacayı da Kurmancaya dayandırmıştır. Alman Arkeolog Albert Von Le Coq, *Kürtçe Metin* (1903) adlı çalışmasında Çermikli Ömer Bin Ali’den Zazaca metinler toplamış ve bu metinleri daha sonra 1903 yılında Berlin’de yayımlamıştır. Bu çalışma, Zazacanın yazılı tarihi açısından önem arz etmektedir. Alman İnanolog Oscar Mann, *Siverek ve Kor’dan Zaza Ağzları* (1932) adlı çalışmasında; Zazacanın Siverek, Kor, Bijaki, Çapakçur ve Kiği ağızları hakkında araştırma ve tahliller yapmıştır. Mann, Zazacanın Kürtçe veya herhangi bir dilin lehçesi olmadığını, başlı başına bağımsız bir dil olduğunu ilk ifade eden araştırmacıların başında gelmektedir. Oscar Mann’ın ölmesiyle yarım kalan çalışması öğrencisi Karl Hadank tarafından 1932 yılında kitaplaştırılmıştır. İngiliz Araştırmacı Mark Sykes’in *Dar-ul-İslam: Türkiye’nin Asya Eyaletlerinden On Tanesine Yapılan Yolculuğun Bir Kaydı* (1904) adlı çalışması ve *Halife’nin Son Mirası: Türk İmparatorluğu’nun Kısa Bir Tarihi* (Osmanlı İmparatorluğu’nun Kürt Aşiretleri (1908) adlı çalışmalarında, Harran bölgesinde bulunmuş, bu bölgede gördüğü insanları Zaza Kürtleri olarak tanımlamıştır. İkinci kitabında ise, kendisine yol boyunca yardımcı olan katırcı Zaza Mamo’dan bahsetmiş, Zaza Mamo’nun, hayat hikâyesini anlatırken, onun Zaza kimliğini vurgulamıştır. İkinci kitabının devamında, Kürt aşiretleri başlığı altında birçok Kurmanc ve Zaza aşiretlerini çeşitli yönlerden sınıflandırmıştır. İngiliz Araştırmacı Ely Bannister Soane’nin *Kürdistan’ın Süleymaniye Bölgesi Hakkında Rapor* (1910) ve *Mezopotamya ve Kürdistana Gizli Yolculuk* (1914) adlı çalışmalarının ilkinde, Zazacayı daha eski ve Aryan dili olarak görmüş ve Zazacanın Kürtçeye yakın olsa da Kürtler tarafından anlaşılabilir bir dil olarak görüldüğünü belirtmiştir. İkinci kitabında ise, Zazacanın Ari dilinin Farsça ve Kürtçe grubunda olmasına rağmen onlardan çok farklı bir dil olduğunu belirtmiş ve onlardan daha antik formlara sahip olduğunu vurgulamıştır. İngiliz Araştırmacı L. Molyneux-Seel, *Dersime Bir Yolculuk* (1914) adlı çalışmasında Kurmancayı esas Kürtçe olarak görmüş ve Zazacanın da Kurmancadan çok farklı bir dil olduğunu vurgulamıştır. İlk kez bir araştırmacı tarafından Kurmanca esas Kürtçe olarak tanımlanmıştır ve bu yönüyle bu çalışma büyük bir önem arz etmektedir. Norveç Asıllı Amerikalı Araştırmacı ve Misyoner L. O. Fossum, *Pratik Kürtçe Grameri*

(1919) adlı kitabında Kürt lehçelerinden bahsetmiş ve Lerch'in "Genel olarak Zaza Kürtleri, Kurmancayı da anlıyor" sözünü aktarmıştır. Rus Oryantalist V. Minorsky, *Deylemliler* (1931), *İslam Ansiklopedisi'ndeki Kurdistan ve Kürtler* (1927), *Goran* (1943), *Akkoyunlu Kasım Cihangir* (1939) ve *Batı İran Aşiretleri* (1945) adlı çalışmalarında Zazaların Daylamit kavminin devamı olduklarını ve 20. yüzyılda Kürtler arasında kesinlikle Kürt olmayan bir unsurun tespit edildiğini (Zazalar)" belirtmiştir. Kürdolojinin babası olarak tanımlanan Minorsky'nin bu sözleri büyük bir önem arz etmektedir. İsveç Asıllı Amerikalı Araştırmacı Richard N. Frye ve Verlag C. H. Beck, *Eski İran Tarihi* (1983) adlı çalışmalarında Zazacanın Kürt lehçeleri tarafından baskı altına alındığını ve asimile edildiğini fakat Zazacanın Kürtçeden çok farklı bir dil olduğunu belirtmişlerdir. İngiliz Dilbilimci David N. Mackenzie, *Kürtçenin Kökenleri* (1961) ve *Güney Zazacası Üzerine Notlar* (1995) adlı çalışmalarının ilkinde; Zazaların kökenini Hazar'ın güneyindeki Deylem bölgesine dayandırmış ve Zazaların Deylemlilerin devamı olan bir topluluk olabileceğini belirtmiştir. İkinci çalışmasında ise; Zazacanın yazın tarihi hakkında bilgi vermiştir. Fransız Asıllı Kanadalı Jacques Maurais *Zazacanın Ses Sistemi* (1978) adlı çalışmasında; Zazacanın önceden Kürtçenin bir lehçesi olarak ele alındığını ama daha sonraki yıllarda dilbilimsel çalışmaların Zazacanın bağımsız bir dil olduğu gerçeğini ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Amerikalı Dilbilimci Terry Lynn Todd, *Dimli Grameri* (1985) adlı çalışmasının önsözünde Zazaca hakkında araştırma yapan ve dilbilimsel çalışmalar yapan yazarları referans olarak Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak değil başlı başına bağımsız bir dil olarak görmüş, çalışmasında Zazacanın dilbilgisi konularını ayrıntılı bir şekilde ele alıp incelemiştir. Alman Dilbilimci Prof. Dr. Jost Gippert, Mannheim Zaza Kitap Şenliği'ndeki "Zazacanın Tarihsel Gelişimi" (1996) adlı konuşmasında Partçanın, Zazacanın atadili olduğunu ve Zazacanın kökeninin Part toprakları olan Hazar Denizinin güneyi ve İran coğrafyasının kuzeyi olan topraklarda aranması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca çizdiği İrani diller soyağacı şeması ile Zazacayı Kürtçeden ayrı bir dil kabul etmiştir. Alman Dilbilimci Ludwig Paul, *Zazacanın Batı İrani Diller Arasındaki Yeri* (1998), *Zazacanın Dilbilgisi ve Lehçeleri* (1998) adlı çalışmalarında; Zazacanın 20. yüzyılın başından itibaren dilbilimciler tarafından bağımsız bir dil olarak kabul edildiğini belirtmiş ve 1980 sonrası Zaza aydınlanması süreci hakkında bilgi vermiştir. Paul, doktora tezinde ise, Zazacanın dilbilgisi ve lehçeleri hakkında

kapsamlı bilgiler vermiştir. Alman Teolog ve Dilbilimci Eberhard Werner, *Nehirler ve Dağlar: Türkiye'nin de dâhil olduğu, Zaza Halkının Tarihsel, Uygulamalı Bir Antropolojik Dilbilimsel Çalışması ve Uygulamalı Kültürel Antropolojiye Giriş* (2017) adlı çalışmasında Zaza halkının yaşadığı coğrafik alanı tanımlarken Zazaların kendi coğrafyasındaki dağlar ve nehirlerle çok yönlü ilişkiler kurduklarını belirtmiş ve “Zaza-Kürtler” tabirini politik bir önem ve anlam çağrıştırdığından dolayı kullanmamış ve kabul etmemiştir. Yazar, ayrıca Zaza isminin kökeni başlıklı paragrafında, toplum isimlerinin, toplumun kendisinden çok başka toplumlarca verildiğini belirtmiş ve Zaza isminin de bu topluluğa başka halklar tarafından verildiğini vurgulamıştır. Denilebilir ki Nehirler ve Dağlar çalışması Zazalar ve Zazaca hakkında bugüne kadar yapılan en detaylı ve en geniş çalışmadır ve bu yönüyle bu çalışma büyük bir önem arz etmektedir.

Zaza Halkı ve Dili Hakkında Genel Bilgiler

Coğrafya ve Nüfus

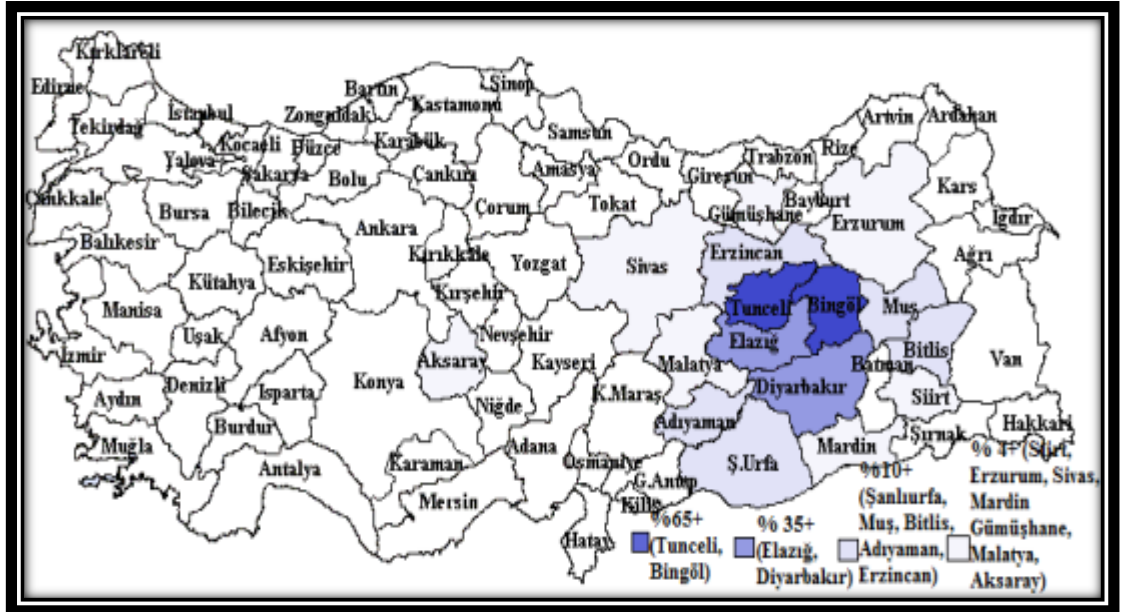
Zazalar genelde merkez olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan yerleşik bir halktır. Zülfü Selcan, Zazaların Doğu Anadolu'nun Kuzey Fırat yöresinde 37,8°-42° enlem ile 37,8°-40° paralelleri arasında yaşadıklarını aktarmaktadır.³

³ Zülfü Selcan, *Zaza Dili'nin Tarihi Gelişimi. I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, 13-14 Mayıs 2011*, Bingöl Üniversitesi Yayınları., Bingöl 2012, s.111-142.

Harita 1: Türkiye’de Zazaca Konuşulan Bölge

Zaza dilinin yayılma ve konuşma alanı Harita 1’de gösterildiği gibi olsa da bu bölgenin dışında ve Türkiye’nin birçok ilinde konuşulmaktadır ve birçok il yüksek oranda bir Zaza nüfusu barındırmaktadır. Harita 2’de Zaza nüfusunun illere göre dağılımı tahmini olarak gösterilmiştir.

Harita 2: Türkiye’de Zaza Nüfus Dağılımı

Zazaların yerleşik olduğu il ve ilçeler şu şekilde söylenebilir;

Adıyaman İli Gerger İlçesi, Aksaray İli Ortaköy İlçesi, Ardahan İli Göle İlçesi, Bingöl İli Merkez, Adaklı, Genç, Karlıova, Kiğı, Solhan, Yayladere ve Yedisu İlçeleri, Bitlis İli Mutki İlçesi, Diyarbakır İli Merkez, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp ve Lice İlçeleri, Elâzığ İli Karakoçan, Maden, Arıcak, Palu, Kovancılar, Sivrice ve Alacakaya İlçeleri, Erzincan İli Çayırlı, İliç, Kemah ve Tercan İlçeleri, Erzurum İli Aşkale, Çat, Tekman, Krayazı ve Hınıs İlçeleri, Gümüşhane İli Kelkit, Şiran İlçeleri, Malatya İli Pütürge ve Arguvan İlçeleri, Mardin İli Derik İlçesi, Kars İli Selim İlçesi, Kayseri İli Sarız İlçesi, Konya İli Ereğli İlçesi, Muş İli Varto İlçesi ve Bingöl'ün Solhan İlçesine yakın köylerde, Siirt İli Baykan İlçesi, Sivas İli Kangal, Zara, Ulaş, İranlı ve Divriği İlçeleri, Şanlıurfa İli Siverek İlçesi, Tokat İli Almus İlçesi, Tunceli İli Merkez, Çemişkezek, Hozat, Mazgirt, Nazimiye, Ovacık, Pertek ve Pülümür İlçelerinde Zaza nüfusu yerleşik halde yaşamaktadır.⁴

Zazalar, yukarıdaki illerin dışında Türkiye'nin büyük illeri olan İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Adana ve Bursa'ya büyük oranda göç ederek bu illerde yaşamlarını sürdürmektedir. Türkiye dışında ise başta Almanya olmak üzere bir milyona yakın Zaza nüfusu Avrupa ülkelerinde göçmen olarak ikamet etmektedir. Ayrıca Asya ülkeleri olan Kazakistan ve Gürcistan'da, Osmanlı döneminde Ürdün, Suriye ve Arabistan gibi Ortadoğu ülkelerine yerleşen ve şu an hâlâ soyadları "Zaza" olan önemli ölçüde Zaza nüfusu yaşamaktadır.⁵

Zazaların nüfusunun ne kadar olduğu ile ilgili bilgiler nüfus sayımlarında etnik köken sorulmadığı için tam anlamıyla bilinmemektedir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti tarihinde sadece 1950-1965 yılları arasında nüfus sayımlarında etnik köken ve anadil sorulmuştur. Etnik kökenin sorulduğu son nüfus sayımı 1965 nüfus sayımıdır ve bu sonuçlarına göre Türkiye'de anadil olarak Zazaca konuşan nüfus sayısı 149.994'tür.⁶ Bunun yanında Zaza nüfusu ile ilgili birçok kaynak farklı sayılar

⁴ Rasim Bozbuğa, "Türkiye'nin Bir Rengi: Zazalar", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 113, 2013, s. 57-78

⁵ <https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Zazalar>. Erişim tarihi: 15 Ocak 2019

⁶ Ercan Çağlayan, *Zazalar, Tarih, Kültür ve Kimlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.54

vermektedir ve Zazaların ortalama 3-4 milyon arasında bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir.

Din ve İnanç

Zazaların tamamına yakını inanç olarak Müslüman bir toplum olmasına rağmen Gerger ve Bitlis'te anadili Zazaca olup Hristiyan olan birkaç köy var. Zazalar inanç bakımından içinde farklı mezhepler barındırmaktadır. Zaza coğrafyasının kuzey bölgesinde yaşayanlar çoğunlukla Alevi, merkez'de yaşayanlar Sünni-Şafii ve güney bölgesinde yaşayanlar da genel olarak Sünni-Hanefi mezhebine tabidir. Alevi Zazalar Tokat, Kayseri, Dersim, Sivas, Gümüşhane, Bingöl'ün Yedisu ve Kiğı ilçeleri, Muş, Erzurum ve Erzincan bölgesinde ikamet etmektedir. Sünni-Şafii Zazalar ise, Elâzığ, Bingöl, Mutki, Lice Hazro, Hani, Baykan bölgelerinde yaşamaktadır. Sünni-Hanefi Zazalar ise Aksaray, Çermik, Çüngüş, Siverek ve Gerger bölgesinde ikamet etmektedir.

Rasim Bozbuğa, "Türkiye'nin Bir Rengi: Zazalar" adlı makalesinde Zazaların inancı hakkında şu ifadeler yer vermektedir;

*"Zazaların Türkiye'deki diğer etnik gruplardan ayıran temel özelliklerden biri de onların en yüksek Alevi oranına sahip etnik grup olmalarıdır. Bunda Heteredoks Şii inancına ait materyallerin Zaza diline yakın olan İrani dillerde yazılmış olmasının da etkisi olmalıdır. Ehli Hak inancına ait kelimeler Zazacaya en yakın dil olan Goranicede yazıldığı gibi Alevilik üzerinde çok derin etkileri olan Hurufî inancının kurucusu Fazlullah Esterebadi kitabını yine Zazacaya yakın olan Gurgan-Esterebad lehçesinde yazmıştır."*⁷

Zazacanın Konumu ve Yazılı Tarihi

Zaza dili Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İrani kolunun İrani grubundaki bir dildir ve Goranice ile birlikte ata dilleri olan Partça'nın devamıdır. Yaklaşık 40 tane İrani dilleri içerisinde yer alan Zazaca, Osetçe, Ermenice, Peştunca, Farsça, Beluçça, Kürtçe ve Talışça gibi dillerle akraba bir dildir.⁸ Bu dillerin akrabalık ilişkileri Almanca, İsveççe ve Flamancanın birbirileri ile olan akrabalığı gibidir. Ludwig Paul, Zazacaya yakın İrani dilleri olan Talışi, Gorani ve Herzendi (İrani olan Azerice) Tablo 1'de⁹ şu şekilde göstermektedir.

⁷ Bozbuğa, a.g.e. s. 57-78

⁸ Bozbuğa, a.g.e. s. 57-78

⁹ http://www.iranchamber.com/literature/articles/zazaki_among_iranian_languages.pdf Erişim tarihi: 10 Şubat 2019

Tablo 1, İrani dillerin ses değişimleri hakkında Zazacanın yer aldığı dil konumunu göstermektedir. Zazacadaki “h” sesi, “üç” rakamının telaffuzunda olduğu gibi Kürtçe ve Farsça dillerinde “s” sesine evrilmektedir. Kuzey İrani dillerinde ise “b” sesi Güney İrani dillerde “d” sesine evrilmektedir. Kapı, Zazacada “b” sesi ile söylenirken Farsça ve Kürtçede “d” ile söylenmesi bu diller arasındaki farkı açığa çıkarmaktadır. Başka bir örnek vermek gerekirse “r” sesinin evrilmesinde bu değişim görülebilmektedir. Zazaca sene ismi söylenirken vurgulu “r” sesi çıkarken Kürtçe ve Farsça dillerinde bu ses “L” sesine evrilmektedir.

Tablo 1: Zazacanın İrani Diller Arasındaki Yeri

İE	Pth.	Gör.	Az.	Zaz.	Tal.	Semn.	Casp.	CD	Bal.	Kd.	Pers.
*k/*g	s/z	s/z	s/z	s/z	s/z	s/z	s/z	s/z	s/z	s/z	h/d
*k(u)pal	-ž-	-ž-	-ž-	-j-	-ž-	j,ž	-j-	j,ž,z	-j-	-ž-	-z-
*g(u)(h)pal	ž	ž	ž (y-)	j	ž	j,ž	j (z-)	j,ž,z	j	ž	z
*kw ²⁹	?	sip	isb	esp	asb	esp	s	esb	?	s	s
*tr/*tl	hr	(ya)r	(h)r	(hī)r	h(*r) ³⁰	(h)r	r	r	s	s	s
*d(h)w	b	b	b	b	b	b	b	b	d(?)	d	d
(Oİr.) *rd/*rz	r(δ)/rz	l,r/rz	r/rz	ī/rz	r/rz	l/l(rz)	l/l	l/l(rz)	l/l(?)	l/l	l/l
*sw	wx	w	h	w	h	x(u)	x(u)	x(u),f	v	x(w)	x(u)
*tw	f	u	u	w	h	h	h	h (u)	h	h	h
*y-	y-	y-	y-	j-	j-	j-	j-	j- (y-)	j-	j-	j-

Tabloda kısaltması verilen diller şu şekildedir.

(Pth. -Partça, Gör.-Gorani, Az.-İrani olan Herzendi, Zaz.-Zazaca, Tal.-Talış, Semn.-Semnani, Casp.-Hazar, CD-Merkezi Dialekt, Bal.-Beluç, Kd.-Kürtçe, Pers.-Farsça)

Zazaca üzerine araştırma ve çalışma yapan bazı dilbilimciler Zaza dilinin toplamda Kuzey, Merkez ve Güney olmak üzere üç lehçeden ibaret olduğunu söylemektedirler. Dilbilimciler Zaza dilinin üç lehçeden oluştuğunu anlatırken

sadece aralarındaki ses, şekilbilim ve kelime farklılıkları açısından değil, dil konuşucularının da inanç bakımından uyum gösterdiğini, Kuzey Zazacasının (Kırmancki) Alevi Zazalar tarafından, Merkez Zazacasının (Kırcki, Zazaki) çoğunlukla Şafii Zazalar tarafından ve Güney Zazacasının (Dımilki) ise Hanefi Zazalar tarafından konuşulduğunu aktarmaktadırlar.¹⁰

Mesut Asmen Keskin, Zazaca hakkında kaleme aldığı “Zazaca Üzerine Notlar” adlı makalesinde şu ifadelere yer vermektedir;

“Zazacaya ana dili olarak çok iyi hâkim olan ve Zazacayı günlük hayatında kullanan, az çok farklı ağızları bilenler arasında genelde tüm lehçeler arasında anlaşma sağlanmaktadır”¹¹

Zazalarda sözlü edebiyat, yazılı edebiyata göre daha fazla gelişmiştir. Zazacanın yazılı edebiyat tarihi çok eski değildir ve Zaza yazılı edebiyatının ilk eserleri Osmanlı zamanında Arap alfabesiyle yazılmıştır. Zazaca ilk yazılı eser Lice Müftüsü olan Ahmede Xasi'nin Kürt din adamı arkadaşlarının Zazaların neden yazılı eserleri olmadığına dair kendisine takılmaları sonucu ortaya çıkmış ve Ahmede Xasi iki hafta boyunca evine kapanıp ilk Zazaca mevliti yazmıştır. Bu Zazaca eser, 1899 yılında Osmanlı litografyasında 400 kopya ile basılmış; İkinci Zazaca yazılı eser ise, yine Zazaca bit mevlit olup Siverek Müftüsü Osman Efendiyo Babıc tarafından 1906 yılında yazılmış fakat 1933 yılında Şam'da çok geç de olsa basılabilmektedir.

Zazacada, 1933 yılından 1960'lı yıllara kadar herhangi yazılı bir eser basılmaz. Fakat 1964 yılında Zazaca isimli Roja Newe adlı gazetede Türkçe, Kürtçe ve bunun yanında Zazaca Latin harflerinde türkü ve masal gibi eserler yayımlanmıştır. Sonrasında ise, 1980'li yıllara kadar Kürtçe basılan birkaç dergide Zazaca yazılı eserler yayımlanmıştır. Zazacada asıl önemli gelişme ve Zaza edebiyatının yeniden doğuşu 1980 sonrası Türkiye'den Avrupa'ya göç eden Zazaların çıkardıkları eserlerle başlamış ve “Zazacanın Rönesansı” olarak adlandırılan bu dönemde birçok dergi ve kitap yayımlanmıştır. 1980'li yıllarda ve sonrasında Zazaca yayımlanan dergiler yıldan yıla sayılarını artırmıştır. Geçmişten günümüze kadar yayımlanan 87 farklı (güncel sayı daha fazla olabilir) dergide Zazacaya yer verilmiştir.

Bu dergilerden bazıları ise şunlardır;

¹⁰ https://www.academia.edu/5954471/Mesut_Keskin-Zazaca_Uzerine_Notlar, Erişim tarihi: 5 Eylül 2019

¹¹ Keskin a.g.e

Kızıl Yol-Fransa, toplamda 5 sayı, Ayre-İsveç 14 sayı, Piya-İsveç 15 sayı, Raa Zazaistani 2 sayı, Waxt-Darmstadt 4 sayı, Raştiye-Fransa 8 sayı, Desmala Sure-Londra 16 sayı, Ware-Frankfurt 13 sayı, Tija Sodiri-Frankfurt 6 sayı, Vengê Zazaistani-Fransa 3 sayı, Zaza Press-Stockholm 15 sayı, Kormışkan-Frankfurt 5 sayı, Şewq-Hannover 8 sayı, Zerqê Ewroy-Wetzlar 4 sayı, Çıme-Almanya 10 sayı, Zazaki-Ausborg 2 sayı, Miraz-Türkiye 2 sayı, Şewçıla-Türkiye 16 sayı yayını hala devam etmektedir, Vatı-Türkiye 2 sayı, Veng u Vaj-Türkiye 2 sayı, Vate-Türkiye 56 sayı yayını hala devam etmektedir, Zazana-Türkiye 11 sayı yayını hala devam etmektedir, Wısar-Türkiye 2 sayı yayını hala devam etmektedir ve Vir-Türkiye 8 sayı yayını hala devam etmektedir.¹²

Bu dergilerin tamamına yakını Zazacayı bağımsız bir dil olarak kabul etmiş ve yayınlarını bu bağlamda yapmışlardır. Fakat Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak gören ve Vate grubu tarafından ilk sayısı 1997 yılında İsveçte yayımlanan Vate dergisi ise, 2003 yılında Türkiye’de yayınına devam etmiştir. Ayrıca Şewçıla dergisi de Vate grubu tarafından çıkarılan ve Zazacanın Kürtçenin bir lehçesi olduğunu savunan bir diğer dergidir.

2011 yılında ise, Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak kabul eden Newepel adlı Zazaca yayın yapan ilk gazete çıkmış ve ardından 2013 yılında Rojnameye Zazaki adlı gazete çıkmıştır. 2014 yılında ise, Zazacayı ilk kez bağımsız bir dil olarak kabul eden Vengê Welatê Zazayan adlı beş sayı devam eden Zazaca gazete çıkmıştır.

Matbu olarak basılan dergilerin ve gazetelerin yanında internet ortamında da Zazaca olarak yayın yapan internet siteleri de vardır. Bu internet sitelerinin en başlıcaları ise, www.zazaki.de adlı sitedir ve Zazacayı bağımsız bir dil ve Zazaları ayrı bir halk olarak kabul eder. Bir diğer internet sitesi ise, www.zazaki.net adlı sitedir ve bu site Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak kabul eder. Her iki sitede de Zazaca birçok online yayın mevcuttur.

¹² İsmail Söylemez, Geçmişten Günümüze Zazaca Dergiler: Kronoloji, Sorunlar ve Çözümler, <https://www.academia.edu/Geçmişten-Günümüze-Zazaca-Dergiler>. Erişim tarihi: 20 Aralık 2018

İlk Dönemlerde Zazalar ve Zazaca

Batı kaynaklarında Zazalar ve Zazaca'ya dair ilk kaynaklar 18. Yüzyılda yazılmış fakat 18. yy. öncesi dönemde Zazalar ve Zazaca hakkında veriler çok kısıtlı olduğu için ancak bazı tezler ileri sürülebilmektedir. Konuyu bir bütün olarak kavrayabilmek için ileri sürülen bu tezler şu şekilde açıklanabilir.

Zazaların ilk dönem tarihleri ile ilgili bilgiler maalesef çok kısıtlıdır. Ama Zaza dilinin özellikleri bakımından Zazaların İran'ın kuzey bölgesinden gelebileceği ihtimalini vermektedir. Bazı dilbilimciler ve bilim adamları Zazaların soyunu Partlar ve Deylemlilere bağlamaktadır.

Rasim Bozbuğa, "Türkiye'nin Bir Rengi: Zazalar" adlı makalesinde bu konu ile ilgili şu ifadeler yer vermektedir;

*"Bunlardan ilki olan Partlar Sasanilerden önce İran'ı yöneten kuzeydoğu orijinli bir halk olup, Windfür, onların dillerinin Zazacaya çok yakın olduğunu belirtmektedir."*¹³

Zazaların kökeni ile ilgili olarak bir diğer önemli tez de Zazaların Deylemlilerin devamı oldukları tezidir. Bu iddiayı öne süren kişi aynı zamanda İrani diller üzerinde uzman olan MacKenzie'dir. MacKenzie, Zazaların Hazar Denizi'nin güney bölgesindeki Deylem bölgesinden geldiğini öne sürmektedir.

Birçok bilim adamı Kürtlerin İran-İsfahan tarihi anavatanlarından İran'ın kuzey ve kuzeybatısına göç etmelerinin, Batı İran Zagros coğrafyasında yerleşik bir halk olan Zaza-Goran halkını etkilediğini ve daha batıya sürüklenmesine sebep olduklarını belirtmektedir. Bu göç sonucu Zaza halkının Kürtler tarafından Anadolu'ya itildiği belirtilmektedir. Kürtlerin kuzey ve kuzeybatıya olan bu göç hareketini Kürt araştırmacı Izady de İslam, Roma, İran ve Yunan kaynaklarını referans göstererek doğrulamaktadır.¹⁴

Kısaca, tarihi anavatanları Kuzey-İran olan Zaza-Goran toplumu ya İslam'dan önce ya da İslam sonrasında İran'ın batısına ve Zagros dağlarına yerleşmiş fakat sonrasında Kürtlerin İran'ın kuzeyine ve kuzeybatısına göç etmeleri sonucu Zaza-Goran halkı yerinden olmuş ve bu durum Zazaların şu an iskân ettikleri bölgeye sürüklenmelerine sebep olmuştur.

¹³ Bozbuğa, a.g.e. s. 57-78

¹⁴ Mehrdad R. Izady, *Kürtler Bir El Kitabı*, Doz Basım Yayın, İstanbul, Çeviren: Cemal Atilla, 2011, s.180-184

Zazalar ve Zaza coğrafyası hakkında ilk çağ döneminde ise, ilginç bir ifade yer almaktadır. Bu ifade Pers (Sasani) kralı Darius'un yazdırdığı Behistun yazıtlarında geçen "Zazana" kelimesidir. M. Ö. 515 yıllarında Behistun yazıtlarında "Zazana" kelimesinden bahsedilmektedir. Sasani İmparatorluğu'nun hükümdarlığını yapan Pers kralı I. Darius (Dara) M.Ö. 522-486 yılları arasında yaşamış olup Ortadoğunun birçok ülkesini egemenliği altına almıştır. Darius, M.Ö. 515 yıllarında *Behistun Yazıtları* olarak bilinen ünlü çivi yazısını hazırlatmıştır. Darius, yerden 100 metre yüksekliğindeki kayalıklara yazdırdığı Behistun yazıtlarında Pers tarihinden ve fethettiği ülkelerden bahsetmektedir. Behistun yazıtları üç dilde ayrı olarak yazılmıştır: Eski Farsça, Elamice ve Babilce.¹⁵

19. sütunda Darius M.Ö. 515 yıllarında Fırat nehrinin kenarında "Zazana" adında bir kasaba/şehir olduğunu yazdırmış, fakat bu Zazana ifadesi bazı kesimler tarafından tartışmalı bulunmaktadır. Bir kesim Zazana adlı bu şehrin Babil yakınlarında olduğunu ifade etmektedir bir kesim ise, Zazaların şu an yaşadığı Zaza coğrafyasını kastettiğini belirtmektedir.

Resim 1: Behistun Yazıtı

¹⁵<http://www.zoroastrian.org.uk/vohuman/SlideShow/Behistun/Words%20of%20Darius%20in%20Behistun%20and%20Mehregan%20Festival.htm> Erişim tarihi: 10 Mart 2019

İngilizceye çevirilen metin ise şu şekildedir;

“19. 81.90-6). Darius the King says: After that I went off to Babylon. When I had not arrived at Babylon, a town named Zazana, beside the Euphrates there this Nidintu-Bel who called himself Nebuchadrezzar came with an army against me, to deliver battle. Thereupon we joined battle; Ahuramazda bore me aid, by the favor of Ahuramazda I smote that army of Nidintu-Bel exceedingly. The rest was thrown into the water and the water carried it away. Of the month Anamaka 2 days were past, then we fought the battle.”¹⁶

“19. (1,90-6). Kral Darius diyor ki: Ondan sonra Babil'e gittim. Babile gelmeden/varmadan, Fırat'ın yanında Zazana adında bir şehre, kendini Nebuchadrezzar diye anan bu Nidintu-Bel oraya bana karşı savaş vermek için bir ordu ile geldi. Bunun üzerine savaşa katıldık; Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın sayesinde Nidintu-Bel ordusunu fazlasıyla bastırdım. Gerisi suya atıldı, (ve) su onları götürdü. Anamaka ayından 2 gün geçtikten sonra, savaş yaptık.”

Osmanlı Kaynaklarında Zazalar

Zazalar hakkında ilk tarihi belgeler ise 13. ve 14. yüzyıllara kadar gitmektedir. Zülfü Selcan “Zaza Dilinin Gelişimi” adlı makalesinde 13. yüzyıla ait bir şecerde “Zaza” aşireti isminin geçtiğini şu şekilde belirtmektedir;

“1329/30 (730 h.) yılından kalma ve yöre halkının Secerê Kurêşi ‘Kureyş Şeceresi’ dediği yazılı bir deri dökümanda, bir Türk padişahının mühürü de vardır. Burada ayrıca birkaç Zaza aşiretlerinin adları da sıralanmıştır. Bunların arasında birisi de kendisini ‘âlib (alevi) mürit’ ve Zâzâ aşiretinin mensubu olarak kaydedip imzalamıştır. Bu tarihi belgenin bir varyantında da aynı kayıt mevcuttur. Arapça metindeki kayıt şöyledir:

Tâlib Mollâ Banî min qabila Zâzâ ب د ي لة زازا Zâzâ kabilesinden Mollâ Banî.”¹⁷

Ünlü Türk gezgin Evliya Çelebi de seyahatnamesinde Bingöl coğrafyasını ziyaret ettiği sırada Zazalardan bahsetmektedir. Çelebi, 1655'teki İran seyahati sırasında Diyarbakir, Palu, Bingöl ve Bitlis bölgesinde Zazaları Kürt aşiretleri arasında kaydeder, dillerini de “lisân-ı Zâzâ” ve “lisân-ı Ekrâd-ı Zâzâ” diye belirtir. Hoy ve Urmiye bölgesinde Dımılı (Dümbeli) kavmi, hükümeti ve kalesi hakkında

¹⁶<http://www.zoroastrian.org.uk/vohuman/SlideShow/Behistun/Words%20of%20Darius%20in%20Behistun%20and%20Mehregan%20Festival.htm> Erişim tarihi: 10 Mart 2019

¹⁷http://zilfiselcan.net/wp-content/uploads/2016/11/ZazaDilininGelisimi_tr2.pdf Erişim tarihi: 25 Ağustos 2019

bilgiler verir.¹⁸ Birçok İslami ve Arap kaynaklarda Zazaların bir diğer ismi olan Dımili-Dumbili aşiretlerinden de bahsedilmektedir. Orta Çağ Arap kaynaklarında genel olarak Dımililer, Musul çevresinde yaşayan bir Kürt aşireti olarak kaydedilmiştir. İbn Fazlullah el-Ömerî, İbn Hacer el-Askalânî, Fîrûzâbâdî, Dünbül'ün “kunfuz” vezninde Dunbul diye okunduğunu ve daha önceleri Musul civarında yaşayan bir Kürt aşiretinin adı olduğunu kaydetmiştir (el-Kāmûsü'l-muhît, I, 1293). İbnü'l-Ezrak, Târîhu'l-Fâriki'de Diyarbekir ve Meyyâfârikîn'daki Kürt kabilelerini sayarken Dünbülî ve Zerzârî adlarını da zikretmiştir.¹⁹

Osmanlı İmparatorluğu resmi kaynaklarından biri olan “Salname-i Diyarbekir” [Diyarbekir Yıllığı] isimli eserlerde, Diyarbekir'in etnik yapısına dair şu bilgilere yer verildiği görülmektedir: “Diyarbekir bir Osmanlı memleketidir. Çünkü ahalişi umumen Saltanat-ı Seniyye'nin te'ali ve temadi-i şan u şevketi arzu-yi ciddisiyle mütehasıs bulunuyorlar. Dâhil-i vilayette Türk, Arap, Kürd, Ermeni, Süryani, Zaza lisanları müsta'mel olmakla [kullanılmakla] beraber en ziyade sayı olan lisan, lisan-ı letafet-resan-i Osmani'dir.”²⁰

Batı İran'dan Anadolu coğrafyasına gelen Zazalar birçok beylik ve aşiretler birliği kurmuştur. Şerefname'de ismi zikredilen Mırdasi, Pazuki, Swedi ve Melkişi beylikleri Zaza bölgelerinde hâkimiyet kuran Zaza beylikleridir. Kürt tarihçi Şerefxan ünlü Şerefname adlı eserinde Zaza adından bahsetmez ama Zazaların diğer ismi olan Dımili-Dumbuliler'den ve Zazalara en yakın toplum olan Goranlar'dan bahseder.²¹

Bazı iddialara göre; Zaza beyliklerinin statüleri Osmanlı'nın Doğuya doğru ilerlemesinden sonra değişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Doğu bölgesini ele geçirmeden önce Zazalar bölgedeki Kürtlerden daha fazla toprağı kontrol ediyorlardı fakat Kürtler İdris-i Bitlisi önderliğinde Osmanlı ile müttefik olduktan sonra bu toprakların çoğunlukla hâkimiyeti Kürtlere geçmiştir. Bu durumun en büyük sebebi Kürtlerin Osmanlı ile aynı mezhebe yani Sünni mezhebine tabi olmaları ve Zazaların da Şii mezhebine tabi olmalarıdır. Bu durumun doğurduğu en büyük sonuç ise,

¹⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/zazalar> Erişim tarihi: 29 Ekim 2019

¹⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/zazalar> Erişim tarihi: 29 Ekim 2019

²⁰ <https://docplayer.biz.tr/42096073-Peserike-zuan-u-edete-zazan-journal-of-zaza-language-and-culture-zaza-dili-ve-kulturu-dergisi.html> Erişim tarihi: 30 Ekim 2019

²¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/zazalar> Erişim tarihi: 29 Ekim 2019

Zazaların yaşam alanı daralmış ve Zaza toplumunun yaklaşık yarısı mezhep değiştirmek zorunda kalmış ve bir kısmı Sünni-Şafii mezhebini kabul etmiştir.²²

Görüldüğü üzere Osmanlı kaynaklarında Zazalar, bazen Kürtlerden ayrı bir halk olarak tanımlanmış bazen de Kürt olarak tanımlanmıştır.

²²<http://www.7sabah.com.tr/haber/26006/zaza-asiretlerinin-siilikten-sunnilige-gecis-seruveni-4/>
Erişim tarihi: 7 Eylül 2019

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ERKEN DÖNEM BATI KAYNAKLARINDA ZAZALAR VE ZAZACA (1765-1899)

Zazalar hakkında bilgi veren mühim kaynakların başında Batılı araştırmalar gelmektedir. Bu kaynaklar Batılı araştırmacı, ilim adamı ve seyyahlar, daha doğru bir ifadeyle oryantalistler tarafından kaleme alınan çalışmalardır. Alman, Avusturyalı, Danimarkalı, Hollandalı, Fransız, İngiliz, İtalyan, Rus ve daha çok sayıda yabancı ilim adamı (tarihçi, antropolog, arkeolog, filolog vs.) çalışmalarında Zazalar ve Zazaca hakkında bilgiler vermişlerdir. Batı kaynaklarında Zaza ismine ve Zazalar hakkındaki bilgilere 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanılmaktadır. 18. Yüzyıldan itibaren Batılı araştırmacılar daha ziyade misyonerlik ve oryantalist gayeler ile Anadolu, Ermenistan, Mezopotamya ve İran'a çok sayıda seyahat düzenlemiş ve bu seyahatleri neticesinde bölgenin tarihi, coğrafi, demografik, antropolojik ve dini yapısı hakkında çok önemli bilgiler derlemişlerdir. Derlenen bu bilgiler arasında Zazalara ve Zazacaya yer verildiğini gözlemlemek mümkündür.²³

Çalışmanın bu bölümü 18. Yüzyılda Zazalar ve Zazaca hakkındaki ilk yazılı belgelerden, araştırmalardan ve kitaplardan başlayıp 20. Yüzyıla kadar olan dönemi kapsamaktadır. Batı kaynaklarında ilk kez 1700'lü yıllarda Osmanlı ve Ortadoğu coğrafyasına yapılan seyahatler, geziler ve oryantalist amaçlı araştırmalar sonucu Zazalar ve dilleri araştırılmıştır. Bu yönüyle 18. Yüzyıla ait belgeler en eski belgeler olduğu için çok değerlidir ve Zazaların kimlik ve aidiyet tanımlanmasına dair ilk yaklaşımlardır. Yapılan bu çalışmalar kronolojik olarak şu şekildedir:

1.1. 1770 Yılına Ait Bir Haritada “Zaza” İbaresini

Bugüne kadar yapılan araştırmalara göre Zazalar ve Zazaca hakkındaki en eski belge, üzerinde “Zaza” ibaresini yazılan bir haritadır. Yüzlerce haritanın bulunduğu www.davidrumsey.com adlı internet sitesinde 1770 yılında çizilen ve Anadolu coğrafyasını gösteren bir haritada Zazaların şu anki yaşam alanlarını gösteren yerde

²³ Çağlayan, a.g.e. s.97

“Zaza” yazılmaktadır.²⁴ Haritada harita künyesi dışında herhangi bir açıklama yoktur. Fakat bu ibarenin geçtiği coğrafi alan bugünkü Sivas dolaylarını göstermektedir. Kuvvetle muhtemeldir ki haritadaki Zaza ibaresi şu an Sivas’ın bir köyü olan “Zazalar” köyünü işaret etmektedir.

Harita 1.1: 1770 Yılına Ait Bir Harita

1.2. Carsten Niebuhr (1733-1815) *Reisebeschreibung nach Arabien und Anderen Umliegenden Landern* (Arabistan ve Civar Ülkelerine Gezi Notları-1778)

Batı kaynaklarında Zazalar hakkındaki ilk bilgiye, Alman asıllı fakat Danimarka Krallığı hizmetinde çalışan ünlü gezgin, matematikçi ve haritacı Carsten Niebuhr’un (1733-1815) “Reisebeschreibung nach Arabien und Anderen

²⁴ www.davidrumsey.com Erişim: 28 Nisan 2019

Umliegenden Landern (1778)” adlı eserinde rastlanılmaktadır. C. Niebuhr, 1765 yılında Bağdat’tan Musul’a oradan da Mardin, Diyarbakır ve Urfa vilayetlerine yaptığı seyahatlerle ilgili gözlemlerini aktardığı kitabında “Zaza” adını ilk zikreden Avrupalı yazar olmuştur.

Şekil 1.1: Arabistan ve Civar Ülkelere Gezi Notları (1778)

Carsten Niebuhr’un gezi notlarında “Zaza” ismini nasıl ve ne amaçla kullandığını anlamak için öncelikle bu kişinin hayatı, özgeçmişi, eğitimi ve hangi alanlarda yetkin olduğu öğrenilmesi gerekir.

“Niebuhr, 17 Mart 1733’te Hannover Dukalığı’na bağlı Lüdingworth kasabasında bir çiftçinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta annesini ve babasını kaybettiği için çocukluğunda çok az bir eğitim alabilmiş ve gençlik yıllarında babası gibi çiftçilik yapmıştır. Ancak bir yandan kendi kendine matematik ve yer ölçümü üzerine çalışmış, bir süre de Göttingen Üniversitesi Matematik Bölümü’nde okumuştur. 1760’ta teğmen rütbesiyle Danimarka ordusuna katılmıştır. Göttingen Üniversitesi’ndeki hocalarından Ahd-i Afk uzmanı Johann David Michaelis’in tavsiyesiyle Danimarka Kralı V. Frederik tarafından, Ortadoğu İslâm coğrafyasına bir araştırma gezisi yapmakla görevlendirilen ve çeşitli ilim dallarına

mensup beş kişi ile eski bir askerden oluşan gruba seçilmiş; yola çıkmadan önce biraz Arapça öğrenmiştir. Kopenhag Üniversitesi hocalarının hazırlayıp V. Frederik'in onayladığı bir tâlimatnâme ile izlenecek rota tayin edilmiş ve kendilerinden birer günlük tutmaları istenmiş; bu tâlimatnâmede ayrıca kimin hangi konularda araştırma yapacağı tek tek belirtilmişti.

4 Ocak 1761'de Kopenhag'dan gemiyle yola çıkan grup 30 Temmuz günü İstanbul'a ulaşmış ve şehirde kırk gün kalmıştır. Bu süre içerisinde Danimarka elçisinin heyet için hazırladığı, Sultan III. Mustafa'nın tuğrasını taşıyan 15 Muharrem 1175 (16 Ağustos 1761) tarihli yol izninde heyet üyelerinden her birinin ismi verilmekte ve seyahat sebepleri açıklanarak gidecekleri yerler sayılmaktadır. Bugün Niebuhr'un terekesiyle birlikte Kiel Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan belge heyetin Osmanlı topraklarında güvenlik içinde dolaşmasını sağlamıştır.

Ege adalarından geçerek Mısır'a varan heyet burada bir yıl kaldıktan sonra Ekim 1762'de Süveyş'ten hareket etmiş ve başlıca Kızıldeniz limanlarına uğrayıp Yemen topraklarına girmiştir. İklim değişikliğinden ve çeşitli hastalıklardan etkilenen grup üyelerinden ikisi burada, üçü Hindistan yolunda ölmüştür. Tek başına son durakları Hindistan'a ulaşan Niebuhr bir yıldan fazla orada kalmış ve Aralık 1764'te Bombay'dan ayrılıp Maskat Limanı'ndan İran'a geçerek Anadolu üzerinden (yüksek ihtimal tam bu esnada Zaza coğrafyasını ziyaret etmiş ve bu bölgede olan Kürt ve Zaza aşiretleri hakkında bilgi toplamıştır) İstanbul'a gelmiş; bu arada Kıbrıs'a da uğramıştır. Niebuhr, 20 Kasım 1767'de Kopenhag'a dönmüş; böylece altı kişiyle başlayan ve yaklaşık yedi yıl süren bu geziyi sadece o tamamlamıştır.²⁵

Yukarıdaki bilgiler ışığında denilebilir ki Carsten Neihbur bir dilbilimci veya sosyolog değildir, bir gezgin olarak dolaştığı ülkeler ve şehirler hakkında detaylı bilgiler vermiş ve çalışması dilbilimsel olmaktan ziyade izlenimsel bir çalışmadır. Bu çalışmada yazar, Zaza aşiretini Kürtlerin bir parçası olarak görmektedir.

Niebuhr'un çalışması genel olarak değerlendirildiğinde şu ifadeler kullanılabilir. Önceki yüzyıllarda yerleşik hayat Kürtlere göre Zazalarda daha erken başlamıştır. Bu durum Mehrdad R. İzady'nin, Kürtler adlı kitabından açıkça

²⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/niebuhr-carsten> Erişim tarihi: 18 Ağustos 2019

anlaşılmaktadır. İzady, kitabında yerleşik olan Dımililerin göçebe Kürtlerin göç hareketleri sonucu yerlerinden edildiğini vurgulamaktadır.²⁶

Niebuhr, kitabında çeşitli Kürt aşiretleri listesi başlığı altında saydığı Dömbali/Dembali aşireti 500 çadıra, Bicakli aşiretinin 10000 çadıra (Bucak, Siverek), Zaza aşiretinin (Siverek ve Erzurum arası) 20000 çadıra sahip olduğunu belirtir. Niebuhr, kuvvetle muhtemel Zazaların yaz mevsiminde yaylalara (ware) çıkıp hayvanlarını otlattığı sırada bu aşiretleri ziyaret etmiştir.

Aşiret sayılarının olduğu Almanca metinlerin (Ek1 bknz.)²⁷ Türkçe çevirisi şu şekildedir;

“Liste von verschiedenen herumstreifenden Stämmen Kurden (orijinal metinler için Ek1 bknz.)

(Çeşitli çevrede otlatan Kürt aşiretlerinin Listesi)

Kasekenli hat 1000 Zelte (Kasekenli'nin 1000 çadırı var.)

Wadekenli hat 5000 Zelte (Wadekenli'nin 5000 çadırı var.)

Brazeli hat 1000 Zelte (Brazeli'nin 1000 çadırı var.)

Kurukleili hat 1000 Zelte (Kuruklayli'nin 1000 çadırı var.)

Schikaki hat 1000 Zelte (Şiqaqi'nin 1000 çadırı var.)

Kuranli hat 5000 Zelte. (Kuranli'nin 5000 çadırı var.)

Kudjumanli hat 5000 Zelte. (Kucumanli'nin 5000 çadırı var.)

Mamanli hat 5000 Zelte. (Mamanli'nin 5000 çadırı var.)

Sebki hat 500 Zelte. (Sebki'nin 500 çadırı var.)

Suranli hat 500 Zelte. (Soranli'nin 500 çadırı var.)

Jubbra badenli hat 500 Zelte. (Cubbrabadenli'nin 500 çadırı var.)

Djummadenli hat 1000 Zelte.

(Cummadenli'nin 1000 çadırı var.)

Alle diese Staemme halten sich im Sommer in der Gegend von Kars auf, und im Winter in der Gegend von Ruan oder Erwan in Persien

(Tüm bu aşiretler yazın kendilerini Kars tarafında tutarlar ve kışın Farsiya'da Ruwan veya Erivan'da)

Serfi hat 500 Zelte. (Serfi'nin 500 çadırı var.)

Badeli hat 2000 Zelte. (Badeli'nin 2000 çadırı var.)

Schadli hat 10000 Zelte. (Şazeli'nin 10000 çadırı var.)

Issuli hat 1000 Zelte. (İzollu'nin 1000 çadırı var.)

Djihanebgeli hat 10000 Zelte. (Cıhanbeyli'nin 10000 çadırı var.)

Jalianli hat 500 Zelte. (Yalyanlı'nin 500 çadırı var.)

²⁶ İzady, a.g.e. s.191

²⁷ Ek1. Carsten Niebuhr, Arabistan ve Civar Ülkelere Gezi Notları, Orijinal Metinler s.136

*Alle diese Staemme wandern in den ... Irzerum und Diarbekr herum.
(Tüm bu aşiretler Erzurum yaylaları ile Diyarbakır arasında göç ederler.)
Maurisi hat 1000 Zelte; im Sommer in der Gegend von Irzerum und im Winter in der
Gegend von Urfa
(Mawrizi'nin 1000 çadırı var; yazın Erzurum tarafında, kışın Urfa tarafında.)
Rischwan hat 12000 Zelte; im Sommer in der Gegend von Siwas und im Winter in der
Gegend von Haleb.
Rışvan'ın 12000 çadırı var; yazın Sivas tarafında, kışın Halep tarafında.)
Milli hat 11000 Zelte; im Sommer in der Gegend von Irzerum und im Winter in der
Gegend von Urfa
(Milli'nin 11000 çadırı var; yazın Erzurum tarafında, kışın Urfa tarafında)
Dhatdeh hat 20000 Zelte zwischen Sowereg und Irzerum
(Zaza'nın 20000 çadırı var Siverek ve Erzurum arasında)
Bidsjakli hat 10000 Zelte in der Nähe von Sowereg
(Bıcaklı'nın 10000 çadırı var Siverek yakınlarında)
Dembali hat 500 Zelte, Drischanli hat 350 Zelte-->südllich von Diarbekr
(Dembali'nin 500 çadırı, Drejanlı'nın 350 çadırı-->Diyarbakır güneyinde)²⁸*

Batı kaynaklarında Zazalar ve Zazaca hakkında araştırmalar ve çalışmalar 19. yy.'da bir önceki yüz yıla göre nispeten daha da artmıştır. Bu araştırmalar Zazaların dil, din, inanç, kültür ve coğrafyaları hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Yapılan bu araştırmalar kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir.

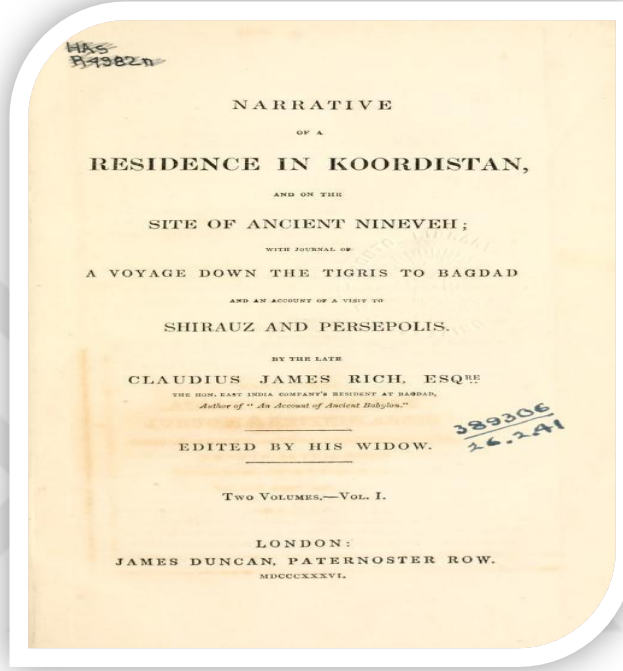
1.3. Claudius James Rich (1787-1821) *Narrative of a residence in Koordistan and on the site of ancient Nineveh* (Kürdistan ve Eski Ninova Şehri Bölgesinden Anlatılar-1836)

Zaza isminin geçtiği üçüncü kaynak Claudius James Rich adlı gezginin yazdığı “Kürdistan ve eski Ninova şehri bölgesinden anlatılar ve Dicle'den Bağdata bir yolculuk, Şiraz ve Persepolis Ziyaretleri” (Narrative of a residence in Koordistan and on the site of ancient Nineveh, 1836) adlı kitaptır.

Claudius James Rich, İngiliz gezgin ve antika bilgini 28 Mart 1787'de Fransa'da Dijon kentinde doğmuştur. Babil'de ilk araştırmaları gerçekleştirerek Mezopotamya'daki arkeolojik çalışmaların başlamasına öncülük etmiştir. 1803-1807 arasında Yakın ve Ortadoğu'da geziler yapmış ve 1808'de İngiliz Doğu Hint

²⁸ Carsten Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und Anderen Umliegenden Landern 1761-1767 Arabistan ve Civar Ülkelere Gezi Notları*, Cilt:2, Kopenhagen 1778, s. 417

Şirketi'nin Bağdat temsilciliğine atanmıştır. Bu görevini sürdürürken 1811'de Antik Babil kentinde ilk araştırmaları gerçekleştirmiş ve çivi yazılı tuğlalar, tabletler ve mühürlerden oluşan büyük bir koleksiyon oluşturmuştur. Çalışmalarının sonuçlarını içeren yapıtları çok sayıda okurun ilgisini bu bölgelere çekmiştir. James Rich, 5 Ekim 1820 yılında İran'da Şiraz şehrinde ölmüştür.²⁹

Şekil 1.2: Kürdistan ve Eski Ninova Şehri Bölgesinden Anlatılar (1836)

Kitabında Zazalar hakkında yaptığı tanımlamaların İngilizcesi ve Türkçe tercümesi şu şekildedir;

*“Hassan, a mountain forming part of Taurus and Zagros, between Diarbekir, Palo, and Moosh. It is no thoroughfare, and the people are entirely independent. The Koords who inhabit all that part are called Zaza, which seems to be a nickname, and means stuttering, mouthing, or speaking unintelligibly”.*³⁰

“Hasan, Toros ve Zagros bölümünü oluşturan Diyarbakır, Palu ve Muş arasında olan bir dağdır. Geçilmez bir yer ve insanları bütünüyle bağımsızdır. Bu bölümün bütününde Zaza denilen Kürtler iskân etmekte, bu isim bir takma ad olarak görünüyor ve kekeme veya anlaşılabilir bir şekilde konuşmak anlamına gelmektedir.”

²⁹ <https://www.kabalci.com.tr/kurdistan-ve-eski-ninovada-bir-yasamoykusu/clauidius-james-rich/avesta-yayinlari> Erişim tarihi: 11 Şubat 2019

³⁰ Claudius James Rich, *Narrative of a residence in Koordistan, and on the site of ancient Nineveh*, London, 1836, s.376

Claudius James Rich'in "Zaza ismi bir takma ad, kekeme ya da anlaşılmaz bir şekilde konuşmak anlamındadır" cümlelerini tahlil etmek için, yazdığı kitabı bütünüyle kendi genel kontekstinde değerlendirmek gerekir. Zaten kesin bir yargıdan öte bir tahminde bulunmaktadır çünkü "seems" kelimesi "görünüyor" anlamında olduğu için yazar kesin bir yargıdan kaçınmıştır. Kendisinin Hristiyan olduğu ve İncil ile Tevratı okuduğu için ve "Zaza" ismine de İncilde bir bebek adı ve anlamı "Herkes Ait",³¹ İbranicede ise "Zaza" isminin anlamı "Hareket, ışık"³² olduğu ve Fransızcada "zèzayer" fiilinin peltek konuşmak anlamına geldiği için, Rich'in Fransızcadaki bu sözcükten de yola çıkarak böyle bir yakıştırma yapmış olabileceği ileri sürülebilir. Bir halk isminin olup olmadığını araştırmak yerine İncil, Tevrat ve Fransızcada geçen anlamıyla değerlendirdiği tahmin edilmektedir. Ayrıca kendisi görüldüğü üzere bir dilbilimci veya sosyolog da değildir.³³

1.4. Ivanoviç Lerch (1827-1884) *Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer* (Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar 1856-1857)

Zazaca hakkında eldeki ilk yazılı metinler, Rus Dilbilimci Peter Ivanovich Lerch tarafından "Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer 1856-1857" adlı eserde kayıt altına alınan derleme metinlerdir. Yaklaşık yirmi sayfadan oluşan bu metinler, ilk olmaları nedeniyle dilbilgisi, sözcük hazinesi, söz dizimi ve Zazaca konuşanların toplumsal yaşam, gelenek ve dini anlayışlarını anlama ve bu veriler ışığında derinlemesine araştırmalar yapma hususunda ilk örneklerdir. Lerch, ayrıca bu derlemeler ışığında Zazaca bir sözlükçe de hazırlamış ve bu sözlükçede derleme metinlerde geçmeyen kimi sözcükleri de Almanca karşılıklarıyla birlikte vermiştir.³⁴

Rus Dilbilimci Peter Ivanovich Lerch'in Zazaca hakkındaki görüşleri dilbilimsel olarak temellendirebilmesi için hayatı ve yaptığı çalışmalar dikkate alınarak değerlendirmek gerekir. Peter Lerch kısaca şu şekilde tanımlanabilir;

³¹ <https://www.biblestudytools.com/dictionary/zaza/> Erişim tarihi: 18 Şubat 2019

³² <http://www.abarim-publications.com/Meaning/Zaza.html#.Xbl9zWmhk0N> Erişim tarihi: 18 Şubat 2019

³³ <http://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=z%C3%A8zayer> Erişim tarihi: 13 Şubat 2019

³⁴ Mehmet Aslanoğulları, *Lerch'in Zazaki Derlemelerinin Çevrim Yazımı ve Türlerine Göre Sözcüklerin Tahlili*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl, 2014, s.17.

Şekil 1.3: Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar (1856-1857)

Doğubilimci (şarkiyatçı), arkeolog, dilci, seyyah, etnograf ve madeni para uzmanı olan Lerch, 1827 yılında zengin bir Alman ailesinin çocuğu olarak Rusya’da dünyaya gelmiştir. Henüz ortaokul öğrencisiyken bile bilim meraklısı biri olan Lerch, ta o zamanlar bibliyografya notları almaya başlamıştır. 1850 yılında St. Petersburg Devlet Üniversitesi Felsefe Fakültesi’nde Doğu Felsefesi Bölümü’nü bitirmiş ve 1851 yılında ilk kitabı olan “Fars Şiiri’nde Gökyüzü’ndeki Süreyya’yı” yazmıştır. Hayranlık uyandırıcı bir hafızaya sahip olan kabiliyetli bir bilim adamı ve Doğubilimci olmuştur. Üniversitenin doğu kısmındaki hemen tüm kitapların nerede olduğunu, yayımcısını ve tarihini bilen Lerch’e, o dönemde Doğu bibliyografyasının canlı kataloğu denmiştir. 1880 yılında emekli olduğunda bile kütüphaneye kendi kişisel kitaplığından 258 kitap bağışlamıştır. Rusçada 50’ye yakın makalesi yayımlanan Lerch’in Almanca ve Fransızca dillerinde de 30 makalesi yayımlanmıştır.³⁵

Lerch, Kraliyet Bilimler Akademisi’nin verdiği görevle Doğu Milletleri üzerine araştırmalar yapmıştır. Bu nedenle 1856 yılında Smolensk civarlarındaki Roslowl kasabasına gitmiş ve bu kasabada Osmanlı-Kırım Savaşı’nda (1853-1856)

³⁵ Aslanoğulları, a.g.e. s.19

esir düşen Osmanlı askerleri ile karşılaşmıştır. Bunların arasında 100 kadar Kürt de vardır. Bu esirlerin bir bölümü de Zazalardan oluşmaktadır. Lerch, yaklaşık üç ay boyunca burada tutulan esirlerden dil, kültür ve tarih hakkında çeşitli malumatlar edinmiştir. Bu esirlerden biri de bugün Günköndü olarak adlandırılan, Bingöl Genç (Qason Köyü o zamanlar Sancak olan Palu'ya bağlıdır.) bölgesindeki 'Kason/Qason köyünden olan Hasan adlı biridir. Lerch, Hasan ve diğer Zaza ve Kürt esirlerden edindiği derlemeleri üç cilt halinde yayımlamıştır (1857). Birinci cilt Kürt aşiretlerinden, ikinci cilt Kürtçe ve Zazaca derlemelerden, üçüncü cilt de Kürtçe ve Zazaca sözlük çalışmasından oluşmaktadır. Daha sonra üç ciltlik çalışmayı iki cilt şeklinde Almanca olarak yayımlamıştır.³⁶

Lerch, Kürtçe de bilen Hasan'dan, iki tane Kürtçe derleme de yapmıştır. Lerch'e Rusya içinde ve dışında asıl ününü kazandıran da bu çalışmasıdır. Mezuniyetten sonra uzun süre mütevazî bir konumda Akademi'de kayıt memuru olarak çalışmıştır. Sonraları, 1873 yılında Arkeoloji Komisyonu Sekreteri olmuş ve son olarak 1877'de St. Petersburg Üniversitesi'nde kütüphaneci olmuştur. Tüm vaktini ve ilgisini araştırma yapmaya adanmıştır. Lerch'in çalıştığı alanda edindikleri o zamanlar Rusya içinde ve dışında başarısız büyüklerde çalışmaları, gerçek bir bilim adamı kimliğine sahipti ve tuttuğu her not gerçek anlamda bilimsel veriydi.³⁷ 1858 yılında büyükelçi Albay NP Ignativ ile birlikte diplomatik ve askeri içerikli bir seyahate çıkan Lerch, Buhara'ya gitmiş ve Rusya'ya elinde ilginç bazı elyazmaları ve madeni paralarla gelmiştir. Lerch, Buhara'ya yaptığı yolculuklardan getirdiği 7. ve 8. Asırlara ait madeni paraların gizemini çözmek istediği 1870'li başlarında Pehlevice, Zendce (Avestçe) ve Sogdcaya ilgi duymaya başlamıştır. Bu dikkate değer keşifler 1876 yılında St. Petersburg'da yapılan Üçüncü Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresi'nde tebliğ edilmiş ve bu kongrenin bildiriler kitabında da yayımlanmıştır.³⁸

Hastalığı yüzünden Rusça ve Almanca sözcüklerin neredeyse tamamını unutan Lerch, anlayabilmesine rağmen hiçbir soruya cevap veremeyecek duruma gelmiştir. Biraz iyileşince doktor tavsiyesiyle yurtdışına gitmiş ve 1884 yılında Hamburg'da ölmüştür.

³⁶ Peter Lerch, *Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldaer*, I, Rusya Bilimler Akademisi, St. Petersburg 1857, s.XXI.

³⁷ Aslanoğulları, a.g.e. s.20

³⁸ Aslanoğulları, a.g.e. s.20

Yazarın bugüne kadar yayınlanmış olan ve bilinen çalışmaları şunlardır;

-*Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer*, St. Petersburg, 1856-1858

-*Izslïedovanîia ob iranskikh kurdakh i ikh predkakh, sïevernykh khaldeiakh*, 1856

-*Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer. Abth. I Kurdische Texte mit deutscher Übersetzung*, 1857

-*Khiva, oder, Kharezm: seine historischen und geographischen Verhältnisse*, St. Petersburg, Kaiserlichen Hotbuchhandlung, 1878,

-*Das Regimen pestilentielle aus der Strättlinger Chronik: Mit Erl*, 1849

-*Pieterlen: Seeländer Dorf am Jurafuss*, 1968

-*Die totale Prothetik: die neue Synthese, Physiologie und Funktion*, 1986³⁹

Zazaca üzerine doktora çalışması yapan dilbilimci Zülfi Selcan, Lerch'in Zazaca derlemeleri hakkında şu şekilde ifadelerde bulunmuştur;

“Zazaca yazılı bir dilden çok sözlü geleneğe sahip olduğu için bilimsel olarak araştırılma süreci henüz yenidir ve bu süreç 1856 yılında başlıyor ki bugün 163 yıllık geçmişi olan bir araştırma tarihine bakabiliriz. O dönemde Avrupa’da dillerin araştırılması ve Dilbilimi temelini atılması için yoğun girişimler yapılmaktaydı. 1856 yılında Rusya’nın Petersburg Bilimler Akademisi, Doğu dilleri üzerine bilgi edinmek amacıyla, Roslowl’da bulunan savaş esirlerinden dil kayıtları yapması için Peter Lerch’i görevlendirmiştir. P. Lerch on bir hafta (7 Mart-26 Mayıs, bk. Lerch, Bericht) savaş esirleriyle beraber kalmıştır. Lerch’in verdiği bilgidен anlaşıldığına göre aralarında en az 3 Zazaca konuşmacı vardı. O zaman Sancak olan Palu’nun ‘Kasan/Qasan köyü Siwan aşiretinden gelme Hasan, Hêni’den gelme Ali ve adı verilmeyen bir Dersim’li (Bericht, 624). Lerch’in başkaynağı Zaza Hasan’dı. Palulu Hasan’dan kaydedilip yayınlanan Zazaca metinler şunlardan oluşuyor: Cümle listeleri, üç masal ve Zaza aşiretlerinin kavgaları. Kendisi ayrıca on Zazaca türkü kaydetmiştir (sekiz tanesi Hasan’dan, iki tanesi Ali’den) fakat bunlar şimdiye kadar yayınlanmamıştır. Hadank’in söylediğine göre P. Lerch’in III. Bölümünü’nün basımı için o zamanlar akademideki yetkili Carl Salemann tarafından engellenmiştir. Lerch, aynı zamanda metinlerden bir kelime listesi de hazırlamış (II.191-214), fakat Zazacanın bir gramatik analizini yapmamıştır. Zazaca metinleri Rusça ve Almanca tercümesiyle Petersburg’da yayınlandı (Peter İvanovich Lerch, 1856, 1857-58).⁴⁰

³⁹ <http://worldcat.org/identities/lccn-n87822511/> Erişim tarihi: 30 Ekim 2019

⁴⁰ Selcan, a.g.e. s. 111-141.

Lerch, bu çalışmasında Zazacanın Kürtçenin bir lehçesi olduğunu belirtmektedir. Rus dilbilimci Peter İvanovich Lerch'in çalışmasında Zaza asıllı esir Osmanlı askerlerinden edindiği metinlerin orijinal halleri Ek 1'de⁴¹ bulunmaktadır.

Lerch'in derlediği "Qewgê Nêrib û Hêni" adlı hikâyede geçen ve birçok kesim tarafından tartışmaların odağı olan "Canmerdi Kırdani" ifadesi üzerinde durulup tahlil edilecektir. Çünkü bu ifade Zazaların Kürt mü yoksa bağımsız bir halk mı tartışmalarına ışık tutabilecek mahiyettedir.

Qewgê Nêrib û Hêni⁴²

Vêri cayon yew merdum Nêrib ra werişt şı Cowz ra ageray, ame zımê Hêni. Yew merdum Hêniyij zıme dı xû ri cıt kerdini. Enû merdum Nêribij ame enû merdumi Hêniyij ra va ki:

"Tı çı beni etia cıt keni?"

Merdumi Hêniyiji va ki:

"Ez xızmkari Mela Huseyni Muğaraya, etia cıt kena."

Merdumi Nêribij va ki:

"Mela Huseyni Muğara xû ra dışmeni mınu, wexti piriki mı dı, yew xızmkari piriki mın kıştu, ez eyro heyfi tu ra genu."

Merdumi Hêniyiji va ki:

"Ez xızmkar a, derdi tu ebe mı derman nêbenu."

Merdumi Nêribiji va ki:

"Ez tu kışena."

Merdumi Hêniyiji şı çeki xû gerewtı tırsi xû kerd xû dest, şımşeri xû werand, şı merdumi Nêribiji ser. Merdumi Nêribiji awca vazda, şı çeki merdumi Hêniyiji tera gerewt, pey sarê merdumi Hêniyiji tera kerd, kışt, awca dı ver da, şı Nêrib Xelef ağay het, yi ra va ki:

"Mi yew merdumi Hêniyij kışt".

Xelef ağay ey merdum ra va ki:

"Merdumi Hêniyiju, tu kıştu, merdumi kamyu?"

Ey merdum Xelef ağay ra va ki:

⁴¹ Ek1. Peter J.A. Lerch, Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar, Orijinal Metinler, s.138-208

⁴² Lerch, a.g.e. s.71

“Xızımıkari Mela Huseyni Muğera u”.

Xelef ağa va ki:

“Muqayte xû bı, şıma merdumi şari kıştu, şar yenu, mali şıma benu, şıma kışenu”.

Ey merdumi va ki Xelef ağay ra:

“Ağa, xeberı berşaw Nêribu qıc, Deştê Henzi, wa muqayte xû bi, wa mali xû bêwayer nêkeri, kam rocı ki xeberı Hêni ra amey, wa çew çe hetya nêşiru ma qewğe bıkerı.”

Xelef ağay xeber erşawutı Nêribu Qıc Wesmon ağay ri, va ki:

“Xeberı berşaw Deştê Henzi Mehmet ağay ri.”

Wesmon ağa xeber erşawutı Deştê Henzi Mehmet ağay ri, va ki:

“Terarêki xû bıkeri, Hêniyiji ma dı qewğe keni, barut bıgeri, hadre kerı, kom rocu ku Hêni ra xeberı ameyi, ma qewğe keni.” Mehmet ağay xeber erşawutı Wesmon ağay ri, va ki:

“Xelef ağay ra vacı: ma ha hadreyi, kam rocu ku xeberı Hêni ra ameyi, qewğê ma qewğe u.” Ki aşmı mend, Doqma begi Hêni xeberı erşawutı Nêribu Pil Xelef ağay ri:

“Tu çıra enû merdumi mı kıştu, waxti xû dı hadre bı, rocı pancini qewğê ma qewğe u.”

Xelef ağay xeberê xû erşawutı Hêni, Doqma begi ri va ki:

“Roci poncini, enu mêştı biye, ma qewğe bıkerı.

Doqma begi zerrê Hêni di delali veynda:

“Nê çew ğerib şehriston bıgerin, piyeru çew bêsıla megeri. Ez, Doqma begi va ki: ‘Komık veyna bêsıla, sarê cey dana pure.’”

Doqma begi va ki:

“Nerib ra Xelef ağay ra xeberı ameya: ‘Mêştı qewğe u, çew kiye dı destı çue genu çew mevindi, mêştı qewğe u.’” Doqma beg xeberı erşawutı Nêrib, Xelef ağay ri va ki:

‘Eskeri mı harda u, mêştı ma yeni pey rezan.’ Xelef ağa xeber erşawutı Doqma begı ri, Hêni, va ki:

“Doqma begi eskeri xû hemı top kerd, esker piyeru kerand pey qunaği Temır begi, barut, qırqışon da eskeri xû, espar veciyey, peyı piyeru erşawut pey kuçan,

espar piyeru erşawut pey rezon. Şefağ bestiya, bı roşt, xeber erşawutı Nêrib Xelef ağay ri va ki:

“Teres, emşew heta siba ez nêrakewta, sozi tu senin u, sozi tu, biye qewğe xû ri weynı, eskeri mı harda u. Xelef ağa weriştı bı espar, dumılbazi da pure, kewt eskeri xû ver, va ki eskeri xû ra:

“Metersi, yi Tırki, yi nêseni qewğe bıki, ma canmırdi eşironi, metersi, ez ha şıma ver, key ki ez merda şıma hema şiyeri qewğe.”

Eskeri Xelef ağay va ki:

“Peki ağa, heta ki ma nêmirı ma nêverdani tı şiyeri qewğe.”

Xelef ağa va ki:

“Aferem, ağalerım.”

Xelef ağa kewt eskeri xû ver, şı veciyay diyari Hêni, ewniyayi ki: eskeri Doqma begi piyeru ho runište, espar kay kenu, komık biyu peyi, komık nan wenu, komuk govendi kenu. Xelef ağa weyn da Doqma begi, va ki:

“Mıgayê waxti xû dı hadre bı, ez ameya.” Doqma beg werişt bı espar, veng a eskeri xû da, va ki:

“Kiye xerebya yeni, eskeri Xelef ağay ame. Wurzi, şiyeri, metersi.”

Xelef ağa eskeri xû ra va ki:

“Çewi eskeri Doqma begi vera medi, hemini bıkişi.”

Eskeri Xelef ağa va ki Xelef ağay ra:

“İzmi ma bıdı, tı sêr bıki.”

Xelef ağay va ki:

“Eriş!”

Eskeri Xelef ağay kerd wake wake. Hırıs û çehar teni eskeri Doqma begi ra kıştı, eskeri Doqma begi rema. Eskeri Xelef ağay kewt dımı, berdi kerdı zerrê şehriston, yew mehlay Hêni veşnay, sarê Xelil Efendi tera kerd, ard, da Xelef ağay ra. Doqma begi va ki:

“Eman efendim, ez qewğe nêkena, eskeri mı çiniyu.”

Xelef ağay xeber erşawutı Doqma begi ri, va ki:

“Şehriston dı biye teber, ez yena şehriston veşnena.”

Doqma begi awca yew kuele erşawut Xelef ağay ri va ki:

“Eman efendim, çewdı ma çiniyu, nêşena qewğe bıki, tı mı dı çıta w qewğe keni? Ez tı niya.” Xelef ağay va ki:

“Biye eskeri ez dana tu, şew biye, mı dı qewğe bıke, heta hirye roci qewğe mı qewğe u, ez eskeri tu ra û şehristoni tu ra çewi nêverdena, hemını kışena, tu kışena, ceniye tû ez ana.” Doqma begi xeber erşawutı Xelef ağay ri va ki:

“Des roci mûlet bıdı mı”.

Xelef ağa va ki:

“Haydi, wa tu ri vist roc mûlet, awca ra pey biye, ma qewğe bıki, ek ti nêri ez şehriston piyeru veşnena, sarê tu wena.”

Doqma begi xeberi erşawutı Xelef ağay ri, va ki:

“Heta vist roc qewğe mı çiniyu, awca ra pey ez tu ri xeberi erşawena.”

Xelef ağa va ki:

“Peki, efendim, haydi tu ri izmu”.

Vist roc mûlet da Doqma begi ri. Doqma beg şı, esker tople kerd, heta vist roc çeher henzarı esker tople kerd. Vist û yew roc bi temami, Doqma begi xeber erşawutı Nêrib Xelef ağay ri va ki:

“Eskeri mı tamamı, mêştı ez yena qewğe, qewğê mı qewğe u.”

Xelef ağay xeberi erşawutı Doqma begi ri va ki:

“Waxti xû dı hadre bı, ez mêştı şefağ dı yena duzi Hemye ra, tı eskeri xû bigı, biye pey rezon, metırsı, ma qewğe bıki, ni tı sarê mı wêni, ni ez sarê tu wena.”

Doqma begi xeber erşawutı Xelef ağay ri, va ki:

“Mevındı, şondı yeni sebah biye.”

Xelef ağa xeber erşawutı Doqma begi ri, va ki:

“Ena hel ez oma.”

Doqma begi xeber erşawutı Xelef ağay ri, va ki:

“Wurzı biye, ez çimoni tu vecena.”

Xelef ağa werışt, dumılbazi day pure. Eskeri Xelef ağa piyeru ame piyeser, Xelef ağa va ki eskeri xû ra:

“Bewni, ağaler, ma şuni qewğe, metersi, eskeri Doqma begi zaf u, hema piyeru Tırki, nêşeni ma dı qewğe bıki, ma piyeru “**canmırdi Kırdani**” mêrdê aşirani, metersi, ma ha şuni, heta ki sarê mı nêwenu, şıma çewı ri çi çiniyu.”

Eskeri Xelef ağay va ki:

“Ma ha şuni, heta nêmiri tu ri çi çiniyu.”

Xelef ağa va ki:

“Aferem ağalerım.”

Xelef ağa werişt, kewt eskeri xû ver, şı veciyay diyari Hêni, ewniyay ki eskeri Doqma begi piyeru taburı besta pey rezon dı. Eskerî Doqma begi çeher henzari, eskeri Xelef ağay dı henzari. Eskerî Xelef ağa va ki Xelef ağay ra:

“Eman efendım, izmi ma bıde, ma şiyeri qewge.”

Xelef ağa va ki:

“Eriş!”

Beyrekdar kewt eskeri Doqma begi, kewti dıma, dı saati qewge kerd, peyni dı Doqma begi eman waşt, va ki Xelef ağay ra:

“Ez nêsenâ qewge bıki tu dı.”

Xelef ağay eskeri xû kerand, ame Nêrib û ewniya ki eskeri xû dı şeştay ten çiniyu, xeber erşawutı Doqma begi ri, va ki:

“Şeştay ten eskeri mı ra çiniyu.”

Doqma begi xeber erşawutı Xelef ağay ri va ki:

“Eskerî tu şeştay ten çiniyu, eskeri mı se û heştay ten çiniyu, piyeru kışyay, biye meyitani xû berı, meyitani mı waderı, çewde mı çiniyu.

Xelef ağay merdum erşawutı va ki:

“Şiyeri meyitani ma bıari.”

Merdum şı, meyiti ardi, runişt.

Doqma begi xeber erşawutı ağani Zırıki, va ki:

“Biyeri, mın û Xelef ağay daw pêru, biyeri, ma piya weşı ki.”

Ağay Zırıki weriştı, amey Hêni, Doqma beg gerewtı, amey Nêrib kiyê Xelef ağay.

Doqma beg şı, lew na Xelef ağay lıngı ru, Xelef ağay lew na Doqma begi dest ru.

Xelef ağay dı sey mêşna day Doqma begi ri. Doqma beg yew rêz da Xelef ağay ra,

piya bi weşı, terekna.

Lerch'in bu çalışması genel olarak şu şekilde değerlendirilebilir; Zazaca üzerine tam olarak dilbilimsel olmasa da tarihte ilk kez çalışma yapan Rus dilbilimci Peter Ivanovich Lerch, bu çalışmasında Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak tanımlamış fakat Zazacanın neden Kürtçenin bir lehçesi olduğunu dilbilimsel argümanlarla açıklamamıştır. Zazaca ile Kürtçe (Kurmanca) üzerine yaptığı derlemeler, hikayeler ve günlük konuşma cümlelerini aldığı esir Osmanlı askerlerinin

Zaza ve Kürt olmaları onun için yeterli bir argüman olmuş olabilir. Zazacanın birkaç kelime dışında Kurmanca ile ortak kelimelerin olmadığı ve anlaşılmadığını vurgulamaktadır.⁴³

Zazaca üzerine araştırma yapan birçok araştırmacının özellikle vurguladıkları ve Zazacanın Kürtçenin bir lehçesi olduğuna dair kaynak gösterdikleri Peter İvanovich Lerch'in Zaza asıllı esir Osmanlı askeri Kasanlı Hasan'dan edindiği ve çalışmasına aldığı "Qewgê Nêrib û Hêni" adlı hikâyede geçen;

*"Bewni, ağaler, ma şuni qewge, metersi, eskeri Doqma begi zaf u, hema piyeru Tirki, nêşeni ma dı qewge biki, ma piyeru canmırdi Kırdani, mêrdê aşirani, metersi, ma ha şuni, heta ki sarê mı nêwenu, şima çewi ri çi çiniyu."*⁴⁴

paragrafındaki "Canmerdi Kırdani" ifadesidir. Fakat birçok araştırmacının gözardı ettiği husus şudur; "Kırd" kelimesinin asıl anlamı "ırk, halk" değil bir yaşam tarzı olan göçebe hayatını temsil etmesi ihtimalidir. Bingöl ve çevresinde özellikle yaşlıların kendilerini "Kırd" olarak gördükleri ve ifade ettikleri görülmektedir. Bunun henüz tam olarak netleşmemiş sebepleri olmakla beraber, Zaza coğrafyasının sadece merkezinde yani Bingöl, Elâzığ ve Diyarbakır'ın belirli bölümlerinde "Zaza" kelimesinin yanında özellikle köylü ve yaşlı kesimin kullandığı göçebe yaşam tarzını ifade eden "Kırd" kelimesi vardır.

Mehrdad R. Izady, Kürtler Bir El Kitabı adlı çalışmasında, Kürt terimi hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır;

*"Antik, Klasik ve Orta Çağ kaynakları tarafından kullanılmış olan Kürt terimi Ermeni ya da Fars gibi etnik bir tanımlama değil, daha çok "çoban" anlamına gelen genel bir terimdi. Günümüzde Kürtlerin yoğunlukta olmadığı bölgelerde uzaklara savrulmuş Kürt topluluklarına ilişkin tarihsel bilgilerle karşı karşıya kalan birçok modern Ortadoğu tarihçisi, kolaylıkla ve herhangi bir gerekçe göstermeksizin Kürt teriminin Antik ve Orta Çağ kaynaklarında etnik bir isim değil, yaşam biçimini tanımlayan bir terim olarak kullanıldığını öne sürmüştür"*⁴⁵

Diğer yandan Peter Ivanovich Lerch, çalışmasında "Kırdi, Kırdki" ifadelerini kullanmamakta onun yerine "Zazaca, Zaza" ifadelerini kullanmaktadır. Bu bilgi "Zaza" kelimesi son yıllara ait bir kavram olduğu gerçeğini çürütmektedir.

⁴³ Peter Ivanovich Lerch, *Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer* von Peter Lerch Erste abtheilung Kurdische Texte mit deutscher Übersetzung, 1857, s. XXI

⁴⁴ Lerch, a.g.e. s.78

⁴⁵ Izady, a.g.e. s.323

1.5. Robert Gordon Latham (1812-1888) *Opuscula, essays chiefly philological and ethnographical, ‘On a Zaza Vocabulary’* (Opuscula, Esas Olarak Filolojik ve Etografik Denemeler, ‘Zaza Kelime Bilgisi Üzerine’-1860)

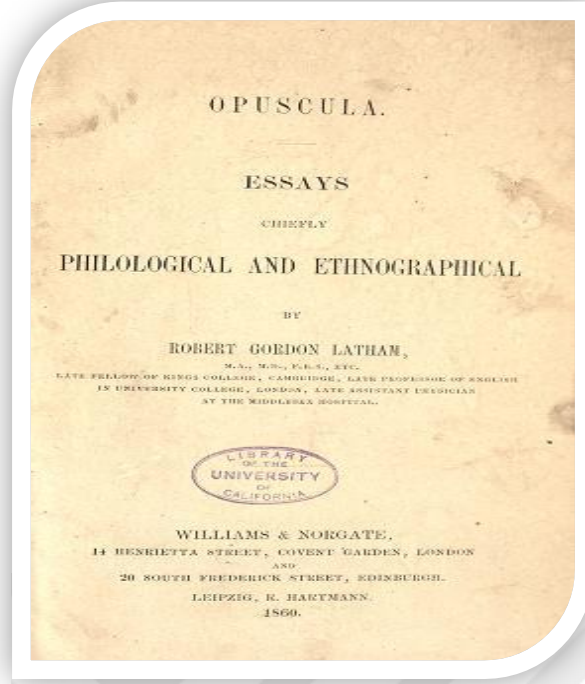
Zazaca üzerine kısa da olsa bir çalışma yapan bir diğerk Batılı araştırmacı Robert Gordon Lathamdır. Latham tarafından 1860 yılında yayımlanan ‘Opuscula Essays Chiefly Philological and Ethnographical’ adlı eserinde, Zazacayı ‘On a Zaza Vocabulary’⁴⁶ bölümünde Dr. H. Sandwith tarafından bir Zaza aşiretinden derlenen kelimeleri İngilizce karşılıklarıyla incelemiştir. Latham’ın çalışması değerlendirilmeden önce hayatı, eserleri ve yaptığı çalışmalar göz önünde bulundurulmalıdır. Latham’ın biyografisi kısaca şu şekildedir.

Robert Gordon Latham, (24 Mart 1812-9 Mart 1888) İngiliz bir etnolog ve filologdur. Lincolnshire’ın Billingborough papazı Thomas Latham’ın en büyük oğlu olarak, 24 Mart 1812’de doğmuştur. 1819’da Eton Kolejine girmiş ve 1832’de B.A’ dan mezun olarak Cambridge’deki King’s College’a devam etmiştir ve sonrasında bu kolejin bir üyesi olmuştur.

Latham, Hamburg yakınlarında bir yıl filoloji okumuş, sonra Kopenhag’da Rasmus Christian Rask ve sonunda Christiania’da (şimdi Oslo) çalışmalarına devam etmiştir. Norveç’te Ludvig Kristensen Daa ve Henrik Wergeland ile tanışmış ve ardından ‘Norveç ülkesi ve Norveçliler’ hakkında kitap yazmıştır (1840).

1839 yılında Londra Üniversitesi Kolejinde İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörü olarak seçilmiştir. Burada, Friedrich August Rosen geleneğinde çalışan dilbilimci olan Thomas Hewitt Key ve Henry Malden ile ilişkiler kurmuştur. Birlikte Filolog Topluluğu’nu geliştirmiş ve bu topluluğu bir öğrenci grubundan başlatarak, Londra filologları arasında geniş bir tabana kadar genişletmiş ve kendi Bildirilerini yayınlamışlardır.

⁴⁶ Robert Gordon Latham, *On a Zaza Vocabulary, Opuscula, Essays Chiefly Philological and Ethnographical*, (Williams and Norgat), London, Edinburg, Leipzig, 1860, s. 242-244

Şekil 1.4: Opuscula, Esas Olarak Filolojik ve Etografik Denemeler, “Zaza Kelime Bilgisi Üzerine” Adlı Çalışma (1860)

Latham tıp mesleğine girmeye karar verdikten sonra, 1842’de Kraliyet Hekimler Fakültesi’nin belgesini almıştır; Daha sonra Londra Üniversitesi’nde yüksek lisans derecesini almıştır. Middlesex Hastanesi’nde adli tıp ve tıbbi malzemeler konusunda öğretim görevlisi olmuş ve 1844’te orada hekim yardımcısı olarak çalışmıştır.

Latham, etnoloji ve filoloji ile daha fazla ilgilenmiş ve 1849’da tıp fakültesini bırakıp görevinden istifa etmiştir. Hayatı boyunca daha çok etnoloji ve filoloji alanlarında çalışmalar yapmıştır. 1852 yılında Sydenham’daki Kristal Saray’ın etnoloji bölümünün sorumluluğunu almış ve etnolojik bir sergileme olan “doğal tarih mahkemesinin” küratörlüğünü yapmıştır.

1854 yılında *Rus İmparatorluğu’nun Yerli Irkları*’nı yazmıştır. Latham, Prichard’ın (şimdi bazen “diller ve milletler” olarak adlandırılır) varsayımından yola çıkarak, dillerin tarihsel ilişkilerini, onları konuşan grupların ilişkileriyle mükemmel bir şekilde eşleştirdiğini ileri sürmüştür. 1862’de Orta Asya’daki Aryan ırkının kökeni

teorisini protesto etmiş ve daha sonra Theodor Benfey, Parker, Isaac Taylor ve diğerleri tarafından savunulan görüşleri desteklemiştir.

Latham, daha sonraki yaşamında afazi hastalığına yakalanmış ve 9 Mart 1888'de Putney'de ölmüştür.⁴⁷

Robert Gordon Latham, biyografisinden yola çıkıldığında ve yaptığı çalışmalar değerlendirildiğinde dilbilim konusunda yetkin birisidir. Latham, "On a Zaza Vocabulary" bölümünün başında Zaza aşiretini Kürt halkının kaba bir üyesi olarak tanımlamaktadır. Fakat, kaba tabirini kullanması Zazalar hakkında detaylı bilgisinin olmadığını göstermektedir. Ayrıca, kelimelerin derlendiği Zaza aşiretinin dilinin filolojik açıdan örneklerinin olmadığını da vurgulamaktadır. Çalışmasında bu konu ile ilgili İngilizce ifadesi şu şekildedir;

*"The following vocabulary is one taken by Dr. H. Sand- with from a Kurd of the Zaza tribe, one of the rudest of the whole Kurd family, and one for which we have no philological specimens."*⁴⁸

"Aşağıdaki kelimeler, Dr. H. Sand tarafından, tüm Kürt ailesinin en kabalarından biri olan ve hiçbir filolojik örneklerine sahip olmadığımız Zaza Kürtlerinden bir aşiretten alınmıştır".

Derlenen kelimeler arasında dikkatimizi çeken bazı kelimeler ise şunlardır;

- Pazi: Kol (günümüzde bazı yörelerde 'quel' olarak geçmektedir, pazi ise pazu anlamındadır)
- Aho: Deniz (günümüzde bazı yörelerde 'be'har' veya "dengız" olarak geçmektedir)
- See: Taş (günümüzde bazı yörelerde kerra, kemer, si ise yassı taş olarak geçmektedir)
- Rojsh: Güneş (günümüzde bazı yörelerde 'tij' olarak geçmektedir)
- Krevesh: Tilki (günümüzde bazı yörelerde 'lu' olarak geçmektedir)⁴⁹

Bu kelimeler şu an Zazaca üzerine çalışmalar yapan dilbilimciler arasında ya tartışmalı hâlde olan ya da Zazaca olarak kavramları farklı olan ve yöreden yöreye göre kullanımı farklı olan kelimelerdir. Çalışmada derlenen diğer kelimeler ise günümüzde Zaza yörelerinde hâlâ kullanılmaktadır.

⁴⁷ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Robert_Gordon_Latham Erişim tarihi: 8 Eylül 2019

⁴⁸ Latham, a.g.e. s.242-244

⁴⁹ Latham, a.g.e. s.242-244

Zazalar ve Zazaca üzerine yaptığı derlemelerin orijinal metinleri Ek1’de⁵⁰ bulunmaktadır.

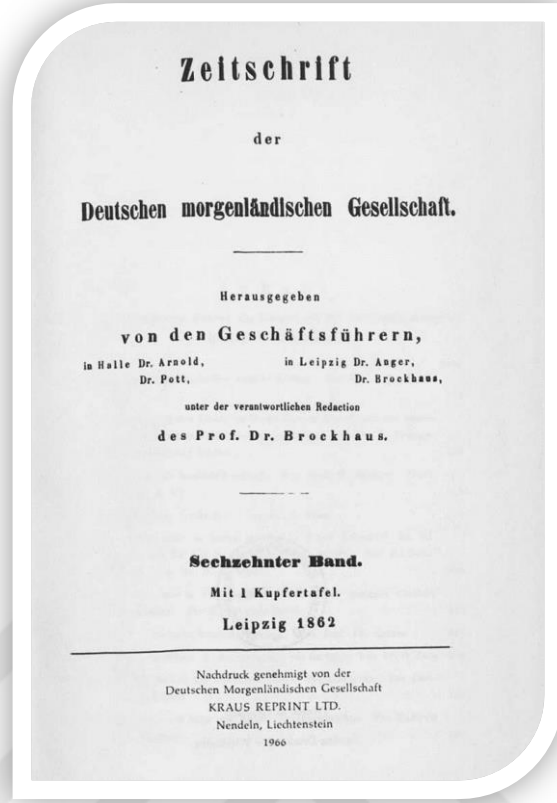
1.5. Otto Blau (1828-1879) ve Wilhelm Strecker, *Mundarten Der Duzik in Dersim* (Dersim’deki Duzik Ağızları-1862)

Zazalar ve Zazaca üzerine araştırma yapan başka bir Batılı araştırmacı konsolos Otto Blau’dur. Blau, “Nachrichten über Kurdische stämme, Mittheilungen über die Dusik-Kurden”, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft Leipzig, (1862.28) adlı eserinde Wilhem Strecker tarafından derlenen Zazaca kelimelere ve Zaza aşiretlerine yer vermiştir. Çalışmasının nesnel bir şekilde tahlil edilebilmesi için hayatı ve uzman olduğu alanlar bilinmelidir. Blau’nun biyografisi kısaca şu şekildedir:

Otto Blau, 1828 yılında Nordhausen’de dünyaya gelmiştir. Doğu dilleri üzerine çalışmalar yapan Alman asıllı bir konsolostur. İlk önce Leibzig şehrinde İlahiyat ve Felsefe okumuş ardından 1852 yılında İstanbul’a gelmiş ve 1858 yılında ise Trabzon’da Prusya Devleti konsolosluğu yapmıştır. Konsolosluğu sırasında Dersim ve Erzincan’a gitmiştir. Bu yolculuğu sırasında yanında Wilhelm Strecker de vardır ve ona eşlik etmiştir. Otto Blau, hem bir diplomat hem de bir etnografıdır. Dersim vilayetinde Zaza aşiretleri arasında gezip onların dilleri, inançları ve kültürleri hakkında bilgi toplamış ve topladığı bu bilgileri sonrasında da yayımlamıştır. Otto Blau daha çok Duşik (Tujik) yöresinde gezip derlemeler yapmış ve aşiretler hakkında bilgiler toplamış, ardından Kuziçan yöresine gitmiştir. Otto Blau’nun topladığı bilgilere göre; Duşik mıntkası aşiretleri (Ek1’de bkz.) 625 numaralı sayfada sıralanmıştır.⁵¹

⁵⁰ Ek1. Robert Gordon Latham, Opuscula, Esas Olarak Filolojik ve Etografik Denemeler, “Zaza Kelime Bilgisi Üzerine”, Orijinal Metinler, s.209

⁵¹ <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/titleinfo/21187> Erişim tarihi: 6 Eylül 2019

Şekil 1.5: Dersim’deki Duzik Ağzıları (1862)

Otto Blau, yaptığı çalışmada Zaza aşiretleri yanında onların inançları hakkında da bilgi vermektedir ve şu cümleleri kullanmaktadır;

“Duşik halkının tamamı Kızılbaş’tır ve onlar için Hz. Ali önemli bir şahsiyettir. Ayrıca Hz. Ali’nin ailesi de önemlidir ve Duşik halkı Muharrem ayında aşure yapmaktadır. Şevval ayı Hidrellez bayramıdır ve inanç bakımından hürmet edilen kişilere ise Seyit denilmektedir.”⁵²

Otto Blau, Kuziçana gittiğinde Wilhelm Strecker ile birlikte dil üzerine çalışmalar yapmış ve Kuziçan Zazacası ile ilgili kelimeler toplamıştır ve sonrasında yayımladığı kelimeler şunlardır;

Zazaca derlenen kelimelerin⁵³ Türkçe karşılıkları ise sırasıyla şu şekildedir; Orijinal metin için Ek’1 bkz.⁵⁴

⁵² Otto Blau (Ernst Otto Friedrich Hermann Blau) “Nachrichten über Kurdische Stämme; Blumenleseaus Ni’metullah Shirwani’s Reisegarten Mitteilungen über die Dushik-Kurden”, Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft, Bd. 16, Leipzig 1862, s.621-622

⁵³ Blau, a.g.e. s.627

⁵⁴ Ek1. Otto Blau ve Wilhelm Strecker, “Dersim'deki Duzik Ağzıları”, Orijinal Metinler, s.211

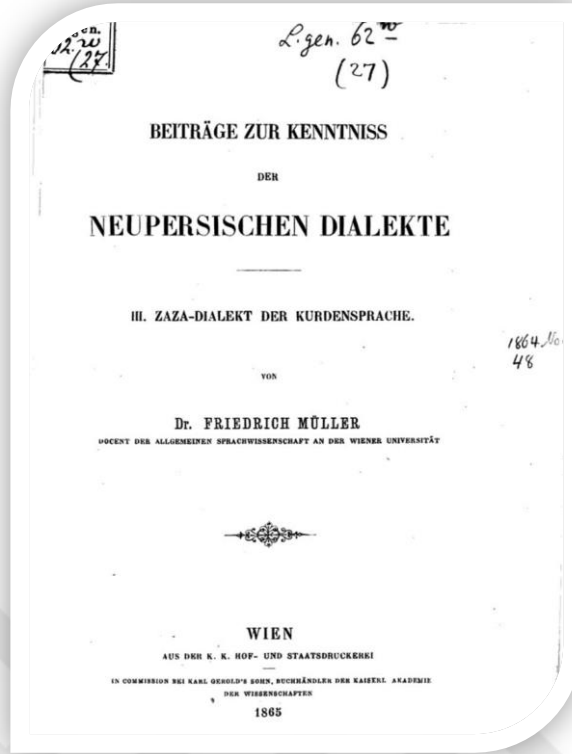
Tablo 1.1: Wilhelm Strecker’ın Derlediği Kelimeler

1.Ekmek	1.Ekmek	13.Buzağı	25.Üçay	37.Canavar, kurt	49.Cemiyet, toplum
2.Su	2.Su	14.Eşek	26.Bir ay	38.Domuz	50.Anne
3.Tuz	3.Tuz	15. Süt	27.Tarla	39. Üzüm	51.Baba
4.Mum, ışık	4.Mum, ışık	16.Tereyağı	28. Buğday	40.Göz	52.Erkek kardeş
5.Armut	5.Armut	17. Odun	29.Arpa	41.Kulak	53.Kız kardeş
6.Elma	6.Elma	18.Kar	30.Yumurta	42.El	54.Torun
7.Un	7.Un	19.Yağmur	31.Tavuk	43.Bacak, ayak	55.Hala
8.Et	8.Et	20.Güneş	32.Keklik	44.Kadın	56.Dayı
9.Keçi	9.Keçi	21. Ay	33.Tavşan	45.Erkek	57.Dede
10.Koyun	10.Koyun	22.Yıldız	34.Kutık	46.Erkek çocuk	58.Nene
11.At	11.At	23.Yıl	35.Kıl	47.Kız çocuk	
12.Öküz	12.Öküz	24.Yarımyıl	36.Taş	48.Kız çocuk	

Derlenen kelimeler içerisinde dikkatimizi çeken bir kelime var o da “lille” “yıl, sene” olarak kayda geçmiştir. Alevi inancına mensup Zazaların konuştuğu Zazacanın Kuzey lehçesinde günümüzde böyle bir kelime olmayıp onun yerine “serr” kelimesi kullanılmaktadır. Derleme sırasında iki ihtimal olabilir, birincisi bu kelime yanlış olarak kayda geçmiş, ikincisi de bu kelime o yıllar kullanılmasına rağmen günümüzde kullanımını yitirmiş olabilir. Çalışmasında Zaza halkının etnik aidiyeti ile ilgili herhangi bir açıklaması yoktur.

1.7. Friedrich Müller (1834-1898) *Beiträge zur Kenntnis der neupersische dialekte* (Yeni Farsça Lehçelerinin Bilgisine Katkılar-1865)

Zazaca üzerine çalışma yapan başka bir Batılı araştırmacı ise Friedrich Müller’dir. Zazaca üzerine yaptığı çalışmanın nesnel olarak değerlendirilebilmesi için hayatı ve yaptığı çalışmalar hakkında bilgi edinilmesi gerekir.

Şekil 1.6: Yeni Farsça Lehçelerinin Bilgisine Katkılar (1865)

Friedrich Müller, 6 Mart 1834 yılında Jemnik, Avusturya’da doğmuştur (şimdi Jemnice, Çek Cumhuriyeti-25 Mayıs 1898), birçok farklı dil ve dil ailesinde çalışan Avusturyalı dilbilimci; Afrika dillerinin incelenmesine ve sınıflandırılmasına katkılarından dolayı sık sık referans gösterilmiştir. Müller tarafından yazılan pek çok kitap arasında en önemlisi “*Grundriss der Sprachwissenschaft*” (1876-88; Dilbilim Anahatı)’dır. Kitap, dünyanın daha yaygın olan bazı dillerinin ayrıntılı örneklerini sunmakta ve farklı diller arasındaki genetik ilişkileri göstermeye çalışmaktadır. Müller ve günümüzdeki diğer tipologlar, sınıflandırmalarını belirlemek için saç tipi gibi dilsel olmayan ölçütler kullanmışlardır. Her ne kadar bu yöntemler daha modern tipolojik yöntemlerle karşılaştırıldığında oldukça basit ve tartışmalı bir şekilde ırkçı bir bakış açısı sunsalar da Müller’in Grundriss adlı çalışması daha sonraki dilbilimciler için bir temel ve önemli veriler sağlamıştır. Afrika dilleri hakkındaki bölümü, bu konudaki en etkili çalışmalardan biri olmaya devam etmekte ve

Grundriss kesinlikle zamanının en etkili dilbilimsel çalışmaları arasındadır. Müller, 25 Mayıs 1898 tarihinde Viyana’da ölmüştür.⁵⁵

Avusturyalı Friedrich Müller, biyografisinden yola çıkıldığında kendisi bir dilbilimcidir ve diller üzerine yaptığı analizler kayda değerdir. Peter Lerch’in Zazacanın Palu-Bingöl ağzından derlediği metinler üzerinde yaptığı incelemenin neticesini “Beiträge zur Kenntniss der neupersische dialekte” adlı çalışmasında 1865 yılında Viyana’da yayımlamıştır.⁵⁶ İncelemesinin ardından Almanca olarak böyle bir açıklama yapmıştır:

“Nach dieser Skizze stellt sich das Zaza als ein vom Kurmängt in vielen wesentlichen Punkten verschiedener Dialekt dar. Im Ganzen steht es hinter demselben zurück; so hat es besonders die Verbalendungen stark zerrüttet, ebenso die Casusendungen der Substantiva nicht in derselben Reinheit erhalten. Damit geht die Erweichung und endliche Vocalisirung der Labialen Hand in Hand. Dagegen hat es manche alterthümliche Züge vor dem Kurmängt voraus, wozu wir besonders die Erhaltung des v im Anlaute (S. 11) und manchmal des palatalen s gegenüber dem h des Neupersischen und Kurmängt (S. 9) rechnen müssen. Ebenso hat hier die unorganische Aspiration im Anlaute nicht so stark wie dort (vgl. Bei träge II, S. 3) um sich gegriffen, sondern bewegt sich in den mässigen Grenzen der neupersischen Schriftsprache. Als demselben eigenthümlich und an das Balüei und das Altpersische der Keil inschriften erinnernd ist das w im Anlaute gegenüber dem- des Neupersischen und dem Y des Kurmängt zu betrachten (vgl. S. 11).”⁵⁷

Bu açıklamanın Türkçe çevirisi şu şekildedir (orijinal metni için Ek1 bkz.)⁵⁸

“Bu taslakta yaptığımız incelemeler sonucunda Zazaca, Kurmancadan birçok önemli noktada farklılık göstermektedir. Özellikle şahıs eklerinde bir dağınıklık görünmekte ve aynı durum isimlerde hâl ekleri /çekim ekleri için de söylenebilir. Böylece dudaksız ünsüzlerde ve sondaki ünlülerde yumuşama görülmektedir.”⁵⁹

Diğer yandan dikkate almamız gereken başka bir nokta da Zazaca, Kurmancaya oranla birçok eski kalıntıyı korumuştur. Özellikle baştaki ‘v’ sesini (S.11) ve damaksız ‘s’ sesine karşı gelen Yeni Farsça ve Kurmancadaki ‘h’ sesini dikkate almak zorundayız. Kendine özgü olan ve Beluci ile Eski Farsça çivi yazılarını hatırlatan baştaki ‘w’ sesinin karşılığı Yeni Farsça ve Kurmancadaki ‘y’ sesi düşünülmelidir. Aynı şekilde burada başta (kelimelerin başında) orada

⁵⁵ <https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Muller-Austrian-linguist> Erişim tarihi: 9 Eylül 2019

⁵⁶ Friedrich Müller, *Beiträge zur Kenntniss der neupersischen Dialekte: Zaza-Dialekt der Kurdensprache*: (Aus dem November-Hefte des Jahrganges 1864 der Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften, XL VIII. Bd. Besonders abgedruckt), 3. Cilt.

⁵⁷ Müller a.g.e. s.21

⁵⁸ Ek1. Friedrich Müller, Yeni Farsça Lehçelerinin Bilgisine Katkıları, Orijinal Metinler, s.213

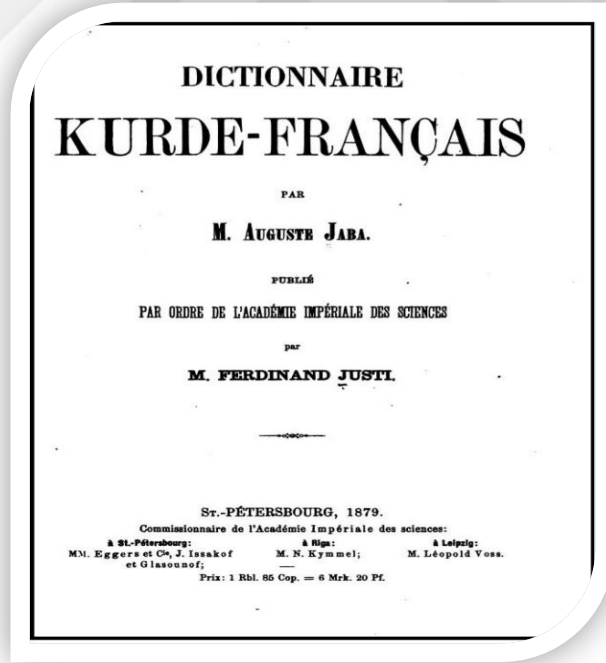
⁵⁹ Almanca aslından çevirisini yapan: Yaşar Aratemur.

olduğu kadar yayılmadı (vgl. Beiträge II, S. 3), fakat Yeni Farsça edebiyat dilinin ılımlı sınırlarında hareket ediyor.’’⁶⁰

Friedrich Müller’in çalışmasına bakıldığında, kendisi Zazaca ile Kurmanca arasında farklılık görmekte ve Zazacanın Kurmancadan daha eski bir dil olduğunu vurgulamaktadır.

1.8. Alexandre/Auguste Jaba (1801-) *Dictionnaire kurde-français* (Kürtçe Fransızca Sözlük-1879), *Recueil de Notices et de Récits kourdes servant a la connaissance de la langue de la littérature et des tribus du Kourdistan* (Kürtlere Dair Kısa Tanıtım Yazıları ve Öyküler Derlemesi-1860)

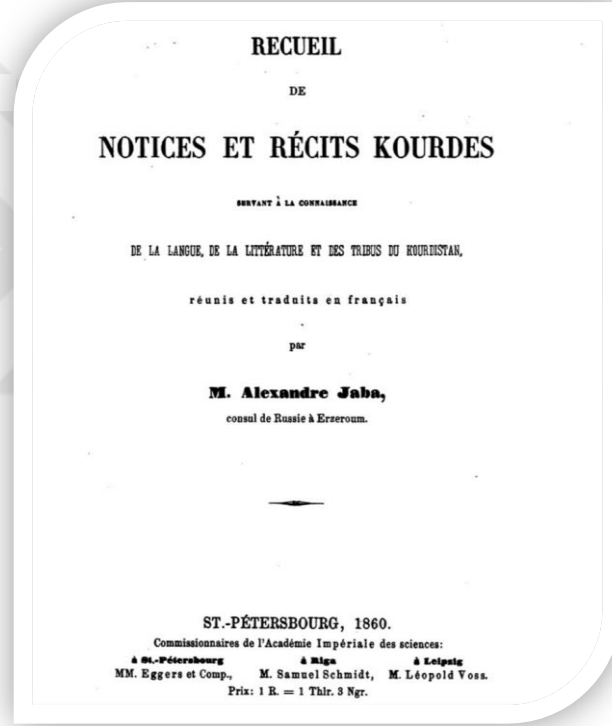
Zazalar ve Zazaca üzerine araştırma yapan bir diğer Batılı araştırmacı Alexandre Jaba’dır. Polonyalı olan Jaba, 1801 yılında Letonya’nın Kraslave şehrinde doğmuştur. 1824-1828 yılları arasında Saint-Petersburg’da Doğu Bilimleri’ni okumuş, sonrasında Erzurum ve başka yerlerde Rusya konsolosu olarak görev yapmıştır.

Şekil 1.7: Kürtçe Fransızca Sözlük Çalışması (1860-1879)

⁶⁰Yaşar Artemur -Arkaik Kaynaklardan Modern Kaynaklara; Zazaca ve Zazalar- I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu Bildiri Kitabı, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2011, s.230.

1848-1866 yılları arasında Erzurum’da konsolosken Alman asıllı Rus akademisyen Boris Andreyeviç Dorna’nın isteği üzerine Kürtçe öğrenmiştir. Başta Mela Mahmudê Bazidi olmak üzere Kürt-Zaza âlim şahsiyetleriyle yakın ilişki içinde olmuştur. 1860 yılında Saint-Petersbourg’da Kürtçe orijinali ve Fransızca çevirisiyle birlikte “*Recueil de Notices et de Récits kourdes servant a la connaissance de la langue de la littérature et des tribus du Kourdistan*”⁶¹ /*Kürtlere Dair Kısa Tanıtım Yazıları ve Öyküler Derlemesi* ve *Fransızca-Kürtçe Sözlüğü Dictionnaire Kurde-Français*”⁶² kitaplarını 1879’da Saint-Petersbourg’da yayımlamıştır.⁶³

Şekil 1.8: Kürtlere Dair Kısa Tanıtım Yazıları ve Öyküler Derlemesi (1860)

Alexandre Jaba, kitabında Kürt ve Zaza aşiretlerinin adlarını ve toplamda kaç aileden oluştuklarını, Kürt ve Zaza coğrafyasında yaşanan hikâyeleri, ordaki

⁶¹ Alexandre Jaba, *Recueil de notices et récits Kourdes servant à la connaissance de la langue de la littérature et des tribus du Kourdistan réunis et traduits en Français*. St.-Petersbourg: Commissionnaires de l'Académie impériale des sciences, 1860

⁶² M. Auguste Jaba, M. Ferdinand Justi, *Dictionnaire kurde-français / par; publié par ordre de l'Académie Impériale des Sciences, par. St. Pétersbourg: Commissionnaire de l'Académie Impériale des Sciences; [etc.]*, 1879

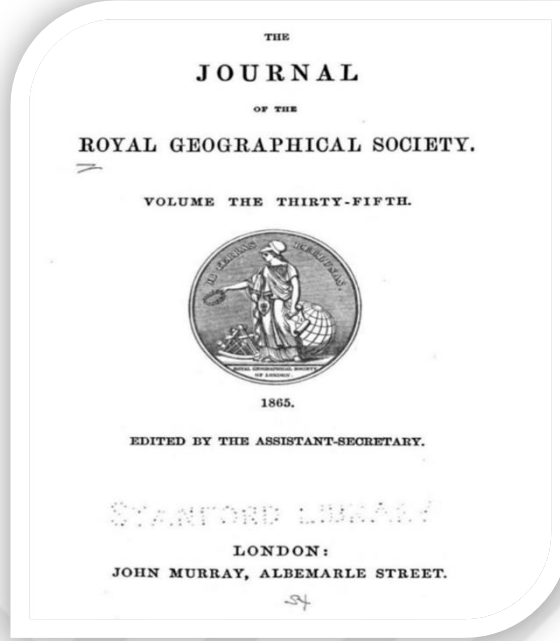
⁶³ <http://www.avestakitap.com/yazar.php?id=370> Erişim tarihi: 15 Ağustos 2019

insanların dil ve kültür özelliklerini Fransızca ve Osmanlıca alfabesiyle aktarmıştır. Ayrıca M. Ferdinand Justi ile beraber hazırladığı ve Fransızca yayımladığı Kürtçe-Zazaca sözlük çalışmasında ise, üç dilde sözcükleri karşılaştırmıştır. Zazacanın konumu ve Zaza halkının etnik aidiyeti ile ilgili herhangi bir ifadesi yoktur.

1.9. İngiliz Konsolos John G. Taylor (1821-1901) *Travels in Kurdistan, with Notices of Sources of the Eastern and Western Tigris and Ancient Ruins in Their Neighbourhood* (Kürdistan’da Geziler, Doğu ve Batı Dicle’nin Kaynaklarının Notları ve Yakın Çevresindeki Eski Kalıntılar-1865), *Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan, and Upper Mesopotamia, with Notes of Researches in the Deyrsim Dagh* (Dersim Dağında Yapılan Araştırma Notlarıyla Ermenistan, Kürdistan ve Yukarı Mezopotamya Turu Dergisi-1866)

Zazalar ve Zazaca üzerine araştırma yapan diğer bir araştırmacı ise John G. Taylor’dır. J. G. Taylor 1865’de İngiltere’nin Diyarbakır konsolosluğunu yürütmüş bir görevlidir.⁶⁴ Kendisi 1861-1863 tarihleri arasında bugünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne üç defa seyahat düzenlemiş ve izlenimlerini “*Travels in Kurdistan with Notices of the Sources of the Eastern and Western Tigris and Ancient Ruins in their Neighbourhood*” makale başlığı ile 1865’te Londra’da “The Journal of the Royal Geographical Society of London’un, 35. cildinde yayımlamıştır.

⁶⁴ Cengiz Kartın, *XIX ve XX. Yüzyıl’da İngiliz Seyyahların Gözüyle Doğu*, Editörler M. Çağatay Özdemir, Yunus Emre Tekinsoy, *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 2016. s.83-103

Şekil 1.9: Kürdistan’da Geziler, Doğu ve Batı Dicle’nin Kaynaklarının Notları ve Yakın Çevresindeki Eski Kalıntılar (1865)

Cengiz Kartın, Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye adlı eserin, XIX ve XX. Yüzyıl’da İngiliz Seyyahların Gözüyle Doğu bölümünde, Taylor’ın çalışmasını değerlendirirken şu ifadeleri kullanmaktadır;

“Taylor, yazısında Kürtlerin yaşadığı bölgeleri oldukça verimli topraklara sahip, su kaynakları açısından oldukça bol, yüksek dağlarla örülü romantik güzelliğe sahip bir yer olarak tanımlamıştır.

Taylor, 1861 yılında Diyarbakır’a 14 km uzaklığında Babil ve Asur kalıntılarının varlıkları hakkında verdiği bilgilerin ardından, Asurlulara ait bazı kalıntıların nasıl kazı çalışması sırasında elde edildiğinden bahsetmiştir.

Taylor, Ekim ayında Meyyafakir, Arzen, Zok, Bohtan, Midyat ve Mardin’e gittiğinden, ismi geçen bu yerlerin milattan önce başlayan ve 1800’lere kadar gelen süre içerisinde bölgeye kimler tarafından hükmedildiğinden, bazı dönemlere ait kalıntıların nerelerde konuşlu olduklarından ve bunların ayrıntılı planlarından bahsetmek suretiyle seyahatlerinin amacını da ortaya koymuştur.

Siirt, Batman ve Bitlis yöresine de giden Taylor, bu yerlerle ilgili izlenimlerinde Hasankeyf yöresine özel bir yer ayırmıştır. Hasankeyf’in Haçlı Seferleri sırasındaki durumu

hakkında bilgiler veren Taylor, bölgede Müslümanlarla birlikte yaşayan gayri-müslimlerin birbirlerine karşı oldukça saygılı oldukları bilgisine yer vermek suretiyle Brand'ın vermiş olduğu bilgilerle paralel bir aktarım gerçekleştirmiştir.

1862 sonbaharında Diyarbakır'a sekiz saat uzaklıkta bulunan Eğil'e giden Taylor, buranın yüksek, kayalık ve dağlık bir yer olduğunu belirttiikten sonra, burada bulunan Asur kralına ait büyük bir figürün zamanla silindiğinden bahsetmiştir. Eruh yöresine de geçen Taylor, çalışmasında Sisauronon ya da diğer adıyla Hatem Tai Kalesi'nin bir planına da yer vermiştir. Taylor bu seyahatinin akabinde 1866 tarihinde Ermenistan ve Mezopotamya'ya yapmış olduğu gezilerini de "Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan, and Upper Mesopotamia with Notes of Researches in the Deyrsim Dagħ in 1866" başlığı ile neşretmiştir.

Bu makalesinde Taylor, 5 Ağustos 1862'de yapmış olduğu gezilerin güzergâhının bir haritasını vermiş ve Karasu, Başköy, Karahisar gibi yerlerde bulunan kalıntılardan bazılarının kara kalem çalışması yapılmak suretiyle okuyucunun Bizans dönemine ait olan bazı tarihi kalıntıları görmesi ile Anadolu'nun tarihi zenginliğini ortaya koymaya çalışmıştır.⁶⁵

Zazalar ve Zazaca ile ilgili yazısı kitabının 38 ve 39. Sayfasında (orijinal metin için Ek1 bkz.)⁶⁶ şu şekilde geçmektedir;

"The road from Dibeneh to Heyni runs part of the way through the beautiful valley of Pelishka and close to the low range of hills that bound the valley of Nerib at this side. The name of Nerib is curious as occurring in the great monolith inscription alluded to further back, in connexion with the march of the Assyrian King from that place to Tooskan or Kurkh, 14 hours (35 miles) distant. The great King reduced its unruly inhabitants to obedience, and destroyed their cities and strongholds. Now, as then, it is inhabited by a set of Kurds (always in rebellion), living in their secluded and inaccessible valley, which still contains several ruins of very ancient date. Nerib is also the first point where the Zaza Kurdish is used, the Kermanji dialect being the one spoken in all Eastern and Southern Kurdistan."⁶⁷

"Dibeneh'den Heyni'ye giden yol, güzel Pelişka vadisinin içinden geçiyor ve bu taraftaki Nerib vadisini bağlayan alçak tepelere yakındır. Nerib'in adı, daha ileride büyük bir yekpare yazıtta, Asur Kralı'nın o yerden Tooskan'a veya Kurkh'a, 14 saat (35 mil) uzaklıktaki yürüyüşü ile bağlantılı olarak ortaya çıktığı için dikkat çekicidir.

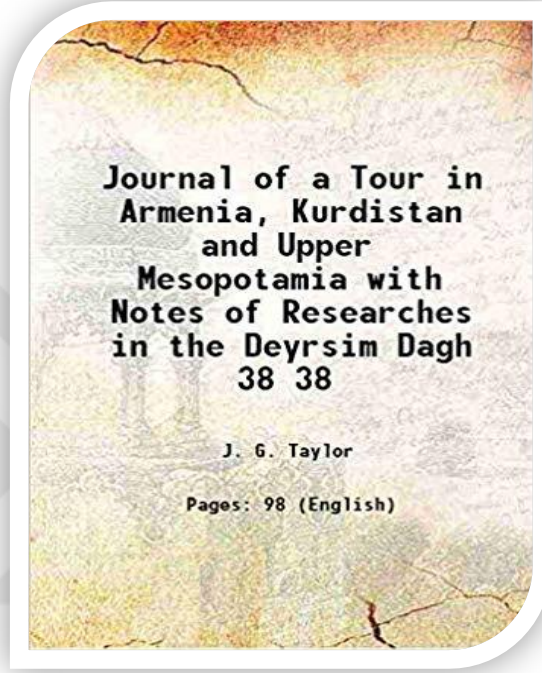
Büyük Kral, asi yerleşik halkını itaat etmeye zorlamış, şehirlerini ve kalelerini yok etmiştir. Şimdi, o zaman olduğu gibi, hâlâ çok eski tarihin birkaç kalıntılarını içeren, تنها ve ulaşılmaz vadilerinde yaşayan bir dizi Kürt (her zaman isyan eden) yaşıyor. Nerib, ayrıca Zaza Kürtçesinin kullanıldığı ilk nokta, Kurmanci lehçesi ise tüm Doğu ve Güney Kürdistan'da konuşuluyor"

⁶⁵ Kartın, a.g.e. s.83-103

⁶⁶ Ek1. İngiliz Konsolos John G. Taylor, Kürdistan'da Geziler, Doğu ve Batı Dicle'nin Kaynaklarının Notları ve Yakın Çevresindeki Eski Kalıntılar, Orijinal Metinler, s.232

⁶⁷ John G. Taylor, *Travels in Kurdistan, with Notices of the Sources of the Eastern and Western Tigris, and Ancient Ruins in Their Neighbourhood.* 1865. s.38-39

John G. Taylor, biyografisi ve yaptığı çalışmalar değerlendirildiğinde kendisi bir dilbilimci değil ve dilbilim konusunda hüküm verebilecek yetkinlikte olmadığı anlaşılmaktadır. John G. Taylor bir konsolostur ve konsolosluk görevi esnasında yaşadığı ve şahit olduğu olayları kaydetmiş ve çalışmalarına almıştır. Çalışmasında neden Zaza Kürtçesi tabirini kullandığına dair bir açıklaması da yoktur.

Şekil 1.10: Dersim Dağında Yapılan Araştırma Notlarıyla Ermenistan, Kürdistan ve Yukarı Mezopotamya Turu Dergisi (1866)

J. G. Taylor, diğer bir çalışması olan “*Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan, and Upper Mesopotamia, with Notes of Researches in the Deyrsim Dag, in 1866*” adlı makalesinde Dersim yöresini ziyaret etmiş, Dersim halkının dilini, kültürünü, günlük yaşamını, coğrafyasını, insanların giyim tarzını ve fiziksel görünüşünü detaylı bir şekilde anlatmıştır. Dersim halkının konuştuğu Zazaca hakkında ise şu ifadeleri kullanmıştır;

“In their language there is some difference, the Deyrsimlees speaking a Koordish dialect, involving many Armenian words; while the Hassananlee is a peculiar kind of Zazaa, or

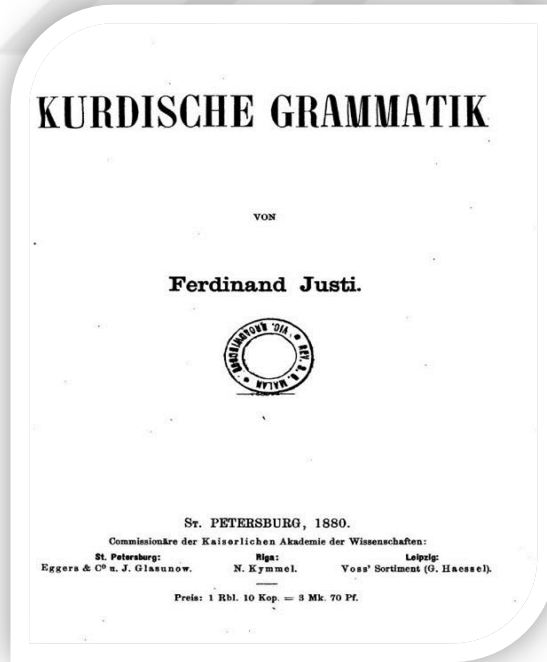
mixture between it and the common Kermanjee, although partaking of the large Persian element characteristic of the former.”⁶⁸

“Dillerinde bazı farklılıklar var, Dersimliler birçok Ermenice kelime içeren bir Kürt dili lehçesini konuşuyor; Hassananlee, Farsçanın eski özelliklerini içermesine rağmen kendine özgü bir Zaza türü/dili veya genel kurmanci arasında bir karışım olabilir.”

J. G. Taylor’ın bu ikinci çalışmasından da Zazacayı Kürtçenin bir parçası olarak görmüştür. Fakat kullandığı cümlelerden kesin bir ifadeler çıkarmak zordur. Özellikle Hasananlıların Farsça’nın eski özelliklerini içeren ve kendine özgü bir Zazacaları olabileceğini sözlerine eklemesi dikkat çekicidir.

1.10. M. Ferdinand Justi (1837-1907) *Kurdische Grammatik* (Kürtçe Dilbilgisi-1880)

Zazalar ve Zazaca üzerine araştırma ve çalışma yapan bir diğer Batılı araştırmacı Alman Oryantalist Ferdinand Justi’dir. Zazalar ve Zazaca üzerine yaptığı çalışmaların nesnel bir şekilde değerlendirilebilmesi için biyografisine kısaca bakmak gerekir:

Şekil 1.11: Kürtçe Dilbilgisi (1880)

⁶⁸ John G. Taylor, *Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan, and Upper Mesopotamia, with Notes of Researches in the Deyrsim Dagħ*, in 1866. s.319.

Ferdinand Justi, 2 Haziran 1837 yılında Marburg, Almanya’da doğmuştur. Ferdinand Justi bir Alman dilbilimci ve oryantalisttir. Dilbilim çalışmalarını Marburg Üniversitesi ve Göttingen Üniversitesi’nde tamamlamıştır. 1861’e kadar Marburg’da yaşamış ve 1869 yılında karşılaştırmalı dilbilim ve Cermen filolojisi profesörü olmuştur.

Akademik çalışmalarına ek olarak, 19. yüzyılın son çeyreğinde Hessian köylülerinin hayatını ayrıntılarıyla ele aldığı ve özellikle Marburg’un yakın ve geniş bölgesinde gözlemlerini yazdığı ve sayısız eskizde tanımladığı bir sulu boya çalışmasını yapmıştır. Başlıca temalarından biri de tüm incelikleri ve aksesuarlarıyla birlikte binalar, mobilyalar, zirai aletler ve özellikle kostümler olmuştur.

Ferdinand Justi 17 Şubat 1907’de Marburg’da vefat etmiştir.⁶⁹

Alman oryantalist M. Ferdinand Justi, yukardaki bilgiler ışığında denilebilir ki dilbilim konusunda uzmandır ve bu yüzden diller ile ilgili görüşleri kayda değerdir. Ferdinand Justi, 1880 yılında yayınlanan “Kurdische Grammatik” isimli kitabında, Şeref Xan’ın (Kürt tarihi eseri) Şerefnamesine göre Kürtlerin dört kolu olduğunu belirtmiştir:

Bunlar “1) Kurmanc, 2) Lur, 3) Kelhur 4) Guran (Ek1 bknz.)”⁷⁰

M. Ferdinand Justi, Lerch’in Zazacanın Kürt lehçesi olabileceğine ihtimal verdiğini eserine eklemiş ve Zazacanın Yukarı Fırat bölgesinde Palu taraflarında konuşulduğunu belirtmektedir.”⁷¹

Justi’nin ifadelerinden yola çıkıldığında, Zazacayı tam olarak dilbilimsel tekniklere uygun araştırmadığını bizzat kendisinin Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak değil, Lerch’i referans göstererek ihtimal dâhilinde olabileceğini vurgulamaktadır. Yani çalışmanın değerlendirmesini bizzat kendisi değil referans göstererek yapmıştır.

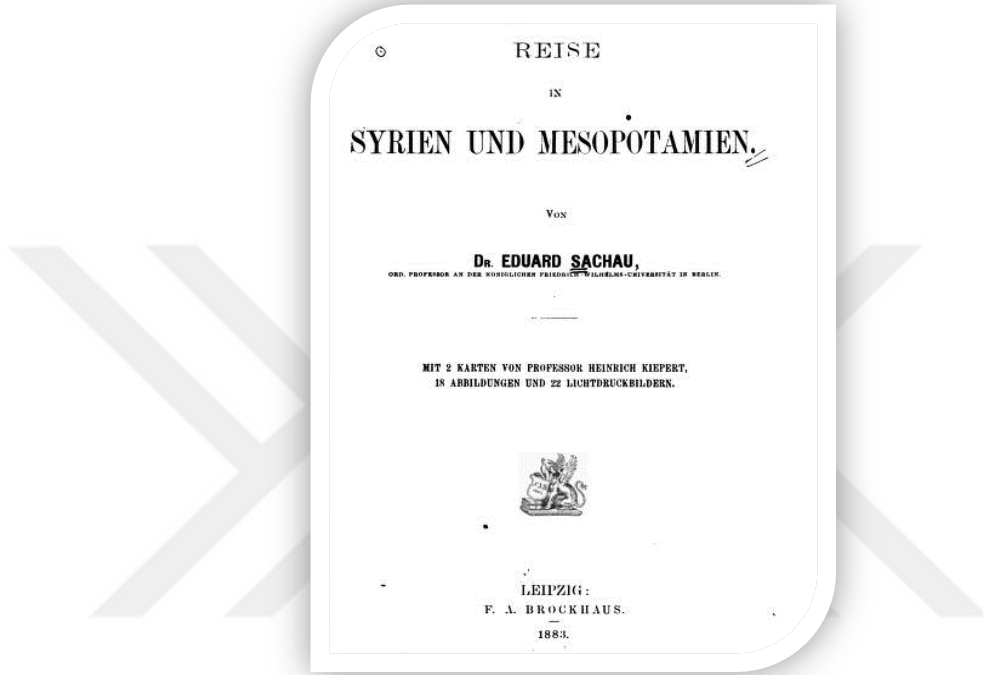
⁶⁹ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Justi Erişim tarihi: 2 Eylül 2019

⁷⁰ Ek1. M. Ferdinand Justi, Kürtçe Dilbilgisi, Orijinal Metinler, s.234

⁷¹ M. Ferdinand Justi, *Kurdische Grammatik*, 1880. s. iv

1.11. Eduard Sachau (1845-1930) *Reise in Syrien und Mesopotamien* (Suriye ve Mezopotamya’da Seyahat-1893)

Eduard Sachau, “Reise in Syrien und Mesopotamien” adlı çalışmasında Siverek’ten ve orda yaşayan halklardan bahsetmiştir. Çalışmasından önce biyografisi şu şekildedir:

Şekil 1.12: Suriye ve Mezopotamya’da Seyahat (1893)

Eduard Sachau, Alman Doğubilimci 1845 yılında Neumünster, Holstein’de doğmuştur. İlk önce, 1872-1876 yılları arasında Viyana’da sonrasında ise 1876 yılından sonra Berlin’de Doğu Dilleri profesörü olarak çalışmıştır. Berlin’deki orientalisches seminar’ı yönetmiştir. Sachau, 1898’den başlayarak, El-Biruni’nin Doğu ülkeleri tarihiyle ilgili zaman dizinini (Chronologie orientalischer völker von al-biruni, El-Biruni’nin doğu halkları kronolojisi, 1878), aynı yazarın Hindistan’la ilgili kitabını (Al-biruni’s India, El-Biruni Hindistan’ı, 1887-1888) yayımlamıştır. Syrisch-römisches rechtsbuch (Suriye -Roma hukuk kitabı, 1880) adlı yapıtı Bruns ile birlikte hazırlamıştır. Berlin kitaplığındaki Süryanice elyazmalarının kataloğunu düzenlemiştir (1899). Arabische volkslieder aus Mesopotamien (Mezopotamya’da

Arap halk türküleri, 1899), Reise in Mesopotamien (Mezopotamya’da gezi, 1895) gibi yapıtları vardır. Sachau, 1930 yılında Berlin’de vefat etmiştir.⁷²

Eduard Sachau’nun kariyerine bakıldığında Doğu dilleri profesörüdür fakat çalışmasında Zazaca üzerine dilbilimsel bir çalışma yapmamıştır. Siverek’teki halklardan bahsederken “Zaza Kürtleri” tabirini kullanmaktadır. Ama bu tanımlamayı neden yaptığını açıklamamıştır. Kitabındaki Zazalarla ilgili bölümün Almanca orijinali⁷³ ve Türkçe çevirisi ise şu şekildedir;

“Wir nahmen Quartier in dem Khan von Süwerek. Die Stadt liegt in einer gegen Nord und Ost geschlossenen Niederung, in deren Mitte sich ein isolirter Hügel erhebt, bedeckt mit den Ruinen von den Mauern und Gebäuden einer einstmals ziemlich ausgedehnten Burg. In Süwerek gibt es 700 Häuser Christen, Armenier und katholische Syrer (Surjân Katolik), auch eine kleine Anzahl von kohlenbrennenden Zaza-Kurden. Wie in Djezire und Dijärbekr sind hier die Häuser aus Basalt gebaut und haben grosse, ungetheilte Holzthüren, die mich an die grossen Thüren niedersächsischer Bauernhäuser erinnerten. In der Mitte der grossen Thür befindet sich eine kleine Oefi’nung, durch welche die Leute in gebückter Stellung hindurchschlüpfen. Süwerek gehört zum Wilajet Kharput”

“Siverek Hanında karargâh aldık. Kent, kuzeyde ve doğuda kapalı bir konumda yer almakta olup ortası bir zamanlar oldukça geniş bir kalenin surları ve bina kalıntıları ile kaplı izole edilmiş bir tepeye çıkmaktadır. Siverek’te az miktarda kömür yakan Zaza Kürtleri olan 700 ev, Hristiyan, Ermeni ve Katolik Suriyeli (Surjân Katolik) var. Cezire ve Diyarbekir’de olduğu gibi, evler bazalttan yapılmış ve Aşağı Saksonya’daki çiftlik evlerinin büyük kapılarını hatırlatan büyük, bölünmemiş ahşap kapılara sahiptir. Büyük kapının ortasında, insanların durma pozisyonunda kaldığı küçük bir açıklık vardır. Siverek, Vilayet Harput’a aittir.”⁷⁴

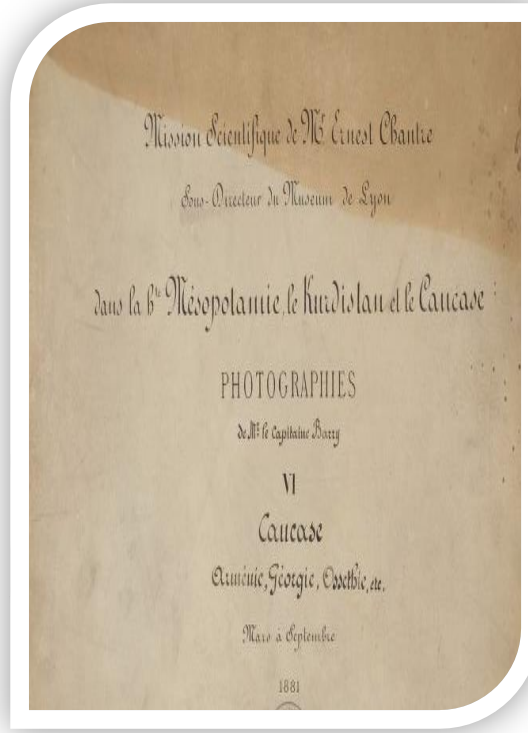
1.12. Ernest Chantre (1843 – 1924) *Mission Scientifique De Mr Ernest Chantre sous-directeur du Museum de Lyon dans la Haute Mésopotamie le Kurdistan et le Caucase I Syrie Photo Capitaine Barry* (Lyon Müzesi Müdür Yardımcısı Sayın Ernest Chantre’nin Kürdistan, Kafkasya ve Suriye Mezopotamya’sındaki Bilimsel Görevi-1881), *Missions Scientifiques En Transcaucasie, Asie Mineure Et Syrie* (Transkafkasya Küçük Asya ve Suriye’de Bilimsel Görevler-1895)

⁷² <https://eksisozluk.com/eduard-sachau--5955736> Erişim tarihi: 3 Eylül 2019

⁷³ Ek1. Eduard Sachu, Suriye ve Mezopotamya’da Seyahat, Orijinal Metinler, s.237

⁷⁴ Eduard Sachau, *Reise in Syrien und Mesopotamien* [Suriye ve Mezopotamya’da Yolculuk], Leipzig 1883, s.444

Zazalar ve Zazaca üzerine araştırma ve çalışma yapan bir diğer Batılı araştırmacı Fransız arkeolog ve antropolog Dr. Ernest Chantre'dir (1843 – 1924). Zazalar hakkındaki çalışmasından önce kısaca biyografisi şu şekildedir:

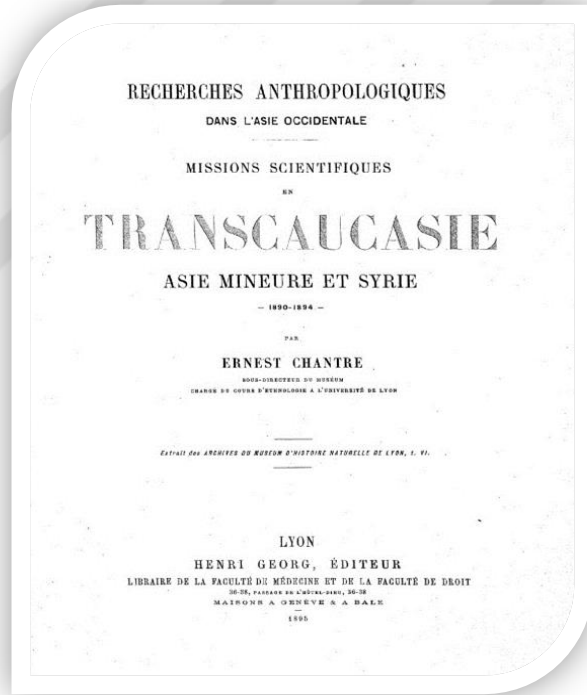

Şekil 1.13: Lyon Müzesi Müdür Yardımcısı Sayın Ernest Chantre'nin Kürdistan, Kafkasya ve Suriye Mezopotamyasındaki Bilimsel Görevi, (1881)

Ernest Chantre, 13 Ocak 1843 tarihinde Lyon'da doğmuştur. Chantre, önde gelen bir Fransız arkeolog ve antropologdu. Chantre, 1878'den 1910'a kadar Muséum de Lyon'da jeoloji ve antropoloji dersleri öğretmenliğini yapmış ve aynı zamanda Lyon'daki Faculté des Sciences'da (1881-1908) antropoloji derslerini de vermiştir. Chantre ayrıca, 1873'ten 1888'e kadar Matériaux dergisinin editörlüğünü yapmış ve 1873'ten 1913'e kadar Küçük Asya, Kuzey Afrika, Ermenistan ve Kafkasya bölgesindeki çeşitli bilimsel görevlerde bulunmuştur.⁷⁵

⁷⁵ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Ernest_Chantre Erişim tarihi: 4 Eylül 2019

Chantre tarafından 1881 yılında Yukarı Mezopotamya, Kürdistan ve Kafkasya’da yapılan araştırmalar sırasında “Mission Scientifique De Mr Ernest Chantre sous-directeur du Museum de Lyon dans la Haute Mésopotamie le Kurdistan et le Caucase I Syrie Photo Capitaine Barry” adlı çalışmasında Capitaine Barry tarafından çekilen fotoğraflar arasında Kurmanc ve Zazaların resimleri de bulunmaktadır. Diyarbakır ve Suriye’deki araştırmaları esnasında Zazaların fotoğraflarını çekmiştir. Dr. Ernest Chantre, bu çalışmalarıyla Zaza erkek ve kadın tipini ve fizyonomisini tanımlamayı amaçlamıştır. Zaza bireylerinin fotoğraflarının alt kısmında “Zaza Kurdes” yani Zaza Kürtleri tanımlaması vardır.⁷⁶ Fakat çalışmasında neden bu tanımlamayı yaptığına dair bilimsel bir açıklaması yoktur.

şekil 1.14: Transkafkasya Küçük Asya ve Suriye’de Bilimsel Görevler (1895)

Chantre, başka bir alışması olan “Missions Scientifiques En Transcaucasie, Asie Mineure Et Syrie’de, (1890-1894)” ise Zazalar ve Zazaca hakkında şu bilgilere yer vermiştir;

⁷⁶ Mr Ernest Chantre, Mission scientifique de sous-directeur du Museum de Lyon dans la Haute Mésopotamie le Kurdistan et le Caucase I Syrie Photo Capitaine Barry, 1881, s.vue 30 F.25.

*“On sait fort peu de chose en ce qui concerne la langue des Kurdes. D’après M. Portoukalian, elle comprend deux dialectes principaux: le kermanlchi, qui vient, dit-on, de l’ancien persan ou farsi, et le zaza dérivé du kermantchi. Le zaza est parlé plus spécialement dans les régions d’Erzeroum et de Dersim.”*⁷⁷

*“Kürtlerin dili hakkında çok az şey biliyoruz. M. Portoukalian’a göre, iki ana lehçeden oluşuyor: Eski Farsça ya da Farsça’dan geldiği söylenen Kurmanca ve Kurmancadan türetilmiş Zazaca. Zazalar daha çok Erzurum ve Dersim bölgelerinde bulunmaktadır.”*⁷⁸

Görüldüğü üzere Chantre, bir dilbilimci değil bir antropologdur. Chantre, çalışmasında Kurmancayı Eski Farsçaya ve Zazacayı da Kurmancaya dayandırmaktadır. Ayrıca kitabında Doğu Anadolu’da hangi şehirlerde hangi halkın ne kadar nüfusa sahip olduğunu ve Zazaların hangi şehirlerde mesken olduğunu belirtmektedir.

Chantre, başka bir paragrafta (orijinal metinler için EK1 bkz.)⁷⁹ ise, Zazalardan şu şekilde bahsetmektedir:

*“Cette tribu importante des Zaza est répandue principalement dans les montagnes de Dersim, situées dans les provinces de Kharpout et d’Erzinghin. On dit que le dialecte zaza, est spécial; toutefois, il est, suivant les régions, fort mélangé de mots arméniens ou de mots arabes et turcs. J’ai observé un grand nombre de Zaza à Diarbékir. Et ce ne fut pas chose facile que de soumettre ces terribles indépendants aux mensurations anthropométriques.”*⁸⁰

“Zazaların bu önemli kabilesi (Siverek Zazaları) esas olarak Harput ve Erzincan illerinde bulunan Dersim dağlarında yayılmıştır. Zaza lehçesinin özel olduğu söylenir; ancak, bölgelere göre Ermenice kelimeler veya Arapça ve Türkçe kelimelerle çok karışmıştır. Diyarbekir’de çok sayıda Zaza gözlemledim ve bu korkunç bağımsız insanları antropometrik ölçümlere tabi tutmak kolay değildi.”

Chantre, bu paragrafta Zazacanın özel olduğunu ve içinde hangi dillerden kelimelerin var olduğunu belirtmektedir. Fakat bu dilleri sayarken Kurmanca veya Kürtçeden bahsetmemektedir.

⁷⁷ Mr Ernest Chantre, Missions Scientifiques En Transcaucasie, Asie Mineure Et Syrie’de, 1895, s.89. Orijinal metin.

⁷⁸ Chantre, a.g.e. s.89.

⁷⁹ Ek1. Ernest Chantre, Transkafkasya, Küçük Asya ve Suriye’de Bilimsel Görevler adlı eserde olan Zazaların fotoğrafları, s.238

⁸⁰ Chantre, a.g.e. s.93.

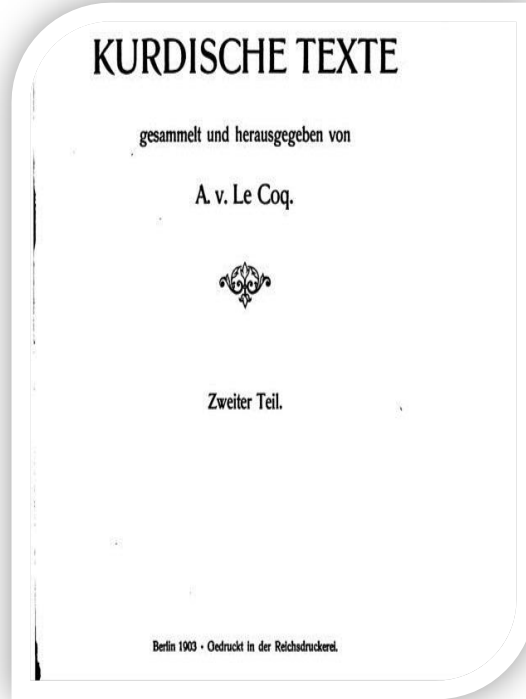
İKİNCİ BÖLÜM

2. 20. YÜZYIL ve SON DÖNEM BATI KAYNAKLARINDA ZAZALAR VE ZAZACA (1900-)

20. yüzyılda Zazaca ile ilgili çalışma ve araştırmalarda ciddi artışlar yaşanmıştır. Bu çalışmalar daha çok yakın zamanlı ve Zazalar hakkında çok detaylı olan çalışmalardır. Zazacanın bağımsız bir dil, Zazaların ayrı bir halk olduğuna dair saha çalışmaları ve dilbilimsel çalışmaların yapıldığı dönem bu dönemdir. 20. Yüzyıl ve sonrasında yapılan çalışmaların kronolojik sıralaması şu şekildedir:

2.1 Albert Von Le Coq (1860-1930) *Kurdische Texte* (Kürtçe Metin-1903)

Zazalar ve Zazaca hakkında “Kurdische Texte” adlı çalışmasında araştırma ve kayıtlar yapan bir diğer Batılı araştırmacı Albert Von Le Coq’dur. Zazalar ve Zazaca hakkında yaptığı araştırmaları anlamlandırabilmek için kısaca hayatı ve uzman olduğu alanlar bilinmelidir.

Şekil 2.1: Kürtçe Metin (1903)

Albert Von Le Coq 1860 yılında Berlin’de doğmuştur. Alman arkeolog ve Orta Asya kâşifidir. Orta ve Doğu Avrupa’daki birahane ve şarap üretim tesislerinden kaynaklı bir mirasın varisiydi. Tüm seyahatleri ve artık var olmayan köken bilimi müzesinin masraflarını bu servetten karşılamıştır. Müze sorumlusu Albert Grünwedel’in asistanı olarak Doğu Asya’ya keşif gezileri düzenlemeyi planlamış ve özellikle İpek Yolu’na odaklanmıştır. Grünwedel ikinci geziye çıkılacağı sırada hastalanınca Le Coq liderliğe atanmıştır. Onun ikinci ve üçüncü Turfan gezileri İngilizce ’de “Buried Treasures of Chinese Turkestan” yani “Çin Türkistanı’nın Gömülü Hazinesi” olarak basılmıştır. Türkistan gezileri Budist ve Maniheizt mağara tapınaklarının keşfini sağlamıştır. Sincan’daki çalışmaları birçok el yazması eseri gündeme taşımıştır. O zamana kadar bilinmeyen binlerce Budist ve Maniheizt sivil evrak bu geziler sayesinde bulunmuştur. Bu büyük keşifler onun Aryan kültürünü bulduğunu sanmasına yol açmıştı. Asistanlarının yardımıyla buluntuların bazılarını Almanya’ya kaçırmış ve kendisi bu kaçırmaların Çin Türkistan’ındaki siyasi karışıklık yüzünden gerekli olduğunu söylemiştir. Daha sonra bu eserler II. Dünya Savaşı’nda Berlin’in İngilizlerce bombalanması sırasında yok edilmiştir. Albert Von Le Coq 1930 yılında Münster/Almanya’da vefat etmiştir.⁸¹

Albert Von Le Coq 1901 yılında ilkbahar mevsiminde Antep’e gelmiş ve o tarihte Zincirli denen bir yerde arkeolojik kazı vardır ve kendisi arkeologlarla birlikte kazı alanına gelmiştir. Fakat kendisi arkeolojik kazıdan çok Kürtçe üzerine çalışmalar yapmak için buraya gelmiştir. Zincirli’de Yusuf Efendi Çelik adlı bir Kürt ile tanışmış ve ondan Kürtçe öğrenmiştir. Daha sonrasında Yusuf Efendi ile birlikte Şam’a gitmiş ve Şam’a geldiklerinde, Le Coq Salihye mahallesinde Çermikli bir Zaza ile tanışmıştır. Onun ismi Ömer Bin Ali’dir ve Ali, Çermik Koşan aşiretinden bir Zazadır. Le Coq, Çermikli Ömer Bin Ali’den Zazaca metinler toplamış ve bu metinleri daha sonra 1903 yılında Berlin’de *Kürtçe Metinler* adlı kitabında yayımlamıştır.⁸²

⁸¹ <https://www.ansiklopedi.com/cwiki/wiki/Albert-von-Le-Coq> Erişim tarihi: 18 Ağustos 2019

⁸² Albert Von Le Coq, *Kurdische Texte*, 1903.

Bu Zazaca metinlerin transkribe edilmiş halleri çalışmanın Ek1⁸³ bölümüne alınmıştır ve isimleri şunlardır;

“*Hikayetê İbrahim Paşa, Hikayetê Dunya Guzeli, Hikayetê Yusuf û Eziz, Ekmekçi de muşewere û Latife.*⁸⁴”

Albert Von Le Coq’un Zazaca üzerine derlediği metinler değerlendirildiğinde şu özellik öne çıkmaktadır. Kendisi Zazacayı dilbilimsel olarak kategorize veya tahlil etmemiştir. Sadece Zazaca metinleri derleyip kitabına almıştır. Zazaca metinleri derleyip kitabında yayınlaması Zazaca yazım tarihi açısından çok önemlidir. Fakat metinler içerisinde Zazaca orijinal kelime olmasına rağmen, birçok yerinde Türkçe kelimeler de kullanmıştır. Bunun sebebi yüksek ihtimalle metinleri ve hikâyeleri aktaran Çermikli Ömer Bin Ali’den kaynaklanmaktadır.

2.2. Oscar Mann (1867-1917) ve Karl Hadank (1882-1945) *Mundarten der Zâzâ, Hauptsächlich aus Siwerek Und Kor (Genelde Siverek ve Kor’dan Zaza Ağızları-1932)*

Zaza dili üzerine en önemli dilbilimsel çalışma ve araştırmayı yapan İranolog ve dilbilimci Oscar Mann ve öldükten sonra çalışmasını tamamlayan oryantalist ve dilbilimci Karl Hadank’tır. “*Mundarten der Zâzâ, Hauptsächlich aus Siwerek Und Kor*”⁸⁵ adlı çalışmaları Zazacanın yazın ve dilbilimsel tarihi açısından en önemli eserdir.

Oscar Mann’ın biyografisi kısaca şu şekildedir:

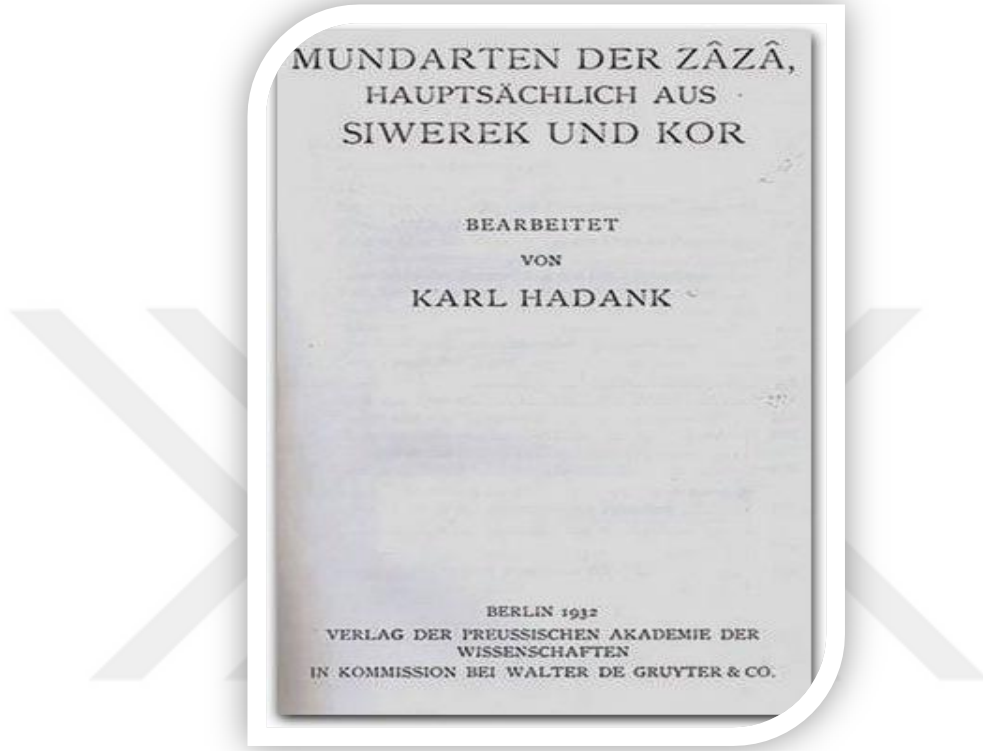
O. Mann, 18 Eylül 1867 yılında Berlin’de dünyaya gelmiştir. 1890 yılına kadar hayatı ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Mann, 1901 ile 1903 yılları arasında İran’da kalmış ve orada Farsça üzerine çalışmalar yapmıştır. Prusya Bilimler Akademisi tarafından Batı İrani dillerinin dokümantasyonu ve dilbilimsel

⁸³ Ek1. Albert Von Le Coq, *Kurdische Texte* adlı eserde geçen Zazaca hikayelerin transkribe edilmiş halleri bu hikayelerde geçen cümleler, s.248

⁸⁴ Le Coq, a.g.e. s.59-67

⁸⁵ Oscar Mann ve Karl Haddank, *Mundarten der Zâzâ, Hauptsächlich aus Siwerek Und Kor*, Berlin, 1932.

analizi için görevlendirilen Oskar Mann'ın Ortadoğu seyahatinde Zazacanın özellikle Siverek ve Kor (Bingöl) yörelerinden o zamana kadar en geniş derlemesini gerçekleştirmiştir (Almanca tercümeleriyle birlikte 91 sayfa, 5 ağız). Mann, öldüğü 1917 yılına kadar çalışmalarına devam etmiştir.⁸⁶

Şekil 2.2: Genelde Siverek ve Kor'dan Zaza Ağzları (1932)

O. Mann'ın ölümünden sonra İranolog Karl Hadank'ın da ağızlar üzerine yazdığı gramer analiziyle birlikte bu çalışma 1932'de Leipzig'de kitap olarak yayımlanmıştır. Oskar Mann ve Karl Hadank ilk olarak Zazacanın ve Gorancanın o zamana kadar yanlışlıkla Kürtçenin lehçeleri olarak görüldüğünü öne sürüp, bunların başlı başına İrani diller olduğunu yaptıkları karşılaştırmalarla belirtmişlerdir.

Oskar Mann, 1906 yılında Prusya Bilimler Akademisinin, Batı İrani dillerinin dokümantasyonu ve gramatik analizi için verdiği görevle Orta Doğu'ya yaptığı seyahatte, beş yıllık gezisi esnasında başka şeylerle beraber Zazacadan da dil örnekleri kaydetmiş ve bunların gramatik yapısıyla uğraşmıştır. O. Mann, Yeni Farsçadan farklı olan Zazaca ile Gorancayla karşılaştınca, dil tarihi ile ilgili

⁸⁶ <http://www.kirdki.com/?p=1023> Erişim tarihi: 7 Eylül 2019

bağlantılar zihninde daha fazla netleşir. Bunu, 4 Temmuz 1906'da Prusya Bilimler Akademisine yazdığı mektubunda şöyle ifade etmektedir:

*“Daha evvel de tarafımdan savunulup, Zazacanın katiyen Kürtçe olmadığı görüşü tasdik edilmektedir; Orta Farsçanın Turfan metinlerinin kuzey lehçesindeki tüm tuhaf fiil çekimlerini burada Zazacada tekrar görüyorum.”*⁸⁷

Bu bilgidен sonra Mann, Batı İrani dillerini kuzey ile güney gruplarına ayıran tarihi sınıflandırmasının bilimsel temelini atmıştır.

Zazacanın dil tarihi bakımından yerinin tespiti Alman İranolog'u Oskar Mann tarafından yapılmıştır. Mann 1917'de ölünce, Hadank, O. Mann'ın eserini tamamlamakla görevlendirilmiştir. Böylece Hadank, 1932'de halen de değerli olan “Mundarten der Zâzâ” adlı eserini, ilk Zazaca gramerini yayımlamıştır. Bunun hakkında, 12 Nisan 1932'de, Akademinin Girişimleri Hakkında Haberler 'de şöyle yazmaktadır:

“Bununla son on yıl boyunca üst üste denediğim, belki de kolleksiyonun en zor konusu, belli bir dereceye kadar tamamlanmıştır. Gramatik yapısını şimdiye kadar hiç kimsenin incelememiş bu Kuzeybatı İrani dilin gramatik açıklamasını meydana getirmeyi başarabildim. Herşeye rağmen Zazaca cildi III. Bölümün en önemlisi olarak sayılabilir.”

Hadank, ayrıca Zazaca metinler kaydetmek için de 1932'de Suriye ve Bağdat'a seyahat etmiştir. Ne var ki Zazaca araştırma arzusu maalesef yerine gelmemiş ve beraberindeki Kürt kılavuzu Celadet Bedirxan'ın hoşgörüsüzlüğü buna engel olmuştur. Ancak belli bir zaman sonra onun tavrını fark etmiş ve asıl amacını anlamıştır ve bunu not defterine şöyle kaydetmiştir:

*“Emir, Zazaları Kürtlerden sayıyor ve hepsini Kürtleşmiş olarak görmek istiyor anlaşılın, benim Zazaca hakkında bu kadar canlı alaka göstermem hoşuna gitmiyor.”*⁸⁸

Hadank'ın Zazacayı araştırma girişimi başarılı olmayınca, bunu uzun bir sessizlik takip etmiştir ve 80li yıllara kadar bahsetmeye değer bir çalışma yapılmamıştır. Ancak 1985'te Terry Lynn Todd tarafından Zaza dili üzerine bir doktora Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesinde (ABD) yayımlanmıştır. Burada

⁸⁷ O. Mann, *Nachlaß in der Staatsbibliothek Berlin* (W), Briefe; vgl. auch ebenda, Vortrag vom 4. Juli 1909 und 20. Jan. 1909, S. 11.

⁸⁸ K. Hadank, *Nachlaß, Staatsbibliothek Berlin* (W), H 4,1, Seite i.

işlenen metinler, daha evvel Mann'ın belgelemiş olduğu Siverek bölgesinden olup tek bir konuşmacıdan alınmadır.⁸⁹

Oscar Mann ve Karl Haddank, “Mundarten Der Zaza” adlı çalışmalarında Zazacanın Siverek, Kor, Bijaki, Çapakçur ve Kiği ağızları⁹⁰ hakkında dilbilgisi özellikleri bakımından fiil, isim, sıfat, zarf, morfoloji, söz dizimi, kelime, günlük konuşma cümleleri, türküler ve hikâyeler üzerine tahliller yapmışlardır. Zazacanın Kürtçe veya herhangi bir dilin lehçesi olmadığını kendi başına bağımsız bir dil olduğunu dilbilimsel ölçütlere göre ifade etmişlerdir. Bugüne kadar Zazaca üzerine yapılan en detaylı dilbilimsel çalışma bu çalışmadır.

Hadank, kitabın giriş kısmında halk ve dil isimleri konu başlığı altında şunu söylemektedir;

Zaza und Dimli.

“Das Volk, dessen Sprache uns hier beschäftigt, führt zwei Namen. Von Nachbarn und Fremden wird es Zaza, genannt; der heimische Name des Volkes und seiner Sprache ist aber

Zaza ve Dimli.”⁹¹

“Burada dili ile uğraştığımız insanların iki adı var. Komşuları ve yabancılar tarafından Zaza denir; ama halkın ve onların anadili Dimlidir.”

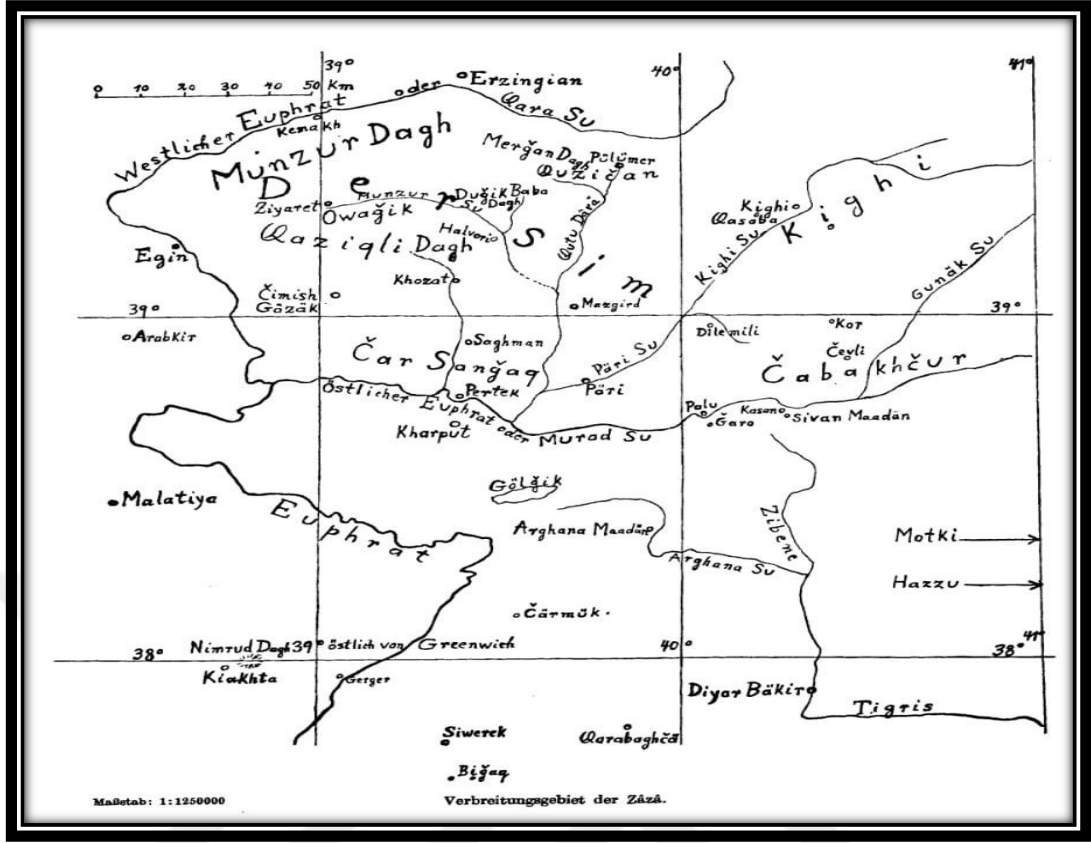
“Mundarten Der Zaza” genel olarak değerlendirildiğinde; Mann ve Hadank, kitabın başında Zazalar ve Zazaca üzerine yapılan araştırmalardan bahsederek ardından Zazaca üzerine detaylı tahlillere geçmiştir. Tarihte ilk kez Zazaca, bu dilbilimsel çalışmayla dilbilim dünyasında bağımsız bir dil olarak kabul görmüş ve ardından bu çalışma, yapılan birçok çalışmaya da referans olmuştur. Çalışmanın sonunda Mann, ziyaret ettiği Zaza coğrafyasının bir haritasını çizip esere eklemiştir. Bu çalışmada geçen Zazaca orijinal metinler çalışmanın Ek 1⁹² bölümündedir.

⁸⁹ Selcan, a.g.e. s. 111-141.

⁹⁰ Mann ve Haddank, a.g.e. s.45-370.

⁹¹ Mann ve Haddank, a.g.e. s.1.

⁹² Ek1. Oscar Mann ve Karl Hadank, Genelde Siverek ve Kor'dan Zaza Ağızları adlı eserde geçen Zazaca orijinal metinler, s.267-315

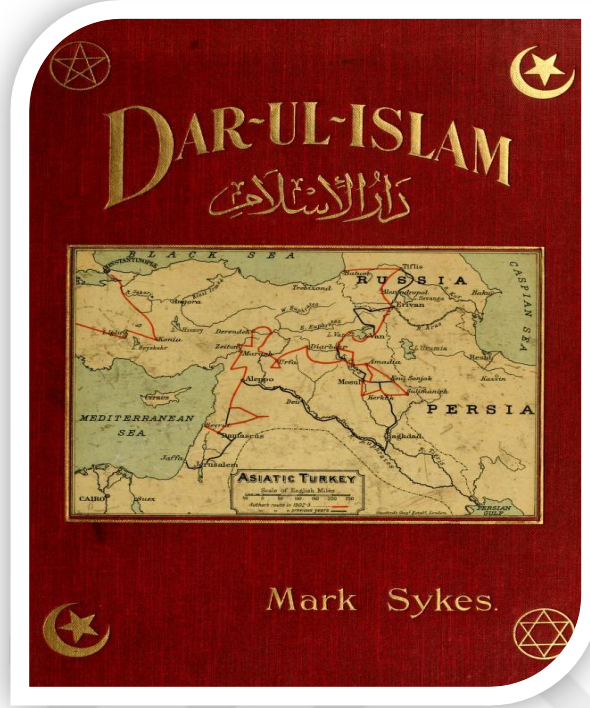
Harita 2.1: Zazaların Yerleşim Alanını Gösteren Harita

2.3. Mark Sykes (1879-1919) *Dar-ul-Islam: A Record Of A Journey Through Ten Of The Asiatic Provinces Of Turkey* (Daru'l-İslam: Türkiye'nin Asya Eyaletlerinden On Tanesine Yapılan Yolculuğun Bir Kaydı-1904), *The Caliphs' last heritage: a short history of the Turkish Empire, The Kurdish tribes of the Ottoman Empire* (Halife'nin Son Mirası: Türk İmparatorluğu'nun Kısa Bir Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri-1908)

Zazalar ve Zazaca hakkında bilgi veren bir diğer Batılı araştırmacı ünlü Sykes-Picot Antlaşmasının mimarı İngiliz Mark Sykes'tır. Mark Sykes'ın Zazalar ve Zazaca hakkındaki araştırmalarının nesnel ve tarafsız tahlil edilebilmesi için hayatı, yaptığı çalışmalar ve hangi alanlarda yetkin olduğu bilinmelidir.

Sir Mark Sykes, 1879 yılında Westminster, Londra, Birleşik Krallıkta doğmuş, İngiliz yazar, diplomat, asker ve gezgindir. Varlıklı bir ailenin oğluydu. Üç yaşındayken annesi Katolikliğe geçince o da Katolik olmuştur. Daha yedi

yaşındayken babası onu Doğu'ya bir seyahate götürmüştür. Katoliklik ve Doğu'ya yaptığı yolculuklar yaşamına yön vermiştir.

Şekil 2.3: Daru'l-İslam: Türkiye'nin Asya Eyaletlerinden On Tanesine Yapılan Yolculuğun Bir Kaydı (1904)

Cambridge'de Jesus College'de iki yıl okumuş ama mezun olamamıştı. Doğu'da uzun yolculuklara çıkmış, dört yıl İstanbul'da elçilikte çalışmıştır. Küçük Asya'ya yaptığı seyahatleri yolculuk anıları şeklinde yayınlamıştır. 1911 yılında Avam Kamarası'na seçilmiş ve üyesi olduğu Muhafazakâr Parti'nin Osmanlı uzmanı olduysa da partisi henüz iktidarda olmadığı için pek tanınmıyordu. I. Dünya Savaşı başladığında Ortadoğu uzmanlığından yararlanabileceği iş aramaya koyulmuş ve Savaş Bakanı Lord Kitchener'in çevresine dâhil olmuştur. Kitchener'in Ortadoğu'yu bilen politikacılara ihtiyacı vardı. Sykes, parlamentoda bölgeyi bilen çok az politikacılardan birisiydi. Kitchener onu De Bunsen Komitesi'ne atamış ve Komite üyeleri arasında Osmanlı topraklarını gezmiş ve ilk elden bilgiye sahip tek kişiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının akıbetiyle ilgili olarak, İngiltere'nin önündeki alternatifleri açıklayan Sykes olmuştur.

Sir Mark Sykes, İngiltere'nin Orta Doğu uzmanı olarak 1916 yılında adını Sykes-Picot Antlaşması'na veren İngiliz Muhafazakâr Parti üyesiydi. Bu antlaşma Sevr Antlaşması'nın ön versiyonu olarak bilinmektedir. Kendisi Arap Yarımadası'nın kuzeyinde ve Türkiye'nin doğusunda geziler yaparak bölgelerin etnik ve dini yapısını, coğrafi bilgilerini öğrenmiştir. Bölgenin ileri gelen mensuplarıyla görüşmeler yaparak bölge ile ilgili izlenimlerini kitaplarına yansıtmıştır. Görüştüğü kişilerden birisi de Millî Aşireti'nin o dönemdeki reisi İbrahim Paşa'dır.

16 Şubat 1919 tarihinde, henüz 39 yaşında iken, Paris'te Tuileries Garden yakınlarında kalmakta olduğu Hotel Lotti'deki odasında yakalandığı İspanyol gripli hastalığı sebebiyle hayatını kaybetmiştir.⁹³

Osmanlı İmparatorluğu topraklarına seyahat eden Mark Sykes, “*Dar-ul-Islam: A Record Of A Journey Through Ten Of The Asiatic Provinces Of Turkey*” adlı eserinde (orijinal metinler için Ek1 bkz.)⁹⁴ Zazalardan şu şekilde bahsetmektedir;

*“The whole district is thickly populated with Arab tent-dwelling Fellaheen, who are a cheerful, kindly people. They follow the same mode of life as the semi-nomads of Harran, but are superior in every way, owing to the greater purity of their blood and lack of contact with Zaza Kurds.”*⁹⁵

“Bütün bölge, neşeli, nazik insanlar olan ve çadırlarda yaşayan Fellah diye anılan Araplarla yoğun nüfusludur. Onlar, Harran'ın yarı-göçebeleri gibi aynı yaşam tarzını takip ederler fakat kanlarının saflığı ve Zaza Kürtleriyle temas yokluğu nedeniyle her yönden üstündürler.”

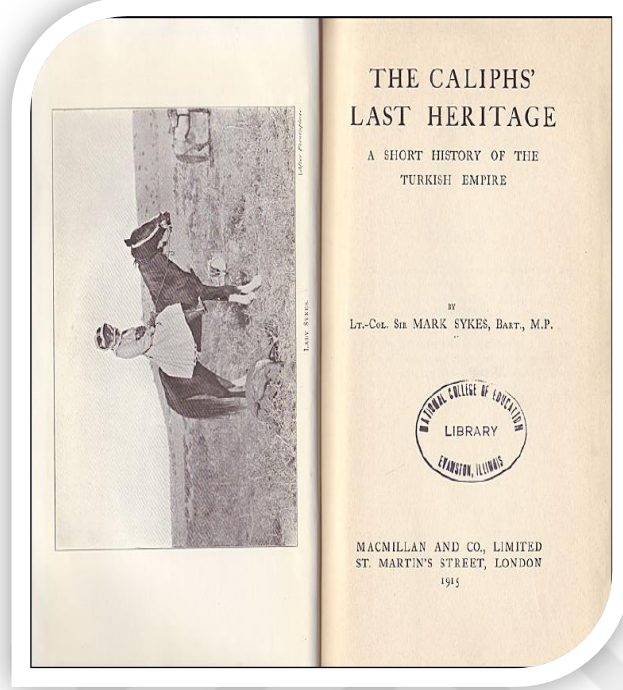
Mark Sykes, “Zaza Kürtleri” tabirinin geçtiği paragrafta Zazalardan ayrıntılı bir şekilde bahsetmemektedir.

Sykes, Zaza Kürtleri tabirini neden kullandığını detaylı bir şekilde açıklamamaktadır.

⁹³ https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Mark_Sykes Erişim tarihi: 11 Eylül 2019

⁹⁴ Ek1. Mark Sykes, Dar-ul-İslam: Türkiye'nin Asya Eyaletlerinden On Tanesine Yapılan Yolculuğun Bir Kaydı ve Halife'nin Son Mirası: Türk İmparatorluğu'nun Kısa Bir Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri), Orijinal Metinler, s.316

⁹⁵ Mark Sykes, *Dar-ul-Islam: a record of a journey through ten of the Asiatic provinces of Turkey*, 1904, s.180

Şekil 2.4: Halife'nin Son Mirası: Türk İmparatorluğu'nun Kısa Bir Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri 1908)

Mark Sykes'in ikinci kitabı, Halife'nin son mirası: Türk İmparatorluğu'nun kısa bir tarihi (Ek bölüm Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri) (The Caliphs' last heritage: a short history of the Turkish Empire, The Kurdish tribes of the Ottoman Empire) adlı kitabıdır. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri bölümünde Kürt ve Zaza coğrafyasında yaşayan Kürt ve Zaza aşiretlerini birçok yönden inceleyip açıklamalarda bulunmuştur. Her bir aşiretin kaç aileden oluştuğunu, nerelerde mesken olduklarını, göçebe mi, yarı-göçebe mi yoksa yerleşik mi olduklarını, her bir aşiretin alt gruplarını, inançlarını ve hangi dili konuştuklarını açıklamıştır.

Kitabındaki Kürt aşiretleri bölümüne geçmeden “Halife'nin son mirası: Türk İmparatorluğu'nun kısa bir tarihi” bölümünde (360. sayfa) geçen şu detay dikkat çekmektedir. Mark Sykes, seyahatleri sırasında kendisine yardımcı olmaları için

birkaç katırcı tutmuş ve onlar hakkında detaylı açıklamalar yapmıştır. Yanında olan katırcılardan birisi ise Dersimli Mamo adlı bir Zazadır. Kendisinden şu şekilde bahsetmektedir.

“Mamo the Zaza was the most remarkable of all. He was a little elfish fellow, with a sharp nose, soft eyes, and a low voice; silent, discreet, swift in his movements, a very type of his people; an excellent shot, a demon to work, and absolutely without any sense of fear. His simple story was as follows:

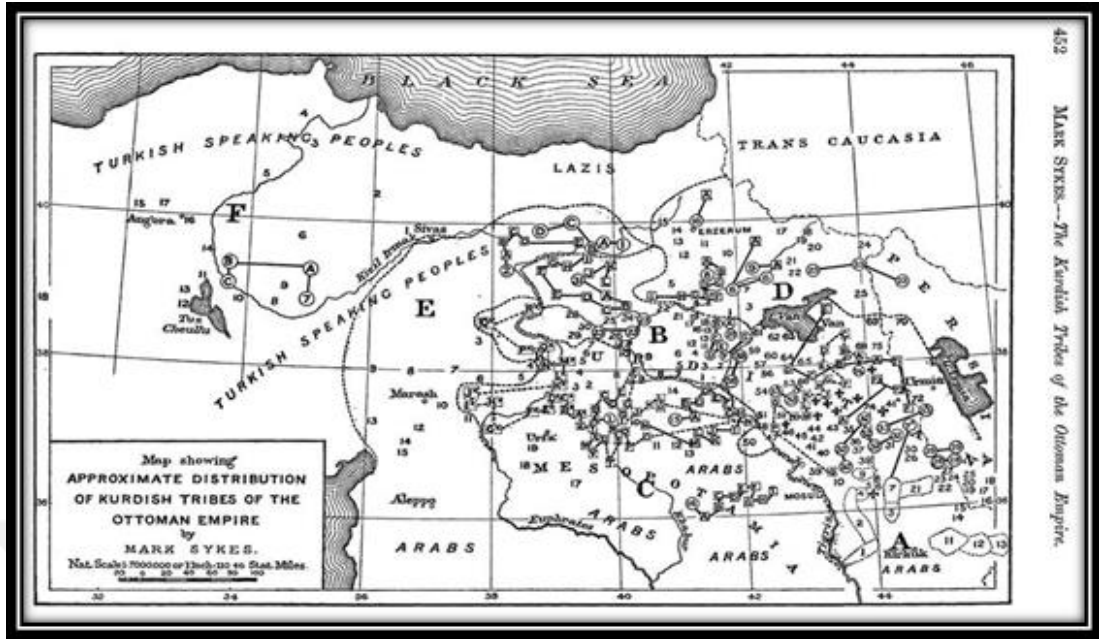
“O Bey, I was a Zaza of the Dersim, and the government people took me as a soldier. I did not like being a soldier, and I had no religion, for I was a Zaza—and we Zazas know nothing—so I stole away one night with a rifle and became a robber. I used to sit behind a stone and shoot people on the Khozat road, and when they were dead I took what they had. In that way I shot sixteen people in the course of time. Now, glory be to God, I see that was wrong. I am a Moslem and have a wife and children here in Diarbekir; and I will come with you wherever you wish.”⁹⁶

“Zaza Mamo, içlerinden en dikkat çeken kişiydi. O keskin bir burun, yumuşak gözleri olan ve alçak sesle küçük, cin gibi bir adamdı; sessiz, sağduyulu, hareketlerinde hızlı, mükemmel bir atışçı, çalışmak için bir iblis/şeytan ve kesinlikle herhangi bir korku duygusu olmayan bir kişiydi. Basit bir hayat hikayesi ise aşağıdaki gibiydi:

“Ey Bey, Ben Dersim'in bir Zazasıydım ve hükümet yetkilileri beni bir asker olarak askere aldılar. Asker olmaktan hoşlanmamıştım ve dinim yoktu, çünkü ben bir Zazaydım- ve biz Zazalar hiçbir şey bilmeyiz- bu yüzden bir gece bir tüfek çaldım ve bir soyguncu oldum. Eskiden bir taşın arkasına oturur ve Hozat yolu üzerinde insanları vururdum ve öldüklerinde sahip oldukları eşyaları alırdım. Bu şekilde zaman içerisinde on altı kişiyi vurdum. Şimdi, Allaha hamd olsun, bunun yanlış olduğunu gördüm. Ben bir müslümanım ve Diyarbekir'de burada bir karım ve çocuklarım var ve istediğin her yere seninle geleceğim.”

Zaza Mamo ile ilgili bu paragraf tahlil edildiğinde şu özellikler ortaya çıkmaktadır. Sykes, Mamo'dan direk Zaza Kürdü olarak değil “Zaza” olarak bahsetmektedir. Aynı şekilde Zaza Mamo kendi hayat hikâyesinden bahsettiğinde bir Dersim Zazası olduğunu ve özellikle eskiden inançlı olmayan bir Zaza olduğunu vurgulamaktadır.

⁹⁶ Mark Sykes, *The Caliphs' last heritage: a short history of the Turkish Empire*, Londra s.360, 1915.

Harita 2.2: Kürt Aşiretleri Haritası

Mark Sykes'ın Kürt aşiretleri bölümünde bahsettiği Zaza aşiretleri şunlardır;

1) Baliki (families): A frontier tribe of which I know nothing more than that it exists, however it may be in some way connected with the Bellikan, No. 81, section D, and with No. 15, section E, Bellikanli. However, as the Bellikan, No. 81, are Zazas, it seems to me improbable.

Baliki aşiretinin Zaza olduğunu belirtmekte ve şu şekilde bahsetmektedir;

“Var olduğundan daha fazla bir şey bilmediğim bir sınır aşireti, ancak bir şekilde Bellikan, No. 81, bölüm D ve No. 15, E, Bellikanli ile bağlantılı olabilir. Bununla birlikte, 81 nolu Bellikan (kitaptaki haritada aşiretler numaralandırılmış), Zaza olduğu için, bu bana imkânsız gibi görünüyor.”⁹⁷

2) Goyan (1,400 families): A large and powerful tribe of sedentary and semi-nomadic Kurds. They have, I expect, several sub-divisions, but I have been unable to obtain their names. This branch contains a certain number of Zazas, for particulars of whom see section B. The Goyan are noted for independence and valour. They slew Mustapha Pasha, the great chief of the Miran, in a pitched battle in 1899.

⁹⁷ Mark Sykes, a.g.e. s.560

Goyan aşiretinin yerleşik ve yarı-göçebe bir Kürt aşireti olduğunu fakat bir kolunun Zaza olduğunu şu sözleriyle belirtmektedir;

“Kürtlerin yerleşik ve yarı göçebe olan büyük ve güçlü bir aşiretidir. Tahmin ettiğim gibi, çok sayıda alt bölümü var ama isimlerini elde edemedim. Bu dal, özellikle bölüm B'ye bakanlar için belirli bir sayıda Zaza içerir. Goyan aşireti, bağımsızlık ve cesaret özellikleri bakımından anılmaktadır. Onlar Miran'ın büyük şefi Mustafa Paşa'yı 1899 yılında meydan savaşında çevirdiler/yendiler.”⁹⁸

3) Modeki (Motikan): This is the name of a peculiar and inaccessible mountain region north of Bitlis, and ilncidentally the appellation of all Kurds who dwell within it. I endeavoured to effect an entrance but I was unable to do so; anyone wishing to explore this district must do so on foot; the tribes inhabiting it are apparently mostly Zazas; they are extremely wild and shy, and difficult to talk to. Other Kurds who had been into the Motikan district supplied me with the following particulars

A. Keyburan. Zaza Kurds.

B. Bubanlı. “

C. Kusan. “

D. Rutchaba. “

E. Zeidan. Kermanji Kurds.

F. Erikli. “(Sometimes called Khiarta).

G. Pir- Musi. “

Motikan bölgesindeki aşiretlerin çoğunluğunun Zaza olduğunu ve oldukça yabani, utangaç ve onlarla konuşmanın zor olduğunu şu şekilde belirtmektedir;

“Bu, Bitlis'in kuzeyindeki tuhaf ve erişilemeyen bir dağ bölgesinin adıdır ve orada yaşayan ve iskân eden tüm Kürtlerin tesadüf eseri olan bir ünvanıdır. O bölgeye giriş yapmak için çaba sarf ettim ama bunu yapamadım. Bu bölgeyi keşfetmek isteyen herkes yaya olarak bunu yapmak zorundadır; içinde yaşayan aşiretlerin görünüşe göre çoğunlukla Zazalardır. Onlar son derece vahşi, utangaç ve onlarla konuşmak zordur. Motikan ilçesine giren diğer Kürtler bana aşağıdaki detayları verdi:

A. Keyburan. Zaza Kürtleri.

⁹⁸ Mark Sykes, a.g.e. s.562

B. Bubanli. “

C. Kusan. “

D. Rutchaba. “

E. Zeidan. *Kurmanci Kürtleri*.

F. Erikli. “(Bazen Khiarta denir).

G. Pir-Musi “⁹⁹

If the story that the Kermanjis of Motikan are slaves to the Zazas be true, there would be some ground for supposing that the former entered as refugees, particularly as the extremely difficult nature of the ground forbids the idea of its being conquered by anything but a regular army. Apparently the Zazas of Motikan are neither Moslems nor Christians. I would suggest that a thorough exploration of this district would prove very interesting, and might throw a wonderful light on the history of Armenia, if a good collection of folk songs and legends could be made.

Bu bölümde Motikan bölgesindeki aşiretlerden bahsederken şu sözleri kullanmaktadır;

“Motikan Kurmanclarının Zazalara köle olduğu hikayesi doğruysa, eskiden mülteci olarak girdikleri, özellikle de alanın son derece zorlu doğasının, normal bir ordudan başka bir şey tarafından fethedilmediği varsayılabilir. Anlaşılan Motikan Zazaları ne Müslüman ne de Hristiyandır. Bu bölgenin kapsamlı bir şekilde keşfedilmesinin çok ilginç olacağını ve iyi bir halk şarkıları ve efsaneleri koleksiyonu yapılabilirse, Ermenistan'ın tarihine harika bir ışık tutabileceğini söyleyebilirim.”¹⁰⁰

4) Slivan (farnilies): Probably Zazas. Muhtemelen Zaza oldukları belirtilmektedir.

5) Non-Tribal Zazas. (1,000 families): In the locality where this number appears there are a quantity of non-tribal Zazas. Their state is almost anarchical, and they seem, although not naturally cruel or vicious, to have hardly any regard for human life; they frankly say they are as beasts of the field, and have hardly any religion. As an example of how unsophisticated these people are, I might cite the fact that such as I have met who have served in the Army have often become devout Moslems and look with shame on their previous state. They appear to have no idea of tribal organization. They speak the Zaza language and seem very poor farmers. The Zazas are small, impish people with shrill voices, and are extremely shy before

⁹⁹ Mark Sykes, a.g.e. s.569

¹⁰⁰ Mark Sykes, a.g.e. s.569

strangers. I should imagine that they are the remains of a primitive mountain race, similar to the Bihls. The only instance I have encountered of Zazas living on the plains or in the country is at Suverek, where a few live with the Karagetch.

Aşiret mensubu olmayan Zazalar hakkında şu şekilde bahsetmektedir;

“Yaklaşık 1000 aileden oluşmaktadır. Bu insan nüfusunun görüldüğü yerde, bir miktar aşiret mensubu olmayan Zazalar var. Durumları neredeyse anarşiktir ve doğal olarak acımasız ya da şiddet yanlısı olmasa da insan yaşamına pek saygısız gözüktüyorlar; açıkçası onlar buldukları yerin canavarları ve neredeyse hiçbir dine sahip olmadıklarını söylüyorlar. Bu insanların ne kadar doğal olduklarına dair bir örnek olarak, Ordu’da hizmet etmiş olan kişilerle görüştüğümde sıklıkla dindar olmuşlar ve önceki durumlarına utanç duyarak bakıyorlar. Aşiret sistemi hakkında hiçbir fikirleri yok gibi görünüyorlar. Zaza dilini konuşuyorlar ve çok fakir çiftçilere benziyorlar. Zazalar, küçük, tiz sesleri olan, cin fikirli ve yabancıların önünde çok utangaç insanlardır. Onların Bihls’e benzeyen ilkel bir dağ ırkının kalıntıları olduklarını hayal ediyorum. Ovalarda veya kırsal bölgede yaşayan Zazalarla karşılaştığım tek örnek ise, çok az kişinin yaşadığı Karakeçi ile Siverek’tir.”¹⁰¹

5) Kedak. (600 families): Zazas due south of Pera on the Veshin Dagh. Kedak Zazalarının 600 aileden oluştuğunu ve Pera’nın güneyindeki Veşin Dağı’nda olduklarından bahsetmektedir.

6) Ashmishart. (500 families): Zazas. Shia sect. Aşmişart Zazalarının 500 aileden oluştuğunu ve Şii mezhebine mensup olduklarından bahsetmektedir.

7) Kulbin (families): Zazas. Kulbin aşiretinin Zaza olduğunu vurgulamaktadır.

8) Sina (families): Zazas. Sina aşiretinin Zaza olduğunu vurgulamaktadır.

9) Elia (families): Nomads; impossible to ascertain whether Zazas or Kermanji Kurds. Elia aşireti göçebedir fakat Zazalar mı yoksa Kurmanci Kürtleri mi olduğunu tespit etmek imkansızdır.

10) Behirnaz (500 families) Zazas: Shia sect. Behirnaz aşireti 500 aileden oluşan bir Zaza aşiretidir ve Şii mezhebine mensuptur.

11) Dersimli: General appellation of Kurds living in the Dersim. With the exception of No. 310, section B, Shawak, all the Dersim tribes are apparently Pagans, who call themselves Shias, their religion, as far as I could ascertain, being a mixture of magic and nature worship, which again develops into Pantheism. A man of this region said to me, “I do not worship God, for a part cannot worship the

¹⁰¹ Mark Sykes, a.g.e. s.570

whole.” However, they are Shia Moslems in outward form, swearing by Ali, and call him the greatest of the prophets, this, I think, chiefly to annoy the Sunnis.

As far as I could ascertain, the Dersimli have a special dialect of their own but it is closely allied to Zaza. Most of the Dersim tribes are regular migrants from south to north in late spring; their villages are left quite empty without caretakers.

Dersim aşiretleri ile ilgili bölümde Zazalardan şu şekilde bahsetmektedir;

“Dersimli adı, Dersim’de yaşayan Kürtlerin genel tanımıdır. 310 No’lu bölüm B, Shawak hariç, tüm Dersim kabileleri görünüşe göre, Pantheism’e (Tanrı doğayla özdeşir inancı) dönüşen büyü ve doğa ibadetlerinin bir karışımı olan, belirleyebildiğim kadarıyla sihir ve doğa ibadetinin bir karışımı olarak kendilerini Şii olarak tanımlıyorlar. Bu bölgedeki bir adam bana “Ben Tanrı’ya ibadet etmiyorum, çünkü bir kısmı bütününe ibadet edemez” demişti. Bununla birlikte, onlar dışarıdan Şii Müslümanlardır, Ali’ye yemin ederek ve onu en büyük peygamber olarak adlandırıyorlar, sanırım başlıca amaç Sünnileri kızdırmak içindir.

Belirleyebildiğim kadarıyla, Dersimli’nin kendine özgü bir lehçesi var, ancak Zazaca ile yakından ilişkilidir. Dersim aşiretlerinin çoğu, ilkbahar sonlarında güneyden kuzeye gelen düzenli göçmenlerdir; Köyleri bu zamanlarda bekçi/koruyucu olmadan boş bırakılmıştır.”¹⁰²

12) Dudikanlı (families): Nomads. With Ibrahim in N. Mesopotamia; there are five villages near Varto who speak Zaza, and there are -said to be some in the Dersim.

“Dudikanlı aşireti göçebedir. İbrahim N. ile birlikte Mezopotamya’da; Varto’nun yakınında Zazaca konuşan beş köy var ve bunlardan bazıları da Dersim’de bulunmaktadır.”¹⁰³

13) Kochkiri. 10,000 families. This is a very peculiar tribe, or perhaps one might almost call them a separate nation. The men and women are of a peculiar type, being dark with finely-chiselled features, and resembling no other Kurdish race. Their language is seemingly a dialect of Kurdish, but hardly comprehensible to Zazas or Baba Kurds, or Diabekir Kermnanjis. In religion I take them to be advanced Pantheists, who recognize nature as a female principal and God as a male. This opinion I give with every reservation as the result of interpreted conversations with well-to-do elders. The Kochkiri are miserable farmers, and dwell in semi-underground dwellings similar to those in the Mush plain and north of Lake Van.¹⁰⁴

¹⁰² Mark Sykes, a.g.e. s.571

¹⁰³ Mark Sykes, a.g.e. s.575

¹⁰⁴ Mark Sykes, *The Kurdish tribes of the Ottoman Empire*. By Lt-Col, 1908, s.458-479.

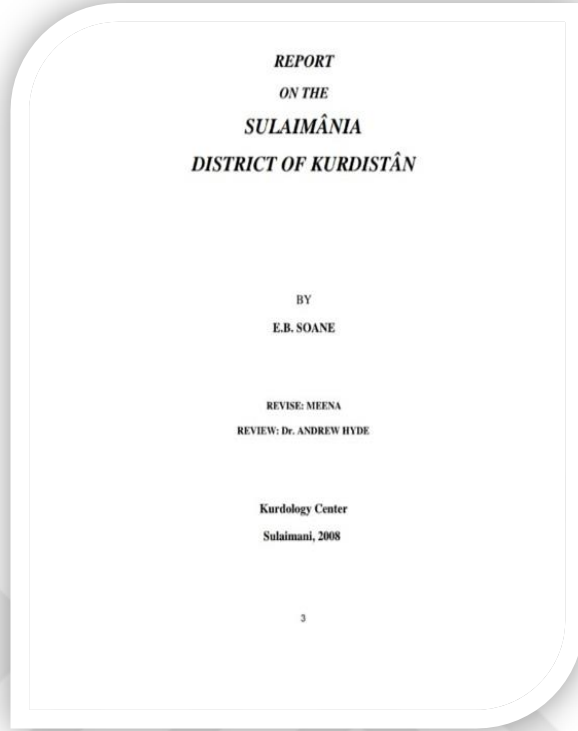
“Bu çok tuhaf bir aşirettir, ya da belki birileri onlara neredeyse ayrı bir ulus diyebilir. Erkekler ve kadınlar tuhaf tiptedir, ince-keskin özelliklere sahip koyulukta ve başka hiçbir Kürt ırkına benzemezler. Dilleri, Kürtçe lehçesi gibi görünmekle birlikte, Zazalar veya Baba Kürtleri veya Diyabekir Kurmancları için pek anlaşılmas görünmektedir. Onları, dinde doğayı bir kadın yönetici ve Tanrıyı erkek olarak tanıyan gelişmiş Panteistler olarak kabul ediyorum. Bu düşünceyi, her işi iyi yapan yaşlılarla yapılan konuşmaların sonucu olarak vermekteyim. Koçgiri sefil fakir çiftçilerdir, Muş ovası ve Van Gölü'nün kuzeyinde olduğu gibi yarı yeraltı evlerinde yaşarlar.”¹⁰⁵

Mark Sykes, Osmanlı İmparatorluğu Kürt aşiretleri adlı çalışmasında hem Kürt hem de Zaza aşiretlerinden bahsederken Zazalardan da Kürt olarak bahsetmektedir fakat neden böyle bir tanımlama yaptığını bilimsel olarak açıklamamaktadır. Aşiretleri tanımlarken kurduğu cümlelerden yola çıktığımızda Zazaların Kürt olduğu hakkında kesin ifadeler kullanmamaktadır. Zaza aşiretleri hakkında tanımlamalar yaparken Zazaları çoğunlukla acımasız ve şiddet yanlısı gibi olumsuz özelliklerle betimlemiştir. Kitabının Zazalar açısından en önemli yanı ise şudur; Kürt aşiretleri bölümüne geçmeden önce Dersimli Zaza Mamo hakkındaki açıklamaları dikkat çekicidir.

2.4. Ely Bannister Soane (1881-1923) *Report on The Sulaimania District of Kurdistan* (Kürdistan'ın Süleymaniye Bölgesi Hakkında Rapor-1910), *To Mesopotamia And Kurdistan In Disguise* (Mezopotamya ve Kürdistana Gizli Yolculuk-1914)

Zazalar ve Zazaca hakkında “Report on The Sulaimania District of Kurdistan” adlı çalışmasında bilgi veren bir diğer Batılı araştırmacı Ely Bannister Soane'dir. Rapora geçilmeden önce Soane'nin hayatı, çalışmaları ve yetkin olduğu alanlar şu şekilde tanımlanabilir.

¹⁰⁵ Mark Sykes, a.g.e. s.584

Şekil 2.5: Kürdistan'ın Süleymaniye Bölgesi Hakkında Rapor (1910)

Soane, 1881'de İngiltere Kensington'da doğmuştur. Soane yazar, gezgin ve Kuzey Irak'ta İngiltere adına görev yapmış bir siyasi komiserdir. Dil öğrenme becerisinde gösterdiği yeterliliği kendisinin, İngilizcenin haricinde; Fransızca, Arapça, Farsça, Kürtçe ve biraz da Türkçe bilmesine yol açmıştır. 1902'de İran'a gönderilen Soane, ömrünün kısa tatilleri hariç tamamını İran ve Irak coğrafyasında geçirmiştir. İngilizler tarafından Süleymaniye yönetimine getirildikten sonra Kürtler üzerine birçok çalışma yapmış ve bu çalışmalarını daha sonra kitaplaştırmıştır.¹⁰⁶

Ely Bannister Soane, Zazalar ve Zazacadan bahsettiği birinci kitabı 'Kürdistan Şehri Süleymaniye Raporu' adlı çalışmasıdır. Bu kitabın "Language" bölümünde Zazacadan şu şekilde bahsetmektedir;

"There are, however, besides Mukrî and its branches, other languages in Kurdistân and spoken by people calling themselves Kurds. Of these the most important is Zâzâ, spoken by a very great number of Kurds north of Diarbekr, around Erzinjan and in other parts of Asia

¹⁰⁶ <http://disquietreservations.blogspot.com/2013/07/british-major-ely-banister-soane-on.html> Erişim tarihi: 14 Eylül 2019

Minor. These are a small hardy mountain people, unlike the long big -boned Kurd, and speak a language which, while pure Aryan, is not of the same branch as the Mukrî, or if so, a dialect separated from the ancient Persian at an earlier date than Kurdish. It can, however, be classed as pure Aryan tongue and nearer Kurdish than Persian. It is incomprehensible to the speaker of the Kurdish language and the Zāzā people are usually bi-lingual.”¹⁰⁷

“Bununla birlikte, Mukrî ve kollarının yanı sıra, kendilerini Kürt gören insanlar tarafından konuşulan diğer diller de var. Bunlardan en önemlisi, Diyarbêkr’in kuzeyinde, Erzincan ve Küçük Asya’nın diğer bölgelerinde çok sayıda Kürt tarafından konuşulan Zazacadır. Bunlar, uzun, büyük kemikli Kürtlerin aksine, küçük, sert bir dağ insanıdır ve saf Aryan olan bir dil konuşan ve Mukri ile aynı dalda olmayan, ya da öyleyse, Kürtçeden daha çok, eski Farsçadan daha önce ayrılan bir lehçe olan dili konuşuyorlar. Ancak, Farsçadan çok, saf Aryan dili ve Kürtçeye daha yakın olarak sınıflandırılabilir. Zazaca, Kürtçe dilini konuşanlarına anlaşılmaz gelir ve Zazalar genellikle çift dillidir.”

Bu paragraf değerlendirildiğinde şu özellik öne çıkmaktadır. Soane, Zazacayı daha eski bir dil ve Aryan dili olarak görmekte ve Kürtçeye yakın olsa da Kürtler tarafından anlaşılmaz bir dil olarak görüldüğünü belirtmektedir. Soane, Zazaların çift dilli olduğunu ama Zazacadan başka hangi dili konuştuklarını çalışmasında söylememektedir.

Soane, çalışmasının sonunda Kürtçenin üç lehçesi olan Kurmanci, Mukri ve Kermansahi hakkında bilgi verdikten sonra, Zazacadan şu şekilde bahsetmektedir;

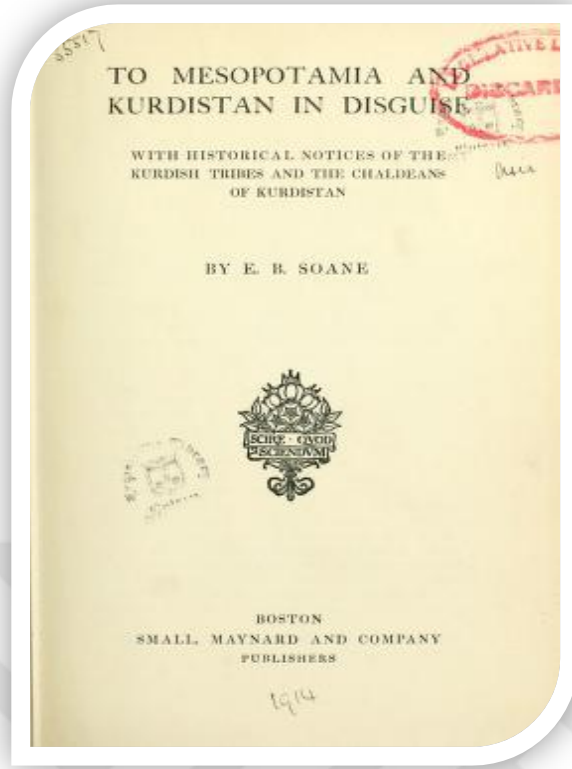
“It must not be imagined that these three dialects comprise the whole of the tongue of Kurdistan. I have not touched upon the widely spread Zāzā or the old dialects of Aorāmān, Pava and Rîzho, or the Gavarnai and Balaki amalgamations, but have limited myself to the three principal tongues”¹⁰⁸

“Bu üç lehçenin Kürtçe dilinin tamamını oluşturduğu hayal edilmemelidir. Geniş bir şekilde yayılmış Zaza dili ya da eski Aorāmān (Hewreman), Pava ve Rîzho lehçelerine ya da Gavarnai ve Balaki birleşmelerine değinmedim, ancak kendimi üç ana dille sınırladım.”

Bu paragraftan yola çıktığımızda Soane, Kürtçe ve lehçelerini araştırdığı kadar Zazacayı araştırmadığını ifade etmektedir. Soane, diller konusunda yetkin birisidir fakat Zazaca üzerine detaylı dilbilimsel bir araştırma yapmamıştır ve bunu sözleriyle desteklemektedir.

¹⁰⁷ Ely Bannister Soane, *Report on The Sulaimania District of Kurdistan*, 1910, Kurdology Center, Sülaimani, 2008, s.8.79. Orijinal metni.

¹⁰⁸ Soane, a.g.e. s.106

Şekil 2.6: Mezopotamya ve Kürdistana Gizli Yolculuk (1914)

Soane, ikinci kitabında ise, bölge ile ilgili izlenimlerini ve özellikle Kürtlerin tarihini anlattığı “To Mesopotamia And Kurdistan In Disguise” adlı eserinde topladığı görülmektedir. Ely Bannister Soane, “Mezopotamya ve Kürdistana Gizli Yolculuk” adlı kitabında (orijinal metinler için Ek1 bkz.)¹⁰⁹ Zazalarla ilgili şu bilgilere yer vermektedir.

“The crew of the raft was composed of two Kurds, little men of the Zaza, a tribe that lives in the high mountains round the upper Tigris valley and headwaters. These people are different in appearance and manners from nearly all other Kurds. They are short men, of a shy, quick temperament, very sharp, and excellent workers, speaking a dialect which, while Kurdish, denotes by its form a very high antiquity. It is possible that these are lineal descendants of the hill-tribes that the Assyrians had so much trouble in controlling, and whom the Parthians and Romans of a later age never subdued¹¹⁰.”

“Salın mürettebat ekibi, Dicle vadisi ve etrafını dolaşan yüksek dağlarda yaşayan aşiretten küçük Zaza adamlarından iki Kürtten oluşuyordu. Bu insanlar görünüşte farklıdır ve

¹⁰⁹ Ek1. Ely Banister Soane, *Mezopotamya ve Kürdistana Gizli Yolculuk*, Orijinal Metinler, s.318

¹¹⁰. Ely Bannister Soane, *To Mesopotamia and Kurdistan in disguise; with historical notices of the Kurdish tribes and the Chaldeans of Kurdistan*, 1914 s.73

diğer Kürtlerin neredeyse hepsinden farklıdır. Onlar utangaç, hızlı mizaçlı, çok keskin, mükemmel işçiler ve kısa adamlardır. Konuştukları lehçe Kürtçe iken, ki çok yüksek bir ihtimalle bir antik çağ formuna sahiptir. Bunlar, Asurluların kontrolünde çok zorlandıkları ve daha sonraki yıllarda Partlar ile Romaluların asla bastıramadığı dağ aşiretlerin soyundan gelen olmaları mümkündür.”

“In the neighbourhood of the Hakkâri- to the west and north-east in Darsim- are the Kurds of the Zaza, a curious tribe, of the history of which nothing is known except that they have been in these mountains for ages. I regret exceedingly not having stayed among them, for their dialect is of extraordinary interest, Aryan of the Persian and Kurdish group, but differing from both. The tribe inhabit mountainous regions in most of the least-known parts of the lands about the Tigris head- waters and in Darsim. By travellers they have been described as “shy, impish little people,” and those of them I met, while shy, certainly were of a genuine and simple type, courageous and hard-working little men, with a large proportion of blue-eyed, fair-haired people among them.”¹¹¹

“Hakkâri yöresinde- Dersim’de batı ve kuzeydoğuya doğru Zaza Kürtleri denilen tuhaf bir aşiret, tarih boyunca bu dağlarda oldukları dışında hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Onların arasında kalmadığım için fazlasıyla pişmanım, çünkü lehçeleri olağanüstü ilgi çekiyor, Ari dilinin Farsça ve Kürt grubundan, ancak her ikisinden de farklıdır. Aşiret, Dicle’nin baş suları ve Dersim’deki toprakların en az bilinen kısımlarının çoğunda dağlık bölgelerde yaşarlar. Gezginler tarafından “utangaç, cin fikirli insanlar“ olarak tanımlanmıştı ve tanıştıklarım utangaç, kesinlikle mavi gözlü, sarı saçlı insanlar, gerçek, basit, cesur ve çalışkan küçük adamlardı.”

Ely Bannister Soane, Zazacanın Ari dilinin Farsça ve Kürtçe grubunda olmasına rağmen onlardan çok farklı bir dil olduğunu belirtmektedir ve onlardan daha antik formlara sahip olduğunu sözlerine eklemektedir. Soane, diller konusunda yetkin birisi olduğu için Zazaca ile ilgili değerlendirmesi dikkat çekici ve değerlidir.

2.5. L. Molyneux-Seel (-1915) A Journey In Dersim (Dersime Bir Yolculuk-1914)

Zazalar ve Zazaca hakkında bilgi veren bir diğer Batılı araştırmacı 1911 yılında Dersime seyahat eden L. Molyneux-Seel’dir. Çalışmasına geçilmeden ve tahlil yapılmadan önce Seel’in hayatı, çalışmaları ve uzman olduğu alanlar bilinmelidir. L.

¹¹¹ Soane, a.g.e. s.374.

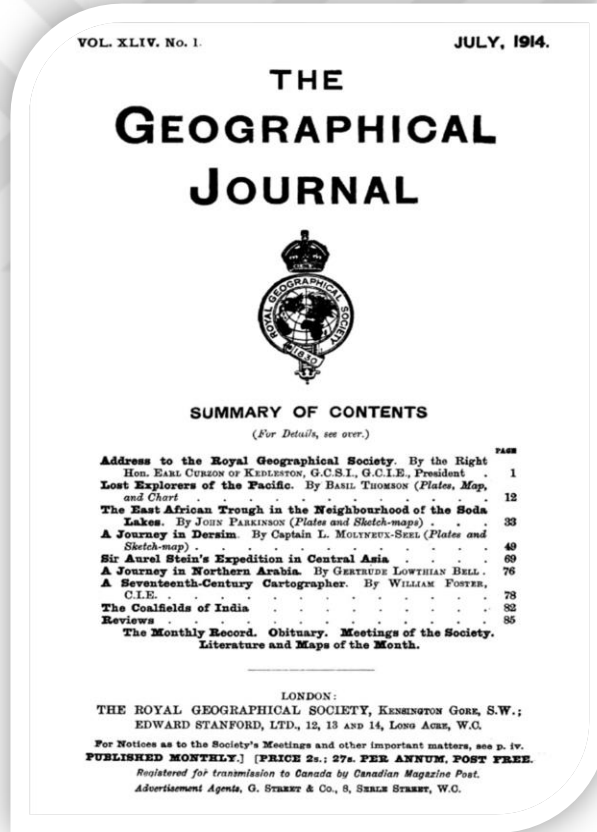
Molyneux-Seel Birleşik Krallığın yani İngiltere'nin Van konsolos yardımcısı ve yüzbaşısı.¹¹² Hakkında bu bilgidenden başka ayrıntılı herhangi bir bilgi yoktur.

1914 yılında yayımlanan "The Geographical Journal" adlı derginin "A journey in Dersim" makalesinde Zazalardan şu şekilde bahsetmektedir;

*"The Kezelbash religion is not confined to the Dersimli nor to the Kurd race, but, on the other hand, the dialect Zaza, which differs widely from Kurmanji, does appear to be confined to this sect."*¹¹³

"Kızılbaş inancı, Dersimli ya da Kürt ırkıyla sınırlı değildir, ancak diğer taraftan, Kurmancadan çok farklı olan lehçesi Zazacanın bu mezhep ile sınırlı olduğu görülmektedir."

Görüldüğü üzere L. Molyneux-Seel, Zazacayı Kurmancadan çok farklı görmektedir.

Şekil 2.7: Dersime Bir Yolculuk (1914)

¹¹²https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Dersim,_Capt._L._Molyneux-Seel,_1911.jpg Erişim tarihi:16 Eylül 2019

¹¹³ L. Molyneux-Seel, *A Journey In Dersim*, 1914, s.52

Çalışmasının diğer bir bölümünde ise Zazacadan şu şekilde bahsetmektedir.

“The Zaza dialect differs so widely from Kurmanji, the principal Kurdish language, that it is quite unintelligible to a Kurd speaking the latter tongue. It contains Persian, Arabic, and some Turkish words, and is considered a Kurdish dialect, though I am unaware whether this is on philological grounds or merely in accordance with the loose classification of the Turks.”¹¹⁴

“Zaza lehçesi, esas Kürtçe dili olan Kurmanciden çok farklıdır ve Kürtçe konuşanlara oldukça anlaşılmazdır. Farsça, Arapça ve Türkçe kelimeler içermekte ve bir Kürt lehçesi olarak düşünülmektedir, yine de bunun filolojik gerekçelerle mi yoksa sadece Türklerin üstünlükünü sınıflamasına göre mi olduğunun farkında değilim.”

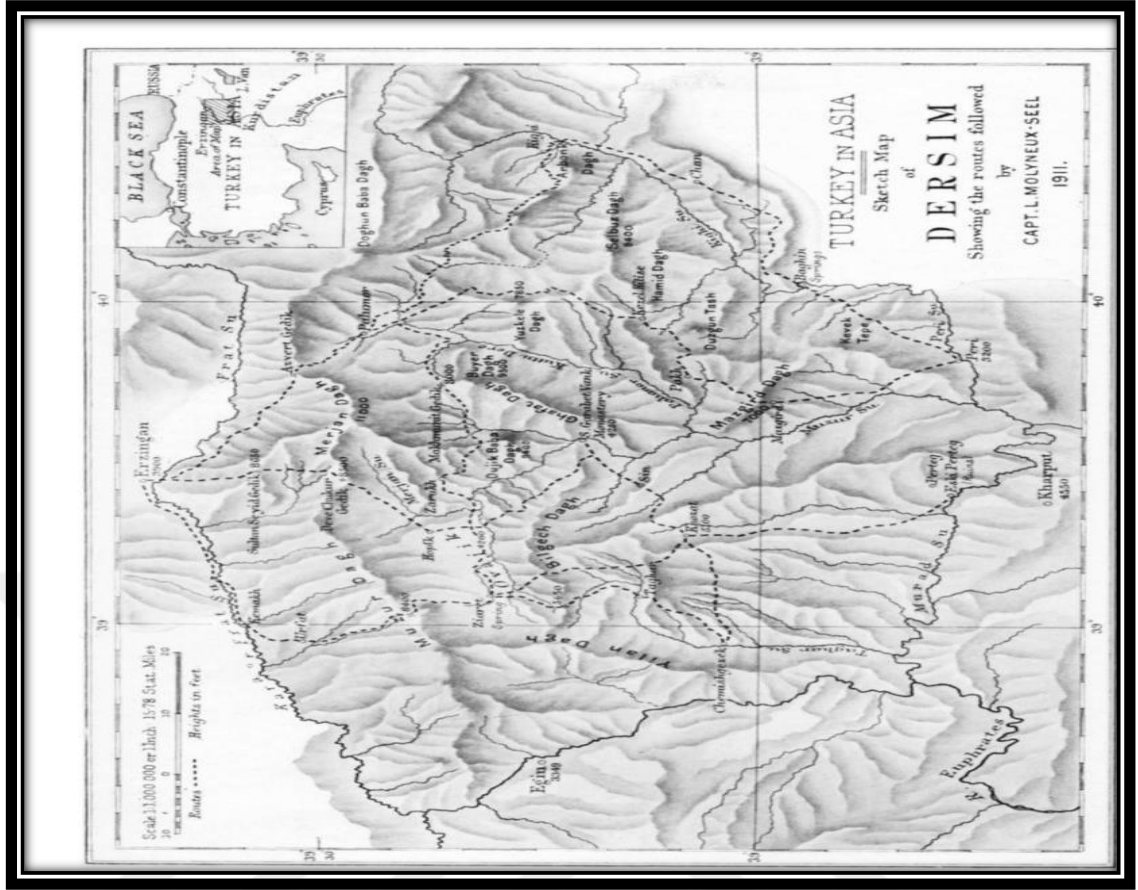
L. Molyneux-Seel, Zazaca ile ilgili bu paragrafında açıkça şunu ifade etmektedir. Kurmancıyi esas Kürtçe olarak görmekte ve Zazacanın da Kurmancadan çok farklı bir dil olduğunu vurgulamaktadır. Zazacayı, Kürtçenin bir lehçesi olarak görenlerin bunu dilbilimsel kıstaslarla mı yoksa Türklerin basit dilbilimsel sınıflama yapmalarından dolayı mı olduğundan emin olmamaktadır.

“The fact that the Dersimli speak the language called Zaza, which is considered a Kurdish dialect, must be explained by supposing that a Mohammedan race, speaking this dialect, overran these mountains and imposed their language on the greater portion of its Armenian inhabitants, and that the interaction of their respective religions produced the existing religion known as Kezelbash.”¹¹⁵

“Dersimli'nin bir Kürt lehçesi olarak düşünülen Zaza adlı dili konuşması, bu lehçeyi konuşan bir Mohammedi ırkı varsayılarak açıklanmalıdır, ki bu halk bu dağları ele geçirmiş ve Ermeni sakinlerinin büyük kısmına dillerini dayatmış ve kendi dinlerinin etkileşimiyle Kızılbaş olarak bilinen mevcut dini üretmiştir.”

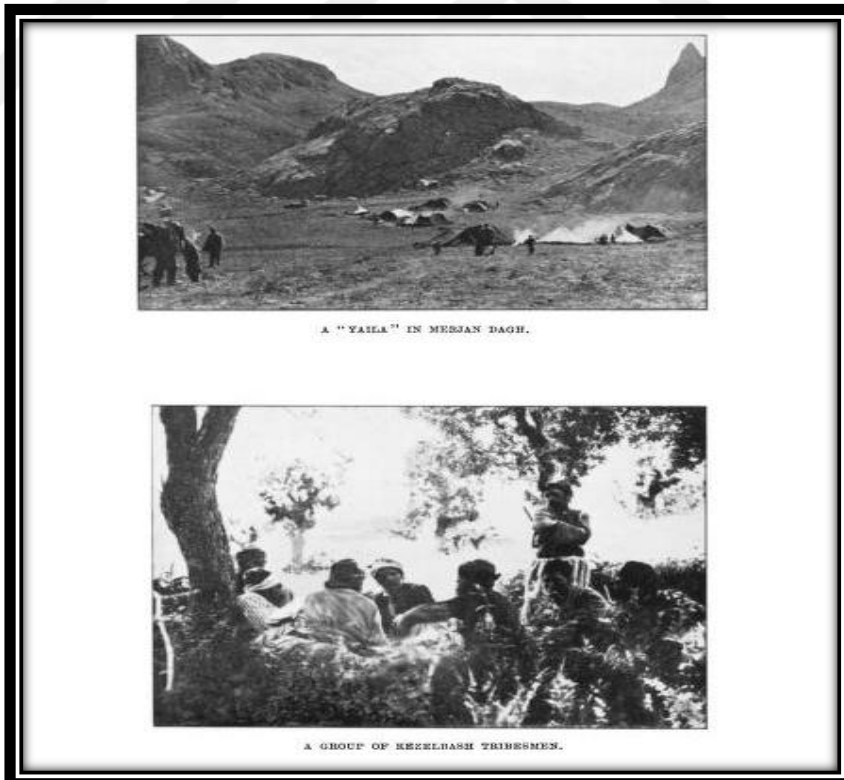
¹¹⁴ Seel, a.g.e. s.68

¹¹⁵ Seel, a.g.e. s.67-68

Harita 2.3: Dersim Haritası

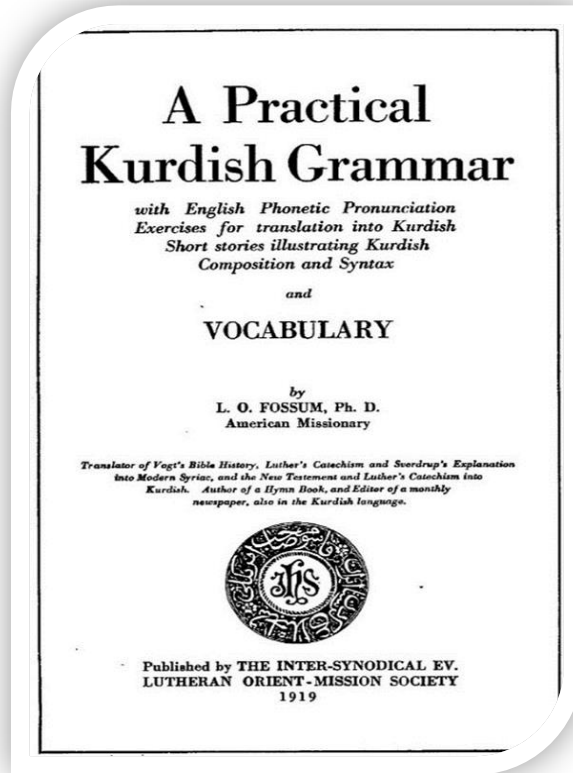
L. Molyneux-Seel, bu paragrafta Dersimlilerin Zaza dilini konuştuklarını ve “Kürt lehçesi olarak düşünölmektedir” cümlesini kullanırken, kesin bir tabir sarfetmekten çekinmektedir. L. Molyneux-Seel, kitabında ayrıca Dersim haritasını, seyahat ettiği bölgelerin ve Dersimli Zazaların fotoğraflarını yayımlamıştır.

Resim 2.1: A Journey In Dersim Kitabından Resimler

2.6. L. O. Fossum (1879-1920) *A Practical Kurdish Grammar* (Pratik Kürtçe Dilbilgisi-1919)

Norveç asıllı Amerikalı bir araştırmacı olan L.O. Fossum tarafından 1919 yılında ABD’de basılan 300 sayfalık “A Practical Kurdish Grammar” adlı bu eser, kimi yanlışlıklara rağmen kendi dönemine kadar yapılan en iyi çalışmalardan birisidir. Çalışmasının nesnel bir şekilde değerlendirilebilmesi için kısaca biyografisinin bilinmesi gerekir.

Şekil 2.8: Pratik Kürtçe Dilbilgisi (1919)

L.O. Fossum, Kürt ve Batılı tarihçilerin Kürt çalışmalarına katkı sağlayan öncülerden biri olarak kabul ettiği, Norveçli asıllı bir Amerikalıdır. Fossum, bilindiği kadarıyla 1904’ten 1909’a kadar Urumiye’de yaşadıkdan sonra Süryanice ve Türkçeyi öğrenmiş ardından Soujbulak’ta (Mahabad) bulunduktan sonra Kürtçe öğrenmiştir. Bu şehirlere misyonerlik amaçları ile gelmiştir. Fossum’un misyonerlik sponsoru Amerika Birleşik Devletleri’ndeki ana sponsor organizasyonu Orta Batı’daki Lutheran Doğu Misyonerlik cemiyetiydi. Misyonerlik faaliyetleri sırasında

“A Practical Kurdish Grammar” adlı çalışmayı yapmış ayrıca Kürtçe İncil yazmıştır.¹¹⁶

Fossum’un Pratik Kürtçe Grameri adlı eserinde, Mahabad bölgesinin Kürtçesi esas alınmıştır. Zazaca ile ilgili bölümde (orijinal metinler için Ek1 bkz.)¹¹⁷ şu şekilde bahsetmektedir;

*“In this statement, however, he undoubtedly overlooked the difficulty connected with the Zaza group of dialects in the extreme North. But even of these Zaza Kurds, Lerch, the greatest authority on that group of dialects, says: “In general the Zaza Kurds also understand the Kermanji.” As a conclusion, we seem to be justified in making the assertion, that for linguistic purposes, we may collect all the Kurdish dialects into three large groups, covering the three large districts of North, Central, and South Kurdistan. In North Kurdistan we have the Zaza group, in Central Kurdistan we have the Kermanji group, and in South Kurdistan we have the Lur and Kelhur group.”*¹¹⁸

“Ancak bu açıklamada, şüphesiz o (Misyoner Hornli) en kuzeydeki Zaza grubu lehçeleriyle bağlantı zorluğunu gözden kaçırdı. Fakat bu Zaza Kürtlerinden bile, Lerch, bu lehçeler grubundaki en büyük otorite, “Genel olarak Zaza Kürtleri Kurmancayı da anlıyor” demektedir. Sonuç olarak, dilbilgisi amacıyla tüm Kürt lehçelerini Kuzey, Orta ve Güney Kürdistan’ın üç büyük bölgesini kapsayan üç büyük gruba toplayabileceğimizi iddia etmekte haklı görülmüyoruz. Kuzey Kürdistan’da Zaza, Orta Kürdistan’da Kurmanca ve Güney Kürdistan’da Lur ve Kelhur grubu var.”

L. O. Fossum, kitabında genel olarak Kürtçenin lehçeleri hakkında bilgi vermiştir. Zazaca hakkında ise sadece bir paragraf yazmış ve Zazaca hakkında detaylı bir bilgi vermemeştir. Lerch’in “Genel olarak Zaza Kürtleri, Kurmancayı da anlıyor” sözünü aktarıyor ama Kurmancların da Zazaları anlıyor diye bir ifadesi yoktur.

Dil ve lehçe tanımı üzerine ünlü dilbilimci Noam Chomsky’nin de konuk olduğu “Zazacaya dikkatli bir bakış”¹¹⁹ adlı belgeselde şu ifadeler yer almaktadır;

“Lehçe, aynı dilin birbirini karşılıklı az çok anlayabilen iki farklı versiyonu olabilir. Yapı açısından bunu açıklamak biraz zor. Bu durum daha çok toplumların bunu nasıl adlandırdıklarıyla ilgilidir. Birçok dilbilimci dil lehçe ayrımının olmadığını söyler. İnsanlar bunları politik görüşlerine göre dil veya lehçe olarak adlandırma eğilimindedir. Eğer iki dil birbirine yakınsa ve iletişim içindeyse bunlara lehçe deniyor. Başka ülkelerde

¹¹⁶ <http://www.aina.org/reports/fkpir.htm> Erişim tarihi: 10 Eylül 2019

¹¹⁷ Ek1. L. O. Fossum, Pratik Kürtçe Dilbilgisi, Orijinal Metinler, s.319

¹¹⁸ L. O. Fossum, A Practical Kurdish Grammar, 1919, s.8

¹¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=FYIig6aNSxY&t=1s> Erişim: 20 Mayıs 2019

konusuluyorlarsa bunlara dil deniyor. Dilbiliminin ise kendine göre kriterleri var. Örneğin Çin'de konuşulan Kantonca ve Mandarin Çincesi lehçe olarak adlandırılıyor çünkü ikisi de Çin'de konuşuluyor. Ancak bu iki dil İspanyolca ve Fransızca kadar birbirine benzemiyor. Karşılıklı anlaşamıyorlar ve onları dil değil de lehçe olarak tanımlamak için geçerli bir neden yok. Norveççe ve İsveççeye de dil deniyor çünkü farklı ülkelerde konuşuluyorlar. Ama karşılıklı anlaşabiliyorlar. Yalnızca Norveççe, İsveççe veya Danimarka dillerinden birini konuşan bir kimse diğerlerini anlayabiliyor. Yani net bir dil-lehçe tanımı yapmak güç”¹²⁰

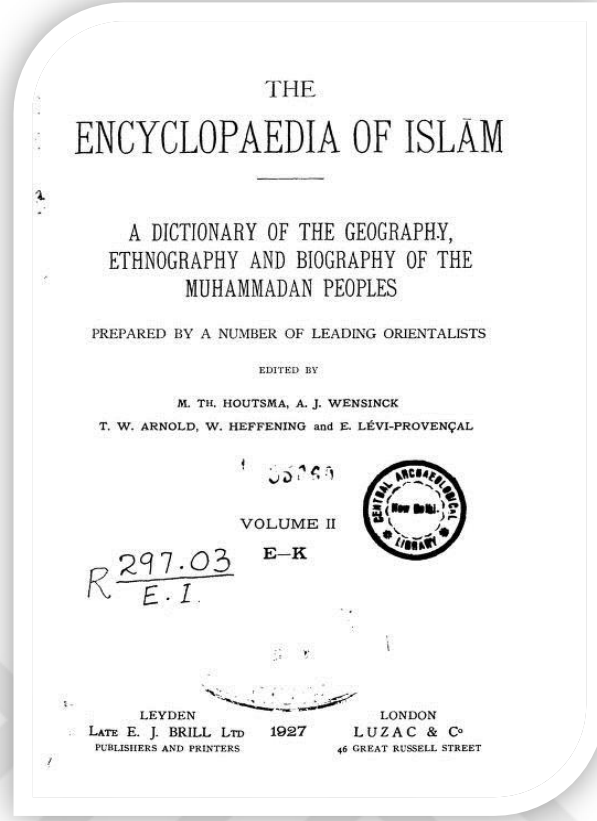
Bu tanımdan, dil lehçe tartışmasının dilbilimsel açıklamasının ötesinde siyasi olarak hangi taraf daha baskın ise, o kendi argümanını dikte eder veya kabul ettirir manası çıkabilir. Ama bizim için önemli olan dil lehçe ayırımındaki kıstas dilbilimsel gerçekliktir.

2.7. V. Minorsky (1877-1966) *La domination des Dailamites (Deylemliler-1931), Kurdistan, Kurds In The Encyclopædia of Islam (İslam Ansiklopedisi'ndeki Kurdistan ve Kürtler-1927), The Gūrān (Goran-1943), A "Soyūrghāl" of Qāsim b. Jahāngīr Aq-qoyunlu (Akkoyunlu Kasım Cihangir-1939), The Tribes of Western Iran (Batı İran Aşiretleri-1945)*

Zazalar ve Zazaca üzerine araştırma yapan Batılı araştırmacılardan bir diğeri Kürtçe üzerine çalışmaları da olan ve Kürdolojinin babası olarak anılan Rus Oryantalist Vladimir Feodoroviç Minorsky'dir. Minorsky'nin Zazaca üzerine yaptığı çalışmaların tarafsız bir şekilde tahlil edilebilmesi için kısaca hayatı, yaptığı çalışmalar ve uzman olduğu alanlar bilinmelidir:

Minorsky, (1877-1966), Kürt ve Fars tarihi, edebiyatı, coğrafyası, kültürü hakkında araştırmalar yapan bir Rus Doğubilimcidir. Minorsky, Korcheva, Tver'de 1877 yılında doğmuştur. Moskova'da hukuk öğrenimi gördükten sonra Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'ne devam ederek Arapça, Farsça, Türkçe ve İslâm tarihi okumuştur. Arkasından Dışişleri Bakanlığı'nda diplomat kadrosuyla görev almış ve 1904-1917 yılları arasında Rusya'nın Tebriz, Tahran, İstanbul elçiliklerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Ayrıca Osmanlı-İran sınır komisyonunda üyelik yapmış ve Rus Türkistanı valiliği emrinde çalışmıştır.

¹²⁰ With An Eye and an Ear Towards Zazaki adlı belgeselden alıntı, <https://www.youtube.com/watch?v=FYIig6aNSxY&t=1s> Erişim: 20 Mayıs 2019

Şekil 2.9: İslam Ansiklopedisi'ndeki Kurdistan ve Kürtler (1927)

Bolşevik İhtilâli'nin ardından ülkesine dönmediği için diplomatlık mesleği sona eren Minorsky, kendini akademik çalışmalarına adanmıştır. 1923'ten itibaren Paris'teki Ecole Nationale des Language Orientales Vivantes'ta Fars edebiyatı, daha sonra Türk dili ve İslâm tarihi dersleri vermeye başlamış ve 1932'de Londra Üniversitesi'ne bağlı The School of Oriental and African Studies'e Farsça hocası tayin edilmiş ve burada 1937'de profesör olmuştur; emekliye ayrıldığı 1944'ten sonra da görevini sürdürmüş ve emekliliği boyunca Cambridge'de kalan Minorsky eserlerinin çoğunu bu dönemde kaleme almıştır.

1960 yılında Sovyet İlimler Akademisi tarafından Moskova'da yapılacak olan XXV. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresi'ne davet edilmiş, bu vesileyle yıllardan beri görmediği ülkesine gitmiştir. 25 Mart 1966'da Cambridge'de öldüğü zaman vasiyeti üzerine yakılan cenazesinin külleri Moskova'da gömülmüş ve

kütüphanesinin büyük bir kısmı St. Petersburg'daki Şarkiyat Enstitüsü'ne bağışlanmıştır.¹²¹

V. Minorsky, Deylemliler “La domination des Dailamites” adlı makalesinde (orijinal metinler için Ek1 bkz.)¹²² Zazalarla (Dımılı) ilgili şu tezi ileri sürmektedir:

“Çağlar boyunca Daylamit boylarının yerleştiği alanlar, oldukça geniş bir alanı kapsar. Bu nedenle, kronolojik güçlükleri göz önünde bulundurarak referansları tek bir başlık altında toplamak daha uygun olacaktır. Bir Babil adı olan Dilmun adası (Bahreyn), bugün bile güncel bir ad iken, Farsın güney kıyısındaki Bender-i Daylam adı gerilere, Buyid dönemine kadar dayanan bir ad görüntüsü vermektedir. Aşağı Kafkasya bölgesinde, Sasaniler devrinden kalma askeri yer isimleri Lahican'la bağlantılı gibi görünen (şimdiki Lahican) Layzân ya da Lâizan adlarını çağrıştırıyor. Şirvan adı, muhtemelen Talakan ve Alamut nehirlerinin birleştiği yerde bulunan Şir (Arapça, Şirriz) ile benzerlik gösteriyor.”¹²³

Yine V. Minorsky,

“Deylemlilerin, Urmiye gölünün kuzeybatısı, yani Salmas'ın merkezi, çok yakın zamanlara kadar Dilmakan diye adlandırılmaktaydı” demektedir.

Minorsky ayrıca, F. Andreas'a atfen, Urmiye gölünün güneybatısında önemli bir Zagros geçidi üzerinde Lahican diye bir bölge olduğunu ve Zazaların, Daylamit kavminin devamı olduklarını belirtmektedir. Deyleman-Gilan coğrafyası ile Dersimliler'in/Zazaların yaşadığı bölgeler arasında yer ve köy adları yanında aşiretler arasında da isim çok sayıda benzerliklerinin olması bu tezi doğrulamaktadır.

Rus araştırmacı V. Minorsky, Holandalılar tarafından zamanın en ünlü otoritelerine hazırlanmış ve otuz yılda tamamlanmış olan İslâm Ansiklopedisi'nin İngilizce nüshasında, “Kürtler” bahsinde;

“In the twentieth century the existence of an Iranian non-Kurdish element among the Kurds had been definitely established (the Guian-Zaza group).”

“Zaza [q.v.] etc speak dialects of the north-west differing considerably from Kurdish (cf “three” in Gurani; yeri, in Zaza; hirye agreeing with the Samnanl heird, while Kurdish has

¹²¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/minorsky-vladimir-fedorovich> Erişim tarihi:23 Ağustos 2019

¹²² Ek1. Minorsky, Deylemliler, İslam Ansiklopedisi'ndeki Kurdistan ve Kürtler, Goran, Akkoyunlu Kasım Cihangir ve Batı İran Aşiretleri, Orijinal Metinler, s.320

¹²³ V. Minorsky, *La domination des Dailamites* adlı makalesi, 1931.

se); the Zaza, according to Andreas (recorded by Christiansen) are related to the old Dailamites and this hypothesis is corroborated by traditions still alive among the Awrami.”¹²⁴

“20. yüzyılda Kürtler arasında kesinlikle Kürt olmayan bir unsurun tespit edildiğini (Zazalar)” belirtir ve “bu grubun Kürtçeden çok farklı Kuzeybatı lehçesi konuştuğunu” (sayıların okunuşundan örnek vererek) yazar. Ayrıca Andreas’a atıfta bulunarak, Zazaların eski Daylamitlerle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bununla da yetinmez, Zaza kelimesinin geçtiği her yerde “gerçek Kürt olmayan” kaydını düşer.”

V. Minorsky, “The Gūrān” ve birçok yazısında Zazalardan ve Zazacadan bahsederken önceki araştırmacıları referans göstermekte ve 1906 yılında Oscar Mann’ın Zazaca ile Goranicenin bağlantılı gösterdiğini ifade etmektedir.¹²⁵

V. Minorsky, “The Gūrān” adlı makalesinde Zaza halkının Dicle ve Fırat arasında geniş bir alanda yer aldıklarını ve ayrıca Muş, Erzurum ve Dersimi de içine alan bölgede yaşadıklarını belirtmektedir.¹²⁶

V. Minorsky, “A “Soyūrghāl” of Qāsim b. Jahāngīr Aq-qoyunlu (903/1498)” adlı yazısında ise Eğil Beyliği’nden bahsederken;

“Zazaca’nın lehçeleri Eğil, Çermik ve Palu bölgelerinde konuşuluyor demektir. Kaynakça bölümünde ise, Mann-Haddank ikilisinin Zazacayı Kürtçenin lehçesi olarak görmediklerini ve İrani dillerin Kuzeybatı lehçeleri ile bağlantılı gösterdiğini ifade etmektedir.”¹²⁷

V. Minorsky, “The Tribes of Western Iran” adlı çalışmasında Oscar Mann’ı referans göstererek, Diyarbakır ve Erzurum arasında konuşulan Zazaca ile yüzlerce mil uzaklıktaki Goranicenin benzer olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Kırım Savaşı sonrası esir alınan Kürt ve Zaza askerlerinin P. Lerch tarafından araştırıldığını ve orijinal Kürtçe ile Zazaca arasında farklılık olduğunu belirtmektedir.¹²⁸

“Kürdolojinin babası” tanımlaması ile anılan V. Minorsky’nin Zazalar ve Zazaca hakkındaki araştırmaları ve tespitleri incelendiğinde, genel olarak Zazaları

¹²⁴ V. Minorsky, “Kurdes” [Kürtler], *Encyclopedia of Islam*, cilt: II, Leiden 1927, s.1130-1155; Türkçe basım için bkz. V. Minorsky, “Kürtler”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, cilt: VI, s.1091, 1111.

¹²⁵ V. Minorsky, The Gūrān, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol. 11, No. 1, 1943, s.88.

¹²⁶ Minorsky, *a.g.e* s.76.

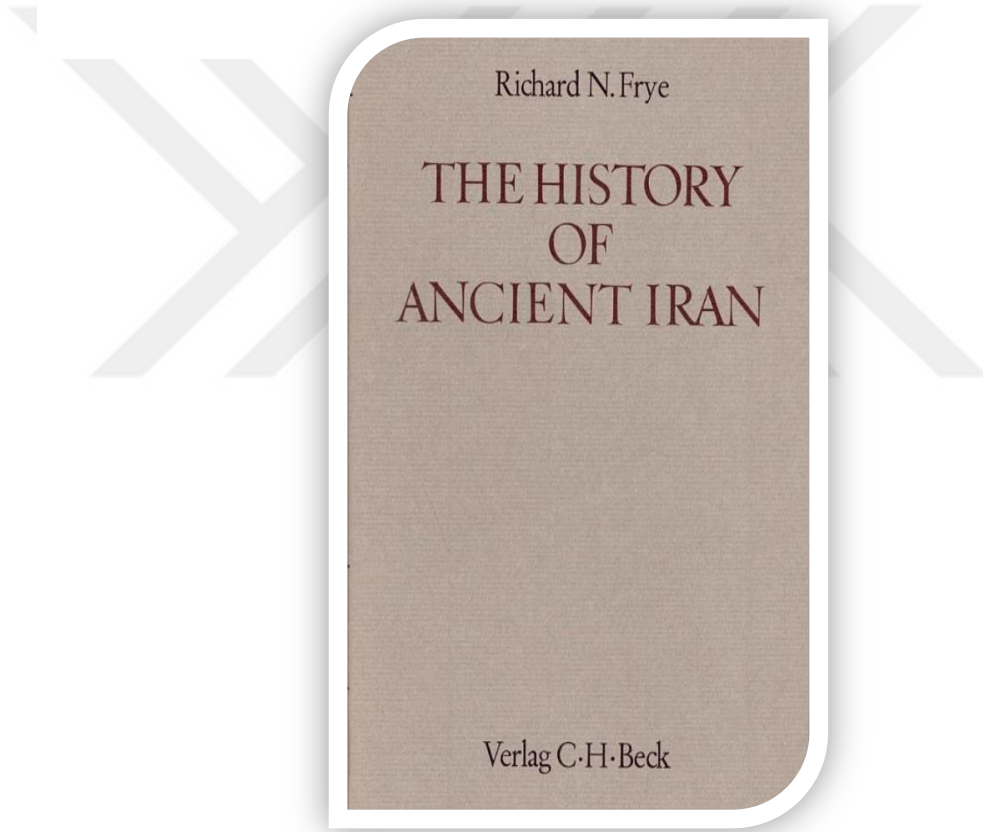
¹²⁷ V. Minorsky, A "Soyūrghāl" of Qāsim b. Jahāngīr Aq-qoyunlu (903/1498), *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, Vol. 9, No. 4 (1939), s.938

¹²⁸ V. Minorsky, The Tribes of Western Iran, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol.75, No. 1/2 (1945), s. 79.

ayrı bir halk ve Zazacayı ise bağımsız bir dil olarak görmekte ve Kürtçe ile herhangi bir bağlantısının olmadığını aktarmaktadır.

2.8. Araştırmacı Richard N. Frye (1920-2014) ve Verlag C. H. Beck, *The History of Ancient Iran* (Eski İran Tarihi-1983)

Zazalar ve Zazaca üzerine “The History of Ancient Iran” adlı çalışmasında kısa da olsa değinen diğer Batılı araştırmacılar ise Richard N. Frye ve Verlag C. H. Beck’tir. N. Frye’nin Zazalar ve Zazaca üzerine yaptığı çalışmanın tarafsız bir şekilde değerlendirilebilmesi için kısaca hayatı ve uzman olduğu alanlar bilinmelidir.

Şekil 2.10: Eski İran Tarihi (1983)

Frye, 10 Ocak 1920’de Amerika Birleşik Devletleri’ne Birmingham’a göç eden ve Alabama’da ikamet eden, ancak daha sonra Illinois, Danville’e taşınan İsveçli bir aileden doğmuştur.

Frye, Felsefe okumak üzere Urbana'daki Illinois Üniversitesi'ne girmiş, ancak ardından kademeli olarak tarih bölümüne devam etmiş ve Uzak Doğu, Ermeni ve Doğu Avrupa tarihinin yanı sıra Osmanlı ve Yakın Doğu ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Frye, 1938 yazında yüksek lisans derecesini almasından bir yıl önce Princeton Üniversitesi'nde bir yaz okuluna gitmiş, Philip Hitti ile Arapça, Walter Wright ile Türkçe ve Mehmed Ağa-oğlu ile İslam Sanatı çalışmıştır. İslami öncesi ve İslami sonrası İran çalışmalarının her iki alanını da kapsayan nadir alimlerinden birisidir. İslam öncesi Pers tarihi ve dil bilginlerinden en iyi olarak tanınmaktadır. Frye, Verlag C. H. Beck ile birlikte 1983 yılında Doğu İran tarihine özel bir katkı sağlayan ve daha çok İslami bir Pers dönemi tarihini anlatan Eski İran Tarihi (The History of Ancient Iran) kitabını yayımlamıştır.

Frye, 27 Mart 2014 yılında Boston, Massachusetts, ABD'de vefat etmiştir.¹²⁹

Frye, "Eski İran Tarihi" adlı eserinde (orijinal metinler için Ek1 bkz.)¹³⁰ Zazalardan şu şekilde bahsetmektedir;

*"Median dialects which were absorbed or supplanted by Kurdish dialects may be considered as represented today by Zaza and Gorani, both of which, however, were heavily Kurdicized. The process of Kurdicization of both the Gorani Speakers (now living in the mountains north of the Kermanshah-Hamadan road) and of the Lakks (south of the road) must have slowly proceeded throughout the Islamic period. The Zaza Speakers in Anatolia also have a tongue different from Kurmanji and Sorani, even though one cannot thereby connect closely Zaza with Gorani. The native designation of the Zaza language as Dimli has been interpreted as Coming from Dailami, a Caspian dialect spoken by the Dailamis, who expanded from the Elburz mountains to the upper Zagros mountains, in the eleventh Century."*¹³¹

"Kürt lehçeleri tarafından asimile edilen veya yerini alan medyan lehçeleri, bugün ikisi de yoğun biçimde Kürtleştirilmiş Zaza ve Gorani tarafından temsil edildiği düşünülebilir. Gorani (şu anda Kermanshah-Hamadan yolunun kuzeyindeki dağlarda yaşayan) ve Lak (yolun güneyinde) konuşmacılarının Kürtleştirilme süreci İslami dönemde yavaş ilerlemiş olmalı. İnsan, Zazayı Gorani ile çok yakından bağlayamasa da Anadolu'daki Zaza konuşmacıları Kurmanca ve Sorancadan farklı bir dile sahiptir. Zaza dilinin yerel olarak Dimli olarak adlandırılması, 11. yüzyılda Elburz dağlarından Yukarı Zagros dağlarına kadar genişleyen Dailamiler tarafından konuşulan Hazar lehçesi Dailamiden geldiği şeklinde yorumlanmıştır."

¹²⁹ https://en.m.wikipedia.org/wiki/Richard_N._Frye Erişim tarihi: 3 Eylül 2019

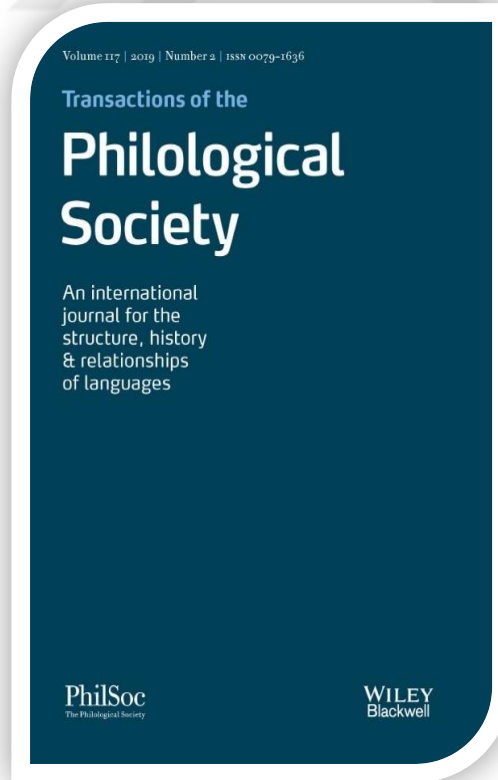
¹³⁰ Ek1. Frye, Eski İran Tarihi, Orijinal Metinler, s.324

¹³¹ Richard N. Frye ve Verlag C. H. Beck, *The History of Ancient Iran*, 1983, s.30.

Görüldüğü üzere bu çalışmayı yapan Richard N. Frye ve Verlag C. H. Beck adlı araştırmacılar, Zazacanın Kürt lehçeleri tarafından baskı altına alındığını ve asimile edildiğini fakat Kurmanciden çok farklı bir dil olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Zazacanın bazı yerlerde Dımili olarak tanımlanmasının tarihi arka planının Deylemlere dayandığını söylemektedir. Frye, İran dilleri ve tarihi konusunda uzman bir kişi olduğu için Zazaca üzerine yaptığı yorumlar kayda değer ve bilimseldir. Çünkü İran dilleri ve tarihi kendisinin uzmanlık alanıdır.

2.9. David N. Mackenzie (1926-2001) *The Origins Of Kurdish* (Kürtçenin Kökenleri-1961), *Notes On Southern Zaza (Dımili)* (Güney Zazacası Üzerine Notlar-1995)

Zazalar ve Zazaca üzerine araştırma yapan bir diğer Batılı araştırmacı David N. Mackenzie'dir. 1961 tarihli "Transactions of the Philological Society" adlı derginin "The Origins Of Kurdish" bölümünde Zazaları ve Zazacayı nasıl ele aldığını anlamlandırabilmek için hayatı ve uzman olduğu alanlar bilinmelidir.

Şekil 2.11: Kürtçenin Kökenleri (1961)

Mackenzie, 1926 yılında Londra’da doğmuştur. 17 yaşındayken İngiliz ordusuna kaydolmuş ve Peştucayı öğrendiği Britanya Hindistanı’nda 1945 ve 1946 yılları arasında asker olarak görev almıştır. Böylece İran dillerini öğrenmiştir. Londra Üniversitesi’nde Orta Farsça, Eski Farsça’da master ve Yeni Farsça alanında lisans yapmış ve Doktora tezini ise Kürtçe Diyalekt Çalışmaları (1961-1962) konusunda vermiştir. Kendisi dilbilimci olduğu için Zazaca konusunda yaptığı çalışmalar önemli ve kayda değerdir.¹³²

David N. Mackenzie, Kürtçenin kökenleri (orijinal metinler için Ek1 bkz.)¹³³ adlı çalışmasında Zazalardan şu şekilde bahsetmektedir;

“Earlier I was at some pains to stress the essentially S.W.Ir. element in common Kurdish. The north-western character of Gorani and Zaza, in contrast, is quite undiluted. A glance at their present disposition suffices to show that both groups have undergone a considerable displacement. It is not difficult to translate these linguistic findings, if they may be so called, into geographical and historical terms. One important factor to be considered is the persistence as a relatively small and isolated unit of the Zaza people, who are known to have come originally from Dailam on the southern shore of the Caspian. Without more historical evidence it does not seem feasible to decide whether they were displaced further westward by an influx of Kurds, or traversed unscathed territory already occupied by Kurds. The former seems at least the more likely explanation. A hypothesis in the broadest terms, therefore, seems to entail, first, a northward movement of the main body of the Kurds into Armenia, perhaps expelling the Zaza; secondly, the occupation of the southern Zagros and the surrounding area by the Goran; lastly, in more recent times, a secondary expansion of the Kurds, from the north, which led to their overrunning and gradually absorbing all but the surviving Goran. The difficulty arises in setting a date to these hypothetical movements, but for a solution of this problem it is necessary to look outside the linguistic evidence.”¹³⁴

“Daha önce Güneybatı İran unsurunu ortak Kürtçe olarak vurgulamak için bazı sıkıntılarım vardı. Gorani ve Zazacanın Kuzeybatı karakteri, aksine, oldukça saftır. Mevcut konumlarına bakıldığında, her iki grubun da kayda değer bir yerinden etme yaşadığı görülebilir. Bu dilbilimsel bulguları, eğer söylenebilirse, coğrafi ve tarihi terimlere çevirmek zor değildir. Dikkate alınması gereken önemli bir faktör ise, Hazar’ın güney sahilindeki Dailam’dan geldiği bilinen Zaza halkının nispeten küçük ve izole edilmiş bir birimi olarak süreklilik arz etmesidir. Daha fazla tarihsel kanıt olmadan, bir Kürt akını ile daha batıda yerlerinden edilmiş olmalarına mı, yoksa zaten Kürtler tarafından işgal edilmiş topraksız

¹³² https://en.m.wikipedia.org/wiki/David_Neil_MacKenzie Erişim tarihi: 1 Eylül 2019

¹³³ Ek1. David N. Mackenzie, Kürtçenin Kökenleri, Güney Zazacası Üzerine Notlar, Orijinal Metinler, s.325

¹³⁴ David N. Mackenzie, The Origins Of Kurdish, *Transactions of the Philological Society*, 1961, s.68-86

bölgelere mi geçirildiklerine karar vermek mümkün görünmüyor. İlki en azından daha muhtemel bir açıklama gibi görünüyor. Bu nedenle, en geniş anlamda bir hipotez olarak, ilk önce, Kürtlerin ana gövdesinin Ermenistan'ın kuzeyine doğru hareketini, belki de Zazaları kovmayı/sürmeyi; ikincisi, Güney Zagros ve çevresinin Goranlar tarafından işgali; son olarak, daha yakın zamanlarda Kürtlerin, kuzeyden gelen ikincil bir genişlemesi, bu onların zorba olmalarına ve hayatta kalan Goran dışındakilerin hepsini yavaş yavaş asimile etmelerine neden oldu. Bu varsayımsal hareketlere bir tarih koymanın zorluğu ortaya çıkıyor, ancak bu sorunun çözümü için dilsel kanıtların dışına bakmak gerekiyor.”

David N. Mackenzie'nin “Kürtçenin Kökenleri” adlı makalesinin Zazalarla ilgili bu paragrafı incelendiğinde şu özellik öne çıkmaktadır. Dilbilimsel bulgulardan yola çıkılarak Zazaların tarihsel olarak göç hareketleri ve nereden geldikleri tahmin edilebilir ama bu veriler tek başına yeterli değildir. Pragraftan anlaşılacağı üzere, Zazaların kökeni Hazarın güneyindeki Deylam bölgesine dayanmakta ve Zazalar Deylemlilerin bir devamı olarak görülmektedir. Ayrıca Mackenzie, Zazaların bir Kürt akını ile daha batıda yerlerinden edilmiş olabileceğini ve Kürtlerin göç hareketleri Zazaları şu anki yaşam alanına ittiğini ihtimal dâhilinde olabileceğini vurgulamaktadır.

David N. Mackenzie Zazalar ve Zazaca hakkında bilgi verdiği ikinci kaynağı ise Güney Zazaları hakkında notlar “Notes On Southern Zaza (Dimili)” adlı makalesidir. Mackenzie, bu makalesinde Zazaca yazın tarihi hakkında bilgiler vermektedir. Zazaca derlenen ilk metinlerden alınıp diğer yazar ve araştırmacıların Zazaca hakkında yazdıkları kitaplar hakkında bilgiler vermektedir.¹³⁵

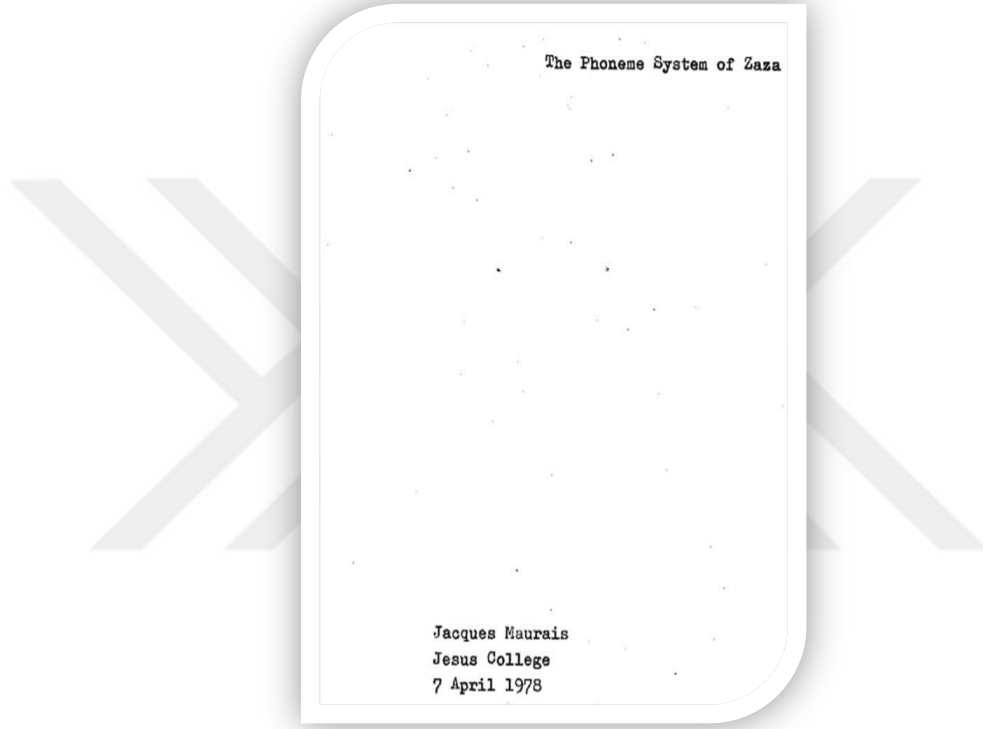
Mackenzie, özellikle Terry Lyn Todd ve Oscar Mann'nın Zazaca çalışmalarını dişil izafe formları, zamirler (bükünlü, bükümsüz), sıfatlar, morfoloji, eril-dişil ilişkisi, isim ve isim halleri gibi dilbilgisi konuları açısından karşılaştırmaktadır.

2.10. Jacques Maurais, *The phoneme System of Zaza (Zazacanın Ses Sistemi-1978)*

Zazaca üzerine araştırma ve çalışma yapan diğer bir Batılı araştırmacı Jacques Maurais'tir. Maurais'in hayatı kısaca şu şekildedir. Fransız asıllı Kanadalı bir dilbilimci ve sosyologdur. Jacques Maurais, Collège de Sainte-Anne-de-la-

¹³⁵ David N. MacKenzie, “Notes on southern Zaza (Dimili),” in: *Proceedings of the second European Conference of Iranian Studies*, Rome, 1995, s. 14-401.

Pocatière’de okumuş sonrasında Laval Üniversitesi ve Cambridge Üniversitesinde eğitimine devam etmiştir. Maurais, 1976-1979 yılları arasında Université du Québec à Trois-Rivières’de öğretim görevlisi olmuş ve 1986-1989 yılları arasında ise Macaristan, Janus Pannonius Üniversitesi’nde konuk profesör olmuştur. Jacques Maurais’in İngilizce, Fransızca ve İspanyolca yayınlanan birçok eseri bulunmaktadır.¹³⁶

Şekil 2.12: Zazacanın Ses Sistemi (1978)

Maurais dilbilimci olduğu için Zazaca üzerine yaptığı çalışma bilimsel ve kayda değerdir. Zazacanın ses sistemi üzerine “The phoneme System of Zaza” (orijinal metinler için Ek1 bknz.)¹³⁷ yaptığı bu çalışmanın içeriği şu şekildedir;

“Zaza (called Dimli by its speakers) is an Iranian language, close to Gurâni, spoken in Turkey, in the area between the Tigris and Eupharates rivers, by about half a million people. It was formerly held to be a dialect of Kurdish but nowadays linguists classify it as a north-western dialect of Iranian (Henning 1954:158). It is certain that Zaza has been carried

¹³⁶ https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Jacques_Maurais Erişim tarihi: 9 Eylül 2019

¹³⁷ Ek1. Jacques Maurais, Zazacanın Ses Sistemi, Orijinal Metinler, s.327

out to Turkey by migration, perhaps from a country called Dailam, in the mountainous area on the South shore of the Caspian Sea (Henning 1954:1174; cf, also Markwart, *Ungarische Bibliothek XIII* (1927),78, quoted by Minorsky 1929:176, according to whom Zaza would be the descendant of the ancient language spoken in Azerbaidjan).

Zaza is now surrounded by Kurdish; during its history, it has borrowed heavily from other languages, Greek, Armenian, Turkish and Arabic, though it is often difficult to recognize loan-words (Hadank 1932: 31-39).

Only a few studies have been devoted to Zaza : a book published in Russian in 1858 by P. Lerch; F. Müller, *Zaza — Dialekt der Kundersprachen*, Vienna 1864, tried to prove that it was a dialect of Kurdish, an opinion which was subsequently refuted by the field work of Oskar Mann in 1906; after O. Mann's death, his material was published in 1932 by Karl Hadank. The only recent work on Zaza seems to be Kurdoev 1976, based on Lerch 1858 and Hadank 1932. ¹³⁸

“Zazaca (konuşmacıları tarafından Dimılı olarak adlandırılır), Türkiye’de, Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki bölgede yaklaşık yarım milyon kişi tarafından konuşulan, Gurānî diline yakın bulunan İrani bir dildir. Eskiden Kürtçe lehçesi olarak ele alınırdı, ancak bugünlerde dilbilimciler onu İranlıların kuzeybatı bir lehçesi olarak sınıflandırdılar (Henning 1954: 158). Zazacanın Hazar Denizi’nin güney kıyılarında, belki de Dailam adında bir ülkeden, Hazar Denizi’nin güney kıyısındaki dağlık alanda, göç yoluyla Türkiye’ye geldiği kesindir. (Henning 1954: 174;78,) Minorsky tarafından, *Ungarische Bibliothek*’te 1929: 176’da alıntısına göre, Zazaca Azerbeycan’da konuşulan eski bir dilin soyundan gelmiş olabilir.

Zazaca, şimdi Kürtçe ile çevrili; tarihi boyunca, ödünç alınan kelimeleri tanımak genellikle zor olsa da diğer dillerden, Yunanca, Ermenice, Türkçe ve Arapçadan yoğun bir şekilde kelime ödünç almıştır. (Hadank 1932: 31-39).

Zazaca üzerine sadece birkaç çalışma yapılmıştır: 1858’de Rusçada P. Lerch tarafından basılan bir kitap; F. Muller, *Zaza -Dialekt der Kundersprachen*, Viyana 1864, daha sonra Oskar Mann’ın saha çalışması tarafından çürütülen bir görüş olan “Zazaca Kürtçenin lehçesidir” tezinin böyle olmadığını kanıtlamaya çalıştı; O. Mann’in ölümünden sonra, materyali 1932’de Karl Hadank tarafından basıldı. Zazacanın son zamanlardaki çalışması, Lerch 1858 ve Hadank 1932’ye dayanan Kurdoev 1976 çalışması gibi görünüyor.”

Genel olarak bu çalışma değerlendirildiğinde Jacques Maurais, Zazacanın önceden Kürtçenin bir lehçesi olarak ele alındığını ama daha sonraki yıllarda dilbilimsel çalışmaların Zazacanın bağımsız bir dil olduğunu kanıtlamıştır ifadelerini kullanmaktadır. Zazacanın İranoloji’de Kuzeybatı bir dil olduğunu ve Hazar Denizi’nin kıyılarında Dailam adında bir ülkeden bugünkü bölgeye gelmiş

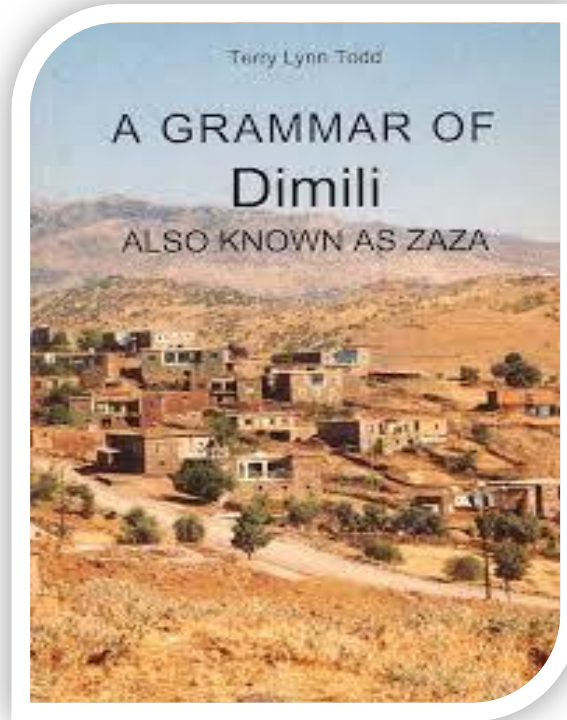
¹³⁸Maurais, Jacques 1911: Iranian Dialectology: apers on Zaza. Online: <http://membre.oricom.ca/jamaurais/Zazapage.htm> Erişim: 30 Mayıs 2019

olabileceğini vurgulamaktadır. Bu dilbilimsel çalışmalar ışığında Maurais, Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak değil başlı başına bağımsız bir dil olarak görmekte ve önceki yıllarda yapılan çalışmaları referans göstermektedir. Özellikle Oscar Mann'ın “Zazaca Kürtçenin lehçesidir” tezini yaptığı saha çalışmasıyla çürüttüğünü belirtmektedir.

2.11. Terry Lynn Todd, *A Grammar Of Dimili Also Known As Zaza* (Ayrıca Zazaca Olarak Bilinen Dımili Dilbilgisi-1985)

Zazalar ve Zazaca üzerine çalışma yapan bir diğer Batılı araştırmacı ve akademisyen Dr. Terry Lynn Todd'dur. Todd Amerikalı bir dilbilimcidir ve kendisi tarafından 1985 yılında yayınlanan bu Zazaca gramer kitabı “A Grammar Of Dimili Also Known As Zaza” doktora tezi için hazırlanmıştır. Yazarın biyografisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yazar misyonerlik faaliyetinde olabileceği için takma ad kullanmış olabilir.

Zazaca grameri açısından en önemli kitapların başında gelen bu çalışmanın önsözünde Dr. Terry Lynn Todd şu konulara değinmektedir;

Şekil 2.13: Ayrıca Zazaca Olarak Bilinen Dımili Dilbilgisi (1985)

“Dımili (Zazaca) Hint-Avrupa Hint-İran alt grubunun İrani dillerinden bir tanesidir. Zazaca, Türkiye’nin doğu merkezinde belki de yaklaşık bir milyon kişi tarafından konuşuluyor. Onların etrafındaki Türk konuşucuları ve Kurmanc Kürtleri konuşucuları dili aşağılama manası olan Zaza olarak adlandırmaktadır (Mann-Hadank,1932:1). Dilin en önemli analizi yüzyılın ilk birkaç yılında Oscar Mann tarafından yapılan ve ölümünden sonra notları Karl Hadank tarafından tekrar düzenlenen ve basılan saha çalışmasına dayanmaktadır.

Haddank’tan önce Peter Lerch (1857:49-87) 40 sayfalık Dımili metinlerini Kurmanciyle beraber yayımlamıştı fakat grameri göz önünde bulundurulmamıştı ve çevirileri doğru olduğuna inanılmıyor. Birkaç yıl sonra Friedrich Müller, Lerch’in metinlerini temel alarak Dımili analizi girişiminde bulundu fakat çoğunlukla aynı kökten gelen yeni Farsçayla bazı dımili kelimelerin karşılaştırmasından çok azını başardı. 1862 yılında W. Strecker ve O. Blau söylendiğine göre Türkiye’nin doğu merkezinin Dersim bölgesi dağlarında Quziljan civarında 100’den daha az kelime yayınladı. Blau, bunun Lerch’in kaydettiğine çok benzeyen bir lehçe olduğu sonucuna vardı. Albert von Le Coq (1903) Türkiye/Siverek yakınlarında Çermik /Kosa bölgesinden iki ciltlik metinler yayınladı maalesef bu ciltler günümüz araştırması için mevcut değil. Tekrardan gramatik taslak denenmedi.

Mann’ın saha çalışması ve Hadank’ın, Mann’ın notlarını dikkatli analizi uzun süre son derece değerli ve bilimsel çalışma olarak kabul edilmiştir. Özel önemi, tarihsel, kültürel ve folklorik katkıları, diğer İrani ve İrani olmayan dillerin kelimelerinin detaylı karşılaştırılması ve sözdizimi işlemi dönemin birçok gramer çalışmasını çok aşmıştır. Onların çalışması Dımili’nin çeşitli lehçelerinin dikkatli bir ayırımı için olağanüstü idi; Siverekte konuşulan lehçenin en büyük tanımı 35 sayfa metin, tek tek cümleler ve onların çevirileri tarafından eşlik etti. Ama Kor ağzının karşılaştırmalı bir taslağı yanı sıra, Bijaq ağzının 10 sayfalık kelimeleri, 25 sayfalık Çabakçur (Bingöl) ağzının kelime ve analizi ve 16 sayfalık Kiği ağzının metinleri, kelimesi ve ağzı dahil edilmişti.

Mann ve Hadankın güvenilirliği için günümüz araştırması onların çalışmasını oldukça güvenilir ve anlamlı görmektedir. Onların araştırması aslında günümüz külliyatında bulunan bütün yapıları artı günümüz külliyatında bulunmayan birkaç

yapıyı da doğrulamaktadır. Onların bu formları çevirmesi bazen yetersiz kalabiliyor fakat öncelikle dilsel zaman süreci içinde tarifi yapılmıştı. Onların araştırması modern dilbilim gelişiminin erken zamanlarında yapıldı ve o zamandan beri Dimili konuşan bölgede dilbilim araştırmasına cesaret edilmedi. O çağdaki yazılı gramerle olan deneyimimiz onu doğru ve kesin olarak almamız hakkında bizi daha temkinli yaptı. Modern dilbilimciler eski gramerleri doğrulamak için nerde olanak bulurlarsa yeni alan çalışması yapmak için ve tanımlanan dil anlayışımızı genişletmek için ve onları genelde dilbilimi içinde daha çok son anlayışları yansıtan terimler içinde tanımlamak için araştırma yapıyorlar.

Dimili için bu çaba, 1920'den beri ciddi dilbilim araştırmasına izin verilmediğinden neredeyse sürekli sıkıyönetim altında olan bir alan olması gerçeğiyle engellenmiştir. (MacKenzie, 1960: xvii). Windfuhr (1976), Mann-Hadankın çalışmasından düzenlenebilen daha önemli detayları derledi ve kısa bir tarihsel öğrenim araştırması ve on altı sayfalık yapısalıcı soyut çalışmadan oluşan bir Zazaca Mini-Dilbilgisi taslağını çizdi. Mini-dilbilgisi ne yazık ki yayımlanmamış olarak kalır ama iyi niyetle bu araştırma için erişilebilir hale getirildi.

Mann, (Mann-Hadank, 1932:19) Dimilinin Kürtçenin bir lehçesi olmadığı sonucuna vardı ve Hadank, (1932:4) Dimili isminin büyük bir ihtimalle Daylemi isminin ses değişiminden geldiğini ve dilin Hazar denizi kıyısında yaşayan Daylam diye anılan yerden gelen Daylamitleri ki orta çağ referanslarıyla sıklıkla Kürtlerden ayrı olarak yansıtan bir isim olduğu sonucuna varmıştır. Dimili konuşucuları kendilerini kürt olarak düşünüyorlar ve son bilimsel sonuçlar gösteriyor ki onların dili Kürtçe değildir. Dimili Konuşucuları psikolojik, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik olarak Kürtler, muhtemeldir ki özellikle Kürt terimi kötü/yanlış tanımlandığı için (69 MacKenzie, 1961b) Dimili konuşucuları bugün Kürt olarak tanımlanmış olmalı.

Ancak, Zazaca dili, Kürt lehçelerinden ayrıdır. MacKenzie, (1961 b) tüm Kürt lehçeleri için onları İran lehçelerinden ayıran, ortak olan unsurları öne sürerek Kürtçeyi tanımlamaya çalıştı. Tarihi gerçeğe atıfta bulunarak /- m / <- m-> / ve /-xm / <-xm> Kürtçede /-v / veya / w / haline gelmiştir ve 'go: gitmek' fiilinin kökünde /t- / <ç-> olarak korunmuştur, "kısacası bu /t- / <ç-> ve /- m / <- m> and /-xm / <-xm>',nin işleyişinden başka, hem tüm Kürtçe lehçelerinde ortak olan hem de onlara

uyum sağlamayan bir özellik bulamıyorum” diye söyler. Bu özellikler Dimili tarafından paylaşılmaz. Tedesco, Lerch metinlerine dayanarak (1921:199), Dimiliyi merkezi bir lehçe olarak sınıflandırdı. O, Kürtçeyi Kuzeybatı (1921:198) olarak sınıflandırdı. Ayrıca Windfuhr’ın yorumlarına (Azami ve Windfuhr, 1972:198-99) ve /*fr-/ den /hr-/'ye dönüşün gelişimiyle ilgili olan dağılım haritalarına ve Dımilideki diğer lehçelerle paylaştığı /- nd'deki eski şimdiki zamana dayalı haber kipine bakınız.

Şu anki çalışma için araştırma, Almanya Federal Cumhuriyeti'nde 1983 ve 1985 yılları arasında yapılmıştır. Bu çalışma Sivereğin yaklaşık 45 kilometre kuzeyinde bir köyden gelen yirmili yaşlarının başlarında olan bir adamın konuşmasını açıklıyor. Bu genç adam, gizlilik ve güvenlik amaçlarıyla “A” olarak ifade edilecektir. Onun yakın akrabaları arasında Qirwar kabilesinin önde gelen şahsiyetleri de var. Yirmi Dimili konuşmacısıyla bağlantı kurulmasına rağmen ve onların her birinden bir şey öğrenilmesine rağmen, tanımlama aşağıdaki nedenlerden dolayı “A” konuşmacısının konuşmasıyla sınırlı kalmıştır.

1. Aralarında en iyi Dimili konuşmacısı olarak, onun arkadaşlarının hepsi tarafından kabul edildi.

2. O arkadaş canlısıdır ve bol zamanı vardı.

3. Çalışma ilerlediğinde netleşti ki, onlar birçok farklı köyden gelen konuşmacıları temsil ettiğinden, iki konuşmacı tam olarak Dimiliyi aynı şekilde konuşmuyordu.

4. Çalışma ilerledikçe, arkadaşlarının çoğundan belirgin şekilde daha az Türkçe kelime kullandığı ve akranları diğer alt lehçelerin düzenlilikleri ile devam etmesi için baskı yaptığında bile inatla düzensizliklere sarıldığı görülmüştür.

Muhtemelen yukarıdaki son noktaya kadar A'nın prestijini en iyi konuşmacı olarak niteleyip, üstünlük ya da açık sözlülük olarak nitelememeliyiz. Aslında, A oldukça utangaçtır ve özellikle önünde bir kayıt cihazı varken, nadiren bir veya iki dakikadan daha uzun bir monolog sunar. Başlangıçta, kişisel güvenliğini önemsemediği için mikrofonun karşısındaki isteksizliğini, kendi dilinin saldırı altında olduğu ve yabancıların hareketlerinden tamamen emin olamadığı bir yerden geldiğini belirledim. Bununla birlikte, çalışmanın sonlarında, A, kayıt cihazı için hala

çok dikkatliydi ve “yanlış” bir şey söylemesi ve kayıt cihazının hatasını belgelemesi konusunda endişelerini dile getirdi. Bu tutum Kürtler arasında olağandışı değildir ve kendi eğitim eksiklikleri konusundaki farkındalıklarıyla izlenebilir. Konuşmalarında diyalektal ve idiolektal farklılıklar ile karşı karşıya kaldıklarında, kimin doğru kimin yanlış olduğuna dair bir okuma kitabı yoktur. Bu nedenle “doğru” ve “yanlış” genellikle ilgili çeşitli konuşmacıların kişisel saygınlığı tarafından belirlenir.

İlk iletişim dili, çoğu Dimili konuşmacının bir dereceye kadar bildiği Kurmanci Kürtçesiydi. Bununla birlikte, üç hafta sonra Dimilide tüm bilgi edinme tek dilliydi. Külliyyat, doğrudan araştırmacı tarafından transkripsiyonu yapılan yaklaşık 350 sayfa materyalden ve yaklaşık on saatlik bant kayıtlı materyalden oluşur.

Bu çalışma içinde bazen A'nın konuşması ile alışveriş merkezi Cermik olan yakın arkadaşlarından bazıları arasındaki çelişkiler ortaya konuyor. Bazı durumlarda şu anki köylerin uzaklığı, A'nın köyünden on kilometreden daha azdır ancak bölgenin topografyası ve sosyolojisi, A'nın köyündeki insanların “Siverek’e ve diğerlerinin de Cermik’e ait olması” şeklindedir.

Mann-Hadank gramerine (Mann-Hadank, 1932) sıkça atıfta bulunulur, çünkü bu erken tanımı doğrulamak veya redetmek için ilk fırsattır. Mevcut araştırma, aksi belirtilmediği sürece bulgularını doğrular.

Birinci Bölüm, Dimilinin fonolojisinin (ses bilimi) sistematik bir analizidir. İkinci Bölüm, kelime yapısı (morfoloji) ve çekimi/değişimini sunar. Üçüncü Bölümde cümle ve cümle yapısı ele alınmıştır. Üç ek açıklayıcı fiil verisi, İngilizce tercümesi olan Dimili metinler ve Dimili (Zazaca) İngilizce sözlüğü sunmaktadır.”¹³⁹

“Ayrıca Zazaca Olarak Bilinen Dimili Grameri” adlı çalışma genel olarak değerlendirildiğinde, Terry Lynn Todd kitabın önsözünde Zazaca hakkında araştırma yapan ve dilbilimsel çalışmalar yapan yazarları referans olarak Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak değil başlı başına bağımsız bir dil olarak görmekte ve ona göre Zazaca dilbilgisi konularını ayrıntılı bir şekilde ele alıp incelemiştir. Ayrıca kitabı için alan çalışması yaparken yararlandığı kişiyi “A” olarak tanımlamakta ve hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

¹³⁹ Terry Lynn Todd, *A Grammar of Dimili also known as Zaza*, Michigan Üniversitesi 1985. (Doktora Tezi) s. v-vii.

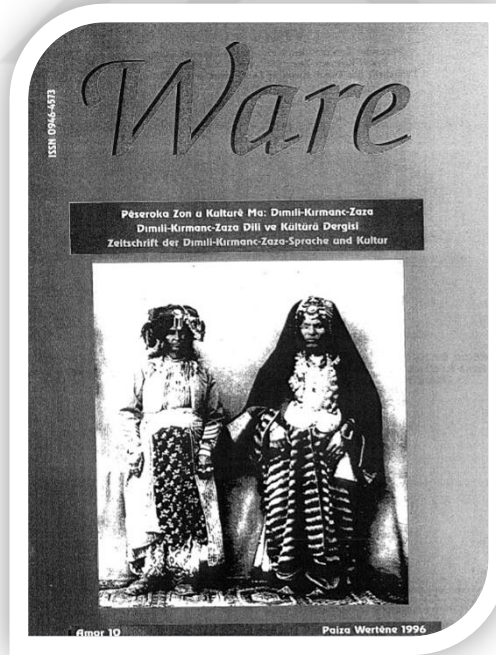
Elbette kitabında bu tartışmalı konuyu her iki taraf açısından da yazarların bu konu hakkındaki görüşlerini alıntılararak açıklamıştır. Ama tarihte bazı yazarların Zazaları Kürt olarak göstermesini hata olarak gören bazı görüşlere de yer vermiştir.

A Grammar of Dımili Also Known As Zaza adlı çalışmada geçen İngilizce önsöz ve Zazaca Metinler tezin sonundaki Ek 1’de¹⁴⁰ bulunmaktadır.

2.12. Prof. Dr. Jost Gippert (1956--) Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache (Mannheim Zaza Kitap Şenliği’ndeki “Zazacanın Tarihsel Gelişimi” Adlı Konuşması-1996)

Zazalar ve Zazaca üzerine çalışma yapan bir diğer Batılı araştırmacı Prof. Dr. Jost Gippert’tir. Zazalar ve Zazaca hakkında yaptığı çalışmaların tahlil edilebilmesi için hayatı ve uzman olduğu alanlar öncelikle bilinmelidir.

Jost Gippert, (12 Mart 1956, Winz-Niderwenigern/Almanya) Johann Wolfgang Goethe Üniversitesinin Ampirik dilbilimi enstitüsünde dilbilimci olmakla beraber Kafkasyalog ve karşılaştırmalı dilbilimler profesörüdür.

Şekil 2.14: Mannheim Zaza Kitap Şenliği’ndeki “Zazacanın Tarihsel Gelişimi” Adlı Konuşma (1996)

¹⁴⁰ Ek1. Terry Lynn Todd, Ayrıca Zazaca Olarak Bilinen Dımili Dilbilgisi adlı çalışmada geçen Zazaca Metinler, s.328

Gippert, 1972 yılında Essen-Altenessen'deki Leibniz-Gymnasium'unda Abitur yapmıştır. 1972'den 1977'ye kadar Marburg ve Berlin'de (Freie Universität) karşılaştırmalı dilbilimleri, İndoloji, Japonoloji ve Sinoloji okumuştur. Üniversiteyi bitirdikten sonra 1977 yılında Hint-Avrupa dillerinin cümle yapısındaki mastarın oluşumu hakkında yazdığı tezin ardından, doktorasını tamamlamıştır. 1977'den 1990 yılına kadar Berlin, Viyana ve Salzburg Üniversiteleri'nde olmak üzere, bilimsel araştırmacı, üniversite asistanı ve lektörü olarak farklı görevleri tamamlamıştır. Oryantal bilgisayar dilbilimi bölümünün bilimsel asistanı olarak 1991 yılında Bamberg Üniversitesi'nde tamamlamış olduğu Farsçadan Gürcüce ve Ermeniceye geçen yerleşmiş kelimeler hakkında tez ile doçent olmuştur.

Jost Gippert, 1994 yılından beri Almanya'nın Farnkfurt şehrindeki Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde karşılaştırmalı dilbilimleri öğretmektedir. 1996'dan beri Gürcistan'ın Gelati bilim akademisinin yabancı üyesi olmakla birlikte 2007 senesinden bu yana Berlin-Bradenburg bilim akademisinin 'Sprache' (Dil) santraline üyeliği bulunmaktadır. Gippert, 1997 yılından önce Gürcistan'ın Tiflis şehrindeki Sulkhan Saba Orbeliani Üniversitesi'nde fahri profesörlüğüne, ardından 2009 yılında aynı şehrin Ivane Jakışvili Üniversitesi'nde fahri doktorluğuna ve 2013 yılında Batum'da Shota Rustaveli Üniversitesi'nde fahri doktorluğuna atanmıştır. 1994 yılından bugüne dek Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde karşılaştırmalı dilbilimleri profesörü olarak görev alan Jost Gippert'in ağırlık verdiği konular Hint-Avrupa halklarının tarihleri ile dilleri, genel dil tipolojisi ve Kafkasya'da konuşulan dillerdir. Kafkasya'da konuşulan diller ile ilgili birçok uluslararası projelerde başkanlık etmiştir. Bir bilgisayar dilbilimcisi olarak 1987 yılından beri kendisi tarafından hayata geçirilen Titus projesini yürütmektedir.¹⁴¹

Jost Gippert, Zazacanın tarihsel gelişimi adlı konuşmasında, Zazacanın Orta-İrani bir dil olan Partçadan geldiğini dilbilimsel argümanlarla kanıtlamaktadır. Gippert, fonetik denilen sesbilgisi, morfoloji denilen şekilbilgisi, sentaks denilen sözdizimi ve leksik denilen kelime bilgisi alanlarından yola çıkarak, Zazaca ile Partça arasında örnek cümleler vererek, Partçanın Zazacanın atadili olduğunu kanıtlamaktadır. Bu konu ile ilgili şunları söylemektedir;

¹⁴¹ https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Jost_Gippert Erişim tarihi: 26 Ağustos 2019

“Günümüzde konuşulan diğer bütün irani diller gibi Zazacanın kökeni de Orta-İrani bir dile dayanıyor. Buradan hareketle, bin yıl önce bir İrani dilin varolmuş olması gerekir ki, Zazaca bu bin yıllık süreç içerisinde tarihsel olarak günümüze değin kendisini geliştirmiş olmalı diyebilelim. Aynı zamanda Zazacanın daha da gerilerde, ta 2000, 3000 veya 4000 yıl önce, tarihsel gelişimine sürekli kaynaklık eden (eski irani) kademeleri olmuş olmalı.”¹⁴²

Gippert, oluşturduğu tablo 2.1’deki İrani diller soyağacını yorumlarken şu cümleleri kurmaktadır;

“Partça, daha önce de söylendiği gibi yine aynı döneme, Orta-İrani diller çağına denk düşmektedir. Fakat farklı gelişme seyri izleyen Partça, Zazacanın da kendisinden sayıldığı “Kuzeybatı -İrani” olarak adlandırılan bir koldur.”¹⁴³

Gippert, Partça ile Zazaca arasında benzerliklerden bahsederken birkaç cümle ile örneklerini vermektedir.

Örnek; “Ez bı-kerine/bı-keri: ben yapayım” cümlesinin geçmiş zaman hali şu şekildedir.

Mı kerd: ben yaptım (Zazaca, geçmiş zaman)

Az karam: ben yapayım (Partça)

Man kird: ben yaptım (Partça, geçmiş zaman)

Bu örneklerle Zazaca ile Partça arasında ergativ yönünden benzerlik gösterdiğini ve ergativ özelliğinin günümüz Yeni Farsçasının 1500 yıl önceki atadili olan Orta Farsçada bulunmadığını ama aynı zamana denk gelen Partçada ise bulunduğunu belirtmektedir. Aslında Zazacadaki ergativ özelliği onun zenginliğini ve tarihsel derinliğini göstermesi açısından çok önemlidir.

Genel olarak Jost Gippert’in konuşması değerlendirildiğinde şu özellikler öne çıkmaktadır. Gippert, Zazacanın da dâhil olduğu Hint-Avrupa dil ailesinin halklarının tarihleri ile dilleri alanında uzman olduğu için görüşleri son derece bilimseldir ve doğruluk payı yüksek orandadır. Partçanın, Zazacanın atadili olduğunu ve Zazacanın kökenini Part toprakları olan Hazar Denizi’nin güneyi ve İran coğrafyasının kuzeyi olan topraklarda aranması gerektiğini belirtmektedir. Zazacayı ve Kürtçeyi ise, tablo 2.1’de İrani Diller Soyağacında Kuzeybatı İrani diller

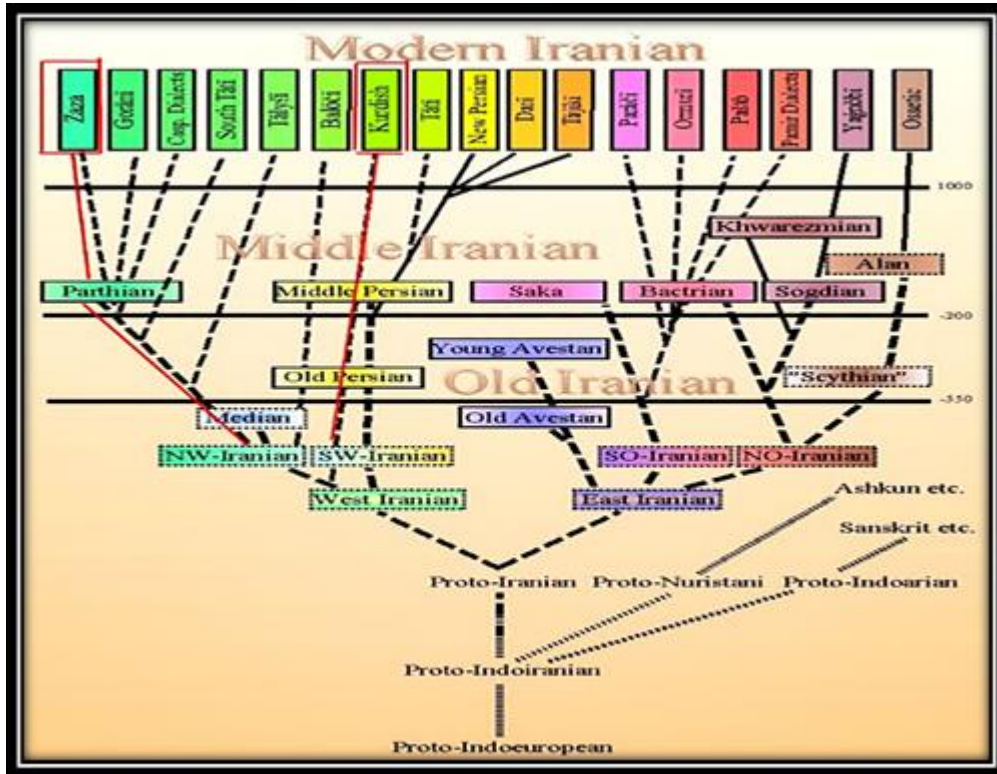
¹⁴² Jost Gippert, Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache (Türkçesi: Zazacanın tarihsel gelişimi) *Dergi: Ware. Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimili-Kirmanç-Zaza*, Çeviren: Hasan Dursun, sayı. 10 Baiersbronn, 1996, s. 148-154.

¹⁴³ Gippert, a.g.e. s. s. 148-154

olarak sınıflandırmakta ve aynı grupta olmasına rağmen birbirinin lehçesi değil iki ayrı bağımsız dil olarak tanımlamaktadır.

İrani dilleri binlerce yıl içerisindeki gelişimini sınıflandırdığı soyağacı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 2.1: Prof. Dr. Jost Gippert'in İrani Diller Soyağacı

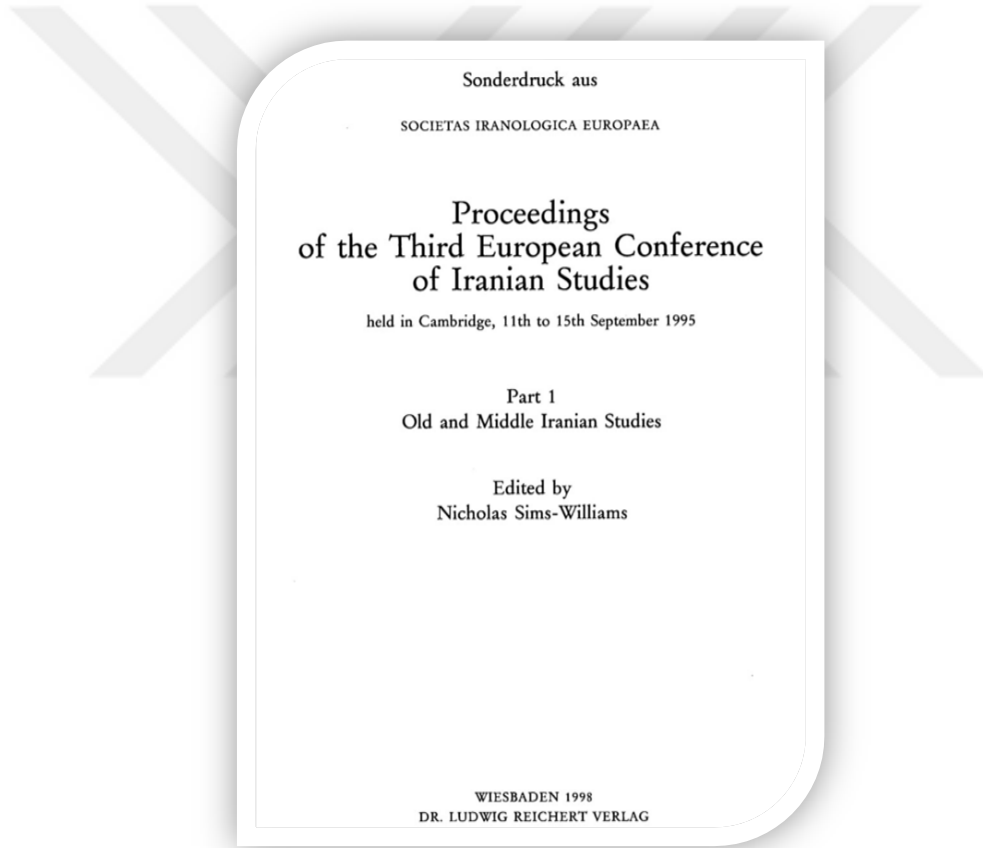

2.13. Ludwig Paul (1963-) *The Position of Zazaki among West Iranian Languages* (Zazacanın Batı İrani Diller Arasındaki Yeri-1995), *Zazaki: Grammatik und Versuch einer Dialektologie* (Zazacanın Dilbilgisi ve Lehçeleri-1998)

Zazalar ve Zazaca üzerine son dönemlerde çalışma yapan bir diğer Batılı araştırmacı ve akademisyen ise Ludwig Paul'dur. Paul'un Zazalar ve Zazaca üzerine yaptığı çalışmaların tarafsız bir şekilde tahlil edilebilmesi için akademik hayatı, çalışmaları ve uzman olduğu alanlar bilinmelidir:

Prof. Dr. Ludwig Paul, 1963 yılında Münih'te doğmuştur. Aralık 2004'ten bu yana Hamburg Üniversitesi Asya-Afrika Enstitüsü'nde İran Çalışmaları dersini

vermektedir. Paul, 1986-1995 yılları arasında Göttingen Üniversitesi'nde İran Bilimi ve Dilbilimi eğitimi görmüş ve 1996 yılında Doğu Anadolu'da bulunan ve İrani dillerden olan Zazacanın dilbilgisi ve lehçeleri konulu teziyle doktora derecesini almıştır. Ludwig Paul, 1995/96 akademik yılını Kudüs'teki Van Leer Enstitüsü'nde doktora sonrası görevli olarak geçirmiş ve 1996-2003 yılları arasında Göttingen Üniversitesi İran Araştırmaları Bölümü'nde yardımcı doçentlik yapmıştır. Nisan 2003'ten itibaren Hamburg Üniversitesi'nde ve Aralık 2004'te atandığı İran Araştırmaları profesörlüğünü temsil etmektedir. Paul'un araştırma alanları İran dilbilimi, özellikle Fars ve Batı İran diyalektolojisinin tarihi ve İran'ın modern tarihi ve coğrafyasıdır.

Şekil 2.15: Zazacanın Batı İrani Diller Arasındaki Yeri (1995)

Görüldüğü üzere Ludwig Paul, İrani diller üzerine çalışmalar yapmış ve özellikle Zazaca üzerine yaptığı çalışma ile doktorasını yapmıştır. Bu durumda, Paul,

Zazaca üzerine otorite sahibi ve Zazaca hakkındaki söylemleri bilimsel ve değerlidir.¹⁴⁴

Ludwig Paul, “Zazacanın Batı İrani Diller Arasındaki Yeri” adlı çalışmasının girişinde Zazacadan şu şekilde bahsetmektedir;

“Zazaki is a West Iranian language spoken in Southeast Anatolia, northwest to the Kurdish speaking regions, by approx. 2 Mio. Since the beginning of the 20th century Zazaki has been accepted as a language of its own among linguists, and not any longer merely as a Kordi dialect. Nevertheless until recently the Zaza people were generally held to be Kurds speaking a special dialect of Kurdish. Due to the oppressive minority and language policy of the Republic of Turkey, until 15 years ago there existed practically no indigenous Zazaki written literature, and so no means by which the Zaza people could find out anything about their own language and cultural identity”¹⁴⁵

“Zazaca, Güneydoğu Anadolu’da, Kürtçe konuşan bölgelerin kuzeybatısında, yaklaşık 2 milyon kişi tarafından konuşulan bir Batı İran dilidir. 20. yüzyılın başından beri Zazaca, dilbilimciler arasında bağımsız bir dil olarak kabul edilmiş ve artık Kürtçenin bir lehçesi değildir. Bununla birlikte, yakın zamana kadar Zaza halkı genellikle Kürtçenin özel bir lehçesini konuşan Kürtler olarak kabul ediliyordu. Türkiye Cumhuriyeti’nin azınlıkları ve dillerini baskılayan politikası nedeniyle, 15 yıl öncesine kadar pratik olarak hiçbir Zazaca yerli yazılı edebiyatı yoktu ve bu nedenle Zaza halkının kendi dili ve kültürel kimlikleri hakkında herhangi bir şey bulması mümkün değildi.”

Bu paragraftan anlaşılacağı üzere Paul, Zazacanın 20. Yüzyılın başından beri dilbilimciler tarafından bağımsız bir dil olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Fakat son zamanlara kadar Zazaların Kürtçenin özel bir lehçesini konuştuğu varsayımının da kabul edildiğini vurgulamaktadır.

Paul, çalışmasının başka bir paragrafında ise Zazalar ve Zazacadan şu şekilde bahsetmektedir;

“Only after the military coup d’état of 1980 and the following emigration of Turkish leftists, many of them Kurds, to countries of Western Europe the publication in Zazaki started in the exile- then still under the label “Kurdish dialect.” In 1984 AYRE (“mill”), the first exclusive Zazaki journal, was published by the pioneer of Zaza nationalism Ebubekir Pamukçu

¹⁴⁴ <https://www.aai.uni-hamburg.de/voror/personen/paul.html> Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2019

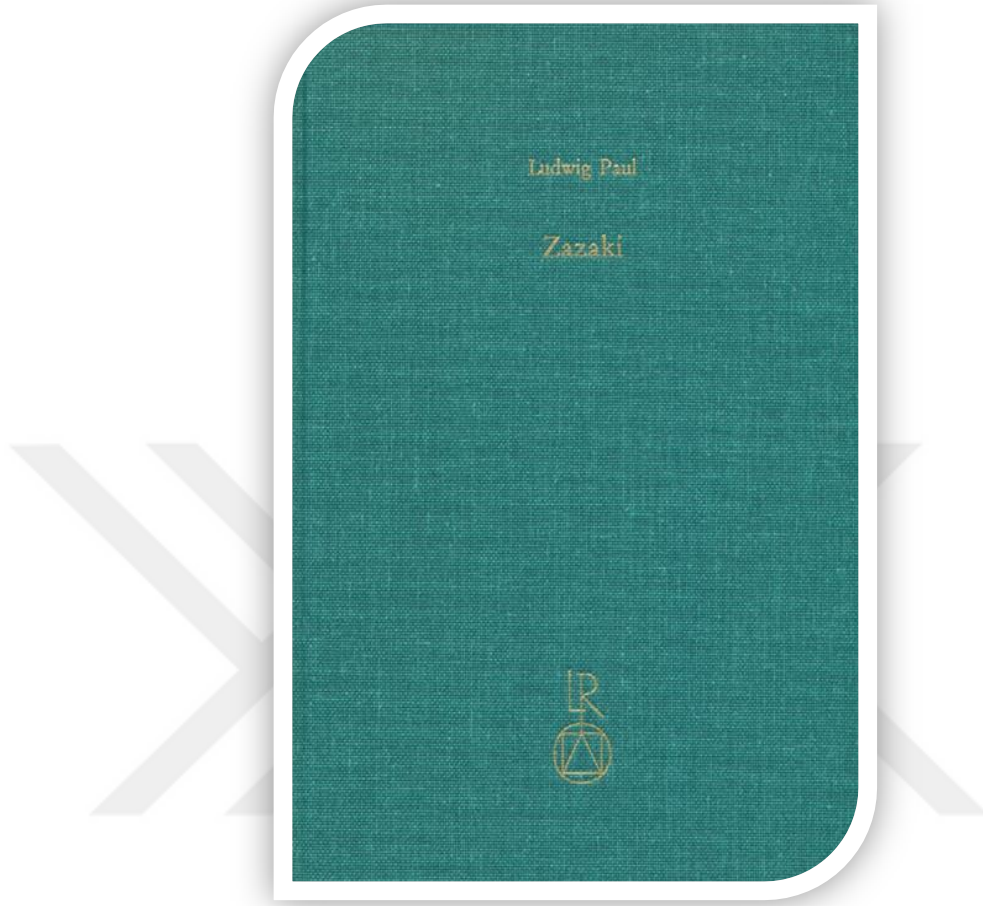
¹⁴⁵ Ludwig Paul, The Position of Zazaki among West Iranian Languages. In Nicholas Sims- Williams (ed.), *Proceedings of the Third European Conference of Iranian Studies held in Cambridge, 11th to 15th September 1995. Part I: Old and Middle Iranian Studies*, Wiesbaden, 1998, s.163-177

(d. 1993). Considered an outsider among the Zaza, or even a „Turkish agent” trying to split off the Zaza from their Kurdish sister people, Pamukçu finally saw some fruits of his labour when in the early 90ies a stronger awareness of an own cultural identity started gaining a foothold among the speakers of Zazaki. At present the further development of Zazaki language and culture is endangered by the Turkish policy of „purifying” Eastern Anatolia of its indigenous Kurdish and Zaza population, as well as by the long-standing process of forced and unforced assimilation (to Turkish and Kurdish). As moreover there is even religious and political discord among the Zaza, it is far from certain whether the „making of the Zaza nation” will reach a successful conclusion.¹⁴⁶

“1980 darbesinin ardından ve birçoğu Kürt olan Türk solcu göçmenlerinin Batı Avrupa ülkelerine göç etmesinin ardından, Zazacadaki yayın “Kürt lehçesi” etiketi altında sürgünde başladı. Zazacanın ilk seçkin dergisi 1984 yılında AYRE (“değirmen”), Zaza milliyetçiliğinin öncüsü olan Ebubekir Pamukçu (ö. 1993) tarafından yayımlandı. Zazaların içerisinde bir yabancı, hatta Zazaları Kürt kardeşlerinden ayırmaya çalışan bir “Türk ajanı” olarak kabul edildi. Pamukçu sonunda, 90’lı yılların başında Zaza konuşmacıları arasında kendi kültürel kimliğine dair daha güçlü bir farkındalık kazanmaya başladığında emeğinin meyvelerini gördü. Şu anda Zaza dilinin ve kültürünün daha da gelişmesi, Türkiye’nin Doğu Anadolu’nun yerli Kürt ve Zaza nüfusunu “saflaştırma/tekleştirme” politikası ile ve uzun zamandır zorla ve zorla olmayan asimilasyon süreciyle (Türk ve Kürt) tehlikeye sokulmaktadır. Dahası, Zazalarda dini ve siyasi bir anlaşmazlık olduğu için, “Zaza uluslaşması”nın başarılı bir sonuca ulaşip ulaşmayacağı kesin değil.”

Paul’un bu paragrafı şu şekilde değerlendirilebilir. Zazaca yayın ve Zaza aydınlanması 1980 darbesi sonrası Avrupa’ya solcu Türk, Kürt ve Zaza aydınlarının göç etmesiyle diaspora da başlamıştır. Bu aydınlanmanın öncüsünün, Zazaca ilk dergiyi çıkaran Ebubekir Pamukçu olduğunu vurgulanmaktadır. Zazaca yayınların başlamasıyla ve bunun sonucu olarak Zazalar arasında bilinçlenme ve uluslaşma sürecinin başladığı fakat bu sürecin Türkiye’nin Doğu Anadolu’da tekleştirme politikası yüzünden zora girdiği ve Türkiye’nin bu tekleştirme politikasını uyguladığı için Zazalar üzerinde Türk ve Kürt asimilasyon tehlikesinin devam ettiğini vurgulamaktadır. Bu paragrafında Zazalar üzerinde Türk asimilasyonu gibi Kürt asimilasyonun da olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir. Paul ayrıca, Zazalar arasında alevi ve sünni inançlarının ve farklı siyasi görüşlerin olması “Zaza uluslaşması” için bir engel olabileceğini de vurgulamaktadır.

¹⁴⁶ Ludwig, a.g.e. s.163-177

Şekil 2.16: Zazacanın Dilbilgisi ve Lehçeleri (1998)

Ludwig Paul, doktora tezi olan “Zazaki: Grammatik und Versuch einer Dialektologie” (Zazacanın Dilbilgisi ve Lehçeleri) adlı çalışmasında genel olarak şu konulara değinmiştir;

“Zazaca, Güneydoğu Anadolu’da anadil olarak şu anda yaklaşık 2 milyon konuşmacı tarafından kullanılan ve Kürt dili alanının kuzeybatı tarafında konuşulan kuzeybatı bir İran dilidir. Kürtçe ile ilgili bir dil olmasına rağmen yine de başlı başına bağımsız bir dildir. Türkiye’de yaşayan Kürtler ile Türk hükümeti arasındaki çatışmanın tırmanması, Zazaların bir kısmının kendi dil ve kültürlerinin giderek daha fazla farkına varmasına neden olmuş ve Kürt

grubu arasında da bir kutuplaşma yaşanmıştır. Zazaca böylece son yıllarda “yeni keşfedilen” bir edebi dil haline gelmiştir.”¹⁴⁷

Ludwig Paul’un doktora tezinin içeriği şu şekildedir: Zaza dilinin dilbilgisi ve lehçeleri hakkında ilk kapsamlı dokümantasyon ve böylece bilimsel kurumlar için ve aynı zamanda anadili Zazaca olanlar için benzersiz bir referans çalışmasıdır. Çalışma genel olarak dilin, araştırma durumunun yanı sıra ülke ve insanlar hakkında kısa bir genel bakış açısı sunar. Ayrıca, Cermik-Siverek lehçesinin, diğer birkaç lehçenin de dilbilgisine genel bir bakış, Almanca çevirisi olan bir Zazaca metinler ve bir de Zazaca-Almanca, Almanca-Zazaca sözlükten oluşan bir dilbilgisi içermektedir. Paul, bu çalışmanın verilerini, özellikle bir Zazaca masal yazarı olan Koyo Berz (yüksek dağ) ve Batı Avrupa Zaza diasporası araştırmasıyla yaptığı röportajlarla, Doğu Anadolu’ya yapılan birkaç ziyaret ile toplamıştır. Bunu yaparken, dil kullanımında Mann / Hadank’ın gramer gösterimleri üzerindeki bazı değişikliklere dikkat çekmiş. Bu çalışma ile önceki çalışmalara göre ulaşmayı hedeflediği en önemli gelişmeler, morfoloji ve sözdizimi alanlarıdır. Her şeyden önce, Paul henüz keşfedilmemiş bir dilden yeni bir dil materyali hazırlamak ve mümkün olan en az teorik çabayla bir sunum yapma amacındadır.¹⁴⁸

Bu çalışmadan anlaşılacağı üzere, Paul Zazacayı Kürtçe ile bağlantılı görmesine rağmen, Zazacayı başlı başına bağımsız bir dil olarak görmektedir.

2.14. Eberhard Werner (1966-) *Rivers and Mountains, A Historical, Applied Anthropological and Linguistical Study of the Zaza People of Turkey including an Introduction to Applied Cultural Anthropology* (Nehirler ve Dağlar, Türkiye’nin de dahil olduğu, Zaza Halkının Tarihsel, Uygulamalı Bir Antropolojik Dilbilimsel Çalışması ve Uygulamalı Kültürel Antropolojiye Giriş-2017)

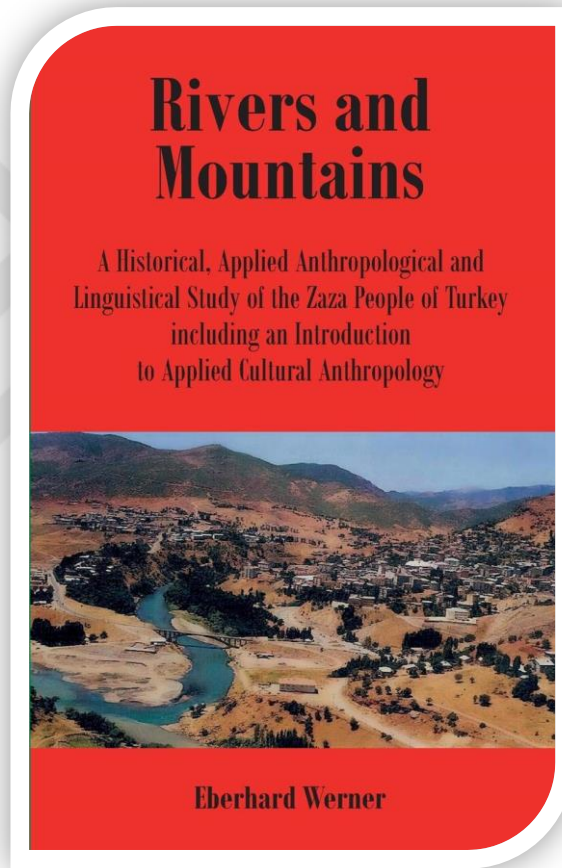
Zazalar ve Zazaca üzerine çok ayrıntılı bir çalışma yapan bir diğer Batılı araştırmacı Eberhard Werner’dir. Werner’in çalışmasının nesnel bir şekilde değerlendirilebilmesi için hayatı, eserleri ve uzman olduğu alanlar diğer Batılı araştırmacılar gibi bilinmelidir.

¹⁴⁷ https://reichert-verlag.de/buchreihen/sprachwissenschaft_reihen/sprachwissenschaft_beitraege_zur_iranistik/9783895000980_zazaki-detail Erişim tarihi: 20 Ağustos 2019

¹⁴⁸ http://zazaki0.tripod.com/kitabi/dosya-html/ludwig_paul_zazaki.htm Erişim tarihi: 21 Ağustos 2019

Eberhard Werner, 1966'da Almanya'da doğmuştur ve hâlâ Almanya'da yaşamaktadır. Başlıca ilgi alanı iletişim bilimleri ve İncilin çeşitli dillere çevrilmesidir. 1996'dan beri SIL International'da Yakın Doğu'da çalışmaktadır ve 4 milyon kişilik dil grubu için bir dil geliştirme projesini koordine etmiştir. 2010'dan beri Dil Programları Yöneticisi olarak görev yapmaktadır.

Werner, Zazalar ve Zazaca üzerine yaptığı çok detaylı bir araştırma olan “Rivers and Mountains” adlı kitabında “The Zaza” bölümünde Zaza halkından şu şekilde bahsetmektedir;

Şekil 2.17: Nehirler ve Dağlar (Türkiye'nin de dahil olduğu, Zaza Halkının Tarihsel, Uygulamalı Bir Antropolojik Dilbilimsel Çalışması ve Uygulamalı Kültürel Antropolojiye Giriş-2017)

“This study is about the Rivers and Mountains that define the homeland of the Zaza ethnicity. The Zaza people relate to “their” Rivers (Euphrates, Tigris, Murat, Pulumuriye,

Peri, and Munzur) and “their” Mountains (Duzgın Baba, Kerê Veyvikê, etc.) by religious and environmental adoration.”¹⁴⁹

“Bu çalışma, Zaza etnik yapısının yaşadığı alanı tanımlayan Nehirler ve Dağlar ile ilgilidir. Zaza halkı, dinsel ve çevresel aşkla nehirlerine (Fırat, Dicle, Murat, Pülümür, Peri ve Munzur) ve dağlarına (Duzgın Baba, Kerê Veyvikê vb.) bağlıdır.”

Werner, bu giriş paragrafında aslında Zaza halkının yaşadığı coğrafik alanı tanımlarken Zazaların kendi coğrafyasındaki dağlar ve nehirlerle çok yönlü bir ilişki kurduğunu belirtmektedir. Çünkü Zaza halkının coğrafyasında birçok ziyaretin olduğu dağlar vardır ve Zazalar, bu dağlara dinsel ve mistik bir anlam yüklemiştir. Zaza halkının nehirlerle ve dağlarla olan ilişkisi şu örneklerle açıklanabilir; Munzur gözeleri yani Munzur suyunun çıktığı alan Zazalar tarafından kutsal kabul edilmiş ve bu gözelerin bulunduğu alanda insanların çıra yakarak dilek tuttuğu Munzur Baba ziyareti bulunmaktadır. Zaza halkının kültüründe dağlar ve nehirler kutsaldır ve her birinin ayrı bir hikâyesi vardır. Bu hikâyelerden birisi de Bingöl Solhan coğrafyasında bulunan iki yüksek dağın hikayesidir. Solhan’da bulunan “Ku Suelexon” (Solhan dağı) Zazaca “Sare Xejiya” yani Xejiya adlı bir kızın kafası yani baş tarafı olarak tanımlanır. Sare Xejiya’nın kız kardeşi ise “Sare Ziyar’dır” ve bu dağ Sare Xejiya’nın kuzeyinde yani tam karşısında yüksek bir dağdır. Bu iki kız kardeş Zazaca “çıla” yani ışık olarak yılın belli dönemlerinde birbirini ziyaret ederler. Bunun gibi hikâyeler Zaza coğrafyasının birçok yerinde bulunmaktadır.

Werner, Zazaların ve Kürtlerin birbiriyle olan ilişkilerini detaylandığı bu paragrafta ise genellikle şu konulardan bahsetmektedir;

“The people group that is brought into focus offers several names from within and outside their community (see below). To start with a term that became central to them, they are hereby referred to as Zaza. Despite the fact that the Zaza are not a homogenous and therefore heterogeneous unit, due to religious and linguistic diversity, and being aware that the term Zaza includes also negative connotations, it is expressing a distinction from the ethnically closely related Kurmanji speaking Kurdish people called “Kurds”. Having said this the term “Kurds” and “Kurdish” covers a close and a wide spectrum of meanings. The close range refers to the inhabitants of the region of Hakkâri, Van, Mardin, parts of Diyarbakır, Kharamanmaraş, Sivas, Erzurum, and along the borders to Armenia, Iran, Northern Iraq and East Syria. They all speak a more or less closely related dialect of Kurmanji. A wide definition

¹⁴⁹ Werner Eberhard, *Rivers and Mountains A Historical, Applied Anthropological and Linguistical Study of the Zaza People of Turkey including an Introduction to Applied Cultural Anthropology*, 2017, s.63-67.

would include all of the ethnically and linguistically related people groups in Eastern Anatolia, Armenia, West Iran, Northern Iraq and East Syria that speak an Indo-European, Iranian language related to Kurmanji. I do follow the closer definition in linguistical considerations and the wider definition when it comes to history or comparative studies. But in general I do not use the term “Zaza-Kurds” or “Zazaki a Kurdish dialect” since such connotations bear political significance and are in some circumstances (e.g. linguistics) not correct. The language of the Zaza, a conglomeration of at least three main dialects, is referred to as Zazaki, due to the suffix -ki that identifies languages (Todd 2002: FN d).”¹⁵⁰

“Odaklanan insanlar grubu (Zazalar), kendi topluluğunun içinden ve dışından birçok isim sunmaktadır (aşağıya bakınız). Onlar için merkezi olan bir terimle başlamak için, burada Zaza olarak adlandırılacaklardır. Zaza isminin homojen olmadığı ve dolayısıyla heterojen bir birim olduğu gerçeğine rağmen, dinsel ve dilsel çeşitlilik nedeniyle ve Zaza teriminin de olumsuz çağrışımlar içerdiğinin bilincinde olarak, Zaza ismi, etnik açıdan yakından ilişkili olduğu Kurmanca konuşan Kürtlerden ayrı bir etnik anlam ifade etmektedir. Denilebilir ki, “Kürtler” ve “Kürtçe” terimi, birbirine yakın ve geniş bir anlamlar yelpazesini kapsar. Kürtler, birbirine yakın mesafeli olarak, Hakkâri, Van, Mardin, Diyarbakır, Kahramanmaraş, Sivas, Erzurum bölgeleri ve Ermenistan, İran, Kuzey Irak ve Doğu Suriye sınırları boyunca buraların sakinleridir. Hepsi az ya da çok yakın ilişkili Kurmanca lehçesini konuşmaktadır. Geniş bir tanım olarak, etnik ve dilsel olarak birbiriyle ilişkili Doğu Anadolu, Ermenistan, Batı İran, Kuzey Irak ve Doğu Suriye'deki insanlar Hint-Avrupa, İran dili olan Kurmanca konuşan insan gruplarıdır. Tarihsel veya karşılaştırmalı çalışmalar söz konusu olduğunda, dilsel düşüncelerdeki daha yakın ve daha geniş bir tanımları takip ederim. Ancak genel olarak “Zaza-Kürtler” veya “Zazaca bir Kürt lehçesidir” terimini, bu tür çağrışımların politik bir önemi olduğu için ve bazı durumlarda (örneğin dilbilim) doğru olmadığı için kullanmam. En az üç ana lehçenin bir birleşimi olan Zaza dili, dilleri belirleyen “-ki” eki nedeniyle Zazaca (Zazaki) olarak adlandırılır. (Todd 2002: FN d).”

Werner, bu paragrafta açıkça Zazaları Kürt olarak değil bağımsız bir halk olarak tanımlamakta, Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak kabul etmemekte ve dilleri tanımlayan Zazaca “ki” ekinden de yola çıkarak Zazacayı başlı başına bir dil olarak görmektedir. En önemlisi Werner, “Zaza-Kürtler” tabirini politik bir önem ve anlam çağrıştırdığından dolayı kullanmamakta ve kabul etmemektedir. Werner, Zazacayı değerlendirirken siyasi kaygılardan çok dilbilimin ölçütlerini esas almaktadır.

“Looking at the history and origin of the Zaza people we face the problem that in historical descriptions the term “Zaza”, “Kurds”, “Kurdish” or names of locations and practices are not consistently used in the way we understand those terms today. Terminology is

¹⁵⁰ Eberhard, a.g.e. s.63

ambiguous, inconsistent and differs either if it is from an emic (insider) or etic (outsider) perspective. Because of this, Kurdology, Zazaology and all sciences that deal with these issues have to start with vague hypotheses about the origin and history of these people groups. Especially when it comes to “Proto-Zaza” or “Proto-Kurdish” speculations, the nescience and lack of knowledge becomes obvious. Every attempt would lead to an assumption which could not be finally proved (s.a. Asatrian 2009:9). Nonetheless this is how science proceeds.”¹⁵¹

“Zaza halkının tarihine ve kökenine bakarsak, “Zaza”, “Kürtler”, “Kürtçe” veya yer ve uygulama adlarının tarihi açıklamalarında, bugün bu terimleri anlama biçimimizde tutarlı bir şekilde kullanılmadığı sorunu ile karşı karşıyayız. Terminoloji, ya bir emic (içeriden) ya da etic (dışarıdan) bakış açısına bağlı olarak belirsiz, tutarsız ve farklılaşır. Bu nedenle, Kürdoloji, Zazaoloji ve bu konularla ilgilenen tüm bilimler, bu insan gruplarının kökenleri ve tarihleriyle ilgili belirsiz hipotezlerle başlamak zorundadır. Özellikle “Proto-Zaza” veya “Proto-Kürt” spekülasyonları söz konusu olduğunda bilgisizlik ve bilgi eksikliği belirginleşir. Her girişim sonunda kanıtlanamayacak bir varsayıma yol açacaktır (S. Asatrian 2009: 9). Bununla birlikte, bilim bu şekilde ilerlemektedir.”

Werner, bu paragrafta “Zaza, Kürtler ve Kürtçe” terimlerinin tarihi açıklamalarında ve bugünkü kullanımlarında bir tutarsızlık olduğunu ve terminolojinin kişilerin bakış açısına bağlı olarak değiştiğini aktarmaktadır. Bu nedenle Zazaoloji ve Kürdoloji gibi bilimlerin belirsiz hipotezlerle işe koyulması gerektiğini belirtmektedir.

Werner, çalışmasının “The People” (Zaza halkı) bölümünde ise Zazalardan şu şekilde bahsetmektedir;

“The Zaza people do not by any means consist of a small company that is living out there in the north-western part of Eastern Anatolia, but rather they embody a group that inhabits an area as huge as one of the provinces of Germany or the Netherlands (close to 40.000 square km). “Turkey has 81 prov-inces and the Zaza homeland stretches through 11 of these provinces” (Wilson 2010:1). Thus 5% of Turkish soil is inhabited mainly by this ethnicity.

“Zaza halkı, hiçbir şekilde Doğu Anadolu'nun kuzeybatı kesiminde yaşayan küçük bir topluluktan ibaret değildir, daha ziyade, Almanya veya Hollanda (40.000 kilometrekareye yakın) eyaletlerinden biri kadar büyük bir alanda yaşayan bir grubu temsil ediyorlar. “Türkiye’de 81 il var ve Zaza yurdu bu illerin 11’ine kadar uzanmaktadır” (Wilson 2010: 1). Bu nedenle, Türk topraklarının %5’inde esas olarak bu etnik köken yaşamaktadır.

¹⁵¹ Eberhard, a.g.e. s.63

Werner, bu paragrafta Zaza halkının yaşadığı illerden bahsetmekte ve Almanya'nın veya Hollanda'nın eyaletlerinden biri kadar bu coğrafyanın büyük olduğunu vurgulamakta ve yaklaşık Türkiye topraklarının %5'inde Zazaların iskân etmekte olduğunu belirtmektedir. Bu yüzdellikten bir hesap yapıldığında ve ortalama olarak Türkiye'nin nüfusu 82 milyon baz alındığında, bu nüfusun 4.1'i Zaza halkı oluşturmaktadır.

Werner, çalışmasının “Origin of the People Name” (Zaza isminin kökeni) bölümünde ise Zaza halkından şu şekilde bahsetmektedir;

“There are manifold theories about the origin of the term Zaza, as well as the Zaza people which are given below. Naming of people groups happens mostly from outside (exonym) and not from within the people (endonym), hence many factors count to this process (Payne 1997:13).”¹⁵²

“Zaza teriminin kökeni ve Zaza halkı hakkında aşağıda verilen çeşitli teoriler vardır. İnsan topluluklarının adlandırılması çoğunlukla dışardan oluşmaktadır (ekzime) ve halkın içinden (endonym) değil, bu nedenle birçok faktör bu sürece dayanmaktadır. (Payne 1997: 13).”

“In general it could be said that minority groups owe their designation often to larger people groups from outside that is an exoterm (Paul 2009:545). Those notations are forms of epithet or opprobrious names. This is originally also the case with the term Zaza that took a pejorative connotation (see below and :545), whereas nowadays the term shows more neutrality and is used for the whole group. The term Dim (i) li in contrast is an endoterm and mainly used from the Southern Group (:545; RH 2008).”¹⁵³

“Genel olarak, azınlık grupları kendi adlandırmalarını genellikle dışarıdan gelen bir exoterm olan daha büyük insan gruplarına borçlu olduğu söylenebilir (Paul 2009: 545). Bu adlandırmalar, sıfat/lakap veya aşağılayıcı isimlerin biçimleridir. Bu aslında başlangıçta aşağılayıcı bir çağrışım gösteren Zaza terimi için de geçerlidir (aşağıya bakınız: 545), bugünlerde ise bu terim daha tarafsızlık göstermekte ve tüm toplum için kullanılmaktadır. Tersine, Dim (i)li terimi bir endotermdir (Zaza halkının kendisi tarafından verilen bir isim) ve çoğunlukla Güney Grubu'nda kullanılır (: 545; RH 2008).

Werner, “Origin of the People Name” (Zaza isminin kökeni) başlıklı paragrafta, toplum isimlerinin, toplumun kendisinden çok başka toplumlara verildiğini belirtmekte ve Zaza isminin de başka halklar tarafından verildiğini

¹⁵² Eberhard, a.g.e. s.67

¹⁵³ Eberhard, a.g.e. s.67

belirtmektedir. Fakat, Dımılı isminin dışarıdan değil, Zazaların Güney Grubu'nun kendisi tarafından verildiğini aktarmaktadır.

Bugüne kadar, belki Zazalar ve Zazaca üzerine yazılan en detaylı ve bir toplumun bütün yönlerini konu alan “Nehirler ve Dağlar (Türkiye'nin de dahil olduğu, Zaza Halkının Tarihsel, Uygulamalı Bir Antropolojik Dilbilimsel Çalışması ve Uygulamalı Kültürel Antropolojiye Giriş)” adlı kitaptır. Werner Eberhard, bu çalışmasında Zazalar ve Zazaca üzerine çalışma yapan araştırmacı, sosyolog, dilbilimci, şarkiyatçı ve misyonerleri referans göstererek ve kendisi de Zaza coğrafyasında saha çalışması yaparak Zazalar ve Zazaca hakkında şu kanılara varmıştır. Özet olarak, Zazalar Kürtlerden bağımsız, ayrı bir halk ve Zazaca da Kürtçeden ayrı dilbilimsel olarak başlı başına bir dildir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada Batı kaynaklarında Zazalar ve Zazaca bütün yönleriyle incelenmiştir. Zazaların, kendilerini ve dillerini tanımlarken çevresindeki etnik ve inanç gruplarından doğrudan veya dolaylı şekillerde etkilenmiş, bu unsurlara göre kendilerini konumlandırmışlardır. Zazalar yerleştikleri Kuzey, Merkez ve Güney bölgelerinde hem dil hem de inanç bağlamında farklılıklar göstermektedirler. Genel olarak Kuzey Zazaları kendilerine Kırmanc, dillerine Kıрманcki, Merkez Zazaları kendilerine Zaza/Kırd, dillerine Zazaki/Kırdki ve Güney Zazaları ise kendilerine Dımili, dillerine Dımilki dediği saptanmış fakat bu tanımlamaya rağmen bu üç bölgedeki birçok Zazanın kendilerini dışarıya tanıtırken Zaza ve dillerine de Zazaki dediklerini söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Zazalar ve Zazaca hakkında genel bilgiler verildikten sonra Batılı oryantalistlerin Zaza halkı hakkında yaptıkları araştırmalara geçilmiştir. Batılı oryantalistlerin yani Doğubilimcilerin, Zazalar ve Zazaca üzerine yaptıkları ilk araştırmadan başlanılarak, Zazaları ve Zazacayı kimlik, dil (dil-diyalekt) açısından nasıl tanımladıkları orijinal metinler dikkate alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmacıların tespitlerinde zaman zaman bilimsel bir yöntem, zaman zaman da izlenimsel, öznel bir tavır sergiledikleri görülmüştür.

Zazacayı hem bağımsız bir dil hem de Kürtçenin bir lehçesi olarak gören Batılı araştırmacıların birçoğunda ortak fikir, Zazacanın eski İrani dillerin ses ve formlarını koruduğu gerçeğidir.

Peter Ivanoviç Lerch, Oscar Mann-Karl Haddank, Tery Lynn Todd ve Eberhard Werner'in Zazalar ve Zazaca üzerine yaptıkları çalışmalar kayda değer sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle Oscar Mann-Karl Hadank ikilisinin bilimsel kriterlere göre yaptıkları *Mundarten Der Zaza* adlı bilimsel çalışmaları Zazacayı tarihte ilk kez bağımsız bir dil olarak kabul gören çalışmaların başında gelmektedir.

V. Minorsky, David N. Mackenzie ve diğer araştırmacıların birçoğunun Zaza halkının kökeni konusunda hem fikir oldukları husus da şudur. Zaza halkı İran'ın kuzeyinde bulunan Deylem bölgesinden gelen Deylem halkının devamıdır. Araştırmacılar bunun sebebinin Zazalar arasında kullanılan "Dımili" sözcüğüne bağlamışlardır.

Batı kaynaklarında Zazalar hakkındaki ilk bilgi 1770 yılında yayımlanan bir haritada “Zaza” ifadesi olarak geçmiş ve bu ibarenin geçtiği coğrafi alanın bugünkü Sivas dolaylarını gösterdiği saptanmıştır. Bu Zaza ibaresi şu an Sivas’ın bir köyü olan “Zazalar” köyünden kaynaklanmış olabilir. Zazalar hakkında tarihteki en önemli ilk bilgilerden birisine 1778 yılında yayımlanan Carsten Neihbur’un *Arabistan ve Civar Ülkelere Gezi Notları* (Reisebeschreibung nach Arabien und Anderen Umliegenden Landern) adlı eserinde rastlanılmıştır. Daha sonrasında ise Zazalar ve Zazaca hakkındaki önemli bilgilere Peter Lerch’in esir Osmanlı askerleri içerisinde yer alan Zaza asıllı üç askerden derlediği Zazaca metinlerdir. Derlenen bu metinler 1856-1857 yıllarında Lerch’in “*Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar*” adlı çalışmasında yayımlanmıştır. Bu derlenen metinler Zazaca üzerine ilk tarihi kayıtlar olması yönünden Zaza yazılı edebiyatı için çok önemlidir. Daha sonraki yıllarda Avrupa’dan gelip farklı amaçlarla Osmanlı coğrafyasını, toplumlarını ve toplumların dillerini, kültürlerini ve inançlarını araştıran şarkiyatçılar, Zazalar ve Zazaca hakkında önemli bilgileri kayıtlarına geçirmiştir. Zazaca hakkında tam olarak bilimsel bir analiz, gramatik karşılaştırma ve saha çalışması yapmış olan kişiler İranolog Oscar Mann-Karl Hadank ikilisidir. Fakat sonrasında Oscar Mann’nın ölümüyle, Karl Hadank 1932 yılında yayımladığı “*Mundarten Der Zaza*” adlı bilimsel çalışmasıyla Zazacayı; dünya dilbilim çevresinde ve dünya dilleri arasında bağımsız bir dil olarak gördüğünü ifade etmiştir. Zazalar ve Zazaca hakkında 1932 yılı sonrasında araştırma yapan birçok Doğubilimci, araştırmacı, gezgin ve dilbilimci, Oscar Mann-Karl Hadank ikilisinin yayımladıkları “*Mundarten Der Zaza*” adlı çalışmayı temel alarak ve bu çalışmayı referans vererek kendi çalışmalarını yapmışlardır.

Zazalar ve Zaza dili hakkında araştırma yapan dilbilimci, gezgin ve Doğubilimci’lerin milliyetlerine bakıldığında bu araştırmacıların çoğunlukla Alman asıllı olmaları dikkat çekicidir. Ayrıca Almanya’nın Doğu toplumlarına özel bir ilgi gösterdiği de aşikârdır. Çalışmada kaynak gösterilen yirmi beş araştırmacıdan dokuzu Alman asıllı, yedi araştırmacı İngiliz, iki araştırmacı Rus, bir araştırmacı Avusturyalı, bir araştırmacı Polonyalı, iki araştırmacı Fransız, iki araştırmacı Amerikalı ve bir araştırmacı ise İsveçlidir. Bu yönüyle araştırmacıların milliyetleri dikkate alındığında, Alman ve İngiliz araştırmacılar ön plana çıkmaktadır.

Batı kaynaklarında Zaza halkının etnik aidiyeti ve Zaza dilinin nasıl sınıflandırıldığı ile ilgili istatistik sonuçları da şu şekildedir: Zazaları Kürt ve Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi kabul eden Batılı araştırmacıların sayısı dokuzdur; *Carsten Neihbur, Claudius James Rich, Peter Ivanovich Lerch, Robert Gordon Latham, John G. Taylor, M. Ferdinand Justi, Eduard Sachau, Ernest Chantre ve Mark Sykes*. Zaza halkının etnik aidiyeti ve dili hakkında tam olarak bir sonuca varamayan yani kararsız olan Batılı araştırmacı *Ely Bannister Soane*'dir. Çalışmalarını Kürtçe başlıklar altında yapmalarına rağmen, Zazaların etnik kökeni ve Zazacanın (diyalekt-dil) durumu konusunda net bir ifade kullanmayan araştırmacıların sayısı ikidir ve bu kişiler *Alexandre/Auguste Jaba ve Albert Von Le Coq*'tur. Zaza halkının etnik aidiyeti ve dili hakkında herhangi bir açıklama yapmayan Batılı araştırmacılar; *Otto Blau ve Wilhelm Strecker*'dir. Zazaları etnik olarak ayrı bir halk ve dillerini bağımsız bir dil kabul eden Batılı araştırmacıların sayısı on birdir. Bunlar; *Friedrich Müller, Oskar Mann ve Karl Hadank, L. Molyneux-Seel, Vladimir Feodoroviç Minorsky, Richard N. Frye ve Verlag C. H. Beck, David N. Mackenzie, Jacques Maurais, Terry Lynn Todd, Jost Gippert, Ludwig Paul ve Eberhard Werner* adlı araştırmacılarıdır.

Bu çalışma ile Zazalar ve Zaza dili hakkında yapılan araştırmalardan olabildiğince bahsedilmeye çalışılmış ve kaynaklar verilerek içerikleri nesnel olarak tahlil edilmiştir. Batı kaynaklarında Zazalar ve Zazaca konusunda ilk kayıtlı belgenin olduğu 1770 yılı öncesinde de mutlaka araştırmalar yapılmıştır. Fakat bu kaynakların bulunabilmesi için, Avrupa'nın büyük kütüphanelerinin araştırılması gerekir. Bu çalışma, bundan sonraki benzer çalışmalara bir nebze de olsa katkı sunmayı amaçlamıştır

KAYNAKÇA

- ARATEMÜR, Yaşar, “Arkaik Kaynaklardan Modern Kaynaklara Zazaca ve Zazalar”- Editör. Murat Varol, *I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2011, s.227-244.
- ASLANOĞULLARI, Mehmet, *Lerch'in Zazaki Derlemelerinin Çevrim Yazımı ve Türlerine Göre Sözcüklerin Tahlili*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2014.
- BLAU, Otto, Ernst Otto Friedrich Hermann Blau, “*Nachrichten über Kurdische Stamme; Blumenleseaus Ni'metullah Shirwanî's Reisegarten Mitteilungen über die Dushik-Kurden*”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, Bd. 16, Leipzig, 1862.
- CHANTRE, Mr Ernest, *Mission scientifique de sous-directeur du Museum de Lyon dans la Haute Mésopotamie le Kurdistan et le Caucase I Syrie Photo Capitaine Barry*, 1881.
- _____ Mr Ernest, *Missions Scientifiques En Transcaucasie, Asie Mineure Et Syrie'de*, 1895.
- COQ, Albert Von Le, *Kurdische Texte*, Berlin, 1903.
- ÇAĞLAYAN, Ercan, *Zazalar, Tarih, Kültür ve Kimlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- FOSSUM, L. O., *A Practical Kurdish Grammar*, Minneapolis, 1919.
- FRYE, Richard N, Verlag C. H. BECK, *The History of Ancient Iran*, München, 1983.
- GİPPERT, Jost, Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache (Türkçesi: Zazacanın tarihsel gelişimi) Dergi: *Ware. Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dımili-Kırmanc-Zaza*, Sayı. 10, Baiersbronn, 1996, s.148-154.
- IZADY, Mehrdad R., *Kürtler Bir El Kitabı*, Çeviren: Cemal Atilla, Doz Basım Yayın, İstanbul, 2011.
- JABA, Alexandre, *Recueil de notices et récits Kourdes servant à la connaissance de la langue de la littérature et des tribus du Kourdistan réunis et traduits en Français*, Commissionnaires de l'Académie impériale des Sciences, St.-Petersbourg,1860.

- JABA, M. Auguste, M. Ferdinand JUSTİ, *Dictionnaire kurde-français / par; publié par ordre de l'Académie Impériale des Sciences, par. Commissionaire del' Académie Impériale des Sciences, St. Pétersbourg, 1879.*
- JUSTİ, M. Ferdinand, *Kurdische Grammatik*, St. Pétersbourg, 1880.
- KARTIN, Cengiz, *XIX ve XX. Yüzyıl'da İngiliz Seyyahların Gözüyle Doğu*, Editörler M. Çağatay Özdemir, Yunus Emre Tekinsoy, *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 2016. s.83-103
- LATHAM, Robert Gordon, *On a Zaza Vocabulary, Opuscul, Essys Chiefly philological and ethnographical*, (Williams and Norgat), London, Edinburg, Leipzig, 1860.
- LERCH, Peter İvanoviç, *Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldaer, I Rusya Bilimler Akademisi*, St Petersburg, 1857.
- _____ *Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer* von Peter Lerch Erste abtheilung Kurdische Texte mit deutscher Übersetzung.
- MACKENZIE, David N. The Origins Of Kurdish, *Transactions of the Philological Society*, 1961, s.68-86.
- _____ "Notes on southern Zaza (Dimilî)," in: *Proceedings of the second European Conference of Iranian Studies*, Rome, 1995, s.14-401.
- MANN, Oscar, Karl HADDANK, *Mundarten der Zâzâ, Hauptsächlich aus Siwerek Und Kor*, BERLIN, 1932.
- _____ *Nachlaß in der Staatsbibliothek Berlin (W)*, Briefe; vgl. auch ebenda, Vortrag vom, 1909.
- MAURAI, Jacques, *19۱۰: Iranian Dialectology: apers on Zaza*. Online: <http://membre.oricom.ca/jamaurais/Zazapage.htm>, 1978.
- MINORSKY, V. "Kurdes" [Kürtler], *Encyclopedia of Islam*, cilt: II, Leiden, 1927, s.1130-1155. Türkçe basım için bkz. V. Minorsky, "Kürtler", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitm Bakanlığı Yayını, cilt: VI.
- _____ A "Soyürghāl" of Qâsim b. Jahāngīr Aq-qoyunlu (903/1498), *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, Vol. 9, No. 4. 1931.
- _____ La domination des Dailamites adlı makalesi, 1939.

- _____ The Gūrān, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 11, No. 1, 1943.
- _____ The Tribes of Western Iran, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol.75, No. ½. 1945.
- MULLER, Friedrich., *Beiträge zur Kenntniss der Neupersischen Dialekte: Zaza-Dialekt der Kurdensprache*, Kaiserl Akademie, Berlin, 1865.
- _____ *Beiträge zur Kenntniss der neupersischen Dialekte: Zaza-Dialekt der Kurdensprache*: [Aus dem November- Hefte des Jahrganges 1864 der Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften XLVIII. Bd., besonders abgedruckt], 3. Cilt.
- NIEBUHR, Carsten, *Reisebeschreibung nach Arabien und Anderen Umliegenden Landern 1761-1767*. [Arabistan ve Civar Ülkelere Gezi Notları], Cilt: 2, Kopenhagen 1778. Nineveh, London, 1836.
- PAUL, Ludwig *Zazaki. Grammatik und Versuch einer Dialektologie*. Wiesbaden, 1995.
- _____ 1998b: “The Position of Zazaki among West Iranian Languages.” *Old and Middle Iranian Studies Part I*, ed. Sims Williams. *Proceedings of the 3rd European Conference of Iranian Studies* (held in Cambridge, 11th to 15th September 1995). Wiesbaden, 1998, s.163-177.
- RICH, Claudius James, *Narrative of a Residence in Koordistan*, James Duncan Row, London, 1836.
- SACHAU, Eduard, *Reise in Syrien und Mesopotamien* [Suriye ve Mezopotamya’da Yolculuk], Leipzig, 1883.
- SEEL, L. Molyneux, A Journey In Dersim, *The Geographical Journal*, Vol. 44, No. 1, London, 1914, s.49-68
- SELCAN, Zülfi, “Zaza Dilinin Tarihi Gelişimi”, Editör. Murat Varol, *I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu (13-14 Mayıs 2011)*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2004, s.111-141.
- _____ Zaza Ulusal Sorunu, <http://www.zazaki.de/zazakide/ZazakiUlu>. 2011.
- SOANE, Ely Bannister, *Report on The Sulaimania District of Kurdistan*, London, Kurdology Center, Sülaimani, 1910, 2008.
- _____ *To Mesopotamia and Kurdistan in disguise; with historical notices of the Kurdish tribes and the Chaldeans of Kurdistan*, 1914.

- SÖYLEMEZ, İsmail, *Geçmişten Günümüze Zazaca Dergiler: Kronoloji, Sorunlar ve Çözümler*, <https://www.academia.edu/Geçmişten-Günümüze-Zazaca-Dergiler>, 2011.
- SYKES, By Lt-Col Sir Mark, *The Kurdish tribes of the Ottoman Empire*, 1904.
_____ *Dar-ul-Islam: a record of a journey through ten of the Asiatic provinces of Turkey*, London, 1908.
- TAYLOR, John G, *Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan, and Upper Mesopotamia, with Notes of Researches in the Deyrsim Dagh*, 1866.
_____ *Travels in Kurdistan, with Notices of the Sources of the Eastern and Western Tigris, and Ancient Ruins in Their Neighbourhood*, London, 1865.
- TODD, Terry Lynn, *A Grammar of Dimili also known as Zaza* (Doktora Tezi), Michigan Üniversitesi, 1985.
- WERNER, Eberhard, *Rivers and Mountains A Historical, Applied Anthropological and Linguistical Study of the Zaza People of Turkey including an Introduction to Applied Cultural Anthropology*, Nuremberg, 2017.
- WINDFUR, Gernot (Hrsg.) *The Iranian Languages*. Michigan, 2009.

Yararlanılan İnternet Siteleri

<https://www.academia.edu/Geçmişten-Günümüze-Zazaca-Dergiler>. Erişim tarihi: 20 Aralık 2018

<https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Zazalar>. Erişim tarihi: 15 Ocak 2019

Naval Postgraduate School, 2011, Ethnic Identity in Afghanistan,

http://www.nps.edu/programs/ccs/Ethnic_identity.html. Erişim tarihi: 5 Şubat 2019

http://www.afghan-bios.info/index.php?option=com_afghanbios&id=4363&task=view&total=4115&start=4075&Itemid=2, Erişim tarihi: 5 Şubat 2019

http://www.iranchamber.com/literature/articles/zazaki_among_iranian_languages.pdf Erişim tarihi: 10 Şubat 2019

<https://www.kabalci.com.tr/kurdistan-ve-eski-ninovada-bir-yasamoykusu/clauidus-james-rich/avesta-yayinlari> Erişim tarihi: 11 Şubat 2019

<http://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=z%C3%A8zayer> Erişim tarihi: 13 Şubat 2019

<https://www.biblestudytools.com/dictionary/zaza/> Erişim tarihi: 18 Şubat 2019

<http://www.abarim-publications.com/Meaning/Zaza.html#.Xbl9zWmhk0N> Erişim tarihi: 18 Şubat 2019

<http://www.zoroastrian.org.uk/vohuman/SlideShow/Behistun/Words%20of%20Darius%20in%20Behistun%20and%20Mehregan%20Festival.htm>, Erişim tarihi: 10 Mart 2019

www.davidrumsey.com, Erişim tarihi: 28 Nisan 2019

<http://www.library.spbu.ru/about/dir/>, Erişim tarihi: 05 Mayıs 2019

<http://www.biografija.ru/biography/lerkh-petr-ivanovich.htm>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2019

<https://www.youtube.com/watch?v=FYIig6aNSxY&t=1s> With An Eye and an Ear Towards Zazaki adlı belgesel., Erişim tarihi: 20 Mayıs 2019

Maurais, Jacques 1997: Iranian Dialectology: apers on Zaza. Online: <http://membre.oricom.ca/jamaurais/Zazapage.htm> Erişim: 30 Mayıs 2019

<http://membre.oricom.ca/jamaurais/Zazapage.htm>, Maurais, Jacques 1997: Iranian Dialectology: apers on Zaza. Online: Erişim tarihi: 30 Mayıs 2019

<http://www.avestakitap.com/yazar.php?id=370> Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2019

<https://islamansiklopedisi.org.tr/niebuhr-carsten> Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2019

<https://www.ansiklopedi.com/cwiki/wiki/Albert-von-Le-Coq> Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2019

https://reichertverlag.de/buchreihen/sprachwissenschaftreihen/sprachwissenschaft_beitraegezuriranistik/9783895000980zazaki-detail. Erişim tarihi: 20 Ağustos.

<https://www.aai.uni-hamburg.de/voror/personen/paul.html> Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2019

http://zazaki0.tripod.com/kitabi/dosya-html/ludwig_paul_zazaki.htm Erişim tarihi: 21 Ağustos 2019

<https://islamansiklopedisi.org.tr/minorsky-vladimir-fedorovich> Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2019

http://zilfiselcan.net/wp-content/uploads/2016/11/ZazaDilininGelisimi_tr2.pdf
Erişim tarihi: 25 Ağustos 2019

https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Jost_Gippert Erişim tarihi: 26 Ağustos 2019

https://en.m.wikipedia.org/wiki/David_Neil_MacKenzie Erişim tarihi: 1 Eylül 2019

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Justi Erişim tarihi: 2 Eylül 2019

<https://eksisozluk.com/eduard-sachau--5955736> Erişim Tarihi: 3 Eylül 2019

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Richard_N._Frye Erişim tarihi: 3 Eylül 2019

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Ernest_Chantre Erişim tarihi: 4 Eylül 2019

https://www.academia.edu/5954471/Mesut_Keskin-Zazaca_Uzerine_Notlar, Erişim tarihi: 5 Eylül 2019

<http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/titleinfo/21187> Erişim Tarihi: 6 Eylül 2019

<http://www.7sabah.com.tr/haber/26006/zaza-asiretlerinin-siilikten-sunnilige-geciseruveni-4/> Erişim tarihi: 7 Eylül 2019

<http://www.kirdki.com/?p=1023> Erişim tarihi: 7 Eylül 2019

https://en.m.wikipedia.org/wiki/Robert_Gordon_Latham Erişim tarihi: 8 Eylül 2019

https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Jacques_Maurais Erişim tarihi: 9 Eylül 2019

<https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Muller-Austrian-linguist> Erişim tarihi: 9 Eylül 2019

https://www.academia.edu/1575040/Bilimselli%C4%9Fin_Kriteri_Ve_S%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1_Problemi_Bilim_Bilim_Olmayan_Ve_Sahte_Bilim Erişim tarihi: 10 Eylül 2019

<http://www.aina.org/reports/fkpir.htm> Erişim tarihi: 10 Eylöl 2019

https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Mark_Sykes Erişim tarihi: 11 Eylöl 2019

<http://disquietreservations.blogspot.com/2013/07/british-major-ely-banister-soane-on.html> Erişim tarihi: 14 Eylöl 2019

<https://islamansiklopedisi.org.tr/zazalar> Erişim tarihi: 29 Ekim 2019

<http://worldcat.org/identities/lccn-n87822511/> Erişim tarihi: 30 Ekim 2019

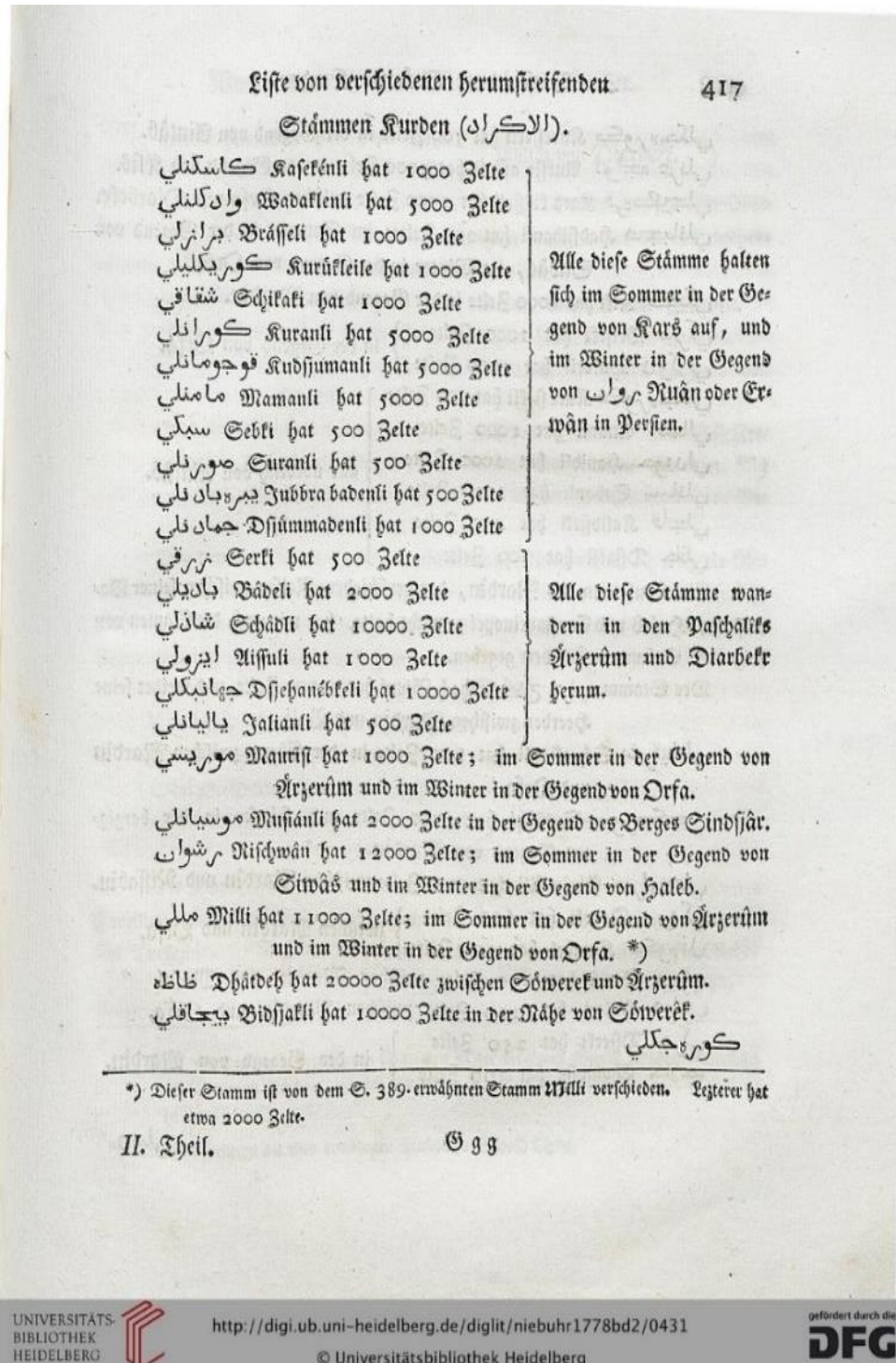
<https://docplayer.biz.tr/42096073-Peserike-zuan-u-edete-zazan-journal-of-zaza-language-and-culture-zaza-dili-ve-kulturu-dergisi.html> Erişim tarihi: 30 Ekim 2019

EKLER

EK 1. Derleme Metinlerin Orijinal Halleri

Ek 1.1. Alman Asıllı Danimarkalı Oryantalist Carsten Niebuhr, Arabistan ve Civar Ükelere Gezi Notları, Orijinal Metinler

دنبلي Dembali hat 500 Zelte } südlich von Diarbekr. *)
 دريشانلي Drischänli hat 350 Zelte }
 صوحانلي Suhänli hat 700 Zelte. Dieser Stamm hat jetzt kein Oberhaupt, sondern hat sich unter verschiedenen der vorhergehenden Stämme vertheilt.

كابلور Kiablör hat 300 Zelte in der Gegend von Mardin.
 سليبيه Selisfe hat 1000 Zelte zwischen Arserüm und Persien.
 اومرانلي Omeranli hat 900 Zelte in der bergigten Gegend von Mardin.

كركري Kerkeri hat 300 Zelte zwischen Sindjâr und Djesire.
 شيخانيه Schechanie hat 250 Zelte im Gouvernement Mardin. **)
 نجاري Nadsjari hat 200 Zelte und wohnt gleichfalls in dem Gebiete Mardin.

Von dem vorher erwähnten Kaufmann aus Mardin habe ich auch die Namen folgender arabischen Stämme erhalten, die alle in der Gegend von Rhabâr wohnen. Sie sind aber in Vergleichung mit dem Stamme Tai nur klein, und stehen vielleicht gar unter dem Schutz desselben.

بني كعب Beni Kâab hat 1100 Zelte.
 بككاري Bekkara hat 900 Zelte.
 حجاشه Hedjäsche hat 500 Zelte.
 قبابان Diabât hat 600 Zelte.
 شرابه Scherabe hat etwa 700 Zelte, und ist unter andern Stämmen vertheilt.

Die Kurden und Turkmannen sind Mohammedaner. Die vornehmsten Familien von erstern sind ursprünglich aus Kurdestân, so wie die von letztern aus Turkestân. Besonders sollen viele von den Turkmannen zurück geblieben seyn,

G g 2

seyn,

*) Viele von den vorher erwähnten Stämmen in der bergigten Gegend wohnen vermuthlich im Winter in Dörfern, wie die Kurden zu Scheh Chän S. 398. und die Einwohner zu Tänktsch S. 336.

**) Dies sind vielleicht die eben erwähnten Kurden zu Scheh Chän.

Ek 1.2. Peter J.A. Lerch, Kürtler ve Kuzey İrani Keldaniler Üzerine Araştırmalar, Orijinal Metinler.

angeben. Nach ihm sollen die Kurden jeden Monat zu 30 Tagen annehmen. Am Ende des Jahres, sagte er, schaltet man 6 Tage ein; doch wird dies wohl nur vom Schaltjahr gelten.

Sternnamen erfuhr ich auch einige, doch habe ich nicht von allen die Bedeutung ermitteln können.

Kurmáñđi	Zazá
Haft berá (7 Brüder) ¹⁵⁾	šianéki (der kleine Bär?)
Kále be séri ¹⁶⁾ (der Alte ohne Kopf)	? (der grosse Bär)
Mēzín	? (die Wage)
Kavránkerāñ	đamús kerāñ (ein Stern der im Winter glänzt)
Kumfki sívian ¹⁷⁾	palán ?
Hēvála hívi	éštare ášme ¹⁸⁾ oder } Venus
Pēwir (peíwir)	éštare róđi }
Rēa kadizán ¹⁹⁾	? ?
Zōundík	ráyeri píra smerín'e } Milch- oder gau'ái qo'etán } strasse ? (2 Sterne).

Eben so wie die Kurden in einigen Sternen lebende Wesen sehen, hat ihr Aberglaube auch einige Repräsentanten des Thierreichs in nähere Beziehung zum Menschenleben gebracht. So scheint der Glaube, dass der Kuckuk früher Mensch gewesen, unter den Kurden ziemlich verbreitet zu sein. Als Hussein auf einem Ausfluge, den ich mit ihm machte, den Kuckuk rufen hörte, erzählte er mir dass dieser Vogel (er nannte ihn pepúng), «kékō» (Bruder) rufe. Er sei früher ein Mensch gewesen, habe seinen Bruder erschlagen und sei zur Strafe von Gott in einen Vogel verwandelt worden. Aus Reue rufe er: Bruder! Bruder! Ein anderer Kurde aus dem Bohtan-gebirge sagte mir, der Kuckuk rufe: ki kušt, ki kušt! (wer erschlug?), me kušt, me kušt! (ich erschlug) und stosse dann einen klagenden Ton aus. Hassan der Sänger hat mir eine ganze Erzählung im Zazadialect dictirt, nach welcher der Vogel gō'ín (oder gō'hín, wahrscheinlich der Uhu) früher ein Mädchen gewesen sei, das

die kurdischen Nomaden die Benennung koṭér gebräuchlich zu sein. Die Zelte der Nomaden sind meistens von schwarzer Farbe, der Stoff besteht aus Filz von Ziegenhaaren. Feuer wird natürlich unter freiem Himmel gemacht. Der Heerd ist ein Dreifuss (argún, K. kútelañ, Z.), an dem der Kessel (bērós) hängt. Brod wird auf einem runden flachen Eisenbleche (sēl, ta'úk, Z., türkisch ع), das auf die Spitze des Dreifusses gestellt wird, gebacken.

Die alten kurdischen Monatsnamen konnten mir mehrere von den Kurden in Roslawl' nennen. Ich habe drei verschiedene Lesarten gesammelt, die ich hier mit Bezeichnung der Gegenden zusammenstelle, aus welchen die Individuen, von denen sie mir mitgetheilt wurden, stammen.

Bei Diarbekir.	Zazá bei Palu.	Bohtan und zwischen Mardin und Nisibin.
1. Adár	Adár	Adár
2. Nisán	Nisán	Nisán
3. Gulán	Gulán	Gulán
4. Xazirán	Xazirán	Xazirán
5. Tēmúz	Tēmúz	Tēmúz
6. ?	?	Tabáγ
7. Elúl	Elúl	Elún
8. Ṭelé'i pešfn ¹⁰⁾	Ášme ¹²⁾ pá'izi ¹³⁾ vēryén'e	Tišrín
9. Ṭelé'i pašfn ¹¹⁾	Ášme pá'izi peyén'e	Tišrín paš
10. Kanúni pešfn	Ášme kánuna vēryén'e	Ṭila'
11. Kanúni pašfn	Ášme kánuna peyén'e	Kánun
12. Subát	Sebát	Tjibát.

Man sieht, dass in diesem Verzeichniss Abweichungen von dem von Garzoni (S. 56) gegebenen vorkommen; doch muss ich mich hier jeder Vergleichung mit den Monatsnamen der Syrer, Juden und anderer Völker, so wie aller Combination enthalten ¹⁴⁾. In ganz allgemeinen Gebrauch scheinen übrigens die von mir aufgezeichneten Monatsnamen nicht zu sein. Die Länge der Monate konnte mir nur ein Kurde, aus der Gegend zwischen Mardin und Nisibin gebürtig,

ausgemacht hatten und meistens aus Artilleristen bestanden, um mit den dort schon anwesenden Unterthanen des Sultans nach ihrer Heimath zurückbefördert zu werden. Auch waren unter ihnen einige dreissig Kurden, aus den Liwa, die ich oben angegeben, gebürtig.

8) Beide Formen sind gebräuchlich. Ich bemerke dies für einen mir wohl bekannten Gelehrten, der die von mir gebrauchte Form Керманджъ corrigiren zu müssen glaubte, da er, wie er behauptete, Kurmāñđ zu hören gewohnt wäre.

9) Dadurch wird bestätigt was in dem oben Anmerk. 2 aus der Nord. Biene citirten Artikel von den Kleidern, die sich die Kurden in Roslawl' gemacht, gesagt worden ist.

10) pešín im Kurm., wie veryén'e im Zazá = erster.

11) pašín im Kurm., wie peyéne im Zazá = anderer.

12) ášme, ášma im Zazá = Monat = Kurm. mah; Mond = Zazá ášmé, Kurm. híw.

13) pá'iz im Kurm. und Zazá = kühl, Herbst, kühle Jahreszeit.

14) Von den kurdischen Monatsnamen wird gehandelt in dem Werke von Th. Benfey u. M. A. Stern: Ueber die Monatsnamen einiger alten Völker. Berl. 1836, 8°. namentlich S. 19—21 (vergl. die Recension von E. Burnouf im Journ. d. S. 1837. S. 265—280 und 321—333, vorzüglich aber die von Pott in der (Halleschen) Allg. Literaturzeitung 1839. Ergänzungsbl. No. 46—50).

15) Ein Kurde aus Urfa, der diesen Sternbildnamen nicht kannte, nannte mir ein Sternbild haft histērikāñ (die sieben Sterne). Sie denken sich dieselben als eine Familie.

16) Die vier Sterne, die in unserm Sternbilde den Rücken des Bären (oder den Wagen) ausmachen, heissen bei den Kurden «der Alte». Sein Kopf sei, wie sie meinen, in der Sterngruppe, die von jenem rechts hinab steht und bei ihnen kumíki sívian (auch kumíki sívian) heiss, versteckt. Die drei Sterne, die bei uns den Schwanz des grossen Bären (die Deichsel des Wagens) bilden, heissen bei ihnen «die zwei Brüder und die blinde Mutter des Alten.»

17) S. die vorhergehende Anmerk.

18) Ęstare Z., hustērg, histēr, istērik, stērik, Kurm. = Stern.

19) Vergl. L. Ideler Untersuchungen über den Ursprung und die Bedeutung der Sternnamen. Berl. 1809. 8°. S. 78 u. 307.

20) Vergl. das in unsern südlichen Gouvernements vorkommende леклекъ und das neugriechische λελέκι. Siehe übrigens Pott in der Zeitschr. f. d. K. d. Morg. IV. S. 31.

I.

UEBERSETZUNG DER «SPRACHPROBEN» BACMEISTERS (*)

IN
DIE KURDISCHEN MUNDARTEN^o
Kurmáñđi und Zazá.

Kurmáñđi.

Zazá.

1. Xodé námire.	Aláh né merén'u.
2. Merú sal pur tenáre.	Mērdúm émeri yai qílmú.
3. Dia kúlfetāñ ž wañ ĥaz dĭké.	Daĭke eĭlāne (eĭlekāni) ĥóe zāf
sinén'a.
4. De memĭki wéda šĭr pur
heĭye.	Tĭde yai zāf šĭd éstu.
5. Mēri wi že ĥaz dĭké.	Myērde yai ĥas kén'u.
6. Va žĭnka be hámile.	Áya dĕni hĕmleya.

-
1. Gott stirbt nicht.
 2. Der Mensch lebt nicht lange.
 3. Die Mutter liebt ihre Kinder.
 4. Sie hat viel Milch in den Brüsten.
 5. Ihr Mann liebt sie.
 6. Diese Frau war schwanger (in der Uebers.: «ist schw.»).

(*) Im Jahre 1773 gab *Hartung Ludwig Christian Bacmeister* in vier (lateinischer, russischer, französischer und deutscher) Sprachen seine «*Idea et desideria de colligendis linguarum speciminibus. (Petropoli. 16°)*» heraus, worin die unter dem Namen «Bacmeistersche Sprachproben» bekannten 44 Sätze wahrscheinlich zuerst gedruckt sind. Sieh *F. Adelung Catharinens der Grossen Verdienste um die vergleichende Sprachkunde. St. Petersburg 1815. 4°. S. 24. 25.*

7. De šeš ruánda laukik wele-
dánd.	Šeš róđe yau lađ ard.
8. Dáha nexóše.	Dáha né wéša.
9. Qíza wi leđém rúništie digrf.	Keína yai het rúeništa ber-
mén'a.
10. Kúlfet títikañ nágre.	Láđe tíđe né wén'u.
11. Kétik dáha nágere.	Keína hém'a pai né šuén'a.
12. Sálík u du méhin weledándie.	Yau sére dj ášme bia.
13. Va her țar laúkana xóšin.	Én'ie țehér hém'e láđi wéši.
14. Eyék debéze, edudúañ xóe
xól diké, esésiañ dístere,
ețáran dekén'e.	Yau verie vız dānu, aúe díene
perén'u (kai kén'u), aúe
hiríne lauk vānu, aúe țe-
heríne hōwén'u.
15. Va merúa kú'ire.	Éu'oe merdúm țími yai (đai)
kóri.
16. Žína wi kére.	Đéniai yai (đai) kéra.
17. Ek em debéžin nábiste.	Véngi me (Séki ma váđi) néšna
wén'a.
18. Berá'i țe dekúl'e.	Beraí tú'e púreš neiyén'u.

-
7. Vor sechs Tagen hat sie einen Sohn geboren.
8. Sie ist noch krank.
9. Ihre Tochter sitzt bei ihr und weint.
10. Das Kind will nicht saugen.
11. Das Mädchen kann noch nicht gehen.
12. Sie ist vor einem Jahre und zwei Monaten geboren.
13. Diese vier Knaben sind alle gesund.
14. Der erste läuft, der zweite springt, der dritte singt, der vierte lacht.
15. Dieser Mann ist blind.
16. Seine Frau ist taub.
17. Sie hört nicht, dass wir reden.
18. Dein Bruder niest.

19. Ho'énga te rā ket.	Wai tú'e rā kaúta.
20. Báve wān ipáye.	Baúki šimá hayáu rú'eništu.
21. Hindík doxú'e vedoxú'e.	Táneki wén'u.
22. Bívil de nav rúdaye.	Ziñđ ha myáne súrotide.
23. Her merúki du língi (níngi)
wi hénin, her déstki pēñđ
bēti wi hénin.	Dj língi mā ésti, hérgu désti
máde pañđ ingišti ésti.
24. Pūr lesér séri heišin debé.	Γjžik sérede yén'u.
25. Zemán dedán de dévdanin.	Dendáni zuán ha fékde.
26. Píe ráste ž píe tēpe xúr-
tere.	Déstu rášt qóatu sei désti tēpi.
27. Púrtik deréže zeráve.	Yau múye dērga baryéka.
28. Xu'ín sóre.	Gó'eni súra.
29. Hástian fēni kévrañ héškin.	Éstei sei kéri sáyí.
30. De másida tav heíye, gōh
tún'e.	Máséde tūmi ésti, gōšye tūni.
31. Va teíra defér'e.	Én'oe teir hyedki ferén'u.
32. Lesér árdeda tē.	Nišén'u árdđa.

-
19. Deine Schwester schläft (in d. Uebers. «schlieſ.»).
20. Euer Vater ist wach.
21. Er isst und trinkt (sehr) wenig.
22. Die Nase ist in der Mitte des Gesichts.
23. Wir haben zwei Füſse und an jeder Hand fünf Finger.
24. Die Haare wachsen auf dem Kopfe.
25. Die Zunge und die Zähne sind in dem Munde.
26. Der rechte Arm ist stärker als der linke.
27. Ein Haar ist lang und dünn.
28. Das Blut ist roth.
29. Die Knochen sind hart wie Stein.
30. Der Fisch hat Augen, aber keine Ohren.
31. Dieser Vogel fliegt lang-aq.
32. Er lässt sich zur Erde nieder.

III.

T E X T E

i n d e r M u n d a r t Z a z á.

1.

Das Märchen von den drei Brüdern.

Daſkí bɪ tʃí nébɪ, hírye berá'i bɪ, nameí beraí kíđi Hasanék, nameí beraí myańéni Qasím, nameí beraí píli Šabán. Tʃí deyíne tʃi nébe, hírye vaišturi χóe bɪ. Hasanék vā berár yéni: wárzi, mā ěn'oe melmekétra veđi, mā šyĕri χóeri yaúna aširét, mā χóeri, kār bĭkérí, pei dabárai ma bōbú. Ěn'ie hírye hĕme werísti ši, ve- 5
điaí séri yau koi, auńaí yau deíšte, asén'i píru ɣaléa. Hasanéki vā berár yéni: wárzi, ma šyĕri ɣaleí ěn'a deíšte bĭtʃíni, helbét wayéri ěn'ie ɣalí ěstu, mári yau haúle bĭkéru. Ěn'ie berá'i we-
rísti ši, neyaí ɣaléa, ɣalé tʃina đĭ róđi.

Es gab irgendwo drei Brüder; der Name des jüngsten Bruders (war) Hasanek, der Name des mittlern Bruders Qasim, der Name des ältesten Bruders Schaban. Wie dem auch sei, sie hatten drei Sicheln. Hasanek sagte zu seinen Brüdern: macht Euch auf, wir verlassen dieses Land, wir geben zu einem andern Stamme, wir werden Arbeit, ein gutes Auskommen haben. Diese drei machten sich zusammen auf, gingen, zogen aus auf einen Berg, fanden ein Feld, worauf viel Waizen (war). Hasanek sagte zu seinen Brüdern: macht Euch zurecht, wir gehen um den Waizen dieses Feldes zu schneiden, vielleicht giebt es einen Herrn dieses Waizens, (welcher) uns einen Lohn giebt. Diese drei erhoben sich, gingen, neigten sich zum Waizen, schnitten den Waizen zwei Tage.

Hasanék auhá yau dumá. Au dumá dau bū. Veđau aúđara,
 vein̄ dā, vā ke: šúma qāmi, šúma qaúwi ɣalé me ɥinén'í, ez ne-
 kaí ameíya, sérei šúma hírye hémine wén'a. Hasanéki vā berár
 yéni: métersi, awé ke éstu awé dāu, yén'u mā het, mára vānu:
 5 šúma qaúwi én'oe ɣalé me ɥinén'í, šúma ɥau véngí ɣoe mékiri,
 ez deábabe d'éwi dāna. ɢalé ɥina, auhá ke dāu amé, d'éwi vā: šu-
 ma ɥi ɥikareí, šúma nameí me héšna'útu, ez ke está ez dāu, ez
 nekaí sérei šúma hírye hémine wén'a. Hasanéki vā: efendím, ízmi
 me biđe, ez tóeri yau laqardí vāđa; d'éwi vā: láđi me deváđi.
 10 Hasanéki vā: mā hírye hémine berá'í ɥieí, ma ameí, én'oe ɣaleí
 mā etía dī, mā neyaí pa ɥina, vā: helbét wáyeri én'ie ɣalí estú,
 helbét mári yau haúle kén'u. D'éwi vā Hasanékira: láđi me, áfe-
 rem, biđíne. Dāu ɥinért Hasanéki het, Hasanékira vā: láđi me,

Hasanek bemerkte eine Höhle. Es war die Höhle eines Dev.
 (Der) kam auf der Stelle heraus, schrie und sagte: wer seid ihr,
 warum schneidet ihr meinen Waizen? ich komme sogleich, um die
 Köpfe von euch allen Dreien zu verzehren. Hasanek sagte zu sei-
 nen Brüdern: fürchtet euch nicht, das ist ein Dev, er kommt zu
 uns, sagt uns: warum schneidet ihr diesen meinen Waizen, keiner
 von euch gebe einen Laut von sich, ich werde dem Dev antworten.
 Er schnitt den Waizen, sah den Dev kommen; der Dev sprach:
 was schafft ihr? ihr kennt meinen Namen nicht, ich bin ein Dev,
 ich esse sogleich die Köpfe von euch allen Dreien auf. Hasanek
 sagte: mein Herr, erlaube mir, mit dir zu reden; der Dev sagte: mein
 Sohn, sprich. Hasanek sagte: wir alle drei sind Brüder, wir kamen,
 fanden hier diesen Waizen, wir schickten uns an (bückten uns) zum
 Schneiden, sagten: vielleicht giebt es einen Herrn dieses Waizens,
 vielleicht giebt er uns einen Lohn. Der Dev sagte zu Hasanek: gut,
 mein Sohn, schneide. Der Dev näherte sich dem Hasanek, sagte zu
 ihm: mein Sohn, gib mir deine Sichel, ich werde etwas Waizen
 schneiden, du sitz ein wenig nieder, ruhe dich aus. Der Dev schnitt,

te vařturai xóe bide me, ez hēlye γalé t̄inén'a, te gāmye rōše, asān bē.

Dēwi t̄ina, Qasim u Šabān, hfyre hēmine γalé t̄ina hēte nemādi yēri. Dau werišt, yau kaγit nošt, dā Hasanékira, vā ke: ēn'oe rayér biγi, šue, baūni séri áye koi, kunáγi me ha áye kóyu, 5 d̄éniai me, hfyre kefnai me ha kunáγde róništei, kaγit bér'e, bi-dé d̄éniai me, ya zāna. Hasanéki kaγit geraút, kautá rayér, šē, di sá'ati šē, kaγit akérd, weñd, auhá ke, dēwi kaγiti noštu éke ēn'oe merdúm ēn'ie kaγiti ánu kefyre, m̄iri sérei ēn'ie merduómi tráke, m̄iri pilaú paúže, sérei ēn'ie merdúmi m̄iri pilaú ver ke, 10 béršau m̄iri, ez wén'a. Hasanéki kaγit diřná, ēšt, yaúna kaγit nošt, éke ēn'oe merdúm ēn'oe kaγit ánu kefyre, gai búeri pilaú ver ke, émšoe Hasanék wa kefnai m̄ina píle het rá ku, sebá m̄iri ēn'a pilaú biáru. Hasanék dā kaγit d̄éniai dēwi. D̄éniai dēwi kaγit geraút, akérd, weñd éke dēwi tēde noštu gai búeri wa pilaú

Qasim und Schaban, alle drei schnitten den Waizen bis zum Abendgebet.

Der Dev erhob sich, schrieb einen Brief, gab ihn dem Hasanek (und) sprach: schlage diesen Weg ein, geh, — du siehst jenen Berg — auf der Spitze jenes Berges ist mein Haus, mein Weib, meine drei Töchter wohnen in dem Hause, trage den Brief hin, gib ihn meinem Weibe, sie weiss (schon). Hasannek nahm den Brief, machte sich auf den Weg, ging, ging zwei Stunden, (darauf) öffnete er den Brief, sah, dass der Dev schrieb: wenn dieser Mensch diesen Brief ins Haus bringt, schneide mir den Kopf dieses Menschen ab, koche mir einen Pilav, von dem Kopfe dieses Menschen koche mir einen Pilav, schicke ihn mir, ich werde ihn essen. Hasanek zerriss den Brief, warf ihn weg (und) schrieb einen andern Brief: wenn dieser Mensch diesen Brief in's Haus bringt, bereite von dem braunen Stier einen Pilav; diese Nacht möge Hasanek mit meiner ältesten Tochter schlafen (und) morgen mir den Pilav bringen. Hasanek gab (diesen) Brief dem Weibe des Dev. Die Frau des Dev nahm den Brief, öffnete ihn, las, dass der Dev darin geschrieben: sie solle

ver ku, bǐdú H'asanékira, H'asanéki é̄mšoe wa keñai p̄fle het ra ku, sebá é̄n'a pilaú biáru. Đéniai đéwi gai búer sére bǐrná, góšti gai búeri kerd pilaú ver, dā H'asanékira. H'asanéki é̄n'a pilaú geraút, šē, berd đéwiri.

- 5 Dáu auñá H'asanék yén'u. H'asanéki é̄n'a pilaú berd, dā đéwí. Đéwi geraút, vā H'asanékira: me kaγít ána nēnóšt bē, é̄n'a keñai kutǐki sēn'ie é̄n'oe nān hadré kērdú, dau túe, túe é̄n'oe nān míri árdu, me é̄n'a kaγít nēnóšt bē, éke míri H'asanéki sére bǐrne, góšti H'asanéki míri pilaú ver ke, bēřsaú míri. H'asanéki 10 đéwira vā ke: é̄n'a gelánke te šuén'i šúe, éke te néšuén'i ez šuén'a, é̄n'a gelánke sérei min trā kēu'a, túeri kēn'a pilaú ver, paudén'a, ána. Đéwi H'asanékira vā ke: láđim, te véngi χóe méke, ez nekaí nusén'a, dāna túe, bigú, šúe, bǐdé đéniai me, é̄n'a gelánke ek te ameí ez hēma šuén'a. H'asanéki vā ke: rǐnd bēn'u, eféndim.

einen Pilav von dem braunen Stiere machen (und) dem Hasanek geben, Hasanek solle diese Nacht bei der ältesten Tochter schlafen, des andern Morgens jenen Pilav (ihm) bringen. Das Weib des Dev schlachtete den braunen Stier, machte aus dem Fleische des braunen Stiers einen Pilav, gab (ihn) dem Hasanek. Hasanek nahm diesen Pilav, ging, trug (ihn) zum Dev.

Der Dev sah, dass Hasanek kommt. Hasanek brachte den Pilav, gab (ihn) dem Dev. Der Dev nahm (und) sagte zu Hasanek: einen solchen Brief habe ich nicht geschrieben, dieses schlechte Weib, wozu hat es diese Speise bereitet und dir gegeben, (wozu) hast du diese Speise mir gebracht? Solches habe ich im Briefe nicht geschrieben, (sondern vielmehr, dass) sie mir den Hasanek schlachten, aus dem Fleische des Hasanek mir einen Pilav machen (und denselben) mir schicken solle. Hasanek sagte zum Dev: willst du dieses Mal gehen, so gehe, willst du nicht gehen, so will ich gehen, dieses Mal soll sie mich schlachten, dir einen Pilav machen, kochen (und) schicken. Der Dev sagte dem Hasanek: mein Sohn, schweige still, ich will noch einmal schreiben, dir (den Brief) geben, nimm (ihn), geh zu meinem Weibe, wenn du dieses Mal kommst, dann

Déwi yau kaγít nōšt: ɛ́n'a gelánke ɕimáni H'asanéki miri, lau-
wáni H'asanéki trā ke, kebáb ke, paúže, míri béršau, ek ɛ́n'a ge-
lánke ɛ́n'oe merdúm saγ amé me het, ez haúna yén'a sére de-
stáni lingáni túe, keínai kutjki, trā kén'a, túe bén'a séri haut
rayerán ver dána. Dau weríšt, kaγít nōšt, dā H'asanékira. Ha- 5
sanéki geraút, di sá'ati dā šē, kaγít akérd, kaγít wend, auhá, éke
déwi kaγíti nōštu, ek ɛ́n'a gelánke míri ɕimáni, lauwáni H'asané-
ki trā ke, míri kebáb ke, béršau, ɛ́n'a gelánke ɛ́n'oe merdúm éke
weš amé me het, ez ɛ́n'a gelánke yeń'a keýe, séref, lingáni, destáni
túe, keínai kutjki, trā kén'a, túe bén'a séri haut rayerán ver dā- 10
na, ɕau túeri wáyerei nekén'u. H'asanéki kaγít wend, éke déwi
kaγít sa katef tēde nōštu. H'asanéki kaγít dīrná, ɛ́št, yaúna ka-
γít nōšt, éke míri ɛ́n'a gelánke gai súri sére bīrné, míri kebáb
ke, paúže, nā pilaú míri béršaué, ɛ́mšoe H'asanék keínai mína

will ich gehen. Hasanek sagte: schön, mein Herr. Der Dev schrieb
einen Brief: dieses Mal schneide mir die Augen, die Lippen des
Hasanek aus, mache einen Braten, brate (sie), schicke (sie) mir;
wenn dieses Mal dieser Mensch gesund zu mir kommt, komme
ich sogleich, um dir, schlechtes Weib, Kopf, Hände (und) Beine
abzuschneiden, komme und werfe dich auf sieben Wege. Der Dev
stand auf, nachdem der Brief geschrieben war, (und) gab (ihn) dem
Hasanek. Hasanek nahm (ihn, und) nachdem er zwei Stunden ge-
gangen war, öffnete er den Brief, las ihn (und) sah, dass der Dev
im Briefe geschrieben: schneide mir dieses Mal die Augen, die Lip-
pen Hasaneks aus, bereite mir (daraus) einen Braten, schicke (ihn);
wenn dieses Mal dieser Mensch gesund zu mir kommt, dann gehe
ich nach Hause, schneide dir, schlechtes Weib, den Kopf, die Beine,
die Hände ab, komme zu dir, werfe dich auf (alle) sieben Wege,
(denn) Niemand übt über dich Herrschaft. Hasanek las im Brief,
was der Dev Böses geschrieben. Hasanek zerriss den Brief, warf
(ihn weg), schrieb einen andern Brief, nämlich: schlachte mir die-
ses Mal den rothen Stier, mache mir einen Braten, brate (ihn), sende mir

kjđi hēte rā ku, sōbā nā pilaú bigú, biáru. Hasanéki kayít berd, da dēniai dēwi. Dēniai dēwi kayít wēnd, ēke dēwi tēde nōštu: mīri gai sūri sére bjrne, gōšti gai sūri kebáb ke, paúde, bērsau, ēmšoe Hasanék wā keínai mína kjđi hēte rā ku, sōbā mīri nā
 5 pilaú kebáb biáru. Dēniai dēwi gai sur sére bjrná, gōšti gai sūri kebáb ke, paúde, bērsau, ēmšoe Hasanék wā keínai mína kjđi hēte rā ku, sōbā mīri nā pilaú kebáb biáru. Dēniai dēwi gai sur sére bjrná, gōšti gai sūri kerd kebáb.

Hasanék áya šaúe keína kjđi hēte rā kaut, keif sefá kerd hē-
 10 ta sōbā. Sōbā weríšt, šē ħerēmi dēwi, va dēniai dēwira, ŧi bjdé, ez bēn'a dēwiri. Dēniai dēwi weríšte ŧi da Hasanéki vā ke: me véra selāmi dēwi ke, váđi ke: hei terés, túe kei me xeráb nā. Hasanék weríšt vā dēniai dēwira: ēn'a ga me xatjr be túe ez ħa šuén'a. Dēniai dēwi vā ke: te xeir amēf, túeri oγjr bú. Hasanéki

Brod (und) Pilav, diese Nacht (möge) Hasanek mit meiner jüngsten Tochter schlafen, morgen Brod (und) Pilav nehmen (und mir) bringen. Hasanek trug den Brief hin (und) gab (ihn) dem Weibe des Dev. Das Weib des Dev las im Briefe, dass der Dev darin schrieb: schlachte mir den rothen Stier, mache aus dem Fleische des rothen Stiers einen Braten, brate (ihn), schicke (ihn mir), diese Nacht möge Hasanek mit meiner jüngsten Tochter schlafen, morgen möge er mir Brod, Pilav (und) Braten bringen. Die Frau des Dev schlachtete den rothen Stier (und) machte aus dem Fleische des rothen Stiers einen Braten.

Hasanek schlief jene Nacht mit der jüngsten Tochter, genoss süsse Ruhe bis zum Morgen. Am Morgen stand er auf, ging in die Gemächer des Dev, sagte zu seinem Weibe: gieb die Speisen, ich gehe zum Dev. Die Frau des Dev erhob sich, gab die Speisen dem Hasanek (und) sagte: grüsse von mir den Dev und sage (ihm): Verdammter, du entblössest mein Haus von Speisevorräthen. Hasanek erhob sich (und) sagte zur Frau des Dev: dieser Stier (mit dessen Fleisch) ich gehe, ist mir eine Erinnerung an dich. Die Frau des Dev sagte: komme wohl an, Glück auf den Weg (Glück sei dir)!

vā ke: ber χodār bi Alāh túera razí bu. H'asanéki t̄i geraút, berd, da dēwi. Dau nān geraút, χers be, nān uđá ruén'a, weríšt šē keíye. H'asanéki vā ke: beraí mei, kei dēwí χeráb nau, wārzi ma χóeri etíara šyēri.

Beraí H'asanéki weríšti, H'asanék kaut berára ver, ši t̄ehér 5 rōđi, dau amé geíra, H'asanék nédi. H'asanék šē χóeri yau šahre-stān, beraí χóe bérđi t̄aršú, vā ke berarāni χóera: χóeri kandaúke keífe šūma wazén'u šyēri. Berá'i H'asanéki Qasími H'asanékira vā ke: berá te qaúvi me etía ver dāni? Berá'i H'asanéki Šabán bermá. H'asanéki vā ke: berá tu qaúvi bermén'i? Alāh kerímu. 10 Berá'i H'asanéki Qasími H'asanékira vā ke: t̄i qaúvi mā wir dīne etía ver dāni, la mā χóeri se ki, đau γarfíbu, đai mā t̄ínú, t̄au néverdānu, mā šyēri keíye, đai ma t̄ínú. H'asanéki vā ke: šyēri χóeri yau aγaf hēte γizmét b̄ikéri. H'asanéki beraí χóe Qasím

Hasanek sagte: sei gedankt, Gott sei mit dir zufrieden! Hasanek nahm die Speisen, brachte (und) gab (sie) dem Dev. Der Dev nahm die Speisen, wurde zornig, warf die Speisen nieder, stand auf und ging nach Hause. Hasanek sagte zu seinen Brüdern: meine Brüder, das Haus des Dev ist von Speisen entblösst, macht euch auf, wir wollen von hier fortgehen.

Die Brüder des Hasanek erhoben sich, Hasanek führte die Brüder weg, sie gingen vier Tage, der Dev kam gegangen und sah den Hasanek nicht (mehr). Dieser begab sich in eine Stadt, brachte seine Brüder auf einen Markt (und) sagte zu seinen Brüdern: geht wohin es euch beliebt. Hasaneks Bruder Qasim sagte zu Hasanek: warum hast du uns hierher geführt? Hasaneks Bruder Schaban weinte. Hasanek sagte: Bruder, warum weinst du? Gott ist gnädig (gross). Hasaneks Bruder Qasim sagte dem Hasanek: warum hast du uns hierher geführt, was machst du mit uns? der Ort ist (uns) fremd, wir haben keine Herberge (keinen Ort), Niemand nimmt uns auf, wir wollen nach Hause gehen, (denn) wir haben keine Herberge. Hasanek sagte: geht, um bei einem Herrn (Agha) Dienste zu thun. Hasanek nahm seinen Bruder Qasim, führte ihn zu dem

berd yau qaiſetſi hēte ver dā. Haſanēki vā ke qaiſetira: aγá, ēn'oe berai mínu, nāmei đai Qasímu, wā túeri γizmét bjkéru, Qaiſetſi Haſanékira vā ke: lādīm, berá'i túe déſtra ʒe gúre yén'u. Haſanēki qaiſetira gō ke: aγá, te ʒe guraúke vādī berá'i me déſtra yén'u. Qaiſetſi vā: péke lādīm. Haſanēki wiđá berai ʒóe ver dā, amé ʒaršú, geíra berai Šabán úédī.

Haſanék yau áſme geíra, berai ʒóe Šabán yau zeindánde dī. Berá'i ʒóe Šabánira vā ke: berá, qāmi te árdi bĵſti ēn'oe zeindán. Šabáni vā ke Haſanékira: dēwi ez ſya ʒóeri deſmát bjkéra, dēwi¹⁰ ez dian, ez geraúta árdi bĵſtá ēn'oe zeindán. Haſanēki berá'i ʒóe Šabán zeindána vet árd ʒóe het, ʒehér róđi venért, berai ʒóe Šabán berd hemám, sabún kerđ, ſit, temíz kerđ, berá'i ʒóe Šabán hemámra vet geraút berd teſlíme qabás baſíra vā ke: ēn'oe berá'i me emánetai túe bu. Qabás baſí Haſanékira vā ke: egít te

Wirthe eines Kaffeehauses. Er ſagte zu dieſem: Herr, das iſt mein Bruder, ſein Name iſt Qasim, er wird dir dienen. Der Kaffeeirth ſagte zu Haſanek: mein Sohn, in welcher Arbeit iſt dein Bruder bewandert? Haſanek antwortete dem Kaffeeirth: welche Arbeit du (auch) beſiehlt, mein Bruder wird ſie leiſten. Der Kaffeeirth ſagte: gut, mein Sohn! Haſanek übergab ſogleich ſeinen Bruder, kam auf den Markt, ging herum (und) fand ſeinen Bruder Schaban nicht.

Haſanek wanderte einen Monat, (bis) er ſeinen Bruder Schaban in einem Gefängniſſe fand. Er ſagte zu ſeinem Bruder Schaban: Bruder, wer ſind die (welche) dich in dieſes Gefängniſſ gebracht (und) eingeschlossen haben? Schaban ſagte dem Haſanek: ich ging zum Dev, um an mir eine Reinigung vorzunehmen (?); nachdem ich den Dev gefunden, wurde ich ergriffen, weggeführt und in dieſes Gefängniſſ geworfen. Haſanek führte ſeinen Bruder Schaban aus dem Gefängniſſ zu ſich, ruhte vier Tage, brachte (darauf) ſeinen Bruder Schaban in ein Bad, ſeifte, wusch (und) reinigte ihn, nahm ihn aus dem Bade, führte und übergab ihn dem Anführer einer Leibwache. Haſanek ſagte zum Anführer der Leibwache: dieſer mein Bruder ſei dein Schützling. Der Anführer der Leibwache ſagte zu

séra šuén'i. Hasanéki vā ke qabás bašira: heffe xóe dēwira gén'a. Qabás baši Hasanékira vā ke: egít te šuén'i ez tīráhei dēwya, yau šimšyēri dēwi éstu ĥa kalánia altúnenede ĥa qulávi myánde, đáu ke đau rā kuén'u, ĥa bini séri dēwide šimšyēri dēwi bigé, bye béri ver dé, kíšta ráštede yau šebáke ésta, šúe áya šebákede vjndé, đau kefke amé zére, šimšyēri dēwi bigé xóe dést, ke sérei dēwi amé berá zére yau šimšyēr pérq de sérei dēwi trá ke gnén'u éru, sérei dēwide zuán éstu, káli kén'u, túera vānu yáunai pérq de, te vāđi ke ez hén'i yaúnai pérq nedána: kaúli đān mēđān yau.

Hasanék weríšt šē qunáyi dēwi geirá, đai dēwi đr, bjni bā- 10 lišnai dēwira šimšyēri dēwi vet geraút, amé véri béri, auná kíšta ráštede yau šebáke ésta, šē ěn'a šebákede venért. Đau amé, Hasanéki šimšyēr kerd xóe dest, đau amé séri xóe berá ard zére, Hasanéki yau šimšyēr đā púroe, sérei dēwi terá kerd. Đau gnā

Hasanek: Held, wohin gehst du? **Hasanek** sagte zum Anführer der Leibwache: um mich am Dev zu rächen. Der Anführer der Leibwache sagte zu **Hasanek**: geb, Held, ich bin ein Devbändiger, der Dev hat ein Schwert in einer goldenen Scheide, in einem Ueberzuge; bei dem Lager, wo der Dev schläft, (dort) nimm über seinem Haupte sein Schwert, begieb dich dann weiter, auf der rechten Seite ist ein Gitter, geh zu diesem Gitter, öffne es; sobald der Dev ins Zimmer tritt, nimm du sein Schwert in die Hand, wenn er im Zimmer vorschreitet, versetze du ihm einen Streich aufs Haupt, schneide es ihm ab (und) wirf es zur Erde. Im Haupte des Dev ist eine Zunge, (welche) spricht; spricht sie zu dir: gieb einen zweiten Streich, so sage: einen zweiten Streich gebe ich nicht mehr, (denn) die Rede der Helden ist eine.

Hasanek erhob sich, ging zur Wohnung des Dev, fand das Lager des Dev, über dem Kissen des Dev nahm er sein Schwert, ging weiter, erblickte auf der rechten Seite ein Gitter, ging und stellte sich vor diesem Gitter hin. Der Dev kam, **Hasanek** nahm das Schwert in seine Hand, der Dev schritt vor im Zimmer, **Hasanek** führte einen Streich mit seinem Schwerte (und) schnitt dem Dev das Haupt

éru. Déwi vā ke Ḥasanékira: yaúnai pérō de, Ḥasanéki vā ke déwira: kaúle đāñ mērdāñ yau, đau merd, Ḥasanék weríst, lēšai déwi bér de eíšte zeindāñ, geíra šē kei déwi. Keínai dévya qíđi geraúte mára kérde χóeri, šē geíra berá'i χóe Qasím Šabán đī, geraúte árdi kei déwi, keína pīle dai berá'i χóe Šabáni, keína myañéne daí berá'i χóe Qasími, rueníšti χóeri keif sefá kérde venért.

2.

— Keífe me ḥaúlu.

Nameí ašíreta te t́nau?

— Nameí ašíreta mā Siván.

10 T́nde déwi ašíreta š́ma ésti?

— Hyéris u t́hér déwi ašíreta má'i.

ab. Der Dev fiel zu Boden. Er sagte dem Hasanek: gieb einen zweiten Streich. Hasanek sagte dem Dev: die Rede der Helden ist eine; der Dev starb, Hasanek erhob sich, trug die Leiche des Dev weg, warf sie in ein Gefängnis, ging umher und kam zum Hause des Dev. Er nahm die jüngste Tochter des Dev und vermählte sich mit ihr, ging, wanderte (und) fand seine Brüder Qasim und Schaban, nahm (und) brachte (sie) in's Haus des Dev, gab die älteste Tochter seinem Bruder Schaban, die mittlere Tochter seinem Bruder Qasim, (darauf) liessen sie sich nieder und verblieben in süsser Ruhe.

Gespräch mit Hassan.

Frage. Wie befindest du dich?

Antw. Mein Befinden ist gut.

F. Wie ist der Name deines Stammes?

A. Der Name unsers Stammes ist Siván.

F. Wie viel Dörfer sind in eurem Stamme?

Keife t_{úe} se_{hén}'u?

Na_{mei} dé_{wani} a_{šireta} š_{uma} t_{inau}?

— Fatrakóm, Hopsór, Teník, Réžuan, Zimág, Hoersíg, Hemék, Biljke, Melekán, Mark, Aldün, Gewél, Kasán, Hóena, Sáma, Emerā, Šekerā, Heilan, Bázian, Mála - Ibrahimán, Ávdelan, Mjstañ, Sáyere, Abasa, Wishein, Haspég, Seratyóri, Akerági, Létan, Gáhar, Góemañ, Kávare, Tálek.

Sipyerdj_{ši} dé_we Ald_{üni} q_{amu}?

— Áli Beg sipyerdj_{šu} da_{ue} Ald_{üni} é_{stu}.

Sipyerdj_{šu} da_{ue} Gewél q_{amu}? 10

— Mistefá Alía sipyerdj_{šu}.

Na_{mei} dé_{wa} t_{úe} t_{inau}?

— Kasán dé_{wa} me é_{stu}.

T_{énde} bá_{ni} da_{ue} Kasán é_{sti}?

— Šé_{sti} bá_{ni} Kasán é_{sti}. 15

Bá_{γte} tu é_{stu}?

— É_{stu} bá_{γte} me.

Bá_{γte} tu sé_{ne} dá_{ri}?

A. Unser Stamm hat vier und dreissig Dörfer.

F. Welches sind die Namen der Dörfer eures Stammes?

A. Fatrakóm u. s. w.

F. Wer ist der Dorfälteste von Aldün?

A. Ali Baeg ist der Dorfälteste in Aldün.

F. Wer ist der Dorfälteste in Gewél?

A. Mistefá Alía ist der Dorfälteste.

F. Wie ist der Name deines Dorfes?

A. Mein Dorf ist Kasán.

F. Wie viel Häuser giebt es in Kasán?

A. Es sind sechzig Häuser in Kasán.

F. Hast du einen Garten?

A. Ich habe einen Garten.

F. Welche Bäume sind in deinem Garten?

— Dáre túyera éstu, sayér éstu, mišmišyér éstu, xaucír, he-
nariyér, rez ésti.

Ténde wadeí yau bání ésti?

— Mērdúm éstu wéri kei teher ésti, pānđ ésti, mērdúm éstu
8 yau bān éstu, wadé tīnu.

Šúma šuén'i zozán?

— Mā šuén'i zozán.

Šúma qam wáxte šuén'i zozán?

— Ášme Temúzide mā šuén'i zozán.

10 Šúma zozánde karađáride rōšén'i?

— Mā karađáride rōšén'i, bání ésti mā bánide rōšén'i.

Šúma qam wáxte yén'i wār?

— Mā ášmai pa'ízi vėryén'i yén'i wār.

Tu záf kauyé dī?

15 — Me záf kauyé dī. Baúki méra, kauyé'i Nėribi u Hyėni me
dī, ez šía kauyé'i Nėribi u Hyėni, kauyé'i Ehméd bėgi u Siváni

A. Es giebt (da) Maulbeerbäume, Aepfelbäume, Aprikosenbäume,
Pfirsichbäume, Granatbäume, Weinstöcke.

F. Wie viel Zimmer sind in einer Hütte?

A. Es giebt Einige, welche vier, fünf Häuser haben, es giebt
Andere, welche nur eine Hütte (und) kein Zimmer haben.

F. Zieht ihr in's Sommerlager?

A. Wir ziehen in's Sommerlager.

F. Um welche Zeit zieht ihr in's Sommerlager?

A. Im Monat Temúz ziehen wir in's Sommerlager.

F. Haltet ihr euch im Sommerlager in schwarzen Zelten auf?

A. Wir halten uns in schwarzen Zelten auf; giebt es Hütten,
(so) halten wir uns in Hütten auf.

F. Um welche Zeit kehrt ihr zurück?

A. Wir kehren im ersten Herbstmonat zurück.

F. Hast du viele Kämpfe gesehen?

A. Ich habe viele Kämpfe gesehen. Bei meinem Vater! ich sah
die Fehde zwischen Nėrib und Hyėni, ich zog in den Kampf zwischen

ez tēde bía; kauyé'i Siváni u Avdúla bēgi me dī, ez tēde bía; kauyé'i Karbegáni u Siváni me dī, ez tēde bía, kauyé'i Wešni u Siváni me dī, ez tēde bía. Aú'e kauyé'i aširánu. Ez kauyé netersén'a.

Tj nešén'i vádi kauyé'i Siváni u Avdúla bēgi.

6

— Ez rōdeia, nešén'a váda, zeréi me kalúna wazén'a.

3.

Áli aya ládi Kelhání mírei nahef Karbegáni. Namef daú'ai Áli ayaí Nārbyēs. Áli aya tehér daú'an dā pyérū, híris u tehér kísti. Taúdi Ali ayaí tj nébe, tēwi désti Áli ayaí négeraút. Áli

Nérib und Hyēni; ich war im Kampfe zwischen Ahmed beg und dem Stamme Sivān; ich sah die Fehde zwischen (dem Stamme) Sivān und Awdul'ah beg, ich nahm an ihr Theil; ich sah die Fehde zwischen (den Stämmen) Karbegān und Sivān, ich nahm an ihr Theil; ich sah die Fehde zwischen Wešn und Sivān, ich nahm an ihr Theil. Das sind Stammesfehden. Ich fürchte den Kampf nicht.

F. Willst du mir nicht die Fehde zwischen (dem Stamme) Sivān und Awdullah-Baeg erzählen?

A. Ich faste, mag (also) nicht sprechen, ich wünsche (mein Herz wünscht) zu rauchen *).

Ali Agha, der Sohn Kelhán's, war Fürst des Districts von Karbegān. Sein Dorf hiess Nārbyēs. Ali Agha überfiel vier Dörfer, tödtete vier und dreissig (Menschen). Ihm geschah von Niemandem Etwas, keines Menschen Hand griff nach Ali Agha. Ali Agha verliess sein Haus, ging nach Syératüre. Er verweilte sechs und dreissig

*) Es war während des Ramazan. Obgleich ich ihm eine Pfeife anbot, so widerstand Hassan doch der Versuchung. Ich gab aber meine Hoffnung und meinen Wunsch, einige der Fehden nach seiner Erzählung niederschreiben zu können, nicht auf und es gelang mir auch in einigen Tagen, ihn zur Mittheilung zu bewegen. Doch fanden diese Mittheilungen nur unter vier Augen Statt.

ayaf keŷye xóe bār kerd, šē Syéraṭüre. Hiris u šeš rōdi venért Syeraṭürede. Hiris u ṭehér déwi Karbegáni, hiris u ṭehér déwi Siváni amei pyesér, méšore kerd, ayálerani Siváni, Qasím ayá Karbegáni, Hasán ayá Wešini amei pyesér vā ke: mā šyēri kei
 5 Ali ayaf biāri dau. Qasím ayá vā ke: mā Ali ayaf beħapeŷni, mā šau'e vénga eskére xóe di, eskéri daú'an wa pyéru béru pyesér, mā šau'e šyēri Ali ayaf ṭehér hēme laḡána mā bĭkší. Hasán ayaf Wešini vā ke: riṇd bēn'u, mā šyēri Ali ayaf biāri bĭkší. Ayáleráni Siváni vā ke: mā qarjš ħebēn'i. Qasím ayaf vā ke: šumári
 10 lazím nú. Ayáleri Siváni ḡi giriāi šī kei xóe. Qasím ayá, Hasán ayá ħn'ie wírdi šī, kei Ali ayaf ard daú'e, ṭehér hēme laḡána bérdi, kérdi wadei Meħmédi H'endáni. Qasím ayaf šau'e ħaħere eršau'úte dauwána vā ke: šĭma ṭe venérti? mā šyēri Ali ayaf bĭkší. Déwi pyéru amei pyesér, šau'e werišti, ṭehér sei eskér viḡiai, amei
 15 Qasím ayá ħet. Qasím ayá werišť be aspār, kaúta eskéri ver,

Tage in Syéraṭüre. Vier und dreissig Dörfer des Districtes Karbegán, vier und dreissig Dörfer von Siván (d. i. die Einwohner dieser Dörfer) kamen zusammen, hielten Rath, die Aeltesten von Siván, Qasim Agha von Karbegán, Hasán Agha von Wešin kamen zusammen und sagten: wir wollen das Haus Ali Agha's überfallen. Qasim Agha sagte: wir hassen Ali Agha, wir wollen in der Nacht unser Heer zusammenrufen und es sammeln, wir wollen in der Nacht Ali Agha (und) alle seine vier Söhne umbringen gehen. Hasán Agha von Wešin sagte: schön, wir gehen Ali Agha umbringen. Die Aeltesten von Siván sagten: wir nehmen nicht daran Theil. Qasim Agha sagte: man bedarf Eurer auch nicht. Die Aeltesten von Siván zogen ab (und) gingen nach Hause. Qasim Agha (und) Hasán Agha — diese machten sich auf, gingen das Haus Ali Agha's zu überfallen, die vier Söhne sämmtlich wegzuführen (und) zu Meħmédi H'endáni in's Haus zu bringen. Qasim Agha schickte des Nachts einen Boten zu den Dorfbewohnern und liess sagen: was zögert ihr? wir gehen Ali Agha umbringen. Die Dorfbewohner versammelten sich, machten sich in der Nacht auf, vier-

amef Γεϊτε, Γεϊτερα σεϊτε geraút, bi pãnd σεϊτε ši Áli aγaί ηετ. Qasím aγá ši Áli aγaί hέτε rōništ vã ke: aγá, ez amá túera rīđ amenét kén'a. Áli aγá vã ke: aγá, me mehépine, ez tékane χóe nédana. Qasím aγaί vã ke: méterse, ez túera χa'íne nekén'a. Áli aγá vã ke: te χa'íni, ez tékani χóe nédana túe. Qasím aγaί suénd 5 wend. Áli aγaί tékí χóe tēhēr hēme lađāna χóe árve kérđi, dai Qasím aγaίra. Qasím aγaί geraút. Aħméđ láđi Áli aγaί vã ke: hálō, tékani mā mébere, te χa'íni, baúki me sérede áqil tūnu, róđei ramazanyu, baúni, χálō, te tékani mā bén'i, peinide te χa'in veđí, ez túe kī-sén'a. Qasím aγá vã ke Aħméđira: wáreza, méterse. Aħméđi vã 10 ke: hálō χandérai me bīđé, ez zāna, te χa'íni, bye bahtēde tī mā kišén'i. Háli χandérai Aħméđi nédai đe. Hál še tebér, eskéri

hundert Kriegsleute zogen aus und stiessen zu Qasim Agha. Qasim Agha stieg zu Pferde (und) führte sein Heer weg, kam nach Geite, nahm dort (noch) hundert (Mann) und zog mit fünfhundert Mann gegen Ali Agha. Qasim Agha ging zu Ali Agha (hinein), setzte sich, sagte: ich bin gekommen um bei dir Waffen zu leihen. Ali Agha sagte dem Qasim Agha: Agha, zürne mir nicht, ich werde dir, Verräther, meine Waffen nicht geben. Qasim Agha sagte: fürchte nicht, ich werde an dir nicht Verrath üben. Ali Agha sagte: du bist ein Verräther, ich gebe dir meine Waffen nicht. Qasim Agha that einen Schwur. Ali Agha brachte seine und seiner vier Söhne Waffen zusammen (und) gab (sie) dem Qasim Agha. Dieser nahm (sie). Aħmed, Ali Agha's Sohn, sagte: Onkel*), nimm unsere Waffen nicht, du bist ein Verräther, meinem Vater fehlt's an Verstand (in dem Kopfe meines Vaters ist kein Verstand) es ist (heute) Ramazan, pass auf, Onkel, sobald du unsere Waffen nimmst, und, Verräther, hinausgehst, erschlage ich dich. Qasim Agha sagte dem Aħmed: Neffe, fürchte nicht. Aħmed sagte: Onkel, gib meinen Dolch, ich weiss, du bist ein Verräther, sobald du hinausgehst, erschlägst du uns. Der Onkel gab den Dolch Aħmed's nicht zurück. Der Onkel

*) Ali Agha hatte eine Schwester Qasim Agha's zur Frau.

χώρα vā: mévindi, t̄éki Áli aγaí t̄ehér h́eme láđan me geraút, ez amá t̄ebér, mévindi, ber b̄išíkni, šȳéri zére, Áli aγaí t̄ehér h́eme láđan b̄iķsí; h́em'a des u hef̄sti m̄erđuómi γarf̄bi yéne h́éte ésti, yénera ve méki. Eskéri Qasím aγaí ber šekít, Qasím aγaí kaúta
 8 ver, veṅg dā vā ke Aḥmédira: wáreza, ez amef̄ya, t̄i ku séra šȳéri, ez sérei túe é̄n'a gelánke wén'a. Aḥmédi veṅg dā vā ke: Aláh f̄zme me b̄jđú, ez túe véri eiχóe k̄iśén'a. H'al ši ke Aḥmédi b̄iķsí. Aḥmed auńá d̄ési weđí, yau š̄ibáke ḥa d̄ese weđide, d̄ésti χóe berđ zeref̄ š̄ibáke, yau χand̄éri zeref̄ š̄ibákede d̄i geraúte véra,
 10 dai ḥáli b̄j̄ne t̄j̄đi rástiru. H'al kaut. Aḥmédi χand̄éri ḥálira véte, Aḥmédi Eisán kišt, H'asáni Kalán kišt. Kálme gna Aḥmédi pei t̄im̄yiru, gó'eni b̄ie Aḥmédi t̄imi. Aḥméd ḥȳers be, ḥaut t̄eni pei áya χand̄éri kísti. Aḥméd kíšya. H'írye h́eme berá'i Aḥmédi baúke ye kísti. Des u heíst t̄eni m̄erđuómi γarf̄bi kísti. Eskér aγaira še,

ging hinaus (und) sagte zu seinem Heere: zögert nicht, ich habe die Waffen Ali Agha's (und) seiner vier Söhne genommen, bin herausgegangen, zögert nicht, erhebt euch, geht hinein, erschlagt Ali Agha (und) alle seine vier Söhne; es sind aber achtzehn fremde Männer bei ihnen, die rühret nicht an. Das Heer Qasim Agha's drang vor, Qasim Agha führte es an (und) schrie dem Aḥmed zu: Nefle, ich komme; wenn du dich rührst (wenn du irgend wohin gehst), so baue ich dir sogleich den Kopf ab. Aḥmed schrie: so Gott will, erschlage ich dich selbst. Der Onkel ging Aḥmed tödten. Aḥmed bemerkte in der Wand des Zimmers ein Gitter, steckte seine Hand in das Gitter, fand einen Dolch hinter dem Gitter, nahm ihn heraus, und führte einen Stoss gegen die rechte Brust des Onkels. Der Onkel stürzte. Aḥmed zog aus des Onkels (Brust) den Dolch, zückte (damit) gegen Aḥmed Eisán (und) gegen H'asán Kalán. Ein Schwert (?) fiel dem Aḥmed zwischen die beiden Augenhöhlen, (dass) ihm die Augen blutig wurden. Aḥmed wurde zornig (und) tödtete acht Personen mit jenem Dolche. Aḥmed wurde getödtet. Alle drei Brüder Aḥmed's (und) ihr Vater wurden getödtet. Die achtzehn Fremden wurden (auch) getödtet. Die Mann-

hér̄gu kes ši kei χóe. Denazáí Áli aγaí, tehér hém̄e lađána, des u heišt mērdúmi γaribána pyéru méndi wádede. Sobá Mēl'ai Resá veṅg dā vā ke mēl'a Qasími Dēsmúnđira: bíeri đenazáí Áli aγai aílana des u heišt tēni mērdúmi γaribána hētia bíeri bēri we-dari. Mēl'a Qasim weríšt Dēsmúnira, Meméd aγá weríšt Γeítēra, 5 Ramedán ayai weríšt Merzyélera, ši, léši Áli aγaí lađána des u heišt mērdúmi γaribána geraúti árdi bērdi weđerti.

4.

Kauγé Néríb u Siváni.

Véri đóan yau ládeku Néríbđ šē Siván, Hōrsige đizdesē, báni Mēl'a Aḥmēdi Qafán akérd, púrti Mēl'a Aḥmēdi Qafán geraút 10 bér'u. Láđi Mēl'a Aḥmēdi Husefni đī ēn'oe đizd, tepíšt vā ke đizdera: te qānđaraí. Đizdi vā ke: ez Néríbraya. Láđi Mēl'a Aḥ-

schaft ging zum Aeltesten, ein Jeder ging nach Hause. Die Leichen Ali Agha's, seiner vier Söhne, der achtzehn Fremden blieben zusammen im Zimmer. Am andern Morgen (schrie und) sagte Mēl'ai Resá zu Qasim Desmúnđi: traget die Leichen Ali Agha's, (seiner) Kinder (und) der achtzehn Fremden sämtlich weg und bestattet (sie). Mēl'a Qasim verliess Desmúni, Meméd Agha verliess Γeíte, Ramedán Agha verliess Merzyéle, sie gingen, nahmen die Leichen Ali Agha's, seiner Söhne, der achtzehn Fremden, trugen sie weg und bestatteten (sie).

Die Feindseligkeiten zwischen Néríb und Siván.

Einst ging ein junger Mann aus Néríb nach Hōrsig in Siván, um zu stehlen, öffnete das Haus des Mēl'a Aḥméd Qafán, nahm dessen Pelz (und) ging damit davon (trug ihn davon). Der Sohn Mēl'a Aḥméd's, Huseín bemerkte diesen Dieb, packte (ihn und) sagte (ihm): wo bist du her? Der Dieb sagte: ich bin aus Néríb.

médi vā ke: te Néríbde, qam Néríbdei. Dízdi vā ke: ez Déštei Hénzira. Láđi Mél'a Aĥmédi vā ke: te qam méĥladi. Dízdi vā ke: ez méĥlai Šeinánđa. Láđi Mél'a Aĥmédi vā ke: te qaú'i ameí mále me bén'i. Dízdi vā ke: ez Néríbđa ameía mále tue, dízdeí
 5 bĥkéra, berá túe ez dián, lakímke ez ĥa bén'a, zōr bén'a. Láđi Mél'a Aĥmédi wiđá sérei dízdi terá kerd, ĥabér'e eršau'úte Né-
 ríb Xaléf aĥairi vā ke: we Xyēni nébé, tue tēde kauyé kerdíni, tu Ĥyēniđi pyéru kíšti árđi emáni ser. Xaléf aĥaí ĥabér'e eršau'úte Avdúl'ah aĥaí Kelán vā ke: me Néríbde kauyé kerd, la-
 10 kímke wéxti ĥóede ĥadré be, túe mērdúmi me kíšt, bížáni ke: ez vīst mērdúmi túe yau mērdúmi ĥóe véra kíšeń'a. Avdúl'ah aĥaí ĥabér'e eršau'úte Xaléf aĥairi vā ke: wáxte ĥóede ĥadré be, ez meíšte eskéri ĥóe gén'a, yén'a aúkaí Šél'e ver, tízi wiđára eskéri ĥóe bíđí, bye Đait ver, mā kauyé bíkí, návaúke te sérei me wén'i,

Der Sohn Mél'a Aĥméđ's sagte: du bist aus Néríb, aus welchem Néríb? Der Dieb sagte: ich bin aus Déštei Hénzi. Der Sohn Mél'a Aĥméđ's fragte: aus welchem Maĥál? Der Dieb sagte: aus dem Maĥál Šeinán. Mel'a Aĥméđ's Sohn fragte: warum kamst du? warum bist du in meinem Hause? Der Dieb antwortete ich (Einwohner) von Néríb kam in dein Haus, um Diebstahl zu verüben und wurde von dir hier getroffen, darum bin ich hier, (wisse aber,) dass ich stark bin. Mel'a Aĥméđ's Sohn erschlug sogleich den Dieb, sandte einen Boten zu Xaléf Aĥa und liess sagen: komme nicht nach Ĥyēni (?)^{*}). Xaléf Aĥa sandte einen Boten zu Avdúl'ah Aĥa nach Kelán und liess sagen: ich habe mit (denen von) Néríb gekämpft (?), darum sei zu deiner Zeit bereit, du hast einen der Meinigen erschlagen, (so) wisse (denn), dass ich für einen der Meinigen zwanzig der Deinigen tödten werde. Avdúl'ah Aĥa sandte einen Boten zu Xaléf Aĥa und liess sagen: sei deiner Zeit bereit, morgen führe ich mein Heer, komme zum Bache Šél'e, führe auch du dein Heer dorthin, komme gen Đait, wir werden uns so

^{*}) Diese Stelle ist mir dunkel.

návaúke ez sérei túe wén'a. Xaléf aḡaí ḡabér eršau'úte Av-
 dúl'ah aḡaíri vā ke: eskéri me ḡadraú, ēnkaí ez améfa Deíštede
 t̄jzi wárze eskéri ḡoé b̄ígí, bye aúkaí Šél'e ver, mā kauḡé b̄ikí.
 Ēn'oe kauḡé T̄irkán̄ nú, ēn'oe kauḡé aširānu, t̄j bye ḡóeri vyén'e.
 Avdúl'ah aḡaí ḡabér eršau'úte dauán̄ vā ke: ṡau mev̄indi, meíšte 5
 aúkaí Šél'e vérde kauḡé mau, Ner̄biḡánu. Dauán̄ ḡabér eršau'úte
 Avdúl'ah aḡaíri vā ke: mév̄inde, ṡikás máli Ner̄ibi éstu b̄ide mā,
 mā peínai dauáni Ner̄ibi vešnén'i. Avdúl'ah aḡaí ḡabér eršau'úte
 dauáni vā ke: métersi, séri m̄jri, mā šimári. Dauán̄ vā ke: mā
 ém̄soe név̄indén'i, ma vardén'i, ma suén'i aúkaí Šél'e ver, kauḡé 10
 kén'i, mév̄inde, t̄jzi bye. Sebáh Avdúl'ah aḡá wer̄íšt be espár,
 eskéri ḡoé top kerd, vā ke eskéri ḡóera: ḡḡíl, mév̄indi, mā šyéri

lange schlagen, bis du mich oder ich dich getödtet habe. Xaléf
 Agha sandte einen Boten zu Avdúl'ah Agha und liess sagen: mein
 Heer ist bereit, sobald ich nach Dait komme breche du auch auf,
 führe dein Heer (und) komme zum Bache Šél'e, wir wollen uns
 schlagen. Dies wird kein Kampf zwischen Türken, sondern eine
 Stammesfehde sein, sieh zu, dass du kommst.

Avdúl'ah Agha sandte Botschaft zu den Dorfbewohnern und
 liess sagen: dass Keiner säume, morgen haben wir einen Kampf
 bei dem Bache Šél'e mit denen von Ner̄ib. Die Dorfbewohner
 sandten einen Boten zu Avdúl'ah Agha und liessen sagen: säume
 nicht, alles Eigenthum, welches es nur giebt in Ner̄ib, überlasse
 du uns, wir wollen die Dörfer in Ner̄ib niederbrennen. Avdúl'ah
 Agha sandte einen Boten zu den Dorfbewohnern und liess sagen:
 fürchtet nicht, die Köpfe (gehören) mir, das Eigenthum (gehört) euch.
 Die Dorfbewohner sagten: diese Nacht werden wir nicht säumen,
 werden aufbrechen, werden zum Bache Šél'e kommen und uns
 schlagen. säume nicht, komme auch du. Am Morgen sass Avdúl'ah
 Agha auf, versammelte seine Schaar und sagte zu ihr: Söhne, zögert
 nicht, wir gehen zum Kampf, fürchtet euch nicht, derer von Ner̄ib

kauyé, métersi, Nérbíđi táni, kauyé aširánu, sére mǐri, mál šj-
mári.

Dúmilbazi dai púroe, Avdúl'ah ayá kaut eskéri ver, šē aúkai
Šél'e ver, eskéri Xaléf ayá námaú, erš kerd, vā ke eskéri xóera:
5 sére mǐri, mál šjmári, dau'án véšni. Eskére Avdúl'ah ayá šē
dēwi Xaléf ayá, geraúti šeš dēwi, véšnai, ayá, ameí keíye,
Avdúl'ah ayá dā mál eskéri xoé.

Yau ášme mend. Xaléf ayá hábere eršau'úte Avdúl'ah ayári
vā ke: túe éhende eskéri me kišt, túe šeš dau'e me vešnai, tá'alan
10 kéri, wáxte xóede hádré be, ez én'a gelánke yén'a, qandaúke
dēwi túe me dī ez vešnén'a, tá'alan kén'a hēta yau šēwe, toa-
đúhi néverdána, hémine sére bǐrmén'a. Avdúl'ah ayá háber er-
šau'úte Xaléf ayári vā ke: đai xóede rehát vǐnde, éke én'a ge-
lánke ez ameía túera yāu kergā kóere néverdānu. Xaléf ayá

sind wenige, es ist eine Stammesfehde, die Köpfe (gehören) mir, die
Beute (gehört) euch.

Man schlug die Trommel (und) Avdúl'ah Agha führte sein Heer
zum Bache Šél'e; Xaléf Agha's Heer war (aber) nicht gekommen;
(da) befahl er sich in Bewegung zu setzen und sagte zu seiner Sc̄aar:
die Köpfe (gehören) mir, die Beute (gehört) euch, sengt die Dörfer.
Avdúl'ah Agha's Heer ging auf die Dörfer Xaléf Agha's, nahm
sechs Dörfer, brannte sie nieder, zog sich zurück und kehrte heim.
Avdúl'ah Agha überliess die Beute seinem Heere.

Es verging ein Monat. Xaléf Agha sandte einen Boten zu Av-
dúl'ah Agha und liess sagen: du hast Einige aus meinem Heere ge-
tödtet, du hast sechs meiner Dörfer niedergebrannt (und) geplün-
dert, sei deiner Zeit bereit, dieses Mal komme ich, auf welche dei-
ner Dörfer ich auch nur stosse, ich brenne sie nieder und plündere
sie bis in die Nacht hinein, verschone kein Kind, reisse Allen die
Köpfe ab. Avdúl'ah Agha sandte einen Boten zu Xaléf Agha und
liess sagen: bleibe nur wo du bist, wenn ich dieses Mal komme,
verschone ich bei dir kein blindes Huhn. Xaléf Agha sandte einen

ħabér eršau'úte Avdúl'ah aġaíri vā ke: te bye ħóeri, vién'e. Avdúl'ah aġá weríšt be espár, dúmilbázi dā púroe, eskéri ħóe amé pyesér. Avdúl'ah aġá vā ke eskéri ħóera: toadúħi mā ħa šuén'i kauġé, métersi, ěn'a gelánke tǵwi méverdi, hémine bĭksi, sére mĭri mal sĭmári. Eskéri vā ke Avdúl'ah aġaíra: péki, eféndim, 5 Aláh dāni túe saġ bedú, hetáke peínai mā némeru, túeri ĩi tǵnu. Avdúl'ah aġaí vā ke: áferem oġíl.

Avdúl'ah aġaí dúmilbázi dai púroe, eskéri ħóe erš kerd, šē diári Mél'ekāni, auúná ke eskéri Xaléf aġaí tábure bestá. Avdúl'ah aġaí eskéri ħóe erš kerd vā ke: séri mĭri mal šĭmári, métersi, 10 šyĕri bĭksi hémine. Eskéri Avdúl'ah aġaí šē eskéri Xaléf aġaí wéta amé bĭ Taúridye, kauġé kerd, eskéri Xaléf aġaí remá, eskéri Adúl'ah aġaí peíra kaut, bána déwi pyéru tá'alan kerdí, šuaneí Nerbidán pyéru kíšti, pési dĭne pyéru árd.

Boten zu Avdúl'ah Agha und liess sagen: sieh zu, dass du kommst. Avdúl'ah Agha sass auf, liess die Trommel schlagen, zog sein Heer zusammen. Er sagte zu demselben: wir gehen uns mit Kindern schlagen, fürchtet euch nicht, dieses Mal schonet Niemand, tödtet Alle, die Köpfe (gehören) mir, die Beute (gehört) euch. Das Heer sagte dem Avdúl'ah Agha: wohl Gebieter, möge Gott deine Seele bewahren! so lange wir nicht sterben, hast du nichts zu fürchten (ist dir nichts). Avdúl'ah Agha sagte: danke, Kinder!

Avdúl'ah Agha liess die Trommel rühren, befahl seinem Heere vorzuschreiten, zog in's Gebiet von Mél'ekān und sah, dass Xaléf Agha's Heer die Patronen zusammentrug. Avdúl'ah Agha liess sein Heer vorschreiten und sagte: die Köpfe (gehören) mir, die Beute (gehört) euch, geht und tödtet Alle. Das Heer Avdúl'ah Agha's ging gegen Xaléf Agha's Heer, kam bis Taúridye und schlug sich; Xaléf Agha's Heer floh, das von Avdúl'ah Agha verfolgte es, plünderte sämtliche Häuser in den Dörfern, tödtete alle Hirten von Neríb (und) führte alle Heerden weg.

Mend vist rōđ, Xaléf aǵaí šē kaut kei Qótwesān, Haidér aǵára vā: ez kaúta beḥti túe, Avdúl'ah aǵaí Kélán éskéri me pyéru kišt, déwi me pyéru vešnaí, tá'alan kérđi. Haidér aǵá vā ke Xaléf aǵaíra: te méra vāni se, ez néšyén'a Sivándānde kauǵé biké-
 5 ra, Sivándi peínai mā hémīne kišén'i. Xaléf aǵaí vā ke: ez kaúta beḥti túe, bye me bére kei Avdúl'ah aǵaí, mā pya wéši ke, tǵkáske keífi túe wazén'u ez māl dána túe. Haidér aǵá weríst be espár, kaut Xaléf aǵaí ver, ámeí šī Siván, kaúti kei Avdúl'ah aǵaí. Haidér aǵá hírye gelánke šē launá Avdúl'ah aǵá língeru vā ke:
 10 te aǵaí én'a gelánke bǵđi riđai me Xaléf aǵaí. Avdúl'ah aǵá vā ke Xaidér aǵára: éK'e te námeíni me Xaléf aǵaíra yau zirót véra nedáni, ez ka peínai dauáni Néríbi véšna, hémīne tá'alan ka, tǵm-ke te ámeí me Xaléf aǵá kerd bǵšī túe. Haidér aǵaí launá Avdúl'a aǵá séreru šē Xaléf aǵá ard, launá Avdúl'ah aǵá língeru,

Es verstrichen zwanzig Tage, da zog Xaléf Agha gen Qótwesān zu Haidér Agha und sagte ihm: ich begeben mich unter deinen Schutz, Avdúl'ah Agha Kélán hat mein ganzes Heer getödtet, hat alle meine Dörfer niedergebrannt (und) geplündert. Haidér Agha sagte zu Xaléf Agha: was sagst du mir? ich gehe nicht mit denen von Siván mich schlagen, sie tödten uns Alle. Xaléf Agha sagte: ich begab mich unter deinen Schutz, komme mit mir in's Haus Avdúl'ah Agha's, versöhne uns, was du nur begehren magst an Gütern, will ich dir geben. Haidér Agha sass auf, nahm Xaléf Agha mit, kam nach Siván und ging in's Haus des Avdúl'ah Agha. Drei Mal küsste er dem Avdúl'ah Agha die Füße (und) sagte: Agha, verschone um meinerwegen den Xaléf Agha. Avdúl'ah Agha antwortete dem Haidér Agha: wärest du nicht gekommen, hätte ich dem Xaléf Agha nicht einen Buben zurückgegeben, ich hätte seine Dörfer niedergebrannt, alle geplündert, (doch) da du gekommen bist, schenke ich dir den Xaléf Agha. Haidér Agha küsste den Avdúl'ah Agha auf den Kopf, ging (und) brachte den Xaléf Agha herein; dieser küsste dem Avdúl'ah Agha die Füße, Avdúl'ah Agha küsste ihm

Avdúl'ah αγά launá Xaléf αγά déstru, pya be wéši, xalaf dai pyéra. Xaidér αγά weríšt, xatır waišt Avdúl'ah αγáira, Xaléf αγά geraút, ši keıye. Térek ná.

5.

Kauγé Néríb u Hyéni.

Véri đóan yau merdúm Néribra weríšt šē Đauzra ageıra, s amé zımeı Hyéni. Yau merdúm Hyéneyıđ zıméde xóeri đit kerđini. Ęn'oe merdúmu Nérbíđ amé Ęn'oe merdúmi Hyéneyıđra vā ke: tı tı bén'i etía đit kén'i. Merdúmi Hyéneyıđi vā ke: ez γızmkári Mél'a Haseını Muγaráya, etía đit kén'a. Mėrdúmi Nėrbıđ vā ke: Mél'a Haseını Muγará xóera đıšmėni mėnu, wéxti pıriki mıde 10 yau γızmkári pıriki min kıštu, ez eıroe ĥeıfi túera gén'u. Merdúmi Hyéneyıđi vā ke: ez γızmkára, derdi túe ébe me dermán nébén'u. Merdúmi Nėrbıđi vā ke: ez túe kişén'a. Merdúmi Hyéneyıđi šē tıeki

die Hand, darauf versöhnten sie sich (und) tauschten gegen einander Chalate aus. Haidér Agha sass auf, verabschiedete sich von Avdúl'ah Agha, nahm den Xaléf Agba mit (und) zog nach Hause. Es war keine Fehde mehr.

Fehde zwischen Néríb und Hyéni.

Einst brach ein Mann von Néríb auf (und) ging nach Đauz; er kam aufs Gebiet von Hyéni. Ein Mann von Hyéni pflügte sein Land. Jener von Néríb ging auf den von Hyéni zu (und) sagte: was (warum) pflügest du hier? Der von Hyéni sagte: ich bin ein Knecht des Mėl'a Haseını Muγará (und) pflüge hier. Der von Nėrbı sagte: Mėl'a Haseını Muγará ist mein Feind: zur Zeit meines Grossvaters hat er einen Knecht desselben getódtet, ich will mich heute an dir rächen. Der von Hyéni sagte: ich bin ein Knecht, deinem Kummer wird dadurch nicht abgeholfen (durch mich wird deinem Schmerz kein Heilmittel). Der Mann von Nėrbı sagte: ich

χoé geraúti tírsi χoé kerd, χō dest šimšyēri χoé weránd, šē merdúmi Nerbídi ser. Merdúmi Nerbídi wída wázda, šē tēki merdúmi Hyēniđi terá geraút, pei séri merdúmi Hyēniđi terá kerd kišt, đade ver da, šē Néríb Xaléf ađai het, yéra vā ke: me yau merdúmu⁵ Hyēneyíđ kišt. Xaléf ađai ye merdúmra vā ke: merdúmu Hyēneyíđu tu kištu, merdúmi qámyu. Ye merdúm Xaléf ađaira vā ke: γizmkári Məl'a Haseini Muđeraú. Xaléf ađá vā ke: muqaíte χoé bi, šimá merdúmi šári kišti, šar yén'u, máli šimá bén'u, šimá kišén'u. Ye merdúmi vā ke Xaléf ađaira: ađá, habére bērsaúe¹⁰ Néríbu kiđ, Deištei Hēnzi wa muqaíte χoé bi, wa mále χoé bye, wayér úekeri, qam róđu ke habére Hyēnera amei wa tau tehetia néširu mā kauyé bikéri. Xaléf ađai habére eršau'úte Néríbu kiđ Weśmán ađađri vā ke: habére bērsaú Deište Hēnzi Mehmét ađađri. Weśmán ađa habér eršau'úte Deištei Hēnzi Mehmét ađađri vā ke:

tödt dich. Der Mann von Hyēni ging, um seine Pistolen zu nehmen, steckte sie in den Gürtel, nahm ein Schwert in die Hand (und) ging auf den von Néríb los. Dieser sprang sogleich auf, ging (und) riss dem Andern die Waffen aus, tödtete ihn, warf (seinen Leichnam) bei Seite, ging nach Néríb zu Xaléf Agha (und) sagte dem: ich habe einen Menschen von Hyēni getödtet. Xaléf Agha sagte zu jenem Manne: der von Hyēni, den du getödtet hast, was ist das für ein Mensch? Jener sagte dem Xaléf Agha: es ist ein Knecht des Məl'a Hasein Muđará. Xaléf Agha sagte: sei auf deiner Hut, du hast einen fremden Menschen getödtet, ein Fremder wird in dein Haus kommen, wird dich tödten. Jener sagte dem Xaléf Agha: sende einen Boten nach Klein-Néríb (und) Deištei Hēnzi, dass sie auf ihrer Hut sein mögen, dass sie ihre Habe nicht ohne Schutz lassen; (denn) welchen Tag die Nachricht nach Hyēni kommt, werden wir uns schlagen. Xaléf Agha sandte einen Boten nach Klein-Néríb und liess dem Weśmán Agha sagen: sende die Nachricht nach Deište Hēnzi dem Mehméd Agha. Weśmán Agha sandte nach Deište Hēnzi und liess dem Mehmét Agha sagen: mache dich

téra réki xoe bjkéri, Hyēneyfdí máde kauyé kén'i, bárut bigéri, hadržé kéri, qām rōduke Hyēnera habére amēiye mā kauyé kén'i.

Meħmēt ayaí habér eršau'úte Wesmán ayaíri vā ke: Xaléf ayaíra vādi: mā hā hadreí, qām rōduke habéro Hyēnera amēiye, kauyé mā kauyaú. 5

Ke ašmi mend, Dáqma bégí Hyēni habére eršau'úte Neribu pil Xaléf ayaíri: túe tiri én'oe merdúmi me kištu, wáxte xóede hadržé be, rōdi pāndíne kauyé me kauyaú. Xaléf ayaí habéra xóe eršau'úte Hyēne Dáqma bégiri vā ke: rōdi pāndíne, né mešte bye, mā kauyé bjkéri. 10

Dáqma bégí zeref Hyēnide deláli veín dā: nétau yarfb šáh-restān bjnge'i, pyéru tau bye silá mégiri, ez Dáqma bégí vā ke: qámek vyén'a bye silá sérei dei dána púroe Dáqma bégí vā ke: Neribra Haléf ayaíra habére amēia: mešte kauyaú, tau keiyede désti tua gén'a tau mévindi, mešte kauyaú.

auf, die von Hyēni werden uns bekämpfen, nimm Pulver, halte dich bereit, sobald die Nachricht nach Hyēni kommt werden wir uns schlagen.

Meħmēt Agha schickte einen Boten zu Wesmán Agha und liess ihm sagen: sage dem Xaléf Agha: wir sind bereit, sobald die Nachricht nach Hyēni kommt, werden wir uns schlagen.

Nachdem ein Monat verstrichen war, sandte Dáqma Baeg von Hyēni einen Boten zu Xaléf Agha nach Gross-Nerib (und liess sagen): warum hast du jenen meinen Menschen getödtet, sei deiner Zeit bereit, in fünf Tagen, wenn nicht morgen, schlagen wir uns.

Dáqma Baeg liess in Hyēni durch einen Herold ausrufen: dass kein Fremder in die Stadt gelassen werde, dass ohne Erlaubniss keine Zusammenkunft stattfinde; ich, Dáqma Baeg, habe gesagt: wen ich ohne Erlaubniss sehe, dem lasse ich den Kopf abschlagen. Dáqma Baeg sagte: nach Hyēni ist zu Xaléf Agha die Botschaft gelangt, dass morgen der Kampf ist, es möge (also) in keinem Hause, wer nur einen Koüppel in die Hand nehmen kann, zurück bleiben, denn morgen findet der Kampf Statt.

Dáqma beg habére eršau'úte Nérib Xaléf aǵaíri vā ke: eskéri me hadraú, mešste mā yén'i pei rézān. Xaléf aǵá habér eršau'úte Dáqma bégiri Hyéne vā ke: émšoe muqašte xōe be, ez émšoe šahrestān vešnén'a.

Dáqma bégi eskéri xōe hēme top kerd, eskér pyéru kerand pei kunáǵi Temír bégi, bārút, qirqışún dā eskéri xōe, espār vidí, peíye pyéru eršau'út pei kútān, espār pyéru éršau'út pei rézān. Šefák béstia bīrōšt habér eršau'úte Nérib Xaléf aǵaíri vā ke: tērés, émšoe hēta sobā ez ne rā kaúta, sózi túe seńén'u, sozu te bye kauǵé xōeri vyén'e, eskéri me hadraú.

Xaléf aǵá weríšt be espār, dúmilbāzi dā pūroe, kaut eskéri xōe ver vā ke eskéri xōera: métersi, ye Tírki, ye nešyén'i kauǵé bīkí, mā đān mīrdi aširāni, métersi, ez ha šimá ver, keske ez mérda šimá hém'a šyéri kauǵé. Eskéri Xaléf aǵaí vā ke, péki,

Dáqma Baeg sandte einen Boten nach Nérib zu Xaléf Agha und liess sagen: meine Schaar ist bereit, morgen ziehen wir durch die Weingärten. Xaléf Agha sandte einen Boten zu Dáqma Baeg nach Hyéni und liess sagen: sei auf deiner Hut, ich brenne diese Nacht die Stadt hieder.

Dáqma Baeg rief sein ganzes Heer zusammen, versammelte es vor dem Hause des Temír Baeg, vertheilte unter dasselbe Pulver und Blei, sass auf und sandte das Fussvolk über die Wiesen, die Reiterei durch die Weingärten. Mit dem Anbruch der Morgenröthe, als es zu tagen anling, sandte er einen Boten nach Nérib zu Xaléf Agha und liess ihm sagen: Verdammter, diese Nacht habe ich bis zum Morgen nicht geschlafen, was ist deine Rede gewesen? du sagtest, du würdest zum Kampfe kommen — mein Heer ist bereit.

Xaléf Agha sass auf, liess die Trommel rühren, führte sein Heer weg und sagte zu demselben: fürchtet euch nicht, Jene sind Türken, verstehen nicht sich zu schlagen, wir sind tapfere Stammessöhne, fürchtet euch nicht, ich bin mit euch, wenn ich auch sterbe, so gehet dennoch in den Kampf. Das Heer Xaléf Agha's

αγά, hētake mā nēmīri mā néverdāni te; šyēri kauγé. Xaléf αγά
 vā ke: áferem, αγálerem. Xaléf αγά kaut eskéri χόε ver, ši ve-
 đíai diári H'yēni, aúnaí ke: eskéri Dáqma bēgi pyéru hā rúniste,
 espár kai kén'u, qámuk byu peíye, qámuk nā wén'u, qámuk gō-
 véndi kén'u. Xaléf αγά vein dā Dáqma bēgi, vā ke: mǐgai'e 5
 wáxte χόede hadré be, ez amēa. Dáqma beg weríšt be espár,
 vénga eskéri χόe dā vā ke: keíye hārēbya yén'i, eskéri Xaléf
 αγáí amé, wárzi, šyēri mētjīrisi. Xaléf αγáí eskéri χόera vā ke:
 tēwi eskéri Dáqma bēgi véra médi, hémīne bǐkší. Eskéri Xaléf
 αγáí vā ke Xaléf αγáira: ízmi mā bǐdé, te siēr biké. Xaléf αγáí 10
 vā ke: erš! Eskéri Xaléf αγáí kerd: wáke wáke. Hyéris u tēhér
 tén'i eskéri Dáqma bēgira kíšti, eskéri Dáqma bēgi remā. Es-
 kéri Xaléf αγáí kaúta djme bérdi, kérdi zereí šahrestān, yau ma-
 hālaí H'yēni vešnaí, sérei Xalíl efēndi terá kerd, árd, dā Xaléf
 αγáira. Dáqma bēgi vā ke: emán eféndim, ez kauγé nekén'a, 15

sagte: gut, Agha, so lange wir nicht sterben, verlassen wir dich
 nicht, gehen in den Kampf. Xaléf Agha sagte: gut, meine Aeltes-
 ten! Xaléf Agha führte sein Heer davon; sie gingen, zogen in's
 Gebiet von H'yēni, und sahen, dass das Heer Dáqma Baeg's sämt-
 lich sich gelagert hatte: ein Theil galoppirte herum, ein Theil war
 abgestiegen, ein Theil war mit Essen beschäftigt, ein Theil mit Tan-
 zen. Xaléf Agha rief dem Dáqma Baeg zu:, sei deiner Zeit
 bereit, ich bin gekommen. Dáqma Baeg sass auf und schrie seinem
 Heere zu: begehbt euch auf eure Plätze. Xaléf Agha's Heer ist ge-
 kommen, brechet auf, begehbt euch in die Festung. Xaléf Agha sagte
 seinem Heere: lasset Keinen von Dáqma Baeg's Heer entkommen,
 tödtet Alle. Das Heer Xaléf Agha's sagte zu ihm: lass uns nur ge-
 wahren und du sollst sehen. Xaléf Agha kommandirte: Marsch!
 Sein Heer schrie: wáke, wáke. Vier und dreissig Mann aus Dáqma
 Baeg's Heer wurden getödtet (und) dasselbe floh. Xaléf Agha's
 Heer verfolgte es, drang in die Stadt, brannte einen Mañál nieder,
 schlug den Kopf des Xalíl efēndi ab, brachte (gab) ihn dem Xaléf

eskéri me t́ínu. Xaléf aḡaí ḡabér eṛsau'úte Dáqma bégiri vā ke: šahrestānda bye teḡér, ez yén'a šahrestān vešnén'a. Dáqma bégí wíḡa yau koéle eṛsau'út Xaléf aḡaíri vā ke: emán eféndim, taúdi mā t́ínu, néšyén'a kauḡé bjká, te ḿide t́itaú kauḡé kén'i? ez te
 8 néiya. Xaléf aḡaí vā ke: bye eskéri ez dána túe, šúe bye ḿide kauḡé djké, ḡéta hírye róḡi kauḡé me kauḡaú, ez eskéri túera we šahrestáni túera t́éwi neverdána, ḡémine kjšén'a, túe kjšén'a, déniai túe ez ána.

Dáqma bégí ḡabére eṛsau'úte Xaléf aḡaíri vā ke: des róḡi
 10 maulét bjdé me. Xaléf aḡá vā ke: há'idi, wa túeri v́ist róḡ maulét, wíḡara pei bye, mā kauḡé bjkí, éke te nḡeri ez šahrestān pyéru vešnén'a, sérei túe wén'a. Dáqma bégí ḡabére eṛsau'úte Xaléf aḡaíri vā ke: ḡéta v́ist róḡ kauḡé me t́ínu, wíḡara pei ez

Agha. Dáqma Baeg sagte: Verzeihung, mein Herr! ich werde nicht (mehr) schlagen, mir fehlt es an Truppen. Xaléf Agha sandte einen Boten dem Dáqma Baeg und liess (ihm) sagen: verlasse die Stadt, ich komme die Stadt verbrennen. Dáqma Baeg sandte sogleich einen Pelz dem Xaléf Agha und liess sagen: Verzeihung (Gnade), mein Herr, ich habe Niemand, kann mich nicht schlagen, warum willst du dich mit mir schlagen? ich gehe nicht gegen dich. Xaléf Agha sagte: ohne Heer will ich dich besiegen, komme mit mir kämpfen, in drei Tagen werden wir uns schlagen, ich werde Niemanden weder aus deinem Heere, noch aus deiner Stadt verschonen, werde Alle, werde dich tödten (und) dein Weib wegführen.

Dáqma Baeg sandte einen Boten zu Xaléf Agha und liess sagen: gieb mir zehn Tage Frist. Xaléf Agha sagte: es sei dir eine Frist von zwanzig Tagen (gegeben), (dann) komme aber gleich, wir werden uns schlagen, wenn du nicht kommst, brenne ich (deine) ganze Stadt nieder, lasse dir den Kopf abschlagen. Dáqma Baeg sandte einen Boten zu Xaléf Agha und liess sagen: zwanzig Tage lang wird zwischen uns kein Kampf stattfinden, dann werde ich dir so-

túeri habére eršauwén'a. Xaléf aγá vā ke: péki, eféndim, hađđi túeri ízmu; vīst rōđ maulét dā Dáqma bégira.

Dáqma beg šē, eskér tóple kerd, hēta vīst rōđ teher henzári eskér tóple kerd. Vīst u yau rōd bi temámi, Dáqma bēgi habér eršau'úte Nerib Xaléf aγáiri vā ke: eskéri me temámu, meīšte ez yén'a kauγó, kauγó me kauγáú. Xaléf aγáí habére eršau'úte Dáqma bégiri vā ke: wárte xoéde hadré be, ez meīšte šefáqde yén'a dúzi H'émyera, te eskéri xóe bígé, bye pei rezán metírisi, mā kauγó bjkí, ná te sérei me wén'i, ná ez sérei tūe wén'a. Dáqma bēgi habér eršau'úte Xaléf aγáiri vā ke: mévīnde, šánde yén'i, sebáh bye. Xaléf aγá habér eršau'úte Dáqma bégiri vā ke: 10 én a hále ez amá. Dáqma bēgi habér eršau'úte Xaléf aγáiri vā ké: wárze, bye, ez tūmáni tūe veđén'a.

Xaléf aγá werīšt, dumilbáze dai pūroe. Eskéri Xaléf aγá

gleich Botschaft senden. Xaléf Agha liess sagen: gut, mein Herr, es sei dir gestattet; er gab dem Dáqma Baeg zwanzig Tage Frist.

Xaléf Agha ging Truppen zu sammeln, in zwanzig Tagen hatte er vier Tausend zusammengebracht. Am ein und zwanzigsten Tage war er fertig (und) sandte zu Dáqma Baeg einen Boten und liess sagen: mein Heer ist fertig, morgen komme ich zum Kampf, wir werden uns schlagen. Xaléf Agha sandte einen Boten zu Dáqma Baeg und liess sagen: sei deiner Zeit bereit, morgen mit der Morgenröthe komme ich aufs haemyerische Feld, führe du dein Heer hin, komme durch die Weingärten zur Festung, wir werden uns schlagen, bis du mir den Kopf abschlägst oder ich dir den Kopf abschlage. Dáqma Baeg sandte einen Boten zu Xaléf Agha und liess sagen: zögere nicht, mit dem Anbruch des Morgens komme. Xaléf Agha sandte einen Boten zu Dáqma Baeg und liess sagen: dieses Mal komme ich. Dáqma Baeg sandte einen Boten zu Xaléf Agha und liess (ihm) sagen: mache dich auf, komme, ich werde dir die Augen ausstechen.

Xaléf Agha sass auf und liess die Trommeln rühren. Nachdem

pyéru amé pyesér, Xaléf aḡá vā ke eskéri ḡóera: baṭni, aḡalér, mā šuén'i kauḡé, métersi, eskéri Dáqma bégi závu, hém'a pyéru Tírki, néšén'i máde kauḡé biki, mā pyéru ḡān mirdi kírdani, -myérdei aširáni, métersi, mā ḡa šuén'i, hétake sérei me newén'u, 5 šjma teiwiri ti tínu. Eskéri Xaléf aḡái vā ke: mā ḡa šuén'i, héta némiri túeri ti tínu. Xaléf aḡá vā ke: aferém aḡálerim.

Xaléf aḡá werišt, kaut eskéri ḡóe ver, ši vedjai diári Hyēni, auṅai ke eskéri Dáqma bégi pyéru tábure bésta pei rezánde. Eskéri Dáqma bégi tehér henzári, eskéri Xaléf aḡái di henzári. 10 Eskéri Xaléf aḡá vā ke Xaléf aḡáira: emán, eféndim, ízmi mā bide, mā šyēri kauḡé. Xaléf aḡá vā ke: erš! beirakdár kaut eskéri Dáqma bégi, kaúti temyá, di sá'ati kauḡé kerd, peñide Dáqma bégi emán wašt, vā ke Xaléf aḡáira: ez néšyén'a kauḡé bika túede.

sein ganzes Heer zusammen gekommen war, sagte er zu demselben: hört, Aelteste. wir gehen in den Kampf, fürchtet euch nicht, Dáqma Baeg's Heer ist zahlreich, es sind aber Alles Türken, wissen nicht sich mit uns zu schlagen, wir sind alle tapfere Kurdenseelen, Stammesleute, fürchtet euch nicht, wir gehen vorwärts; so lange ich nicht erschlagen werde, habt ihr nichts zu fürchten (wird Keinem von euch Etwas sein). Das Heer Xaléf Agha's sagte: wir gehen vorwärts, so lange wir nicht sterben, hast du nichts zu fürchten. Xaléf Agha sagte: ich danke, meine Aeltesten.

Xaléf Agha brach auf, führte sein Heer davon, ging, zog in's Gebiet von Hyēni (und) sah, dass das Heer Dáqma Baegs viele Patronen bei den Weingärten zusammengetragen hatte. Das Heer Dáqma Baeg's (zählte) vier Tausend, das Xaléf Agha's zwei Tausend. Xaléf Agha's Heer sagte zu ihm: Verzeihung mein Herr, erlaube uns in den Kampf zu gehen. Xaléf Agha kommandirte: Marsch! trug das Banner gegen das Heer Dáqma Baegs, stiess (mit demselben) zusammen, kämpfte zwei Stunden, worauf Dáqma Baeg um Gnade bat und dem Xaléf Agha sagte: ich kann mit dir nicht kämpfen.

Xaléf ayaí eskéri xóe keránd, amé Neríbu, auñai ke: eskéri xóede šeíšti ten tñú, ħabér eršau'úte Dáqma bégiri vā ke: šeíšti ten eskéri méra tñú. Dáqma bégi ħabér eršau'úte Xaléf ayaíri vā ke: eskéri túe-šeíšti ten tñú, eskéri me sau heíšte ten tñú, pyéru kišyaí, bye meítani xóe bére, meítani me wádere taúde 5 me tñú. Xaléf ayaí merdúm eršau'úti vā ke: šyēri meítani mā biári. Merdúm ši, meíti árdi, rōníšt.

Dáqma bégi ħabér eršau'ute ayaíni Zíríki, vā ke: byēri ménu Xaléf ayaí dau pyéru byēri, mā pyā wéši ki. Ayaí Zíríki we-rišti, améí Hyēne, Dáqma beg geraúti, améí Neríb kei Xaléf ayaí. 10 Dáqma beg šē, launá Xaléf ayaí língeru, Xaléf ayaí launá Dáqma bégi déstru. Xaléf ayaí dī sei myéšna dai Dáqma bégiri. Dáqma beg yau rez dā Xaléf ayaíra, pyā bi wéši, terek nā.

Xaléf Agha zog sein Heer zurück, kam nach Neríb (und) sah, dass aus seinem Heere sechzig Mann geschieden waren; er schickte einen Boten zu Dáqma Baeg und liess sagen: sechzig Mann fehlen in meinem Heere. Dáqma Baeg sandte einen Boten zu Xaléf Agha und liess sagen: in deinem Heere fehlen sechzig Mann, in meinem Heere (aber) hundert und achtzig Mann, sie sind alle getódtet, komm (und) nimm deine Todten, ich habe Niemand, um die meinigen zu bestatten. Xaléf Agha sandte einen Menschen, dem er sagte: geh, um unsere Leichen zu bringen. Der Mann ging, brachte die Leichen (und blieb).

Dáqma Baeg sandte einen Boten zu den Aeltesten des Stammes Zíríki und liess ihnen sagen: kommt mich mit Xaléf Agha auszusöhnen. Die Aeltesten von Zíríki machten sich auf, kamen nach Hyēni, nahmen den Dáqma Baeg und kamen nach Neríb in's Haus Xaléf Agha's. Dáqma Baeg ging, küsste dem Xaléf Agha die Füsse, dieser küsste ihm die Hand. Xaléf Agha gab zweihundert Schaafe dem Dáqma Baeg. Dáqma Baeg gab einen Weingarten dem Xaléf Agha; darauf waren sie ausgesöhnt, es war keine Fehde (mehr).

6.

Zemáne verie yau mǝrdau dǝniai xóe bǝ, yau keǝnau yau laǝ terá bǝ. Dǝniai mǝrd, peǝnǝde myérde šǝ yaúna dǝni árde. Dǝ séri venért, yau keǝna áya dǝnira bǝfe. Ēn'a dǝnie bǝe dǝsmén'i laǝek u keǝneka veryén'e.

6 Keǝneke šuén'a gǝlikánde; keǝnek róǝeki yérei gǝlikána yén'a, ek beraǝ xóe tǝnú persén'a dǝniai baúki xóe, vána ke: beraǝ me tau? Dǝneke keǝnekra vána ke: beraǝ túe šyu kei hálane xóe.

Keǝnek aya šu rá kuén'a, háu vyenén'a, ek beraǝ xóe kištu, eǝštu zeindán. Sebáh wardén'a, baúki xóra vána: bau, me ém-
10 šoe yau háu dǝ, ek'e dǝniai túe beraǝ me kištu, eǝštu zeindán. Baúki keǝneke xóra va ke: heir bu, sǝn'ie beraǝ túe kišén'u?

Sage vom Vogel gǝ'ǝn.

Es lebte einst ein Mann mit seiner Frau, welche eine Tochter und einen Sohn hatten. Die Frau starb, worauf der Mann eine andere Frau nahm. Zwei Jahre verstrichen bis diese Frau einer Tochter genas. Diese Frau war dem Sohne und der Tochter von der ersten Frau feindlich gesinnt.

Die Tochter ging nach den Kühen zu sehen; eines Tages kam sie des Abends von den Kühen (und) als sie ihren Bruder nicht sah fragte sie ihre Stiefmutter (die Frau ihres Vaters): wo ist mein Bruder? Die Frau sagte dem Mädchen: dein Bruder ist zu seinen Oheimen gegangen.

Jenes Mädchen begab sich zur Ruhe; im Schlafe sah sie, dass ihr Bruder erschlagen und in eine Grube geworfen sei. Des Morgens stand sie auf und sagte zu ihrem Vater: Vater, mir träumte diese Nacht, dass deine Frau meinen Bruder erschlagen, in eine Grube geworfen. Der Vater sagte seiner Tochter: sei sorglos, warum

Keínek vā ke: bau, me haúni xóede dī, beraí me kíštu, eíštu zeindán, ez ha warzén'a, šuén'a gōlekánde, yérei yén'a keíye, ék'e beraí me amaú, ez zána wéšu, heírke beraí me námaú ez hén'i túeri gōlekánde néšuén'a, ez etía névendén'a.

Baúki keíneke xóera vā ke: eírue tj šúe gōlikánde, ez ge-
rén'a, ék'e me beraí túe dī, bizáne ke: ek déniai me šimáde
sáye ná, heírke me beraí túe nédi, né ez vendén'a, né tj vjnde.

Keínek weríšt ši, gōleki xóe ver dai, ši golekánde. Baúki keíneke amé, geíra beraí keíneke, éki kíštu, eíštu zeindán, dōrde zjbíl wél'e kérda láđeki ser. Baúki keínek améi keíye, déniai 10 xóera vā ke: túe qaúwi láđi me kíštu, wai đei bi šewi haúni xóe-de dī be, ek beraí xóe kíštu, améi, bermáye, méra vā ke: bau, beraí me kíštu, eíštu zeindán. Me vā ke: keínaim, heír bu, mé-

sollte sie deinen Bruder tödten? Das Mädchen sagte: Vater, im Traume sah ich, dass mein Bruder getödtet, in eine Grube geworfen sei; ich will mich jetzt aufmachen, nach den Kühen (sehen) gehen, am Abend komme ich nach Hause; wenn mein Bruder kommt, werde ich wissen, dass er gesund; so lange (aber) mein Bruder nicht kommt, gehe ich nicht mehr nach den Kühen sehen, ich bleibe (dann) nicht (mehr) hier.

Der Vater sagte zu seiner Tochter: du gehe heute nach den Kühen (sehen), ich werde mich aufmachen, um deinen Bruder zu suchen, (und) wisse: da meine Frau euch nicht gut ist, so bleibe weder ich, noch bleibst du hier, bis dass ich deinen Bruder gefunden habe.

Die Tochter erhob sich, ging, trieb ihre Kühe aus, ging die Kühe weiden. Der Vater der Tochter ging, fand den Bruder der Tochter getödtet, in eine Grube geworfen und mit einem Steine bedeckt. Der Vater kam nach Hause (und) sagte zu seiner Frau: weshalb hast du meinen Sohn getödtet? seine Schwester hat während der Nacht im Traume gesehen, dass ihr Bruder getödtet sei, sie kam, weinte und sagte mir: mein Bruder ist getödtet, in eine Grube geworfen. Ich sagte: meine Tochter, sei ruhig, fürchte nichts, dein Bruder ist wohl. Die Tochter sagte mir: heute will ich noch nach

terse, beraí túe wéšu. Keínek méra vā ke: ez hā eírue šuén'a gōlikānde, yérei yén'a keíye, ek beraí me amáú, ez zána wéšu, ek námaú, ez névendána etía.

Đéni vā myērde xóera: wérze téra šúe, te písi, te vátíši kei-
s neke, te améi mǐ ser, tǐ méra vāni ke: qaúwi túe láđi kíštu, ez
títtau láđeki kíšen'a.

Myērdek hērs be, šē léše láđeki zeindána véte árdi đéni het,
vā ke đénira, keínai kōpéki, la qámi kíštu ę'oe láđek? Zuáni
đeíneki qáfelya, đéni tersáye, hén'i náútarai veǵg bǐkeru.

10 Baúki láđeki šid, berd mezél, wedért, amé keíye, sérei đé-
niai xóe terá kerd, bérde, eíšte zeindán. Wai láđeki gōlikána
améi keíye. Ek beraí xóe tǐnú, đéniai baúki xóe tǐna, ši, laúki
xóera vā: bau, đéniai túe tǐya? Baúki keínekra vā: ez nézána
séra šaí, beraí túe mérdu. Keínek bērmáye, améi, ši aúki ver,

den Kühen (sehen) gehen, am Abend komme ich nach Hause, wenn
mein Bruder kommt werde ich wissen, dass er gesund ist, kommt
er nicht, so bleibe ich nicht mehr hier.

Die Frau sagte zu ihrem Manne: packe dich, geh, du Abscheu-
licher, hörst (auf die Reden) deiner Tochter, du kommst zu mir,
du sagst mir: warum hast du meinen Sohn getödtet — weshalb
werde ich (denn) deinen Sohn tödten?

Der Mann wurde zornig, ging (und) zog den Leichnam des
Sohnes aus der Grube, trug ihn zur Frau und sagte ihr: du Hun-
deweib, von wem ist dieser Knabe ermordet? Der Frau Zunge war
gelähmt, sie zitterte, konnte keinen Laut hervorbringen.

Der Vater wusch den Sohn, trug ihn in ein Grab, bestattete
ihn, kam nach Hause, schlug seiner Frau den Kopf ab, trug sie
weg und warf sie in die Grube. Des Knaben Schwester kam nach
Hause. Als sie ihren Bruder nicht sah, die Frau des Vaters nicht
sah, ging sie und sagte zu ihrem Vater: Vater, wo ist deine Frau?
Der Vater sagte zur Tochter: ich weiss nicht, wo sie hingegangen
ist, dein Bruder ist gestorben. Die Tochter weinte, ging, ging zu

desmát gerant, di rekáti nemád kerd, vā ke: ya rábi, t̄i me yau gō'ine kéri. Aúða b̄i yau gō'ine, feráye, ši.

7.

Daiki b̄i t̄i nébi, yau Aláh bē, yau arewānt̄i bē. Āriš teħ-naíni. Rōđ yéke béri arí qáfelnā šē keíye, šaú'e keíye rā kaut, sebáh werišt, amé aréye, auńaíke árdi mesáh̄idi t̄j̄ni; áya šaú'e s nēwete pa'úte, auńaí ke myáne šaú'e yau lú'e améi zére, šie me-sáhe, árdi wérđi. Ārewānt̄i werišt, yau t̄úa geraúte, dai lú'eru; erzia lú'e tepíšte, lú'e bermaí. Lú'e vā ke arewānt̄ira: te me verá de, ez túeri keínai pašáde M̄isri wazén'a. Ārewānt̄i vā ke: ez yau merđumu arewānt̄ia, t̄i méri t̄itaú keínai pašáde 10 M̄isri wazén'i? Lú'e vā ke: t̄i me mékše, ez túeri wazén'a, éke me úéwaište keínai pašáde M̄isri, t̄i me verá de. Ārewānt̄i

einem Bache, nahm eine Waschung vor, betete zwei Mal und sagte: o Herr, mache mich zu einem Uhu. Sie wurde sogleich ein Uhu, flog und zog davon.

Mährchen von dem Müller und Fuchs.

Es gab irgendwo einen Müller. Die Mühle arbeitete. Eines Tages hielt er den Mühlstein an, ging in's Haus, schief die Nacht im Hause, stand des Morgens auf, kam in die Mühle und sah, dass im Kasten kein Mehl ist; in dieser (d. i. der nächsten) Nacht stellte er sich auf die Wache, (und) sah, wie um Mitternacht ein Fuchs herein kam, zum Kasten ging (und) das Mehl herausnahm. Der Müller erhob sich, ergriff einen Stock und gab (damit) dem Fuchs; als er den Fuchs gepackt hatte, winselte dieser. Der Fuchs sagte zum Müller: lass mich los, ich werde für dich die Tochter des Pascha von Aegypten freien. Der Müller sagte: ich bin ein Müllersmann, wie wirst du für mich die Tochter des Pascha von Aegypten freien? Der Fuchs sagte: tödte mich nicht, ich werde für dich freien, (tödte mich) wenn ich die Tochter des Pascha von Aegypten

vā ke: t̄j m̄eri suánd buáne. Lú'e arewánt̄ri suánd wend, arewánt̄i lú'e verá dai.

Lú'e werište, šie M̄isr, š̄i pašai M̄isr h̄et, t̄emene kerd. Pašai M̄isri vā ke lú'era: d̄erdi tu t̄yu, m̄iri vāde. Lú'e vā ke: eféndim: f̄zmi me b̄jé, éz túeri vāda. Pašai M̄isri f̄zmi lú'e da. Lú'e vā ke: eféndim, veiw̄e t̄emteqú pašai amé, keínai t̄úe wazén'u x̄óeri, [yau tu'éрге varai, lasér amé pañđ sei espári t̄emteqú pašai be, pyéru la séri b̄erd, ez túeri đ̄ine pyéru la séri b̄erdi, me yau k̄ere tep̄išt̄ p̄a venérta, ez auháya yau dest amé gn̄a me línge, me én'oe dest tep̄išt̄ aúkera veđiáya tebér, t̄emtequ pašá érz'e x̄óe me w̄iđa ver daú, ez améia.] Pašai M̄isri vā ke: espár wa wén'isi, wa túede bȳeri, m̄iri t̄emteqú pašai byári, én'oe đ̄a wež̄fru, me namei t̄emteqú pašai nešna'útu. Lú'e vā ke: eféndim, yau q̄ati kinđán b̄jé me, ez b̄en'a t̄emtaqú pašari, wa perá ġu; h̄át'a đ̄i r̄ōdi esk̄eri x̄óe mévede selám leyef, h̄ét'a t̄emtaqú pašá bȳeru t̄ia, ez túeri habére ana.

dir nicht freie; lass mich los. Der Müller sagte: schwöre mir. Der Fuchs schwor dem Müller (und) dieser liess den Fuchs los.

Der Fuchs machte sich auf, ging nach Aegypten, ging zum Pascha von Aegypten (und) stattete seinen Gruss ab. Der Pascha von Aegypten sagte zum Fuchse: sage mir, was dein Begehren ist. Der Fuchs sprach: mein Herr, erlaube mir zu dir zu sprechen. Der Pascha von Aegypten gewährte (es) ihm. Der Fuchs sprach: mein Herr, Temteqú-Paşá kam, er freit um deine Tochter . . . *) Der Pascha von Aegypten sagte. geh ihm mit Reitern entgegen, möge er mit dir kommen, führe mir den Temteqú - Paşá zu, dort, an einem Orte ist ein Vizir, ich kenne nicht den Namen eines Temteqú-Paşa. Der Fuchs sagte: mein Herr. gieb mir einen Anzug, ich werde ihn dem Temtequ-Paşá bringen, er wird ihn anlegen; vor zwei Tagen lasse dein Heer nicht ausrücken um ihn zu bewillkommen; bis Temteqú - Paşá hier ankommt, werde ich dich benachrichtigen.

*) Der Sinn und die Bedeutung der in Klammern eingeschlossenen Worte ist mir nicht klar, daher lasse ich solche unübersetzt.

Pašai Mısri yau qáti kindán da lúe. Lúe kindi geraúti, ageraf, ši arewánti het. Lúe arewántira va ke: me túeri kainai pašáde Mısri wafšte, wárze, šúe hem'am, xóe bişú, temíz ke, bye, én'oe qáti kindán perá ge, ma syéri pašáde Mısri het.

Arewánti weríst, şe hem'am, xóe temíz kerd, sére xóe taişt, 5
rie xóe taişt; amé, kindi geraúti perá, lúe kaúte ver, ši kenári
Mısri. Wiða rónísti, lúe šie, habére dai pašai Mısri. Paşá va
ke: temtaqu pašá amé, yau fintóye rınd bidé, ez ben'a temtaqu
paşari wá wén'íşu, eskéri váde: selám leyef. Paşai Mısri yau
fintóye dai lúe, hírye qabási lúede rai kérđi. Temtaqu pašá amef 10
Mısr, eskéri pašai Mısri veđau: selám leyef. Arewánti nézanu
selám bedú. Eskéri qámek vá: én'oe délu, én'oe délu; qámek vá:
én'oe pašá nu, qámek vá: én'oe arewántiyu. Lúe ageraf đigeraf,
eskérira va ke: gérmu, aqıl temtaqu pašai sérede tını. Temtaqu

Der Pascha von Aegypten gab einen Anzug dem Fuchs. Dieser nahm die Kleider, zog davon und ging zum Müller. Er sprach zu ihm: ich habe für dich die Tochter des Pascha von Aegypten gefreit, mache dich auf, geh in's Bad, wasche dich, reinige dich, komme, lege diesen Anzug an, wir gehen zum Pascha von Aegypten.

Der Müller erhob sich, ging in's Bad, reinigte sich, rasirte sich Kopf (und) Bart, kam, legte die Kleider an, der Fuchs führte ihn davon, (und) sie kamen an die Gränze von Aegypten. Hier machten sie Halt; der Fuchs ging und benachrichtigte den Pascha von Aegypten. Es sagte diesem: Temtequ-Paşá ist gekommen, gib einen schönen Wagen, ich will dem Temtequ-Paşá entgegen gehen, das Heer möge ihn bewillkommen. Der Pascha von Aegypten gab einen Wagen dem Fuchse, drei Kawassen gingen vor dem Fuchse her. Temtequ - Paşá kam nach Aegypten, das Heer des Pascha schrie: selám alefqum. Der Müller wusste nicht den Gruss zu erwidern. Mancher aus dem Heere sagte: das ist ein Trunkener, das ist ein Trunkener, Mancher sagte: das ist kein Pascha, Mancher sagte: das ist ein Müller. Der Fuchs ging auf und ab und sagte zu

pasá berd kunáγi pašai Mjsri, fintóera amei war, lúe désti ye te-
 píšt, berd kunáγ u sérye, vā ke pašai Mjsrira: yau ášme aqíl
 nínu ěn'ei sére. Pasai Mjsri vā ke: béri wadé dai d̄ei rá ki, we
 ráku. Lúe berd wadé temtaqú pašá, d̄a rá kerd. Temtaqú pašá
 5 tersá; lúe vā ke: terés, méterse, šúe te rá ku. Ārewānti vā ke
 lúera: pašai Mjsri nekaí yén'u, sérei me terá kén'u. Lúe vā ke:
 méterse, ez néverdána, aqíli vinde, pašai Mjsri nekaí amé zére,
 wárze, lau língeru. Temtaqú pasá vā ke lúera: nekaí pašai Mjśri
 yén'u, m̄i kišén'u. Lúe vā ke: wárze, ez túeri aúke kén'a mesí-
 10 ne, šúe, desmát bigí, bye zére, nemád̄ biké. Ārewānti vā ke
 lúera: m̄jri aúke byāre, ez šuen'a desmát. Lúe werišt šie, aúke
 árde, dai arewānti; arewānti werišt, ši desmát, ši pei sára, des-

den Soldaten: es ist warm, Temtequ-Pasá ist ohnmächtig (in sei-
 nem Kopfe ist kein Verstand, kein Bewusstsein). Temtequ - Pasá
 wurde in den Palast des Pascha von Aegypten gebracht, stieg aus dem
 Wagen, der Fuchs griff nach seiner Hand, führte ihn in den Pa-
 last und das Serail (?) und sagte zum Pascha von Aegypten: einen
 Monat (lang) ist in diesem Kopfe kein Verstand (Bewusstsein). Der
 Pascha von Aegypten sagte: führe ihn in's Schlafzimmer, lege ihn aufs
 Lager, dass er ruhe. Der Fuchs führte Temtequ-Pasá in's Zimmer,
 legte ihn auf's Lager. Temtequ-Pasá zitterte, der Fuchs sagte: Ver-
 dammter, fürchte dich nicht, geh dich niederlegen. Der Müller sagte
 zum Fuchs: der Pascha von Aegypten wird hierher kommen, mir
 den Kopf abschlagen. Der Fuchs sagte: fürchte dich nicht, ich ver-
 lasse dich nicht, sei vernünftig, wenn der Pascha von Aegypten in's
 Zimmer jetzt kommt, so stehe auf und küsse ihm die Füße. Temtaqú-
 Pasá sagte zum Fuchse: wenn der Pascha von Aegypten jetzt her-
 ein kommt, tödtet er mich. Der Fuchs sagte: stehe auf, ich werde
 dir Wasser in der Schale bringen, geh, nimm eine Waschung vor,
 komm herein (und) bete. Der Müller sagte: bringe mir Wasser, ich
 werde zur Waschung gehen. Der Fuchs erhob sich, ging, brachte
 Wasser, gab (es) dem Müller; dieser erhob sich, ging zur Waschung,

mát bigeru, nézāna rayér qāndaú. Lúe pa'út, arewānti náume,
 lúe ši geraí, arewānti dī, gnau éru, mérdu. Lúe améí, pašáí Míjs-
 rira vā ke: temtaqú pašá šu desmát, nézāna se byu, gnau éru,
 mérdu. Pašáí Míjsri vā ke: šyēri biári. Ši, ard, šit, wedért.

ging durch den Palast, kannte (aber) den Weg nicht (wusste nicht
 welcher der Weg ist). Der Fuchs wartete, der Müller kam nicht,
 der Fuchs ging (ihn) suchen, fand den Müller auf die Erde gefallen
 (und) todt. Der Fuchs ging und sagte zum Pascha von Aegypten:
 Temtaqú-Páša ging zur Waschung, ich weiss nicht, wo er war, er
 ist zur Erde gefallen, gestorben. Der Pascha von Aegypten sagte:
 geh, bringe (ihn). Er (d. i. der Fuchs) ging, brachte, wusch und
 bestattete (ihn).

II.

GLOSSAR FÜR DAS IDIOM

Z A Z Á.

A.

- ainé, (türk. آینه), Spiegel.
 aúrka, Wasser, Quelle, Bach.
 Vgl. Krm. av.
 aúka dévi, Bier.
 aúđara, sogleich, 50.1.
 àunén'a, (ich) sehe.
 auńá, auńá, sah, 50.1; 51.8;
 64.8.
 auńaí, sahen, 49.6.
 baúni, sieh, schau zu, seht,
 63.9; 78.1.
 aunaúnke, Schakal.
 Aĥmed, Personennamen.
 áqil, Verstand.
 Vgl. Krm. áqil.
 akén'a, (ich) öffne; s. kén'a.
 akérd, akérd, öffnete, 51.8;
 65.10.
 akérdau, ist offen.
 ageíra, ágeraí, ging, war im Ge-
 hen begriffen, 71.5.
 ágeraí digeraí, ging hin und
 her, 85.13.
- ayá, (türk. ağa), Agha.
 pl. ayán, 62.3, ayalerán, 79.8.
 āndén'a, (ich) ziehe heraus.
 ānd, zog heraus.
 áya, jener, e, es, 64.13.
 Adár, Monatsname; s. Abth. S. xv.
 adír, Feuer.
 Vgl. Krm. ayír.
 ána, dieser, e, es; s. ěn'a.
 ána, (ich) bringe, 84.16.
 ánu, (er) bringe, 51.9.
 Vgl. Krm. áni.
 aširán, vom Stamme (Tribus), zum
 Stamme gehörig; s. aširét.
 aširet, (arab. عشيرة), Stamm, Tri-
 bus.
 ášma, ášme, Monat, Mond; s.
 Abth. I, S. xv, xxv, Anm.
 12.
 asán be, ruhe aus, erhole dich,
 51.1-2.
 Vgl.opers: آسا بیدن, اسان.

- asén'a, (ich) sehe.
 asén'i, (sie) sehen, 49.6.
 ásm̄ye, Himmel.
 Vgl. Krm. azm̄án; cf. Pott Et.
 F. I, 194.
- azád kén'a, (ich) befreie.
 Vgl. Krm. azád kir.
- ar, Mehl.
 GLD: ar.
- ar̄ewant̄í, Müller, 83.3 sq.
- ar̄íš, Mühle, 83.3.
- argós̄, Hase.
 Vgl. Krm. kerósk, Kergú.
- ard, Erde.
 Vgl. Krm. ard.
- ard, brachte.
 árdu, (dass du) brachtest, 52.8.
 ár̄di, brachten, 56.8; 65.7.
 biári, bíári, werden bringen,
 62.8; 79.7; 84.12.
- arbézy, Blutigel.
- Áli, Personennamen.
- Aláh, Gott.
- alúšk, Wange.
- altún, (türk. التون), Gold.
 altunin, golden.
- abéra, (ich) lasse fallen.
 abér̄d, liess fallen.
- amá, (ich) komme.
 amé, amé, kommt, 50.6; 53.3;
 55.6.
 améí, du kommst, 52.14.
 améí zére, kommen herein.
 améí pyesér, kommen zusammen,
 62.3; cf. 69.2-3.
 ez améíya, ich komme, 50.2-3.
 ez améía, ich komme, 67.2.
 améíye, kommt, 73.2.
 améía, ist gekommen, 73.14.
 amaú, ist gekommen, kommt,
 81.3.
 námaú, ist nicht gekommen,
 kommt nicht, 81.3; 68.4.
 ék'e te námeíni, hättest du
 nicht hergeführt (?), 70.11.
 náume, kommt nicht, 87.1.
- amáneta, Schützling; s. emáneta.
- amnáni, im Sommer.
 Vgl. Krm. havín.
- Avdul'ah, Personennamen.
- awé, dieser, e, es; 50.4.
 auch aú'e.

E.

- eñtiár, Greis.
- éhende, einige, 68.9.
- ék'e, wenn.
 Vgl. Krm. ek.
- eñkaí, sobald, 67.2.
- eñgelé, Oberarm.
- eñgimyé, Honig.
 Vgl. Krm. hingív.
- eñgíšt, Finger.
 Vgl. alth: angusta; hzv: 𐎠𐎡𐎢𐎣,

párs: سپهری دسبم , upers: انگشت.	estór, Pferd.
S. Pott Zählmethode, 283.	éstu, ist.
eṅgíšti língán, Fusszehe.	esnau kén'a, bade mich.
eṅgíštēre, Ring am Finger.	ez, ich.
eṅgúr, Weintraube.	ērd = ārd.
Vgl. lr. bei Rich: engheer,	erdíši, Bart.
upers: انگور.	ēre'u, spät.
eṭía, hier.	ers kerd, kommandirte: marsch!
eṭíra, hierher, von hier.	eršau'úte, schickte.
én'a = ána.	eršauwén'a, (ich) schicke.
én'oe = én'a.	Vgl. oss: apbéryn.
én'ie, plur.	ērmé, Schulter.
eṣtár, Stern.	ém'a, Vaterschwester.
Vgl. Krm. istērik, histēr, hu-	emér, (arab. عمر), Leben.
stēr, stērik.	émšoe, diese Nacht.
	Vgl. Krm. íšev.

E.

eíšte, warf, 58.3; 82.11.	ēšt = eíšte.
eizími, Holz.	éštēre, Horn; s. Krm. stúru.
Vgl. Krm. hezjng.	espár.
eíroe, heute.	weríšt be espár, stieg zu Pferde,
Vgl. Krm. Iró.	67.11.
eíru = eíroe.	eféndim, (türk. افندیم), mein Herr.
eil, eflek, Kind.	evára, Abend.
egít, (türk. بیگت), Held, 56.14.	

I.

iṅgíšt = eṅgíšt.	ístēre = éstēre.
------------------	------------------

O.

oyír, (türk. اوغر, لوغر), Glück, 54.14.

U.

umúd, Hoffnung.
Vgl. Krm. ívi.

úða, nieder.
úða ruén'a, fällt nieder, 55.2.

H.

ħa in, hier; 64.8; 66.8.
Haidér, Personennamen.
ħá'idi, 76.10.
ħau, Schlaf.
Vgl. Krm. ħāv.
ħaúna, sogleich.
ħaul, Lohn (?).
mári yau ħaúle bikéru, wird
uns einen Lohn geben, 49.8.
mári yau ħaúle kén'u, giebt
uns einen Lohn, 50.12.
ħak, Ei.
Vgl. Krm. ħēk.
ħátia, hier.
ħadrá, hadré, bereit, fertig.
ħadraú, ist fertig.
ħadré kérdu, bereite, 52.7.
ħál, (arab. حال), Zustand.
én'a ħále, dieses Mal, 77.12.
ħál, Onkel von mütterlicher Seite.
Vocat. ħálō, 63.7.
ħála, Tante von mütterlicher Seite.
ħabér, (arab. خبر), Nachricht, Bot-
schaft.
ħabér eršau'úte, benachrichtigte,
62.12-13.

ħet, *Postposition*: zu, bei, 50.4;
62.15.
Vgl. JC: hadá (Opp. XVII, 411;
s. Bnf. Gl. s. v.)
ħetaké, bis.
ħenek, Kinn.
ħétia = ħátia.
Hēnzi, s. Deištei Hēnzi.
ħēš, Bär.
Vgl. Krm. ħirt.
ħer, Esel.
Vgl. Krm. ker.
ħerém, Harem.
ħém'am, Bad.
ħendér, Dolch.
Vgl. Krm. ħantér.
ħērs, böse.
Vgl. Krm. ħirs.
ħišín, dick? 4.34.
Hōrsíg, Ortsname, 65.9.
Husefni, Personennamen, 65.11.
Hyēni, Ortsname; s. Krm. Gl.
Hyēneyídi, Hyēnídi, von
Hyēni.
hyērs = ħērs.

H.

haut, sieben.	heißt, acht.
hautaf, siebzig.	heißtai, achtzig.
hautayín, siebzigste.	heißtayín, achtzigste.
hautés, siebzehn.	heißtés, achtzehn.
hautésín, siebzehnte.	heißtesín, achtzehnte.
hautín, siebente.	heißtín, achte.
hak = hæk.	henzár, tausend.
halyén, Nest.	herá, breit.
Vgl. Krm. hēlín.	hérgu = hērgu.
hēngi, Biene.	hírís, dreissig.
Vgl. Krm. hingív, Honig.	hiríne, dritte.
hérgu, Jeder.	híroe, altea.
hérgu kes, ein Jeder, welcher.	Vgl. Krm. hiró.
hélye, ein wenig.	hírýe, drei.
héma, aber.	hírýés, dreizehn.
héme, hēminé, alle.	hírýésín, dreizehnte.
hewá, Luft, Wind.	hírýín, dritte; s. hiríne.
hewá yén'u, der Wind geht,	hyegá, Feld.
bläst.	hyedí, hyedíke, langsam.
Vgl. Krm. háva.	hyedí hyedí, bei Wenigem.

Q.

qaúvi, qaúwi, warum, 50.2, 3; 55.9; 81.11.	qandaúke, wo nur, an welchem Orte, 68.10.
qañz, Gans.	qáti kinđán, Kleideranzug, 84.14.
Vgl. Krm. qaz.	Qasím, Personennamen.
qāñdará, woher, 65.12.	qabás, baší, Anführer der Leib- wache.
qāñdaú, wohin, an welchem Ort, 87.1; s. qām.	qarjş, (türk. قارش), Eiomischen. mā qarjş nebén'i, wir werden

uns nicht einmischen, 62.9.	qáfelnā, geschlossen habend, 83.4.
qalāndīk = türk. قرغه, Rabe.	qırqışún, Blei, Kugel; vgl. türk.
qām, welcher, wer, 59.8.	قورشون.
pl. qámi.	qıle, Flamme, 4.37.
qámeċ, derjenige welcher, wer	qılm, kurz.
nur, 73.13.	qoát, kurz.
qámeċ — qámeċ, qámuk —	qund, ein Vogel von 1/2 Fuss
qámuk, wer — wer, 75.4;	Grösse. Sein Schrei hat üble
85.12-13.	Bedeutung bei den Kurden.
qáfelya, schloss sich, 82.9.	quzē = türk. بورسوق.

K.

kai kén'a, (ich) springe.	Karbegáni, n. pr. 61.7.
kauḡá, kauḡé, Kampf, Streit,	kaláni, Schwertscheide.
Schlacht.	káli kén'a, (ich) spreche.
Vgl. Krm. qauḡá, kauḡá.	kálma, kálme, Schwert, 64.11.
kaut, fiel, 64.10; s. rā kaúta.	kēkú, Kuckuk.
kaúta rayér, auf den Weg fal-	Vgl. Krm. kékō.
lend, d. h. sich auf den Weg	keríng, Kranich.
machend, 51.7.	Vgl. Krm. kolíng.
kaut ver, zog hin (zu Jeman-	kérge, Huhn.
dem), 55.5.	G: kurka gallina che cova; s.
kaúta ver, partic., 62 15, 64.4.5.	PZ. IV 26, 27.
kaul, (ar. قول), Rede, 57.9; 58.2.	kérgai mısri, Trutheune.
kahán, alt; cf. Krm. s. ead. v.	kebáb, Braten.
kaḡít, Brief; cf. Krm. s. v. kaḡíd.	ke, dass.
katır, (türk. قاتر, قطر), Maul-	kei, Haus, Wohnung.
thier.	Vgl. npers: كوی (s. Haug in
kār, Arbeit; cf. Krm. s. ead. v.	d. Zeitschr. d. d. m. G. VII.
kār kén'a, (ich) arbeite; s. kén'a.	323).
karakúš, (türk. قره قوش), Habicht.	keıye, in's Haus, nach Hause,
kárdi, Messer.	51.9; 53.9.
Vgl. Krm. kēr.	keıke, sobald als, 57.6.

keína, Tochter, Mädchen.

Vgl. altb: kaintn, *Jüngling, Jungfrau*, kainé *puella* (Brckh. Gl.); párs: وسيمرو (Sp. PGr. 49); cf. Kuhn in Webers Ind. Stud. I, 329; Bopp Vgl. Gr. N. A. I, 141; Höfers Zeitschrift I, 61, 133.

yau keínau yau lād, ein Mädchen und ein Knabe, 80.1.

keíneka, keíneke, *Diminutiv von keína*, 80.4, 5.

keif = Krm. keif.

kenár, Seite, Gegend.

Vgl. npers: کنار.

kén'a, (ich) mache.

kerd, machte.

biká, (ich) werde machen.

kauyé biká, werde kämpfen.

diť kerdíni, ackerte, 71.6-7.

díjdei bikéra, (damit) ich steble, 66.4-5.

kēnek = keína.

ki, (du) machst.

kíđ, klein.

kínga = Krm. kínga.

kírik, Hals.

kišén'a, (ich) tódte, 63.9-10.

kišén'i, (du) tódtest. 63.12.

kišt, tódte, getódtet.

kíšti, sind getódtet worden, 61.9; 64.13, 14.

kíšya, wurde getódtet, 64.13.

kišt, Seite des menschlichen Körpers, 57.5 11.

Kird, Kurde.

kirindēle, Frosch.

kírye, Sonntag.

kilér, (türk. كلر), Eidechse.

kift, Schulter.

koén'a, ruhe, schlafe; s. kaut.

koi, Berg.

Сн. 306: كوك برز koueké berz *une montagne haute*.

Vgl. JC: kauf (Opp. XVII, 381);

huzv: ڪوڀ; párs: ڪوب (Sp.

Hzv. Gr. §21 Anm. 5); npers:

ڪوڀ, ڪوب; afgh: ڪوه (D.); oss: ڪох, ڪоуѣ.

kotér, Taube.

Vgl. npers: ڪبونر, krm. kevúk.

kōr, blind.

kōr bešúq? (ein Säugethier).

korbelá, ein Vogel, = türk. قرغه.

kólíkei zínđi, Nasenlöcher.

kōpéki, abscheulich, 82.8.

kōmúr, (türk. ڪومر), Kohle.

ku, (er) macht, mache, 52.1.

kuén'a, (ich) klopfe.

kuséra, wohin.

kuť, Feld, Acker.

kūtjk, Hund.

Vgl. Krm. kútjk, kutí.

kurq, Fell, Pelz.

Vgl. Krm. kurq.

kuterán, Heerd.

K.

| kutelán = kuterán.

G.

gā, Stier.

Vgl. Krm. gā, gē.

gai búeri, brauner Stier.

gai súri, rother Stier.

gāz kén'a, beisse.

gámye, ein wenig.

geíra, ging, 56.7; s. gerén'a.

geraút, nahm, griff, s. gén'a.

Vgl. Krm. girt.

ez geraúta, ich bin ergriffen
worden, 56.10.

négeraút, nahm nicht, 61.9.

gerén'a, (ich) gehe.

đi giríai, gingen davon, 62.10.

gelánke, Mal.

én'a gelánke, dieses Mal.

gǰžik, Haar.

gil, Ast.

gíle = gǰžik.

gō'én, Blut; s. gō'in.

gó'eljk, gólek, Kalb; s. gā.

gōzéke, Knöchel.

gōšt, Fleisch.

Vgl. Krm. gōšt.

gólek, gólik = gó'elik.

gōlikán, Kälberweide.

gōvéndi, Tanz.

Vgl. Krm. gōvénd.

gurá, guré, Arbeit.

guraúké, eine Arbeit, ein Ge-
schäft.

te te guraúke váđi berai me
désra yén'u, welche Arbeit
du ansagst (befiehst), mein
Bruder wird sie leisten,
56.4-5.

gnén'a, (ich) falle.

gnén'u éru, fällt herab, fällt
auf die Erde, 57.7-8.

gnā, fiel.

gnā Áhmédi pei tǰmyiru, fiel
dem Achmed zwischen die
Augen, 64.11-12.

Ǧ.

gén'a, (ich) nehme, 66.13.

bǰgú (imp.), nimm.

bǰgá, (ich) werde nehmen.

bǰgí, (du) wirst nehmen, 66.14.

geraút, nahm.

ez heffe xóe déwira gén'a, ich
nehme Rache an dem Dev,
57.1.

gér̄m, warm.

Vgl. Krm. gér̄m, gér̄m.

X.

<p>χa'ín, (arab. خاين), Verräther. χa'íne kén'a, (ich) verrathe. Vgl. Krm. ka'ín. Xazirán, Monatsn.; s. Abth. I, S. xv.</p>	<p>χers = hers. χóe, sich. χoz, Schwein; s. PZ. IV, 20-21.</p>
--	--

Γ.

<p>γaríb, (ar. غريب), fremd. γalé, Waizen. Vgl. Krm. génim.</p>	<p>Γeíte, Ortsname, 63.1. γizm-kár = krm. γizm-kár, χizm- kár.</p>
---	--

T.

<p>τau, Jemand. τau τehemía, niemals. τaúde, nirgend. τéwi désti, keines Menschen Hand. τaurés, vierzig. τauresín, vierzigste. τáke, Schienbein. τankál, Fledermaus. τaré, Stirn. τarés, vierzéhnt. τāresín, vierzehnte. τaršéme, Mittwoch. Vgl. Krm. τaršembé. τaršú, Markt; s. Krm. taršú. τek = τek. τénd, wie viel. téne, Kinn; s. hénék.</p>	<p>Τelé = krm. Tírí. τehér, vier. τeherín, vierte. τek, Pistole. temτaquú, temτeqú pašá, 84 sq. τjmke, sobald, 70.12-13. τi, Speise, 54.10. τi, was. τián, (türk. جيان), Eidechse. τikareí, s. Krm. τēkír. šuma τi τikareí, was treibt ihr, was macht ihr? 50.6-7. τíde, Brust (weibliche). Vgl. P. Boetticher Arica, p. 72 (172). τínau, wie ist? 58.s. τinén'a, (ich) schneide, mähe. τína, schnitt, 49.9; 50.6.</p>
--	---

bijfna, (ich) werde schneiden.	bin ein Devbändiger, wie
bijfni, werden schneiden, 49.7.	57.2 übersetzt ist.]
tińú, ist nicht, 55.12-13.	ťiri, warum, 73.7.
Vgl. Krm. túne.	ťirtele, Heimchen.
ťiráńe, (ar. جراح), Chirurg.	ťim, Auge.
[ez ťiráńei déwya, ich bin der	ťō, ťū, Stab.
Chirurg des Dev, nicht: ich	ťoadúń, Säugling: s. ťiđe.
	ťū, s. ťō.

D.

ďa, Ort.	ďenazá, Leiche, 65.1.
Vgl. Krm. ďi, ďi.	ďenén'a,
ďáde ver dā, warf hin, warf	ez vjzďi ďenén'a, ich pfeife.
bei Seite, 72.3-4.	ďiei,
ďafki, an einem Orte, irgendwo.	mā hírye hémine berá'i ďiei,
ďan, Gerste.	wir alle drei sind Brüder,
Vgl. Krm. ďe.	50.10.
ďauz, Ortsname, 71.3.	ďit, Pflug, Pfluggespann.
ďań mírdi, Heldenseele.	Vgl. Krm. ďōt.
ďal, bitter.	ďit kén'e, (ich) pflüge.
Vgl. Krm. tal.	ďinazá, Leiche; s. ďenazá.
ďebáb, (ar. جواب), Antwort.	ďōan,
ďebábe kén'a, ďebábe dāna,	véri ďōan, einst, 71.3.
(ich) antworte, 50.6.	ďōr, Grube.

N.

ńavaúke, so lange bis, nicht frü-	ńenōst, schrieb nicht.
her als, 66.14; 67.1.	ńešén'a váďa, werde nicht spre-
ńébe, ńébe, nicht, 49.2; 61.9.	chen, 61.6.
ńe, nicht.	ńešnawén'a, (ich) höre nicht.
ńébi, waren nicht.	ńešna'útu, hörte nicht, 50.7.
ńédi, sah nicht, 55.6.	ńeríb, Ortsname.

Nerbíd, Appellativ von Neríb. | sein, 62.9.
 nébén'i, sind nicht, werden nicht | nú, ist nicht, 62.10.

Y.

<p>ya, sie (3. pers. sing.), 51.7. tíde yai (yei), ihre Brust, ihre Brüste, 1.4. myérde yai, ihr Mann. bauke ye, ihr Vater (leur père), 64.13-14. yau, ein, eine, ein. yaudés, eilf. yaudésín, eilfte. yaúna, der, die, das andere. yaundés = yaudés. yaúve, erste. ya rōdi, längst. yedég, Ring am Finger.</p>	<p>ye, s. ya. yei, s. ya. yén'a, (ich) komme, 66.13. Cf. Pott Et. F. I, 202. berá'i tūe déstra te gúre yén'u, welche Arbeit geht deinem Bruder von der Hand? 56.3. yéni, sein, seine, sein; ihr, ihre, ihr, 49.3. yéne, 64.3. yénera, 64.4. yére, yēri, Abend, 51.4. Cf. Bopp Vergl. Gr. NA. 38. yemís, Frucht.</p>
--	--

T.

<p>teir, (ar. طير), Vogel. terá kerd = trā kerd; s. trā kén'a. terá geraút, entriss, riss aus (der Hand). térek, Fehde. tebér, heraus, hinaus. šē tebér, ging hinaus. tízi, auch du; s. tu. Tjrk, Türke. tjrs, Schild (nicht Gürtel wie 72.1 übersetzt ist). tía, hier; s. etía.</p>	<p>tízi, Schein, Glanz. tilisím, (ar. طلسم), Talisman. top kerd, sammelte, versammelte. tóple kerd, versammelte. tóрге, Hagel. tu, du. tumáni, Hosen. tufing, Flinte; s. Krm. tuféng. túyera, dáre túyera, Maulbeerbaum. trā kén'a, reisse aus, schlage ab. trā ke (imp.), schlage ab. trā kerd, riss ab, schlug ab.</p>
--	--

D.

- dā**, gab; s. **dána**.
daíke, Mutter.
 Vgl. Krm. **dī**.
dau, Dorf.
 Vgl. npers: ده.
dauán, Dorfbewohner.
daúlbe, Trommel.
dańá, (türk. دخى), noch.
dāt, Onkel, Vatersbruder.
dána, (ich) gebe.
 Vgl. Krm. **dā**.
dār, Baum.
 Vgl. Krm. **dār**.
Déštei Hēnzi, Ortsname; 66 1-2;
 s. **deíšte**.
des, zehn.
desín, zehnte.
dest, Hand.
 S. Krm. **dest**.
derg, lang.
 Vgl. Krm. **deréž**.
derg kén'a, verlängere. mache
 lang.
derd, Schmerz.
 S. Krm. **derd**.
del, trunken.
devé, (ar. دوه), Kameel.
deyíne, geschieht.
dendán, Zahn.
 Vgl. Krm. **dedán**.
des = **des**.
des u heißt, achtzehn.
des u nau, neunzehn.
- desmát**, Waschung.
delál, Ausrufer, Herold, 72.11.
 S. Krm. **delál**.
dī, zwei.
dīšéme, Montag.
 Vgl. Krm. **dušembé**.
dīsmén, Feind.
dīzd, Dieb.
 Vgl. Krm. **dīz**.
dīzdei, verborgen, heimlich.
dīrná, zerriss, 51.11.
dī, sah.
día, gesehen.
ez dián, dián, ich habe gesehen.
diéne, diín, zweite.
dík, Hahn.
 S. Krm. **dík**.
dóe, Buttermilch.
doγán, (türk. طرغان).
dōđík, Flöte.
dost, Freund.
dōđú = **dudú**.
du, zwei.
duyés, zwölf.
duyesín, zwölfte.
dudú, ein Vogel, dessen Schrei:
dudú.
dumá, Höhle.
 S. Kuhns Zeitschrift, V, 225.
dumilbáz, Trommel.
dumilbázi dai púroe, schlug
 die Trommel.

D.

ďau, Dev.

Vgl. JC: daēva; altb: daēva (s. Brnf. Comm. s. I. Y. 8, 78; Brckh. Gl. s. v.); npers: دیو; krm. dīv. Cf. Spiegel Avesta, Uebers. I, 6, 10, Schleicher Lit. Gr. S. 87; Las-

sen Ind. Alterthumskunde I, 755.

ďéwi = ďau.

ďéka, Grossmutter.

ďes, Wand.

Đesmúni, Ortsname, 65.s.

Đesmúndi, Appellativ von Đesmúni.

N.

nā = nāñ.

naišta daišta, naišta yaišta, hier und dort.

nau, neun.

nauaí, neunzig.

nauayín, neunzigste.

nauwin, neunte.

nañé, (ar. ناحية), Landschaft, 61.7.

nakúr'e, Schnabel.

Vgl. Krm. nekúl'e.

nāñ, Brod; s. Krm. nāñ.

namé, Name.

Vgl. Krm. nāv.

navróđa, Mittag.

Vgl. Krm. nivró.

neuyés, neunzehn.

neñgó, Nagel.

Vgl. Krm. nanúk.

néwete pau'úte, wachte, hielt Wache; s. Krm. nóbeŕi.

nekaí, jetzt; s. énkai.

neyaí, bückten sich, 83.6.

nezdí, nah; s. Krm. nizík.

nemāđ, Gebet.

Vgl. Krm. neměž.

nemr, zart.

Vgl. Krm. nerm.

nįzdí = nezdí.

Nisán, Monatsname, s. Abth. I, S. xv.

nuđík, Faust.

nusén'a, (ich) schreibe.

nųšt, schrieb.

binusá, (ich) werde schreiben.

Š.

šau, Nacht.

Vgl. Krm. šev.

šau'e, Nachts, 62.6 sq.

šáua kšI (= šaue ke šI), vergangene Nacht.

šauševúke, ein Vogel dessen Schrei: vei, vei.

šahrestán, Stadt; vgl. npers:

شهرستان.

šánde, Abends.

šaneí mári, Regenwurm.

šári, fremd.

Šabán, Personennamen.

šeš, sechs.

šešín, sechste.

šéme, Sonnabend.

Vgl. Krm. šembé.

še, ging, 54.10; s. šuén'a.

šešti, sechszig.

šeistiyín, sechszigste.

šebáke, Gitterfenster (arab. شباك «fenestras reticulatae»), Gitterthür.

šimá, ibr.

šI, ši, gingen, 59.3; s. šuén'a.

šía, bin gegangen, 60.16.

šiés, sechzehn.

šiyesín, sechzehnte.

šit, wusch, 56.12.

Vgl. Krm. šušť.

šid, Milch.

šimšyēr, Schwert.

Vgl. Krm. šūr, šyūr.

šIV, Weinmoost.

S. Krm. šIV.

šué'n'a, (ich) gehe.

šúe (imp.), geh, 52.10.

te šué'n'i, du gehst; néšué'n'i, du gehst nicht 52.10.

šyé'ra, (ich) werde gehen; mā šyé'ri, wir werden gehen, 49.4; 55.4; 62.7.

šē, ging; šI, ši, gingen.

šyé'ri, geht (imp. 2. pl.), 55.8.

Vgl. JC: siyu (imparf. asiyava) = aller (Opp. XVII, 295);

párs: شيركس, 1. sing. praes;

شيركس, 3. sing. praes;

شيركس, imp.; شيركس, infin. (s.

Sp. PGr. § 72 Anm.); npers:

شدن.

šyer, Löwe.

Vgl. Krm. šIr, šyēr.

S.

sá'at, (ar. ساعة), Stunde.

dj sá'ati, zwei Stunden, 51.8.

saul, Schuh.

GLD: ssul; B. III, 135: صول soul.

- Vgl. Krm. söl.
 sa, was; s. sē.
 saγ, hart, fest (pers. سخت).
 sayér,
 dāre sayér, Apfelbaum, 60.1.
 sabún, (صابون), Seife.
 sabún kerd, seifte ein, machte
 Seife an, 56.12.
 se, 1) was.
 se, 2) hundert; s. seit, set.
 set = se, hundert.
 sēn'ie, warum, 52.7.
 séne, welcher, e, es, 59.16.
 ser, sére, Haupt, Kopf.
 séri yau koi, auf einem Berge,
 séri bāni, Hausdach, Hauste-
 rasse.
 ser (postpos.), gegen, zu.
 séra, Jahr.
 Vgl. altb: سالى (s. Brckh.
 Gl. s. v. çaredha); npers: سال;
 cf. Haug in d. Zeitschr. d.
 d. m. Ges. VII, 322.
 šéra kšfe, in vergangenem Jahre.
 séra paryín'e, in vergangenem
 Jahre.
 será, wohin, 57.1.
 sére, Kopf.
 serkalú, Pfeifenrohr.
- ser, wie.
 seidewán, Jäger.
 Vgl. Krm. se'idvár.
 seén'u, wie ist, 59.1; s. sēn'ie.
 sepf, weiss.
 S. Krm. sepf.
 sipyerdiš, Weissbart, Dorfältester,
 59.8 sq.; s. erdiš u. sepf.
 sıl, Mist.
 Vgl. KW. II, 329: sergu, Kuh-
 mistpyramiden.
 simér, Stroh; vgl. türk. صان.
 siá, schwarz.
 Vgl. altb: سیاه; npers: سیاه.
 siné, Brust.
 Vgl. Krm. siŋg.
 sinén'a, (ich) liebe.
 suánd, Schwur.
 Vgl. Krm. sōnd.
 suánd wén'a, (ich) schwöre;
 vgl. Krm. sōnd xoár.
 suánd wend, schwor.
 suánd buáne, schwöre (imp.)
 sūr, roth; s. sōr, sūr.
 surót, (ar. صورت), Gesicht.
 sūr, sūri = sūr.
 Syeraŋúr, Ortsname.
 syēšeme, Dienstag.
 Vgl. Krm. sēšembé.

Z.

- Zazá, Zazá.
 Zazáde, Appellativ von Zazá.
 zadúr, Weide (salix).
- zána, (ich) weiss.
 záf, záv, viel, sehr.
 závu, ist zahlreich, 78.2.

- zére, das Innere, innen, 57.6.
amé zére, kommt herein, 57.6.
dési xóe berd zereí šibáke,
(brachte) steckte seine Hand
hinter das Gitter, 64.8-9.
yau xandéri zereí šibákede
dī, sah einen Dolch hinter
dem Gitter, 64.9.
- zéréd, Schneehuhn;
zerd, gelb.
Vgl. Krm. zer.
zeindán, Gefängniss, Grube, 57.8;
80.9.
Vgl. npers: زندان.
zer, Herz.
Vgl. Krm. zer 2).
zemán, Zeit.
- Vgl. Krm. zemán 2).
zemáne verie, in früherer Zeit,
einst, vor Zeiten, 80.1.
zjnd, Nase.
zjmé, Erde, Feld.
Vgl. huzv: زمین (Sp. Hzv. Gr.
S. 45); npers: زمين.
zién, Sattel.
Vgl. Krm. zin.
zirót, Knabe, 70.11.
ziméli, Schnurrbart.
Vgl. Krm. simbél.
zozán, Sommerlager.
S. Krm. zozán.
zuán, Zunge, 57.8.
Vgl. Krm. zemán 1).

R.

- ra kén'a, (ich) mache Weg, d. i.
geleite.
ra kerdj, geleitete, 85.10.
rā kuén'a, lege mich nieder, ruhe,
schlafe.
rā kaúta, schlief.
rā ki, (imp.) lege dich nieder,
schlafe, 86.3.
wē rā ku, er möge ruhen, 86.4.
rašt, recht.
Vgl. Krm. rāst.
rayér, Weg.
Vgl. Krm. rē.
rab, (ar. رَب), Herr.
- ya rábi, o Herr, o Gott, 83.1.
ramaf, ramía, lief, floh.
Vgl. Krm. revia.
reḥ, Schenkel.
resané, Strick.
Vgl. Krm. weris.
rez, Weingarten, Weinberg.
Vgl. Krm. rézi trī.
rijnd, schön, gut; s. Krm. rijnd.
rijm, Speer, Lanze; s. Krm. rijm.
ri, Bart.
S. Krm. ri 2).
rō, Bach.
rōništ, setzte sich, 63.2; s. ruén'a.

Vgl. Krm. rūníšt.
 ruén'a, (ich) setze dich nieder.
 berúš, (imp.) sitz nieder.
 ruenén'a, ich stelle hin.

ruén'a, stellte hin; auch róna.
 ruén u téze, frische Butter (unge-
 salzene).
 ruén'u bye sōl, gesalzene Butter.

L.

lā = rō.
 lau, Lippe.
 Vgl. Krm. lēv.
 lau wén'u, bellt.
 kūtik lau wén'u, der Hund
 bellt.
 lauk, Gesang, Lied.
 S. Krm. lauk 2).
 lauk bánu, lauk vānu, ersingt.
 laqardí, Rede; v. Krm. s. ead. v.

lāḡ, Sohn, Knabe.
 Vgl. Krm. lau, lauk, lāv, lō.
 laž, Seele.
 lapík, Handschuh.
 Vgl. Krm. lapík.
 lešá, Leiche; s. Krm. leš.
 liṅg, Bein.
 Vgl. Krm. liṅg.
 lu, lyu, Fuchs, 83.6 sq.
 lyulí, Flöte.

P.

pa, zu.
 pai, Fuss.
 Vgl. npers: پای.
 pauén'a, (ich) warte.
 Vgl. npers: پایدن.
 ma pa'út, ich wartete.
 pa'út, wartete, 87.1.
 néwete pa'úte, hielt Wache,
 stand auf der Wache, 83.6.
 paudén'a, (ich koche).
 paúze, koche (imp.), 51.10.
 Vgl. Krm. pežánd.
 pāṅḡ, fünf.
 pāṅḡás, fünfzig.

pāṅḡasín, fünfzigste.
 pāṅḡés, fünfzehn.
 pāṅḡesín, fünfzehnte.
 pāṅḡín, fünfte.
 paṭ, Jacke.
 pašt, Schulter.
 pašná, Ferse.
 Vgl. altb: pashna (Sp. Avesta,
 Uebers. I, 152, Anm. 2);
 npers: پاشنه.
 péki, (türk. پك ابو), sehr gut,
 sehr wohl, 72.14.
 penír, Käse.
 Vgl. Krm. panír, penír.

pešéme, Donnerstag.

Vgl. Krm. pešembé.

pes, Vieh.

pepúng, Kuckuk.

Vgl. Krm. papúk, pepúng.

pei, mit, 64.12.

peíye, Fussvolk, 74.7; 75.4.

peínide, darauf, nachher, 63.9.

peíra, s. pya.

peíra kaut, folgte ihnen, verfolgte sie, 69.13.

per, Feder.

pesíng, Katze.

Vgl. Krm. pesík.

perén'a, (ich) fliege, springe.

perí'en, Hemd.

perø dána, gebe einen Schlag.

persén'a, (ich) frage.

pel, Flügel.

píj kén'a, blase.

Vgl. Krm. píj dekm.

pírd, Brücke.

Vgl. Krm. píj.

pí, Vater.

Vgl. npers: پدر.

písi, schlecht, abscheulich, 82.4.

pízé, Bauch.

píže šeník, Unterleib.

pír, alt.

S. Krm. píj.

pírik, Grossvater.

píriké, Spinne.

píru, viel.

Vgl. Krm. píj.

pílav, Pilav.

Vgl. npers: پلاو.

píli, ältester, gross.

Ist es mit altb: *پلاو* zu vergleichen? (cf. Bopp Vgl. Gr. NA. S. 76).

puzé, Weide.

purt, Pelz, 65.10.

púreš neyén'u, niest, 2.18.

púroe = péro.

dúmilbázi dai púroe, schlugen die Trommel, 68.3.

pya, der eine und der andere.

pya be wéši, xalaf dai pyéra, versöhnten sich, tauschten mit einander Ehrenkleider aus, 71.1.

pyéru méndi wádede, blieben mit einander im Hause, 65.2.

pyesér, zusammen.

amef pyesér, kamen zusammen, 62.3.

pyéru, 1) viel, = píru.

pyéru, 2) Dat. von pya; s. a. peíra.

B.

bau káli, Grossvater von mütterlicher Seite.

bauk, Vater.

Vgl. Krm. bav.

- bañni, sieh, 51.8; 63.9; s. auñén'a.
 bañ, Haus, Hütte.
 báni tíni, Augenlied.
 bazár, Markt, Markttag.
 bazín, Armband.
 S. Krm. bazín.
 bār kén'a, lasse los, lasse, 62.1.
 Vgl. Krm. ber dim.
 bárut, Schiesspulver, 73.1.
 baryék, dünn, 3.27.
 bališná, Kissen.
 ber'e, bringe (imp.); s. ard.
 berd, trug, 52.4, 5; 54.1; s. ard.
 bérđi, getragen; s. ard.
 béršau, schicke, 51.11; s. eršáu-wén'a.
 bers, berz, hoch.
 Vgl. npers: برز.
 ez kén'a berz, ich erhöhe.
 bermá, weinte, 55.10.
 bermén'a, (ich) weine.
 bermáye, 81.12.
 beirakdár, Standartenträger.
 bén'a, 1) (ich) bin.
 2) (ich) werde tragen, bringen;
 s. ána.
 ber šekit, drang vor, 64.4.
 ber bišikni, dringet vor, 64.2.
 berá, berár, Bruder; s. Krm. berá.
 bereiwi, Augenbrauen.
 bikéra, (ich) werde machen; s.
 kén'a.
 bikší, werden tödten; s. kišén'a.
 bigé, bigú, (imp.) nimm, 52.13;
 54.1; 57.4.
 biťine, (imp.) schneide, 50.13; s.
 tinén'a.
 bidé, (imp.) gib, 51.6-7.
 bidú = bidé, 52.1.
 bine, bini, auf, über, 54.10; 64.10.
 bišikni, s. ber šikit.
 bišt, hand, fesselte.
 Vgl. npers: بستن.
 qámi te bišti, wer hat dich ge-
 fesselt, 56.8.
 ez bišta, ich bin gefesselt wor-
 den, 56.10.
 biješa, bižyá, Ziege.
 Vgl. Krm. bijín.
 bižyék, Zickel.
 birná, schnitt, 52.2; 54.3.
 birnén'a, (ich) schneide.
 sére birne, schlachte, 52.8-9;
 54.3.
 bi, mit, 63.1.
 bi, waren, 49.1.
 biá, ist geworden, wurde geboren,
 2.12, bin gewesen, 61.1.
 biáru, bringe, 51.14; 54.1; s. ard.
 biári, bringet, 87.4.
 bíe, war, 64.12.
 bigéri, nehmet, 73.1.
 bilbíl, Nachtigal; s. Krm. bilbíl.
 búeri, braun.
 bum, eine Eulenart; s. Krm. büm.
 byáre, bringe, 86.11.

byëri = byäre, 79.s. 9.
bye, 1) ohne, 73.12.

2) geh (imp. von yén'a), 57.s;
67.11.

M.

mā, wir.
mahín, Stute; s. Krm. mehín.
maṅgá, Kuh; s. Krm. maṅgá.
manén'u, es ist gleich.
māsí, Fisch.
māst, saure Milch.
mār, Schlange; s. Krm. mār.
māra kērde xóeri, heirathete, 58.4.
Vgl. Krm. mēr.
māl, (ar. مال), Eigenthum, Haus.
meḥépine, zürne nicht, 63.3.
Vgl. Krm. ḥapánd.
meḥla, (arab. محل), Machal.
mékiri, machet nicht; s. kén'a.
šúma tau véngi xo mékiri, kei-
ner von Euch gebe einen
Laut von sich, 50.s.
mékše, tödte nicht, 83.11; s. ki-
šen'a.
mégiri, gehet nicht (imp.), 73.12;
s. gerén'a.
méterse, fürchte nicht, 63.4.
métersi, fürchtet nicht, 50.4.
mesín, Kupferschale, 86.9-10.
Vgl. npers: مسين.
merd, Mann; s. mērdúm.
Vgl. npers: مرد.
mérda, ich bin gestorben, 74.14.

mērdú, ist gestorben, 82.14.
S. merén'a.
mērdúm, mērdúqm, mērdúm =
mērd.
mébere, nimm nicht, 63.8; s. bén'a.
mévinde, säume nicht, 67.11; s.
vindén'a.
mévindi, säumet nicht, 64.1-2.
meáni šaúe, um Mitternacht.
meiyés, Fliege.
Vgl. Krm. mēš.
meit, Leichnam.
S. Krm. meit.
meište, morgen, 73.9.
meište yereí, morgen Abend.
meište sebáh, morgen früh.
meište nemáqira, morgen um
das Frühgebet.
meimún, Affe.
S. Krm. meimún.
mēđéwi ṭimán, Augenwimper.
mend, blieb.
méndi, blieben.
yau ášme mend, ein Monat ver-
strich, 68.s.
Vgl. Krm. mā, mend.
méšore (ar. مشورة) kerd, hielt
Rath.

mesáh, Kasten, 83.s.
 merén'a, (ich) sterbe.
 meróe, Birne.

Vgl. Krm. hermé.

mél'a, Mullah.
 mǐgaf'e, ? 75.s.
 mǐri, mir.
 mǐrd = merd.
 miná, mein, meine.
 mǐre, Fürst.

S. Krm. mǐr.

militík, Sperling.
 mǔ, Haar, Gefieder; s. Krm. mǔ.
 muqafte (ar. مقبت) xóe bi, (sie)
 seien auf ihrer Hut, 72.10.
 múye = mǔ.

múndial aǐsma fátma, Regenbo-
 gen, 4.41.

muš, Maus.

Vgl. Krm. mǐš.

múši árdi, Maulwurf (*wörtlich*:
 Erdmaus).

múšu kōr, Blindmaus, = Krm.
 mǐški xǔ'ír.

myánén'i, mittlere, 49.2; 58.6;
 s. myáni.

myáni, Mitte.

myáne šaúe, um Mitternacht; s.
 meáni šaúe.

myánde, in der Mitte.

myěšna, Schaf; s. Krm. měš.

myěrde, Ehemann.

Vgl. Krm. mēr.

F.

fek, feg, Mund.

feg velá'i, gähnte.

féni, gleich, s. Krm. féni.

feráye, ist geflogen, s. ferén'a.

Ferátu, Euphrat.

ferén'a, (ich) fliege.

ferín, Ofen.

ferínđi, Bäcker.

fil, Elephant; s. Krm. fil.

filfilík, Schmetterling.

filfilíka šau, Nachtfalter.

V.

vai, Ausrufung.

vaištúra, Sichel; s. vāš.

S. Bopp Vgl. Gr. S. 985, 1144,

1146, wo vāstryð Ackerbauer;

ich glaube hier bedeutet es:

«Gewächsverwundend» (?).

vaúre, Schnee.

Vgl. Krm. berf.

vā, s. vána, vāđa.

vāđa, (ich) spreche, sage.

devāđi, sprich, 50.9.

vāđi, (du) sagst, sprichst, 56.4.

vátjš, abscheulich, 82.4.

vaš, Gras.

váši beṅg = Krm. dári beng,
Terpentinbaum.

váz dána, (ich) laufe.

Vgl. Krm. báz, bezia.

váz dá, lief, 72.7.

vará, 1) Lamm.

Vgl. Krm. berh.

vará, 2) s. varán.

varán, Regen.

varán vará, es regnete.

Vgl. Krm. barán.

varék = vará.

ve kén'a, (ich) berühre (?), thue
an.

yénera ve méki, rühret sie nicht
an, 64.4.

veṅg, Stimme, Laut, Schrei.

veṅg dána, (ich) schreie, rufe.

veṅg kén'a, (ich) gebe einen
Laut von mir.

veṅge xóe mékiri, gebet kei-
nen Laut von Euch, 50.5.

veḍén'a, (ich) gehe aus, heraus.

ve dá, ging aus.

vešén'a, brenne (intr.); s. vešénén'a.

veša, brannte.

vešénén'a, (ich) brenne nieder.

vešná, brannte nieder.

vešni, brennet nieder (imp.),
68.5.

vet, weg, aus.

zeindána vet árd, führte aus
dem Gefängnisse, 56.11.

ver, Postpos. gegen, zu, nach,
aus; s. véra.

kaut ver, folgte, 70.8.

ver kén'a, (ich) bereite.

ver ke, bereite, 51.10; 52.9.

véra, aus, heraus, entgegen.

geraúte véra, nahm heraus,
64.9.

ez vist mērdūmi túe yau mē-
dūmi xóe véra kišén'a, zwan-
zig der Deinigen tódte ich
gegen einen der Meinigen,
66.10-11.

véra dána, s. verdána.

véri, erst, zuerst.

ez túe véri ei xóe kišén'a, ich
tódte dich selbst zuerst, 64.7.

véri dōaṅ, einst, 65.9.

verg, Wolf.

Vgl. altb: vėhrka (vahrka), vė-
rėka; cf. PZ. IV, 24; Pott
Zählmethode, 127. Anm.;
Höfers Zeitschr. I, 137-39;
Förstemann, in Kuhns
Zeitschr. I, 494; Bopp. Vgl.
Gr. NA. S. 3.

S. Krm. gur.

veryén'e, erste.

verdáni, s. verdána.

vérede, s. verdána.

vérede, vor.

tj vérede, vor dir.

veľk = vęrg.

vęlgō, Blätter, Laub.

G: beľk foglia; B. III: 63: ورق
varak feuille.

Vgl. npers: برك, بلك; cf. PZ.
III, 45.

vein = veņg.

venęrt, stand, sass, blieb, 58.6;
62.1; 80.2-3.

šjma ęe venęrti, warum säu-
met ihr? 62.13.

vet = vet.

vendęn'a = vjndęn'a.

vęra, verá = vęra.

verdána, (ich) werfe weg, lasse
los, verschone.

vęra dána, (ich) verschone.

ver dá, warf weg, 72.4.

verdání, da lässest, 55.9.

vęra médi, verschonet nicht,
75.9.

verá dai, liess los, 84.2.

vęra nedána, ich verschone
nicht, 70.11-12.

mę vęrdi, verschonet nicht,
69.4.

vięn'a, (ich) sehe; s. auńęn'a.

auńá, sah.

viğn'e, komme; s. yęn'a.

vjndęn'a, (ich) bleibe, s. vendęn'a.

vjndę, bleibe stehen, 57.6.

aqjli vjnde, bleibe vernünftig,
86.7.

ńevindęn'i, bleiben nicht, 67.10.

vinęrt = venęrt.

vjst. zwanzig.

vjstín, zwanzigste.

vizyęri, gestern Abend.

Vgl. oss: izar Abend (R.)

vj'l'e = Krm. gulilík, Blümchen.

vyęn'a = viğn'a, s. yęn'a.

vyęne = viğn'e, komm, 74.10.

W.

wa, er, sie.

wai, Schwester.

waišt, wünschte; s. wázęn'a.

waxt, (ar. وقت), Zeit.

wadę, (türk. اوده), Zimmer, 62.2.

wašt = waišt.

wázęn'a, (ich) wünsche, will, freie.

waišt, wašt, wünschte, freite.

Vgl. Krm. xóast.

wayér, Herr.

mále xóe bye wayér nékeri,
(dass) sie ihre Habe nicht
ohne Herr (Schutz) lassen,
72.11-12.

ęau túeri wáyerei nekén'u,
Keiner übt über dich Herr-
schaft, 53.11.

wadęre, s. wędári.

war, Winterlager, 60.12-13.

warezá, Neffe, Schwestersohn.

Vgl. Krm. xoárz.

wardén'a = warzén'a.

warzén'a, (ich) erhebe mich, stehe auf.

wárzi, stehet auf.

weríst, erhob sich, stand auf.

S. wardén'a, werdén'a.

we = wa.

wénd, las.

Vgl. Krm. xoénd.

wéye kén'a, jage weg.

wéta = vet.

wedári, bestattet.

meítani me wadére taúde me
tínu, ich habe Niemanden,
um meine Leichen zu be-
statten, 79.5-6.

wedérti, bestatteten, 65.7.

wes, gut, gesund, 81.3.

Vgl. Krm. xoš.

wéši kén'a, (ich) versöhne.

mā pya wéši ke, versöhne uns
mit einander, 70.6.

Wešin, Ortsname.

Wesmán, Eigennamen.

weránd,

dest šimšyéri xoé weránd, nahm
sein Schwert in die Hand,
72.1.

weríst, stand auf.

weríst be espár, sass auf, setzte
sich zu Pferde, machte sich
zu Pferde auf.

werdén'a = warzén'a.

wirdi, standen auf, 62.11.

weíra, dort.

wén'iši, geht entgegen, 84.12.

widá, wiđára, sogleich, 66.6.

Ek 1.3. Peter Ivanocich Lerch'in Zazaca Derlemelerindeki Tekil Cümleler ve Türkçe Karşılıkları

- 1-Allah nêmirënu: Allah ölümsüzdür
- 2-Merdum emır yi kılmı: İnsan(ın) ömrü kısadır.
- 3-Daykê, ailanê xû zaf sinena: Anne ailesini (çocuklarını) çok sever.
- 4-Çicê yey zaf şıt estı: Memelerinde çok süt var.
- 5-Mêrdê yey (yê ra) hes kenu: Kocasını onu sever.
- 6-Aya cêni hêmile ya: O kadın hamiledir.
- 7-Şeş roci (dı) yew lac ard: Altı günde bir oğlan çocuğu doğurdu.
- 8-Daha nêweş a: Hâla hastadır.
- 9-Kêyna yey het runışta bermena: Kızı (onun) yanında oturmuş ağlıyor.
- 10-Lac çice nêwenu: Erkek çocuğu süt emmiyor.
- 11-Kêyna hıma pay nêşına: Kız (çocuğu) henüz yürümüyor.
- 12-Yew serre dı aşmê bîya: Bir yıl iki aylıktır.
- 13-Eni çeher hemı laci wêş i: Bu dört erkek çocuğu iyiler.
- 14-Yew ver yê, yew vaz dunu: Biri kucağında, biri koşuyor. Ay dıyını perrenu (kay kenu): İkincisi uçuyor (oynuyor). Aw hirın lawık vanu: Üçüncüsü türkü söylüyor. Aw çeherin hwiyeu: Dördüncüsü gülüyor.
- 15-In merdum çımı yay (cay) kori: Bu adamın (onun) gözleri kör.
- 16-Ceniye yay (cay) kerra: Karısı sağırdır.
- 17-Vêngi mı (Seki ma vaci) nêşnawenu: Sesimi (Nasıl desem) duymuyor.
- 18-Bıray tû pur eşneyenu: Kardeşin çok esniyor.
- 19-Way tu rakewta: Kızkardeşin uyumuş.
- 20-Bawki şıma hayau runıştu: Babanız oturmaktadır.
- 21-Tayeki wenu: Birşeyler yiyor.
- 22-Zinc ha miyani suretı dı: Burun yüzün ortasındadır.
- 23-Dı lingi ma esti, hergu destı ma dı panc engışt esti: İki ayağımız, her elimizde beş parmağımız vardır.
- 24-Gıjık serı dı yenu: Saç başta biter.
- 25-Dından û zıwan ha fek dı: Dişler (ve) dil ağızdadır.
- 26-Destu raşt quwetı sey destı çêpi: Sağ el sol elden daha güçlüdür.
- 27-Yew mûy dergu baryek a: (Bir) kıl uzun ve incedir.
- 28-Guini sur a: Kan kırmızıdır.

- 29-Estê sey kerrı saxi: Kemikler taş gibi serttir.
- 30-Mase dı çimi esti, goş yi çini: Balıkta göz vardır kulakları yoktur.
- 31-Enû têr hêdiki ferenu: Bu kuş yavaşça uçuyor.
- 32-Nışenu erd da: Oturuyor yerde.
- 33-Pêli têri dı mûy siyay esti: Kuşun kanadında siyah tüyler vardır.
- 34-Darı dı velgo teze, gılı hışni estî: Ağaçta taze yaprak, kalın dallar vardır.
- 35-Enu têr nequrê baryek esta, bueçi kılm esta: Bu kuşun incecik gagası, kısa kuyruğu var.
- 36-Halyini yi dı hâki sıpi esti: (Onun) yuvasında beyaz yumurtalar var.
- 37-Adır vêşenu, dû, kılı, komur ma vi(n)êni: Ateş yanar, duman, alev ve külü biz görürüz.
- 38-Ena la dı awkı lezi şına: Bu dereye su hızlıca gider.
- 39-Aşmı estare ra pila, rocı ra qija: Ay yıldızdan büyüktür, güneşten küçüktür.
- 40-Vizêri şandı varon vara: Dün akşam yağmur yağdı.
- 41-Eyru siba mı mundiya aşma Fatma diya: Bugün gökkuşağını gördüm.
- 42-Şew tariyu, roc roştu: Gece karanlıktır, gündüz aydınlıktır.
- 43-Ma qal bıki Zazaçe: Zazaki konuşalım.
- 44-Şıma Zazaça zuni: Zazaki biliyor musunuz?

Ek 1.4. Robert Gordon Latham, *Opuscula*, Esas Olarak Filolojik ve Etografik Denemeler, “Zaza Kelime Bilgisi Üzerine”, Orijinal Metinler.

ON A ZAZA VOCABULARY.

READ

BEFORE THE PHILOLOGICAL SOCIETY.

MAY THE 23RD.

The following vocabulary is one taken by Dr. H. Sandwith from a Kurd of the Zaza tribe, one of the rudest of the whole Kurd family, and one for which we have no philological specimens.

ENGLISH.	ZAZA.	ENGLISH.	ZAZA.
<i>head</i>	sèrè-min.	<i>sea</i>	aho.
<i>eyes</i>	tchim-emin.	<i>valley</i>	derèi.
<i>eyebrows</i>	buruè-min.	<i>eggs</i>	hoiki.
<i>nose</i>	zinjè-min.	<i>a fowl</i>	kerghi.
<i>moustache</i>	simile-min.	<i>welcome</i>	tebèxairomè.
<i>beard</i>	ardishè-min.	<i>come</i>	bèiri.
<i>tongue</i>	zoanè-min.	<i>stay</i>	rōshè.
<i>teeth</i>	dildonè-min.	<i>bread</i>	noan.
<i>ears</i>	gushè-min.	<i>water</i>	āwè.
<i>fingers</i>	ingishtè-min.	<i>child</i>	katchimo.
<i>arm</i>	paziè-min.	<i>virgin</i>	keinima.
<i>legs</i>	híngè-min.	<i>orphan</i>	lajekima.
<i>father</i>	pie-min.	<i>morning</i>	shaurow.
<i>mother</i>	mai-min.	<i>tree</i>	dori.
<i>sister</i>	wai-min.	<i>iron</i>	asin.
<i>brother</i>	brai min.	<i>hare</i>	aurish.
<i>the back</i>	pashtiai-min.	<i>greyhound</i>	taji.
<i>hair</i>	porè-min.	<i>pig</i>	khooz.
<i>cold</i>	serdo.	<i>earth</i>	ert.
<i>hot</i>	auroghermo.	<i>fire</i>	adir.
<i>sun</i>	rojshwesho.	<i>stone</i>	see.
<i>moon</i>	hashmè.	<i>silver</i>	sém.
<i>star</i>	sterrai.	<i>strength</i>	kote.
<i>mountain</i>	khoo.	<i>sword</i>	shimshir.

ENGLISH.	ZAZA.	ENGLISH.	ZAZA.
<i>a fox</i>	krèvesh.	<i>a house</i>	kè.
<i>stag</i>	kivè.	<i>green</i>	kesk.
<i>partridge</i>	zaraj.	<i>crimson</i>	soor.
<i>milk</i>	shut.	<i>black</i>	siah.
<i>horse</i>	istor.	<i>white</i>	supèò.
<i>mare</i>	mahinè.	<i>sleep</i>	rausume.
<i>grapes</i>	eshkijshi.	<i>go</i>	shoori

The meaning of the termination *-min* has been explained by Pott and Rödiger in their *Kurdische Studien*. It is the possessive pronoun of the first person = *my* = *meus* = *ἐμὸς*, &c.; so that *sèrè-min* = *caput-meum* (or *mei*), and *pie-min* = *pater-meus* (or *mei*).

So little was the Zaza who supplied Dr. Sandwith with the list under notice able to conceive a *hand* or *father*, except so far as they were related to himself, or something else, and so essentially concrete rather than abstract were his notions, that he combined the pronoun with the substantive whenever he had a *part of the human body* or a *degree of consanguinity* to name. It is difficult to say how far this amalgamation is natural to the uncultivated understanding, *i. e.* it is difficult to say so on *à priori* grounds. That the condition of a person applied to for the purpose of making a glossary out of his communications is different from that under which we maintain our ordinary conversation, is evident. Ordinary conversation gives us a certain number of words, and a context as well. A glossary gives us words only, and disappoints the speaker who is familiar with contexts.

If this be true, imperfect contexts, like the combinations *pie-min*, &c. should be no uncommon occurrences. Nor are they so. They are pre-eminently common in the American languages. Thus in Mr. Wallace's vocabularies from River Uapes the list run thus:—

ENGLISH.	UAINAMBEU.	JURI.	BARRÈ.
<i>head (my)</i>	<i>eri-bida</i>	<i>tcho-kereu</i>	<i>no-dusia</i>
<i>mouth (my)</i>	<i>eri-numa</i>	<i>tcho-ia</i>	<i>no-nunia.</i>
&c.	&c.	&c.	&c.

similar illustrations being found in almost every American glossary.

In his Appendix to Macgillivray's *Voyage of the Rattlesnake*, the present writer has pointed out instances of this amalgamation in the languages of the Louisiana. He now

16*

adds, that he has also found it in some of the samples of the ordinary Gipsy language of England, as he has taken it from the mouth of English Gipsies.

He considers it to be a personal rather than a philological characteristic, certain individuals having a *minimum* amount of abstracting power, and such individuals being inordinately common amongst the American Indians.

Ek 1.5. Otto Blau ve Wilhelm Strecker, "Dersim'deki Duzik Ağzları",
Orijinal Metinler

Die Duschik⁻ zerfallen in viele kleine Stämme, deren Namen mir folgender Maassen angegeben wurden: ¹⁾

Tacharikli (Scheich Hussein Oghlu) Abbas-Uschaghi
Bozon Oghlu (Scheich Hassan) Gulab „

1) Aehnlich Lerch a. a. O. S. 637 welcher 19 Duschik-Stämme aufzählt, deren Namen theilweis mit denen obiger Liste übereinstimmen, noch häufiger aber, sei es in abweichender Gestalt, sei es durch gänzliche Verschiedenheit, damit in Widerspruch erscheinen. Sie lauten dort: Kotscha-Uschaghi, Ferat-U., Karabarlü, Guläbi, Baet-Uschaghi, Ghausbaghi, Bozan-Uschaghi, Scham-U., Netschin-U., Kurganlu, Scham-Ogli, Gulab-Uschaghi, Topuz-U., Resk-U., Brutani, Kerym-Ogli, Sär-Ogli, Schau-Husseini-Ogli, Bahtiarli. Auf welcher Seite die grössere Genauigkeit in der Wiedergabe der gehörten Namen ist und wer von beiden aus besserer Quelle geschöpft hat, ist natürlich nicht zu entscheiden.
Bl.

Blau, Nachrichten über kurdische Stämme.

625

Schemikli	Ferhad - Uschaghi
Gureschli (Balabam)	Riske „
Lolangli	Karabalu „
Aschuranli	Kerim-Oghlu „
Demanli	Róthani „
Basgheranli	Letschin „
Galanli	Topuz „
Mewali	Baet „
Bagistiarli	Sür Oghlu „

<i>non</i> , Brod	<i>tidschi</i> , Sonne	<i>tschem</i> , Auge
<i>avo</i> , Wasser	<i>aschmi</i> , Mond	<i>fik</i> , Mund
<i>ssolleh</i> , Salz	<i>istiri</i> , Stern	<i>gosch</i> , Ohr
<i>mum</i> , Licht	<i>lille</i> , Jahr	<i>dest</i> , Hand
<i>múru</i> , Birne	<i>schischaschmi</i> ,	<i>lingi</i> , Fuss
	Halbjahr	
<i>ssaiž</i> , Apfel	<i>heriaschmi</i> , Viertel-	<i>djini</i> , Frau
	jahr	
<i>árde</i> , Mehl	<i>sieh aschmi</i> , 1 Monat	<i>djimirdi</i> , Mann
<i>goschd</i> , Fleisch	<i>higa</i> , Acker, Feld	<i>ladjik</i> , Knabe
<i>bise</i> , Ziege	<i>genem</i> , Weizen	<i>tschinek</i> , Mädchen
<i>mie</i> , Schaaf	<i>dschio</i> , Gerste	<i>dschemiet</i> , Versammlung
<i>ástori</i> , Pferd	<i>hok</i> , Ei	<i>maie</i> , Mutter
<i>gha</i> , Kuh	<i>kerk</i> , Huhn	<i>bäu</i> , Vater
<i>gúke</i> , Kalb	<i>serindji</i> , Rebhuhn	<i>dira</i> , Bruder
<i>herin</i> , Esel	<i>awrisch</i> , Hase	<i>woie</i> , Schwester
<i>hott</i> , sanre Milch	<i>kutschik</i> , Hund	<i>tornun</i> , Enkel
<i>erón</i> , Butter	<i>muje</i> , Haar	<i>amige</i> , Onkel (Vatersbruder)
<i>kóli</i> , Holz	<i>kémür</i> , Stein	<i>chal</i> , Onkel (Mutterbruder)
<i>wóre</i> , Schnee	<i>dschenawar</i> , Wolf	<i>pirek</i> , Grossvater
<i>schilli</i> , Regen	<i>chis</i> , Schwein	<i>dika</i> , Grossmutter
	<i>hingérir</i> , Weintraube	

Ek 1.6. Friedrich Müller, Yeni Farsça Lehçelerinin Bilgisine Katkılar,
Orijinal Metinler

Nachdem ich in dem vorhergehenden Hefte dieser Beiträge eine Skizze des wichtigsten Kurdendialektes, des Kurmângî, gegeben und das Verhältniss des Kurdischen zu den verwandten erânischen Sprachen dargelegt habe — will ich in der vorliegenden Abhandlung auf den von Lerch verzeichneten zweiten Dialekt, das Zaza, übergehen. — Ich werde bei meiner Darstellung besonders dasjenige hervorheben, was den in Rede stehenden Dialekt vom Kurmângî auszeichnet und zum Schlusse eine Charakteristik desselben zu geben versuchen.

A. L a u t l e h r e.

I. Vocale.

Das Zaza hat folgende Vocale und Diphthonge: *a, á, e, e,* *é, i, í, î, u, ú, u, o, ó, o, ai, ei, au.* Wie man sieht, hat dasselbe gegenüber dem Kurmângî um zwei Laute, nämlich *o* und *ei*, mehr. Die alten Längen *á, í, ú* scheinen nicht mehr so ganz deutlich gefühlt zu werden, da wir dieselben in mehreren Fällen ihre Quantität ganz einbüßen sehen. — Ich will nun die einzelnen Vocale der Reihe nach durchgehen.

a entspricht altem *a* und hält sich besonders bei Verben vor dem abgefallenen *m* fest, z. B. *kišén'a*, „ich tödte“, neup. كشم (*kušam*), *tinén'a* „ich sammle“ = neup. تچیم (*čínam*); *kén'a* „ich mache“ = neup. کنم (*kunam*); *bazár* „Markt“ = neup. بازار (*bázár*).

In vielen Fällen finden wir es an Stelle eines älteren *á*, z. B. *herá* „breit“ = neup. فراخ (*farákh*); *berá* „Bruder“ = neup. برادر (*birádar*), alth. 𐌸𐌹𐌳𐌰𐌹𐌸 (*brátarē*); *varán* „Regen“ = neupers. باران (*bárán*). Bemerkenswerth sind: *navróða* „Mittag“ = kurm. *nívró*, *dáu* „Dew“ = neup. دیو (*dév*), alth. 𐌸𐌹𐌳𐌰𐌹𐌸 (*daeva*), wo altes *i* (aus *é* entstanden) in *a* abgeschwächt erscheint.

â entspricht altem *á*, z. B. *má* „wir“ = neup. ما (*má*), alth. 𐌸𐌹𐌳𐌰𐌹𐌸 (*ahmákēm*); *ámá* „ich komme“, vgl. neup. آمدم (*ámadam*); *hák* „Ei“ = neup. خایه (*kháyah*), kurm. *hēk*; *kárdi* „Messer“ = neup. کارد (*kárd*), kurm. *kēr*, *árd* „er brachte“ = neup. آورد (*ávurd*); *nemád* „Gebet“ = neup. نماز (*namáz*); *kár* „Arbeit“ = neup. کار (*kár*), *henzár* „tausend“ = neup. هزار (*hazár*).

e ist eine Abschwächung des *a*, z. B. *teñd* „wie viel“ = neup. چند (*čánd*); *henzár* „tausend“ = neup. هزار (*hazár*); *gérn* „warm“ = neup. گرم (*garm*), alth. 𐌸𐌹𐌳𐌰𐌹𐌸 (*garēma*); *hergu* „ein jeder“ = neup. هرکه (*harkih*); — daneben kommt es auch als Schwächung von *u* und *i* vor, z. B. *kén'a* „ich mache“, neup. کنم (*kunam*); *persén'a* „ich frage“ = neup. پرسم (*pursam*); *ke* „dass“ = neup. که (*kih*). — In vielen Fällen finden wir *e* am Schlusse der Formen (gleichwie im Ossetischen, vgl. meine Beiträge zur Lautlehre des Ossetischen S. 18), das sich gegenüber den Formen anderer moderner Dialekte als Zugabe, gegenüber den alten Dialekten aber als Überrest älterer Bildung herausstellt. Vgl. ähnliches unter *i* und *u*, z. B. *vaúre* „Schnee“ = alth. 𐌸𐌹𐌳𐌰𐌹𐌸 (*vafra*), neup. برف (*barf*); — *byáre* „bringe“ = neup. بیار (*biy-ár*), alth. 𐌸𐌹𐌳𐌰𐌹𐌸 (*ábara*), vgl. auch *mébere* „bringe nicht“ = neup. مبر (*ma-bar*); *árde* „er hat gebracht“ = neup. آورد (*ávurd*), althaktr. 𐌸𐌹𐌳𐌰𐌹𐌸 (*á-bērēta*),

ē stellt eine Schwächung von *a* dar, z. B. *dés* „zehn“ = neup. ده (*dah*), alth. 𐌸𐌹𐌳𐌰𐌹𐌸 (*dačan*); *dešt* „Hand“ = neup. دست

(*dast*), altb. 𐭩𐭮𐭲𐭮 (*zaçta*); *ser* „Kopf“ = neup. سر (*sar*), altb. 𐭪𐭮𐭲 (*çara*); *ez* ich = altb. 𐭪𐭮𐭲 (*azēm*), *éstu* „er ist“ = altb. 𐭪𐭮𐭲 (*açti*), neup. است (*ast*); *əngúr* „Weintraube“ = neup. انگور (*angór*). — In der Form *émšoe* „heute Nachts“ stellt *é* eine Schwächung von *i* dar; in den Formen *estár* „Stern“ = neup. ستاره (*sitárah*), altb. 𐭪𐭮𐭲 (*çtárē*), *estór* „Pferd“ = altb. 𐭪𐭮𐭲 (*çtaora*) ist *e* — wie im Ossetischen der Lautgruppe *st* vorge schlagen.

ē ist zunächst der Repräsentant eines alten *é* (= *ai*), z. B. *myéšna* „Schaf“ = neup. میش (*més*), altb. 𐭪𐭮𐭲 (*maesha*); *šimšyér*, Schwert = neup. شمشیر (*šamsér*). In der Form *kének* neben *keina* „Tochter, Mädchen“ = altb. 𐭪𐭮𐭲 (*kainé*), altindkanyá, entspricht *é* auf eränischem Boden entwickeltem *ai*; in den Formen *myérd* neben *merd* „Mann“, *šé* „er ging“ = neup. مرد (*mard*) und شد (*šud*) finden wir *é* als Vertreter von *a* und *u*. Es ist in diesem Falle wahrscheinlich unorganische Dehnung von *e*, in welches *a* und *u* oft verkürzt werden.

i entspricht vor allem altem *i*, z. B. *tí* „was“ = neup. چه (*çih*), *tíri* „warum“ = neup. چرا (*çirá*); *penír* „Käse“ = neup. پنیر (*panír*); *tinén'a* „ich sammle“ = neup. چینم (*çinam*), altb. 𐭪𐭮𐭲 (*çi*); — daneben findet sich *i* als Verkürzung von *a*; z. B. *tim* „Auge“ = neup. چشم (*çašm*); ja sogar von *á*, z. B. *tíri* „warum“ = neup. چرا (*çirá*); *míri* „mir, mich“ = neup. مرا (*mará*); *toéri* „dir, dich“ = neup. ترا (*turá*); *šimári* „euch“ (Dat. — Acc.) = neup. شمارا (*šumárá*); *pašári* „dem Pascha“ = neup. پاشارا (*pášárá*). Endlich ist *i* oft Vertreter von *ú*, seltener von *ó*, z. B. *kird*, „Kurde“ = neup. كرد (*gurd*); *kišén'a* „ich tötete“ = neup. کشتم (*kušam*); *šit* „er wusch“ = neup. شست (*šust*); *engišt* „Finger“ = neup. انگشت (*angúšt*); *đit* „Joch, Pflug“ = neup. جفت (*juft*), Kurmángí *đôt*.

i entspricht altem *i*, z. B. *vīst* „zwanzig“ = neup. بیست (*bīst*), altb. 𐭪𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥 (*viçaiti*); *dī* „er hat gesehen“ = neup. دید (*dīd*); *fil* „Elephant“ = neup. پیل (*pīl*), فیل (*fil*), altind. *pīlu*; *pīr* „alt“ = neup. پیر (*pīr*); in vielen Fällen entspricht es altem *ē* (= *ai*) nach jüngerer erânischer Aussprache, z. B. *sepī* „weiss“ = neup. سپید (*sipēd*), altb. 𐭪𐭥𐭥𐭥𐭥 (*çpaeta*), *rī* „Bart“ = neup. ریش (*rēs*). In den Formen *pī* „Vater“ = neup. پدر (*pidar*), *hīrye* drei (= *tir-ye*, vgl. *āsm-ye* „Himmel“, *bīz-yā* „Ziege“) ist die Dehnung des *i* eine spätere unorganische.

ī ist wie im Kurmāngī (vgl. Beiträge II, S. 8) eine Schwächung von *a* und *u*, z. B. *bīst* „er band“ = neup. بست (*bast*), altb. 𐭪𐭥𐭥𐭥 (*baçta*); *adīr* „Feuer“ = neup. اذر (*ādar*), altb. 𐭪𐭥𐭥𐭥 (*ātare*); *dīšmēn* „Feind“ = neup. دشمن (*dušman*), altb. 𐭪𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥 (*dushmainyu*); *bīzyā* „Ziege“ = neup. بز (*buz*), altb. 𐭪𐭥𐭥𐭥 (*būza*), 𐭪𐭥𐭥𐭥 (*būza*); *dīzd* „Dieb“ = neup. دزد (*duzd*), altb. 𐭪𐭥𐭥𐭥𐭥 (*duždāo*); *tī* „du“ = neup. تو (*tó*), spätere Aussprache *tū*; *šimā* „ihr“ = neup. شما (*šumā*); *dī* „zwei“ = neup. دو (*dú*). — Manchmal ist es reiner Hilfsvocal (besonders bei fremden Wörtern), um im Auslaute zwei Consonanten auseinander zu halten, z. B. *āqīl* „Verstand“ = arab. عقل (*aql*).

u entspricht zunächst altem *u*, *ú* (durch Verkürzung), z. B. *šūén'a* „ich gehe“ = neup. شوم (*šawam*), spätere Aussprache *šuwam*, altb. 𐭪𐭥𐭥𐭥 (*šu*); *nusén'a* „ich schreibe“ = neup. نویسم (*nivīsam*); — *muš* „Maus“, vgl. altind. *músha*; *tu* „du“ = neup. تو (*tó*), spätere Aussprache *tū*; *du* „zwei“ = neup. دو (*dú*). — Manchmal repräsentirt es eine Zusammenziehung von *ó* (*au*), z. B. *umūd* „Hoffnung“ = neup. امید (*oméd*), spätere Aussprache *umid*; *suánd* „Schwur“ = neup. سوگند (*saugand*); *zuán* „Zunge“ = neupers. زبان (*zabán*), wonach die Zaza-Form zunächst statt *zauan* steht. In den Formen *merén'u* „er stirbt“ = neup. میرد (*mīrad*) *kén'u* „er macht“ = neup. کند (*kunad*), *kišén'u* „er tödtet“ =

neup. کند (*kušad*) entspricht *u* altem *a*; in den Formen *destru* „die Hand“ = neup. دسترا (*dast-rá*), *lîngeru* „den Fuss“ = neup. لنگرا (*lingrá*), *lu' eru* „dem Fuchse“ = neup. روباهرا (*róbâhrá*) sogar altem *á*. — In *hêrgu* „ein Jeder“ = neup. هرکه (*harkih*), *umîd* „Hoffnung“ = neup. امید (*oméd*), spätere Aussprache *umîd*, ist *u* als Trübung von *i*, *î* aufzufassen.

û hat in den meisten Fällen seine Quantität eingebüsst; in *sûr* „roth“ = neup. سرخ (*surkh*), alth. سړا (*çukhra*) ist es als Ersatzdehnung für den abgefallenen Guttural anzusehen.

ü ist ebenso wie im Kurmângî zu betrachten. Beispiele dafür sind: *merdum* „Mensch“ = neup. مردم (*mardum*), *sûr* „roth“ = *sûr*, neup. سرخ (*surkh*).

ö als Verdüpfung von *a* nach *خو*, wie im Kurmângî, tritt es in *χoe* „sich“ = neup. خود (*khFad*), *koén'a* „ich schlafe“ = altind. *svap*, auf; in *koi* „Berg“ = neup. کوه (*koh*), altpers. *kaufa*; *dost* „Freund“ = neup. دوست (*dóst*), altpers. *dausta*, erscheint es als Verkürzung von *ó*; in *kotér* „Taube“ endlich stellt es eine Verkürzung von später entstandenem *au* (*kauter* aus *kabôtar*) dar.

ô entspricht altem *ó* (= *au*), z. B. *estór* „Pferd“ = alth. سټورا (*çtaora*); *góst* „Fleisch“ = neup. گوشت (*góst*); *kór* „blind“, = neup. کور (*kór*), arm. *kuir* (*kuir*); *eiroe* „heute“ = neup. امروز (*imrôz*); *ró* „Bach“ = neup. رود (*ród*).

ö ist eine Schwächung des *u*; in welchem Verhältnisse es zu *ü* steht, ist mir nicht recht klar. Fälle dafür sind: *nošt* = neup. نوشت (*nivišt*), neuere Aussprache *nuvišt*; *dudú* „ein Vogel“ = *dudú*, *nôngê* „Nagel“ = neup. ناخن (*nâhkun*), wo das *e* mit dem *u* in *estu* = neup. است (*ast*) verglichen werden dürfte. — vgl. ferner *sobá* „Morgen“ = arab. صبح.

ai stellt eine breite Aussprache des *á* (wie *ei* des *a*) dar, z. B. *waišt* „er begehrte“ = neup. خواست (*khFâst*); *wai* „Schwester“ = neup. خواهر (*khFâhar*); in *hautai* „siebenzig“ = neup.

هفتاد (*haftád*), *heistai* „achtzig“ = neup. هشتاد (*hasád*), *nauai* „neunzig“ = neup. نود (*navad*) entspricht das *i* vor *ai* einem alten Dental; ob es aber so wie im Neupersischen (vgl. Beiträge zur Lautlehre des Neupersischen I, S. 22) zu erklären ist, bleibt mir etwas zweifelhaft.

ei entspricht altem *é*, *ai*, z. B. *eizími* „Holz“ = neup. هیزم (*hézam*), altb. *aeçma*; *keína* „Mädchen, Tochter“ = altb. *kainé*; meistens stellt es aber eine breite Aussprache von *a*, seltener *á* dar, z. B. *heist* „acht“ = neup. هشت (*hasť*); *zeindán* „Kerker“ = neup. زندان (*zindán*), altb. *zantu*; *šeisti* „sechzig“ = neup. شست (*šast*); *seit* „hundert“ = neup. صد (*sad*), *meiyés* „Fliege“ = neup. مگس (*magas*), *vein* „Stimme, Bekanntmachung“ = neup. بانگ (*báng*).

au entspricht altem *av*, z. B. *đau* „Gerste“ = neup. جو (*jav*), altb. *yava*; *yau* „einer“ = altb. *aéva*, *nau* „neun“ = altb. *navan*; meist stellt es aber eine Zusammenziehung von altem *a* und darauffolgendem in *v* erweichtem Labial dar, z. B. *aúk* „Wasser“ = neup. آب (*áb*), altb. *áp*; *haut* „sieben“ = neup. هفت (*haft*), altb. *haptan*; *geraút* „er ergriff“ = neup. گرفت (*girift*), altb. *gērēw*, *gērēpta*; *šau* „Nacht“ = neup. شب (*šab*); *lau* „Lippe“ = neup. لب (*lab*); *bauk* „Vater“ = neup. باپ (*báp*); *vauira* „Schnee“ = altb. *vafra*). In *paudén'a* „ich koche“ = neup. پازم (*pazam*) ist *au* ähnlich wie oben *ei* zu erklären. — Merkwürdig ist *tau* „Jemand“ = Pársi *čis* und *dau* „Dorf“ = neup. ده (*dih*), wo *au* neben älterem *i* erscheint.

II. Consonanten.

Das Consonantensystem des Zaza stimmt mit Rücksicht auf die im vorigen Aufsätze gegebene Lautübersicht mit dem des Kurmángí vollkommen überein. Dazu kommen noch zwei Laute, nämlich ein palatales *n* (*ń*) und ein im Anlaute vorkommendes *w*, das meistens an Stelle des *χ* (altb. *ç* und altes *sv*) eintritt.

k entspricht altem *k*, z. B. *kár* „Arbeit“ = neup. کار (*kár*); *kárdi* „Messer“ = neup. کارد (*kárd*), *keina* „Tochter, Mädchen“ = altb. کاینه (*kainé*); *kerd* „er machte“ = neup. کرد (*kard*); *koi* „Berg“ = neup. کوه (*kóh*). In *koén'a* „ich schlafe“ = altb. کوع (*qap*), altind. *svap* erscheint *k* an Stelle von χ getreten; in *kák* „Ei“ = neup. کایه (*kháyah*), hat sich das *k* gegenüber neup. *h* als solches erhalten.

g entspricht altem *g*, z. B. *gá* „Stier“ = neup. گاو (*gáo*); *geraút* „er nahm“ = neup. گرفت (*girift*); *góšt* „Fleisch“ = neup. گوشت (*góšt*); *engimyé* „Honig“ = neup. انگبین (*angubín*); *engišt* „Finger“ = neup. انگشت (*angušt*); *derg* „lang“ = altb. درغه (*darēgha*). — Daneben ist es eine spätere Schwächung von *k* z. B. *verg* „Wolf“, altb. věhrka (*věhrka*); *hérgu* „jeder“ = neup. هرکه (*harkih*). Altem *v* scheint *g* im Anlaute gegenüber dem Neupersischen und Kurmángí nicht zu entsprechen.

ñ entspricht neupersischem خ, z. B. *kák* „Ei“ = neup. کایه (*kháyah*); *ker* „Esel“ = neup. خر (*khar*). — In *árgóš* „Hase“ = neup. خرگوش (*khargóš*) ist das anlautende *ñ* abgefallen; in *kau* „Schlaf“ = neup. خواب (*khfáb*) ist *ñ* mit χ verwechselt. — In der Form *hēnek* „Kinn“ — neup. زنج (*zanakh*), altind. *hanu*, griech. γένυς, scheint *ñ* aus *gh*, das hier, wie oft in den eránischen Sprachen, sich behauptet hat, erhärtet zu sein.

χ dieses kommt im Zaza als Repräsentant eines alten *sv* selten vor, da dieses hier als *w* erscheint. — Ein Beispiel dafür ist *χóe* selbst = neup. خود (*khfad*), wenn dieses nicht aus einem andern Dialekte entlehnt ist.

h entspricht wie in den eránischen Sprachen überhaupt altem *s*, z. B. *haut* „sieben“ = neup. هفت (*haft*), altind. *saptan*; *hérgu* „jeder“ = neup. هرکه (*harkih*), altind. *sarva*; *henzár* „tausend“ = neup. هزار (*hazár*), altind. *sahasra*. Als unorganische Aspiration im Anlaute (wiewohl das Zaza hierin sehr sparsam ist, z. B. *amúni* „im Sommer“ gegenüber altb. *hama*), finden wir es in *héma* „aber“,

arab. *amma* (*amma*) und *heißt* „nacht“ = altb. *astan* (*astan*). — In *hirye* „drei“ = altb. *thri* (*thri*) ist *h* aus *t*, *th*, in *herá* „breit“ = neup. *farákh* (*farákh*) auf *f* (wie im Armenische *n*) entstanden.

ñ. Dieser Laut hat denselben Werth wie im Kurmángí. Fälle für ihn sind: *engimyé* „Honig“ = neup. *angubín* (*angubín*); *engist* „Finger“ = neup. *angúst* (*angúst*); *pepínig* „Kuckuk“; *bán* „Haus“ Hütte“; *zemán* „Zeit“, *zozán* „Sommerlager“ *zuán* „Zunge“; — *línig* „Bein“, *pánd* „fünf“; *teúd* „wie viel“.

č entspricht neupersischem *ج* altem *č*, z. B. *tehér* „vier“ = neup. *čahár* (*čahár*), altb. *čathwaré* (*čathwaré*); *ti* „was“ = neup. *čih* (*čih*); *tinén'a* „ich mähe“ = neup. *čínám* (*čínám*); *tim* „Auge“ = neup. *čašm* (*čašm*), *tú* „Stab“ = neup. *čúb* (*čúb*); *teúd* „wie viel“ = neup. *čánd* (*čánd*).

ǰ entspricht neup. *ج*, *ز* und altem *ǰ*, *y*, *č* (durch Erweichung), z. B. *ǰá* „Ort“ = neup. *ǰái* (*ǰái*), *ǰau* „Gerste“ = neup. *ǰav* (*ǰav*) altb. *yava* (*yava*); *pánd* „fünf“ = neup. *panǰ* (*panǰ*), altb. *pančan* (*pančan*); *navróǰa* „Mittag“ = Kurmángí *nivró* = neup. *nimróz* (*nimróz*) vom altb. *naema* (*naema*) und *raocó* (*raocó*). Merkwürdig ist *ǰál* „bitter“ = Kurm. *tál* = neup. *talkh* (*talkh*), worin altes *t* (erweicht *d*) in *ǰ* verwandelt erscheint.

y entspricht altem *y*, z. B. *yau* „einer“ = neup. *yak* (*yak*), aus *yfak*, *aiwak* entstanden = altb. *aeva* (*aeva*); *yén'a* „ich komme“ = neup. *áyam* (*áyam*) = *á* + *yá*; *myán* „Mitte“ = altb. *maidhya* (*maidhya*) = neup. *miyán* (*miyán*). In der Form *meiyés* „Fliege“ = neup. *magas* (*magas*) scheint das *y* Vertreter eines älteren *g* zu sein.

ñ. Dieser Laut findet sich nur in der Partikel *ne* nicht = neup. *nah* (*nah*) und der mit derselben zusammengesetzten Formen und scheint im Ganzen altindischem *न*, malayischem *u* zu entsprechen.

š entspricht neupersischem *ش*, altb. *š*, z. B. *engist* „Finger“ = neup. *angúst* (*angúst*), *šau* „Nacht“ = neup. *šab* (*šab*), altb.

کُشاپان (*khshapan*); *émšoe* „diese Nacht“ = neup. امشب (*im šab*); *kišén'a* „ich tödte“ = neup. کُشَم (*kušam*), vgl. altb. کُش (*kush*); *góšt* „Fleisch“ = neup. گوشت (*góšt*); *šes* „sechs“ = neup. شش (*šas*), altb. کُشَوَس (*khshvas*); *šimá* „ihr“ = neup. شما (*šumá*), altb. یُشَمَكَم (*yúshmakem*); *šúén'a* „ich gehe“ = neup. شوم (*šavam*), altb. سُ (*šu*); *hešt* „acht“ = neup. هشت (*hašt*), altb. اَسْتان (*astan*).

ž kommt im Zaza verhältnissmässig selten vor, es scheint ganz neupersischem *ž* zu entsprechen. Fälle dafür sind: *gížik* „Haar“; *tiži* „Schein, Glanz“, vielleicht = neup. تیز (*téz*),

t entspricht neupersischem ت, älterem *t*, z. B. *engišt* „Finger“ = neup. انگشت (*angušt*); *éstár* „Stern“ = neup. ستاره (*sitárah*), altb. اَسْتارَه (*čtárë*); *estór* „Pferd“ = neup. سَور (*sutór*) altb. اَسْتورا (*čtaora*); *tu* „du“ = neup. تو (*tó*), altb. تَو (*tava*); *estu* „er ist“ = neup. است (*ast*), altb. اَسْتِي (*ačti*).

d entspricht neupersischem د, altem *d*, seltener *z* (*gh*), z. B. *dá* „er gab“ = neup. داد (*dád*), *dár* „Baum“ = neup. درخت (*dirakht*); *des* „zehn“ = neup. ده (*dah*), altb. دَه (*dačan*); *derg* „lang“ = neup. دراز (*diráz*), altb. دَرَهَغَا (*darëgha*), *dendán* „Zahn“ = neup. دندان (*dandán*); *dest* „Hand“ = neup. دست (*dast*), altb. دَسْت (*začta*), altind. *hasta*.

s entspricht neup. س und sowohl älterem *ç* als *s*, z. B. *pes* „Vieh“ = neup. پاچو (*paču*); *se* „hundert“ = neup. سَد (*sad*), altb. سَد (*čata*); *séra* „Jahr“ = altb. سَرَهَدَا (*čarëdha*), altind. *čarad* „Herbst“; *sepí* „weiss“ = neup. سپید (*sipéd*), altb. سَپَاِتا (*čpaeta*); *siá* „schwarz“ = neup. سیاه (*siyáh*), altind. *çyáva*; *éstár* „Stern“ = neup. ستاره (*sitárah*), altind. *star*; *estór* „Pferd“ (Lastthier und Ochs) = altb. اَسْتورا (*čtaora*), vgl. altind. *sthúra*; *estu* „er ist“ = neup. است (*ast*), altb. اَسْتِي (*ačti*), altind. *asti*. In den Formen *des* „zehn“ = neup. ده (*dah*), altb. دَه (*dačan*) — *mási* „Fisch“

= neup. ماهی (*māhī*), alth. 𐎠𐎡𐎴 (*maçya*) hat das Zaza gegenüber neupersischem 𐎠𐎡𐎴 das alte ç aufrecht erhalten.

z entspricht neupersischem ز , altbaktrischem 𐎠𐎵 , z. B. *ez* „ich“ = alth. 𐎠𐎡𐎴 (*azēm*); *zerd* „gelb“ = neup. زرد (*zard*), alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*zairita*); *bixyá* „Ziege“ — *bixyék* „Zicklein“ = neup. بز (*buz*), alth. 𐎠𐎡𐎴 (*búza*); *nezdi*, *nizdi* „nahe“ = neup. نزدیک (*nazdík*), alth. 𐎠𐎡𐎴 (*nazda*), *zuán* „Zunge“ = neup. زبان (*zabán*), alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*hizva*).

In manchen Fällen hat auch das Zaza gleich dem Kurmángî (vgl. den vorigen Aufsatz S. 16) im Anschlusse an die osteränischen Dialekte das *z* gegenüber dem westeräischen *d* bewahrt; z. B. *zer* „Herz“ = neup. دل (*dil*), alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*zērēdhaēm*); *zána* „ich weiss“ = neup. دانم (*dánam*), alth. 𐎠𐎡𐎴 (*zan*).

n entspricht neup. ن , altem *n*, z. B. *nau* „neun“ = neup. نه (*nuh*), alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*navan*); *nán* „Brod“ = neup. نان (*nán*), arm. նկան (*nkan*); *nošt* „er schrieb“ = neup. نوشت (*nivišt*), altpers. *ni+pis*. In dem Worte *henzár* „tausend“ = neup. هزار (*hazár*), alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*hazañra*), ist der Nasal ein spätere, unorganischer Zusatz.

r und **l**. Diese beiden Laute entsprechen neupersischem ر und ل und stimmen vollkommen mit denselben im Kurmángî überein (vgl. den vorigen Aufsatz S. 17), z. B. *estár* „Stern“ = neup. ستاره (*sitárah*), alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*çtárē*); *estór* „Pferd“ = alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*çtaora*); *rí* „Bart“ = neup. ریش (*rés*); *pird* „Brücke“ = alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*pērétu*); *lau* „Lippe“ = neup. لب (*lab*); *liñg* „Bein“ = neup. لنگ (*ling*); *pel* „Flügel“ = neup. پر (*par*), alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*parēna*).

p entspricht neupersischem پ , altem *p*, nach *s* auch *v*, z. B. *pai* „Fuss“ = neup. پای (*pái*), alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*pádha*); *pánđ* „fünf“ = neup. پنج (*panj*), alth. 𐎠𐎡𐎴𐎠𐎵 (*panđan*); *pes* „Vieh“ = alth.

پاچو (*paču*); *pášnā* „Ferse“ = neup. پاشنه (*pášnah*), altb. پاشنه (*páshna*), *sepí* „weiss“ = neup. سپید (*sipéd*), altb. سپید (*špáeta*), altind. *çvéta*.

b entspricht neupersischem ب, altem *b*, z. B. *berd* „er trug“ = neup. برد (*burd*), altb. بَرَد (*bérē*); *berz* „hoch“ = altb. بَرَز (*bērēzaf*), arm. բարձր (*barčr*); *bīst* „er band“ = neup. بست (*bast*), altb. بست (*bačta*); — *bizyá* „Ziege“ = neup. بز (*buz*), altb. بَز (*búza*); *bīrná* „er schnitt“ = neup. برید (*buríd*).

f entspricht neupersischem ف, z. B. *fil* „Elephant“ = neup. فیل (*fil*). Merkwürdig ist *ferén'a* „ich fliege“ = neup. پرَم (*param*).

v entspricht altem *v* und lässt sich viel häufiger als im Neupersischen im Anlaute nachweisen, da es nicht so oft — wie es scheint, gar nicht — in *b* übergeht oder in *gu* verwandelt wird, z. B. *váira* „Schnee“ = neup. بَرَف (*barf*), altb. بَرَف (*vafra*); *vará* „Lamm“ = neup. بَرَه (*barah*), Pehleví 𐭱𐭫𐭮 (*warak*); *varán* „Regen“ = neup. باران (*bárán*), altb. باران (*vára*); *vīst* „zwanzig“ = neup. بیست (*bīst*), altb. بیست (*vīçaiti*); *vién'a* „ich sehe“ = neup. بینم (*bīnam*), altb. بینم (*vaen*), *verg* „Wolf“ = neup. گُرْگ (*gurg*), altb. گُرْگ (*vēhrka*).

w kommt nur im Anlaute vor und entspricht neupersischem خو, altbaktrischem مع, altem *sv*. Während in den meisten eränischen Dialekten das *h* vor dem *v* sich erhärtet hat, ist es im Zaza (wie im *Balúci*) als Spiritus im *v* aufgegangen; z. B. *vai* „Schwester“ = neup. خواهر (*khfáhar*), altb. مع *qanharē*, altind. *svasar*; *warezá* „Neffe, Schwestersohn“ = neup. خواهرزاده (*khfáharzádah*); *vaišt* „er wünschte“, *vazén'a* „ich wünsche“ = neup. خواست (*khfást*), خواهم (*khfáham*); *wēnd* „er las“ = neup. خواند (*khfánd*), altind. *svan*; *wes* „gut“ = neup. خوش (*khfás*).

m entspricht neupersischem م, altem *m*, z. B. *má*, wie = neup. ما (*má*), altb. ما (*ahmákēm*); *mási* „Fisch“ = neup. ماهی (*máhi*), altb. ماهی (*maçya*); *már* „Schlange“ = neup. مار (*már*), altb.

𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥 (*mairya*); *merd* „Mann“ = neup. مرد (*mard*); *myán* „Mitte“ = neup. میان (*miyán*), altb. 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥 (*maidhya*).

Was die Lautgesetze des Zaza betrifft, so will ich selbe an jene des Kurmángí anschliessen und dabei, wie dort, die Consonanten den Vocalen vorangehen lassen. (Vgl. das vorige Heft S. 19).

I. Consonantenerweichung.

I. Guttural: *suánd* „Schwur“ = neup. سوگند (*saugand*); *per'en* „Hemd“ = neup. پیراهن (*péráhan*); *dauán* „Dorfbewohner“ = neup. دهقان (*dihkán*), mit dem altb. داهقان (*daqyu*) zusammenhängend.

II. Dental: *ramía* „er floh“ = neup. رمیده (*ramídah*); *día* „gesehen“, *ex dián* „ich habe gesehen“ = neup. دیده (*dídah*), دیدم (*dídám*); *duyés* „zwölf“ *du + des*.

III. Labial: Hierher gehören alle jene Fälle, die zuletzt unter *au* aufgezählt worden sind.

II. Assimilation.

Sie ist wie in Kurmángí sowohl progressiv als retrograd. Man vergleiche:

tim „Auge“ = neup. چشم (*čas̄m*); — *két* „Bär“ = Kurm. *kirt̄*, altind. *rksha*; *sit* „er wusch“ = neup. شست (*šust*); *šéme* „Sonnabend“ = neup. شنبه (*šanbih*); *gerén'a* „ich gehe“ = neup. گردم (*gard-am*); *tárés* „vierzehn“ = *tár + des*; *hautés* „siebzehn“, *heistés* „achtzehn“ = *haut + des*, *heist + des*.

III. Abwerfung.

sepí „weiss“ = neup. سپید (*sipéd*), *nezdī*, *nīzdī* „nahe“ = نزدیک (*nazdík*); *rī* „Bart“ = neup. ریش (*rés*); *se* „hundert“ = neup. صد (*sad*); *zer* „Herz“ = altb. 𐭠𐭣𐭥𐭥𐭥 (*zeredhaém*); *súr*,

sur „roth“ = neup. سرخ (*surkh*); *tú* „Stock“ = neup. چوب (*cúb*); *berá* „Bruder“ = neup. برادر (*birádar*); *téne* „Kinn“ = neup. زنج (*zanakh*). Hieher gehören auch die Verbalformen, welche alle den Schlussconsonanten abgeworfen haben, z. B. *wén'a* „ich esse“, = neup. خورم (*khfaram*); *vién'i* „wir sehen“ = neup. بینیم (*bínim*) etc. Manche Formen sind dagegen merkwürdig gut erhalten, z. B. *kárdi* „Messer“, *pírd* „Brücke“ etc.

Was die Vocale anlangt, so sind folgende zwei Fälle zu betrachten:

I. Zusammensetzung.

Ist nicht so häufig nachweisbar wie im Kurmángî, z. B. *nošt* „er schrieb“ = neup. نوشت (*nivišt*); *nusén'a* „ich schreibe“ = neup. نویسم (*nivísam*); *nú* „er ist nicht“ = *ne+u*.

II. Dehnung.

Hieher gehören einzelne unter *i* und *ú*, besonders aber unter *ei* angeführte Fälle.

Bei den Vocalen ist noch einer Eigenthümlichkeit des Zaza zu erwähnen, nämlich einer Art Vocalnachklang am Ende von consonantisch auslautenden Formen. Diese Erscheinung als einen Zug gewisser Alterthümlichkeit zu betrachten, gestattet wohl nicht der sonst ganz moderne Typus der Sprache. Man vergleiche folgende Fälle: *byáre* (86) „bringe“ = neup. بيار, *mébere* (63) = مبر, *bífine* (50) = بچين, *paúde* (51) = پز, *ésta, ésti, éstu* = هست, *mýerde* (80) = مرد, *náme* (49) = نام, *myanéni* (49) = میانين, *déwi* (50) = دیو etc.

B. F o r m e n l e h r e.

I. Nomen.

Hier ist vor allem eine Bildung bemerkenswerth, nämlich mittelst *-ye*, die sich, so viel mir bekannt ist, in keiner verwandten eränischen Sprache nachweisen lässt, z. B. *ásm-ye* „Himmel“ =

neup. *اسمان* (*asmán*); *enġim-ye* „Honig“ = neup. *انگین* (*angubín*); *biz-yá* „Ziege“, neup. *بز* (*buz*), alth. *بز* (*báza*); *hár-ye* „drei“ = alth. *ثلاث* (*thri*); *gámye* „ein wenig“ = neup. *كَم*.

Daneben ist noch eine Bildung in *-na* anzumerken, z. B. *bális-ná* „Kissen“ = neup. *بالس* (*bális*), alth. *باريس* (*barēzis*), altind. *barhis*; *měys-na* „Schaf“ — neup. *ميش* (*més*), alth. *ميش* (*maesha*). Diese Bildung lässt sich passend mit der neupersischen in *-án* und der armenischen in *-ana* vergleichen (vgl. meine Bemerkungen bei Kuhn und Schleicher Beiträge III.)

Als Zeichen des Plurals finden wir im Zaza *-án*; die andere Pluralendung scheint hier nicht im Gebrauche zu sein. Z. B. *berarân* „Brüder“, *dânmêrdân* „Helden“ = neup. *جوانمردان*; *dêst-ân* „Hände“, *rayer-ân* „Wege“, *tim-ân* „Augen“, *eil-ân* „Kinder“ — *lauwân* „Lippen“, *lingân* „Füße“.

Der Genitiv wird mittelst der *اضافت* umschrieben und ihre Form lautet hier *i*, *e*, *a*, selbst *u*. z. B. *timân-i hasanêki* (53), *sêr-i yau koi* (49), *myân-e šau* „Mitte der Nacht“ (83), vgl. ferner *asîret-a šûma* (58), *dêst-u-râst* (3).

Als Zeichen des Accusativs dient *ra* (auch *ri*, *ru*) oder *e* (auch *i*), z. B. *estâre-ra* (4), *rôde-ra* (4), *pašá-ri* (84), *ayai-ri* (72), *dêst-ru* (71), *tiđ-i rásti-ru* (64), *lingeru* (86) = *deist-e* (49), *haber-e* (84), *ga-i súr-i* (53), *kayit-i* (51), *debáb-e* (Acc.), *dêw-i* (Dat.) S. 50. Oft wird auch jedes Zeichen des Casus weggelassen, z. B. *yau kayit* (51) *hemâm* (85), *lue* (85).

Der Local hat das Suffix *de*, *di*, z. B. *sêre-de* (3), *zeindân-de* (56), *mâsé-de* (3), *mesáhî-di* (83).

Das Adjectivum wird mit dem Substantivum mittelst der Idâfat verbunden, die wahrscheinlich wie oben als *i*, *e*, *a*, *u* auftreten kann, z. B. *gá-i súr-i* (53), *tiđ-i rásti-ru* (64), *dêst-u-râst* (3), *bera-i myahéni* (49).

Die Numeralia des Zaza lauten folgendermassen:

1 <i>yau</i> ,	6 <i>şes</i> .
2 <i>di</i> .	7 <i>haut</i> ,
3 <i>hîrye</i> .	8 <i>heist</i> .
4 <i>tehér</i> ,	9 <i>nau</i> .
5 <i>pând</i> .	10 <i>des</i> .

20 <i>vist.</i>	70 <i>hautai.</i>
30 <i>híris, hyéris = hir + des.</i>	80 <i>heístai.</i>
40 <i>ťaurés = źaur + des.</i>	90 <i>nauai.</i>
50 <i>pánđas = pánđ + des.</i>	100 <i>seit, set, se.</i>
60 <i>šéšti, šeisti.</i>	1000 <i>henzár.</i>

Bemerkenswerth sind hier besonders die Ausdrücke für „Dreissig, Vierzig, Fünfzig“ gegenüber dem neupersischen *سی پنجاه*. Die Ordnungszahlen werden mittelst des Suffixes *in* gebildet, z. B.:

Der erste: <i>verie, veryén'e.</i>	Der sechste: <i>šésín.</i>
Der zweite: <i>diín, diéne.</i>	Der siebente: <i>hautín.</i>
Der dritte: <i>híryín, hiríne.</i>	Der achte: <i>heístín.</i>
Der vierte: <i>ťeherín.</i>	Der neunte: <i>nauwín.</i>
Der fünfte: <i>pánđín.</i>	Der zehnte: <i>desín.</i>

Die Formen des Personalpronomens sind folgende:

1. Person sing.: *ez, me*, plur. *má, me*.
2. Person sing.: *tu, te* (51), *tj* (81), plur. *šúma* (50), *šjímá* (62, 81).
3. Person sing.: *ya, yai, đai, aya*, plur. *ye* (74).

Die Declination des Pronomens weicht von der des Nomens nicht ab.

Der Genitiv wird mittelst der *Idáfat* umschrieben, z. B. *keina-i min-a píle* (51), *keif-e me* (58), *dišmén-i men-u* (71), *destán-i língán-i tue* (53), *émer-i yai* (1), *aširet-a te* (58), *aširet-a má* (58), *véng-i me* (2), *baúk-i šjímá* (3), *aširet-a šjuma* (58), *berár ye-ni* (49), welche letzte Form sich ganz an's *Mázandarání* anlehnt (vgl. Beiträge I, S. 16).

Als Dativ- und Accusativzeichen dient *ra*, hier meist unter der Form *ri* auftretend, z. B. *méri* (83), *mjri* (67, 84), *tóeri* (51), *téra* (82) *túeri* (83), *mára* (50), *mári* (50) *sumári* (62), *šjímári* (67). — Oft fehlt aber jedes Zeichen eines Casus, z. B. *mj* (86), *túe* (71), *má* (63).

II. Verbum.

Das Verbum schliesst sich im Ganzen an denselben Redetheil im *Kurmángi* an; ein Punkt, nämlich die Bildung von Präsensstämmen mittelst *-ana* mahnt neben dem ersteren besonders an's *Mázandarání* (vgl. Beiträge I, S. 19).

(Müller.)

Diese Bildung erstreckt sich nur auf das Präsens indicativi. Beispiele dafür sind: *šúen'a* „ich gehe“ = neup. شوم (*šawam*); *wén'a* „ich esse“ = *wér-n'a* = neup. خورم (*khfaram*); *tinén'a* „ich sammle, schneide Getreide“ = neup. جيم (*cinam*) = altb. *ci+nu*; *dána* „ich gebe“ = neup. دهم (*diham*); *paudén'a* „ich koche“ = neup. پزم (*pazam*); *kišén'u* „er tödtet“ = neup. كد (*kusad*) etc. Auffallend ist der Mangel dieses Zeichens beim Imperativ und Conjunctiv, und etwas befremdend der auf der vorletzten Silbe ruhende Accent, was in mir den Verdacht erregt, hinter der Form eine Zusammensetzung des Participium präsent. in *án* mit dem Verbum substantivum zu suchen.

Die Formen des Verbum substantivum, das wie in den persischen Dialekten mit den Personalendungen des Verbums überhaupt zusammenfällt, lauten:

Singular.	Vgl. Kurmángí.
1. Person: -a	-m, -me.
2. Person: -i	-i.
3. Person: -a, -e, -i, -u ¹⁾	-a, -e.
Plural.	
1. Person: -i	-in.
2. Person: -i	-in.
3. Person: -i	-in.

Man sieht daraus, dass das Zaza in Bezug der Suffixe sich an's Kurmángí vollkommen anschliesst, in der lautlichen Zersetzung derselben aber demselben vorangeschritten ist.

Beispiele für das Verbum substantivum sind:

- Singular. 1. Person: *ez yizmkār-a* (71), *ez merdum-u árewánti-a* (83), *está* (50) = هم.
2. Person: *te xa'in-i* (63).
3. Person: *wéš-a* (2), *šes' rōđ-a* (2), *kór-i* (2), *wéžir-u* (84), *dél-u* (85), *árewántiy-u* (85), *gér-m-u* (85), *wéš-u* (81, 82),

¹⁾ Vgl. besonders im Ossetischen Tag y (Die Conjugation des ossetischen Verbums, S. 4).

hadra-ú (67). Bemerkenswerth ist die Form *ésta*, *ésti*, *éstu* (58, 59) = neup. هست (*hast*).

Plural. 1. Person: *hadre-í* (73), *má kírdán-i*.

2. Person: *šúma qám-i* (50).

3. Person: *ésti* (3) = neup. هستند (*hastand*).

Ich will nun im Nachfolgenden die Beispiele für die einzelnen Tempora und Modi anführen, wobei ich mich an die im vorigen über das Kurmángí handelnden Aufsätze eingehaltene Ordnung anschliessen will.

Präsens.

Singular. 1. Person: *paudén'a* (52) = neup. بزم (*pazam*), *kén'a* (52) = neup. کتم (*kunam*), *musén'a* (52) = neup. نویسم (*nivísam*), *wén'a* (50) = neup. خورم (*khFaram*), *šúén'a* (52) = neup. شوم (*šawam*).

2. Person: *šúén'i* (52) = neup. شوی (*šawé*), *wazén'i* (83) = neup. خواهی (*khFáhé*), *dáni* (55) = neup. دهی (*dihé*).

3. Person: *zána* (51) = neup. داند (*dánad*), *persén'a* (80) = neup. پرسد (*pursad*), *vyenén'a* (80) = neup. بیند (*bínad*), *ferén'u* (3) = neup. پرد (*parad*), *merén'u* (1) = neup. میرد (*mírad*), *kišén'u* (86) = neup. کشد (*kušad*), *nezánu* (85) = neup. نداند (*nadánad*), *wazén'u* (84) = neup. خواهد (*khFáhad*).

Plural. 1. Person: *kén'i* (73) = neup. کنیم (*kuním*), *vién'i* (4) = neup. بینیم (*bíním*), *šúén'i* (60) = neup. شویم (*šawím*).

2. Person: *záni* (4) = neup. دانید (*dánéd*), *tinén'i* (50) = neup. چنید (*čínéd*), *šúén'i* (60) = neup. شوید (*šawéd*).

3. Person: *kišén'i* (70) = neup. کنند (*kušand*), *kén'i* (73) = neup. کنند (*kunand*).

Aorist. I.

Singular. 1. Person: *waište* (85) = neup. خواستم (*khFástam*),

día (4) = دیدم (*dídám*).

2. Person: *amei* (54) = neup. امدی (*âmadé*).

3. Person: *ámé* (85) = neup. امد (*âmad*).

Plural. 2. Person: *kísti* (72) = neup. کتید (*kuštéd*).

3. Person: *rai kéri* (85) = neup. راه کردند (*râh kardand*).

geraúti (65) = neup. گرفتند (*giriftand*).

Aorist. II.

Singular. 1. Person: *me dí* (80) = neup. دیدم, *me geraút* (64)

= neup. گرفتم, *me kíst* (66, 72) = neup. کستم.

2. Person: *tu dí* (60) = neup. دیدی, *túe kíst* (66) = neup. کشتی.

3. Person: *nošt* (51) = neup. نوشت, *geraút* (51) = neup. گرفت, *kérd* = کرد, *berd* = برد.

Perfectum.

Singular. 1. Person: *mérda* (74) = neup. مرده ام, *bia* (61) =

neup. بوده ام (*búdah-am*), *ámeia* (68) = آمده ام.

2. Person: *tue kíst-u* (72, 81) = کشته.

3. Person: *kérdu* (52) = neup. کرده است, *amaú* (81) = neup.

نوشته است, *nošt* (51) = neup. نوشته است, *dau* (52) = neup.

داده است.

Plural. 3. Person: *róništei* (51).

Plusquamperfectum.

Singular. 1. Person: *me íenóšt bé* (52) = neup. نوشته بودم.

2. Person: *dí be* (81) = neup. دیده بود.

Erzählender Aorist.

Singular. 3. Person: *dai* (85) = دادی, *geraúti*, *wérđi* (83)

wo „er ass“ zu übersetzen ist = neup. خوردی, *auñai* (83).

Plural. 3. Person: *auñai* (49), *veğiai* (49) etc.

Conjunctiv-Futurum.

Singular. 1. Person: *bi kéra* (56) = بکنم, *váda* (84), *bén'a* (54)

vgl. *ánu*.

2. Person: *baúni* (51) „du wirst sehen“.

3. Person: *bikeru* (49), *bobu* (49), *bi ksu* (64), *biáru* (51).

Plural. 1. Person: *bikéri* (72), *bikši* (62), *bišini* (49), *niemiri* (75).
2. Person: *bikéri* (55).

Imperativ.

Singular: *bide* (51) = بدِه, *šue* (51, 85) = بَشُو, *paúže* (51),
= بَز, *bišu* (85) = بَشُو, *mékše* (83) مَكش.

Plural: *bikéri* (85), *bikši* (64), *byári* (84), *métersi* (50).

Beispiele für das Passivum, welches ebenso wie im Kurmángí und den neupersischen Dialekten behandelt wird, sind: *ez geraúta*, *árda*, *bištá* (56) = گرفته شده ام, آورده شده ام, بسته شده ام, *kištu* (80) = کشته شده است, *eištu* (80), *kišti* (64, 75) = کشته شده اند.

Nach dieser Skizze stellt sich das Zaza als ein vom Kurmángí in vielen wesentlichen Puncten verschiedener Dialekt dar. Im Ganzen steht es hinter demselben zurück; so hat es besonders die Verbalendungen stark zerrüttet, ebenso die Casusendungen der Substantiva nicht in derselben Reinheit erhalten. Damit geht die Erweichung und endliche Vocalisirung der Labialen Hand in Hand. Dagegen hat es manche alterthümliche Züge vor dem Kurmángí voraus, wozu wir besonders die Erhaltung des *v* im Anlaute (S. 11) und manchmal des palatalen *s* gegenüber dem *h* des Neupersischen und Kurmángí (S. 9) rechnen müssen. Ebenso hat hier die unorganische Aspiration im Anlaute nicht so stark wie dort (vgl. Beiträge II, S. 3) um sich gegriffen, sondern bewegt sich in den mässigen Grenzen der neupersischen Schriftsprache. Als demselben eigenthümlich und an das Balúci und das Altpersische der Keilschriften erinnernd ist das *w* im Anlaute gegenüber dem *خو* des Neupersischen und dem *χ* des Kurmángí zu betrachten (vgl. S. 11).

Ek 1.7. İngiliz Konsolos John G. Taylor, Kürdistan'da Geziler, Doğu ve Batı Dicle'nin Kaynaklarının Notları ve Yakın Çevresindeki Eski Kalıntılar, Orijinal Metinler

38

TAYLOR's *Travels in Kurdistan.*

Moslems Elakhoor or Stable; but whatever it may be now, its original use cannot be mistaken, and it is in consequence venerated

TAYLOR's *Travels in Kurdistan.*

39

inhabited by a set of Kurds (always in rebellion), living in their secluded and inaccessible valley, which still contains several ruins of very ancient date. Nerib is also the first point where the Zaza Kurdish is used, the Kermanji dialect being the one spoken in all Eastern and Southern Kurdistan.

Heyni, or Hani, is a pretty little town situated on the slope of a hill crowned by the ruins of an ancient castle. Some old Mahomedan buildings and an ancient square watch-tower, in the middle of the luxuriant gardens at the foot of the town, boast of great architectural beauty. One of the former, dedicated to a certain Zeineb (not the famous one), is built in the form of a cross, and has the Ayet el Kursee carved in beautiful letters all round the interior of the building. In the centre of the town a large spring, 200 feet in circumference, enclosed by masonry, supplies the town gardens and splendid clover-fields with beautiful clear cold water; it then emerges into the plain and forms the river called Ambar Su, which falls into the Tigris opposite Kurkh, as already noticed further back.

A ride of three hours by the villages of Feyter and Ooreh, or Hureh, from Heyni, took me to the interesting ruins called Kuishk i Kak and Afisios Daknaos, situated to the south of east of Heyni, on the top of a mountain-range separating the Lijeh from the Diarbekr plain. The remains are of the most solid construction, consisting of a series of arched rooms, and a little higher up of a temple, with several fragments of columns scattered about it. A magnificent uninterrupted view of the Sileywan, Lijeh, and Diarbekr plains is obtained from this spot, the eye ranging alternately over them, and long belts of thickly-wooded mountains. Our descent to the small plain beyond was through a mass of ruins that covered the slopes of the hill for a space of one mile, fragments of thick walls and neatly-cut blocks of stone were strewed over the road and impeded our progress, the remains of the old City of Fees (Phison of Procopius).* A small village near them is also called Fees, Affis and Afisios. The inhabitants have a tradition that the ruins, and a small cave near it, was the spot tenanted by the Seven Sleepers and their canine guard, the Kelb i Kehef. The scene of this legend is generally reported to have taken place at Ephesus, near Smyrna; and here, curious enough, I procured several small silver coins with the ancient type of Ephesus—the bee on one side and the stag and palm-tree on the other; and I was informed that numerous coins, principally copper, which were always thrown away as having no value, were found among the ruins. Close to them, but on the Lijeh plain, are the ruins of Attakh or Hatakh, situated in the old province of Terjan, now

* 'De Bello Persico,' lib. ii. cap. 24.

and swarthy complexions, resembling what one would suppose was the original ethnic characteristic of the Armenian, and which one occasionally sees reproduced in the inmates of the old convents about Van and other parts of Koordistan. The Seyd Hassananlees are shorter, and have rounder and fairer faces, although, like the others, they have long black hair and eyes, with full dark beards. All the young men indiscriminately wear their hair long in plaited tresses, while the middle-aged let it hang down in two loose locks behind each ear; the old men shave the head entirely.* The same dress seems common to all; but the Deyrsimlees wear a long melon-shaped turban wound round an elongated felt cap, whose point appears above it; the Hassananlees wind a simple turban round the usual red fez. Their hierarchy, if I may use the term, consists of two degrees only, namely, "Deydees," literally sayers, and Seyds; the latter positions are hereditary; the former devolve their mantles on the most deserving of their disciples.† The popular belief among the Kizzilbash is that "Deydees" do not die, but are received in some mystical way into heaven. In their language there is some difference, the Deyrsimlees speaking a Koordish dialect, involving many Armenian words; while the Hassananlee is a peculiar kind of Zazaa, or mixture between it and the common Kermanjee, although partaking of the large Persian element characteristic of the former. Circumcision is unknown among them all, but they allow polygamy, limited to four wives, whom they can never in any case divorce; their women are free mannered, and rarely hide their faces, while some of them receive strangers openly, and converse with them in open divan. Unlike the Moslems and Christians, the sons when married, however young, have separated establishments in separate houses. All are bound to observe the Jumaa, and generally to keep a fast of ten days at Mohurrem, during which, like the Shiaks, they curse the first Califs, Yezid and Shimr. The entire Kizzilbash, in addition to more primeval belief, are closely allied in doctrine to the Noseyrees, Druses, and Ismailees; each one, in addition to his prime prophet, believes in a Hejjab, or medium, different from the "Bab." Thus with

Zeitschrift der DMG. 1, 59. 16, 607. Schläfli, Beiträge zur Ethnogr. Kurdistan's (Petermann's Mittheil. 1863). Rich, Koordistan 1, 280. Spiegel, Eranische Alterthumskunde 1, 356. 746 (nach Layard). Weliaminoff-Zernoff, Wald., Scheref-nameh ou Histoire des Kourdes, par Scheref, prince de Bidlis. St. Pétersb. 1860—62. Barb, Geschichte der in der Chronik von Scheref behandelten 33 kurd. Fürstengeschlechter. Wien 1856—59.

Nach der Kurdenchronik des Scheref Chan gibt es vier Zweige der Kurden: 1) Kurmandsch کرمانیچ, 2) Lur لر, 3) Kelhur کلهر, 4) Guran گوران (Lerch II, 69); Lerch fügt diesen noch denjenigen Zweig hinzu, welcher das Zaza redet und am oberen Euphrat in der Gegend von Palu wohnt. Nach den von Blau gelieferten Sprachproben schliesst sich die Mundart der Duzhik-Kurden an das Zaza an, so dass man die Duzhiki samt den das Zaza redenden Kurden als fünften Zweig auführen müsste. Auch das kleine Wörterverzeichnis aus dem Khalaji, welches Brugsch (Reise der k. preuss. Gesandtschaft 1, 337—338) gibt, enthält mehrere Wörter, die sich dem Zaza anschliessen: kie (*Zimmer*) kennék (*Tochter*) agir (*Feuer*) dschir (*unten*) beschanagirem (*ich werde (kann) greifen*) serd bibie (*es ist kalt*) germ bebañ (*machet warm*, bei L. bebîn, np. بردن) atta (*jetzt (bis jetzt)*) de-dschimde ba'ad (*später*, Praepos. de) ne-di-r-a (*es ist nicht*, r hiatusfüllend) wergibukhma (*ich werde essen*, die Wurzel χvar verliert r) burana (*kehre um*, kurm. buhirim, mit praesentischem n wie im Zaza.

Die Guran sind die Ackerbautreibende Bevölkerung unter den Kurden des Zagros, welche civilisirter ist als die ritterlichen Aschiret, und deren Sprache sich nach der Schriftsprache der Perser gebildet hat.

Die Kelhur stossen im Süden an die Luren, im Norden an die Dschaf (zwischen Sihna und Soleimania), und man scheint unter ihrem Namen

I. LAUTLEHRE.

Das kurdische Alphabet enthält folgende Zeichen:

Vocale:

a, ā, e, ē, e, ē, i, I, o, ō, ö, ù, ū, ü, j, ai, au, ei.

Consonanten:

	Verschlusslaute.	Reibelaute.	Zitterlaute.
Fauciales	'	h' h	
Gutturales	q k g ñ	x γ	
Palatales	K ġ		y
Palatodentales	č j	š ž	
Dentales	t d n	s z	r l
Labiales	p b m	f v w	

Die Mundart Zaza hat noch die mouillirten d' und ű. Dieses Alphabet haben Lerch und Socin, denen wir die lautlich genauesten Aufzeichnungen verdanken, angewendet, mit dem unbedeutenden Unterschied, dass der erstere ṭ ḍ, der letztere tsch, dsch für č j schreibt. Die übrigen Gewährsmänner verwenden die Alphabete ihrer Muttersprache, wodurch ihre Schreibungen nicht immer deutlich sind; nur Garzoni suchte den Lautwerth verschiedener Zeichen des italienischen Alphabets durch diakritische Punkte genauer zu bestimmen. Man findet eine Zusammenstellung der im Lerchschen (Lepsiusschen) und Garzonischen Alphabet sich entsprechenden Buchstaben bei Lerch II, 7.

Bei diesen Verhältnissen fand man sich veranlasst, die Beispiele für die Lautgesetze vorzugsweise aus den Aufzeichnungen der beiden zuerst genannten Herren auszuwählen; nur wo über den Lautwerth kein Zweifel obwalten konnte, hat man auch andere Quellen benutzt.

§ 30. ŋ.

Der palato-dentale Nasal wird nur im Zaza-dialect angetroffen; im Kurmanji steht vor den Palato-dentalen ŋ (§ 22), welches auch vor Dentalen erscheint, also ähnlich wie der stellvertretende Anusvara im Sanskrit gebraucht wird. Es steht demnach ŋ statt ŋ. Inlautend α) in iranischen Wörtern: kámaŋča (*Geige*) zeŋjír (*Kette*).

β) in nicht iranischen Wörtern: dabančé (*Pistole*) řŋji (*Perle*).

§ 31. š.

A. š entspricht dem š anderer Sprachen. a) anlautend α) in iranischen Wörtern (altb. 𐭮𐭮 oder 𐭮𐭮𐭮): šā (*Freude*, np. شاد altb. 𐭮𐭮𐭮𐭮 altp. 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮 = 𐭮𐭮𐭮𐭮) šē (*Kamm*, np. شانه, š geht auf χš zurück, Pott, E. F. II, 2, 690), šehiá (*wieherte*, np. شيه, šēš (*sechs*, np. شش, altb. 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮) šev (*Nacht*, np. شب, altb. 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮) shāhr (*Stadt*, aus dem np. شهر, altb. 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮) šekést (*stiess, brach*, np. شکست, altb. 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮 ševán (*Hirte*, np. شبان, von altb. 𐭮𐭮𐭮 = 𐭮𐭮𐭮) šī (*du kommst*, np. شوی, altb. 𐭮𐭮𐭮 altp. 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮 < 𐭮𐭮 , skr. शु) šīr (*Milch*, np. شیر, altb. 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮) šušť (*wusch*, np. شست, altb. 𐭮𐭮𐭮 , skr. शुष्ट) šükír (*Zucker*, np. شکر, ar. سكر aus dem ind. शुक्र) sciúm (*ich weiss, kann*, G. 217, np. شایستن, altb. 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮) sciapék (*Ueberrock von Ziegenfell*, G. 273, np. شیمی, pehl. 𐭮𐭮𐭮 das *Hemd Sadara*, vend. 18, 23) sciáin (*Falkenweibchen*, G. 142, np. شاهین *falco tanypteros*, Heuglin, Zeitschrift für aegypt. Sprache, 1868, S. 55) sciélem (*Rübe*, G. 228, np. شلغم, shlghm) sciu (*Ehemann*, G. 183, np. شوی, shuy) sciapèr (*Flügel*, G. 87, np. شاه پر, shah par) šimšyér (*Säbel*, L. I, XI, np. شمشیر).

β) in nicht iranischen Wörtern: šišmřš (*aufgeblasen*, türk. شیشمش) šükír (*Dank*, L. I, 27, 10, ar. شکر) sciahht el frát (*Euphrat*, G. 134, ar. شط الفرات) ester sciambosc (*mulo difettoso, che tira calci*, G. 190, ar. شمسوس) scetel (*Ableger, Steckreis*, G. 212, syr. ܫܬܠ , vulgärarab. *Baumschule*) sciàmarinum (*ich lasse ab, verlassé*, G. 233, syr. ܫܩܝܐ) sciákiát kescium (*sich abmühen*, ar. شاقّة, šaqā) sciuk (*Angel*, ar. شوك).

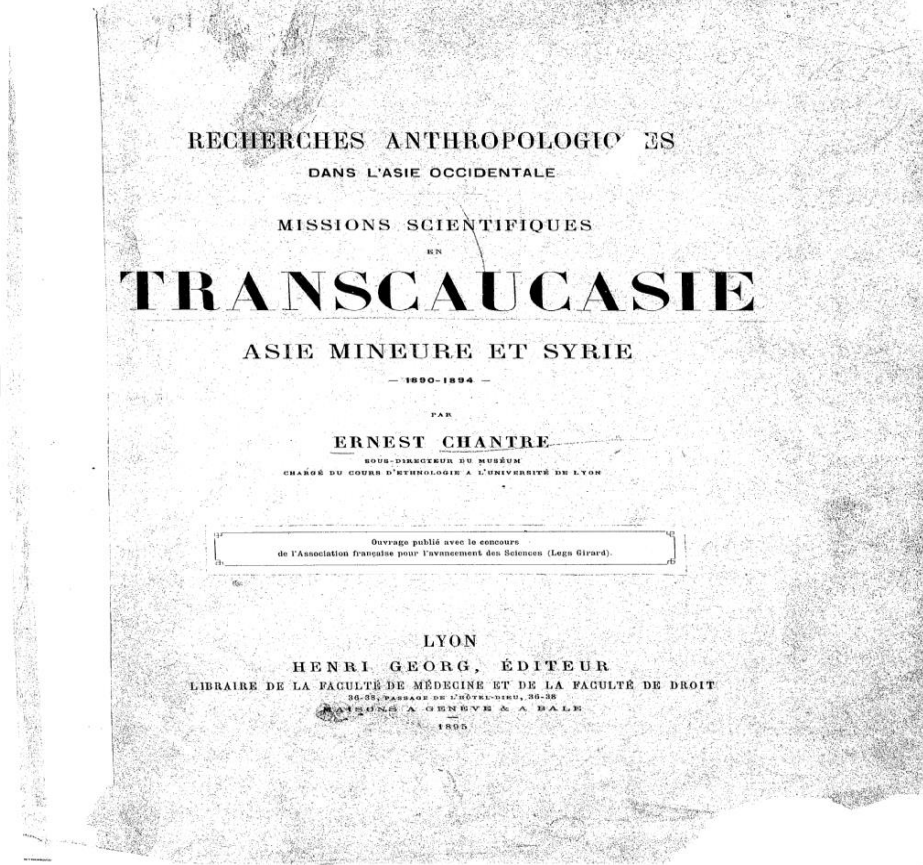
b) inlautend α) in iranischen Wörtern: kišánd (*zog*, np. کشیدن) dúšim (*ich melke*) mřšk-i χu'ír (*Blindmaus, Maulwurf*, L. II, 211^b, np. موش کور) duscáf (*Mostrich*, G. 190, np. دوشاب) pesci (*Mücke, Moskito*, G. 281, pēšu, Rhea, np. پشه) benefsca (*Veilchen*) břšk (*Locke*, np. بَشَك) hišt (*erlaubte*, aus

Dorf, *Üç Koyu* Dreibrunnen genannt, steht, bereits 800 Fuss niedriger als *Gênâghy*. Um 10. 47 sahen wir links $\frac{1}{4}$ Stunde entfernt das Dorf *Kharâbzêr* und kreuzten 11. 12 einen überbrückten Bach, neben dem, links vom Wege, der Hügel und das Dorf *Arastýr* liegt. Nachdem wir noch 12. 14 auf einer Brücke über einen Bach geritten und rechts 10 Min. entfernt das Dorf *Tell Baghdâd* gesehen, ritten wir auf den Höhenrücken hinauf, der *Süwerek* auf der Ostseite überragt, und erreichten 1. 35 *Süwerek*, das 1100 Fuss niedriger liegt als *Ghênâghy*. Während die Strasse zwischen *Karabaghçe* und *Gênâghy* noch stellenweise unpassabel ist, ist sie zwischen *Gênâghy* und *Süwerek* nicht schlecht zu nennen. Die Felswüste verschwindet mehr und mehr und macht allmählich einem rothbraunen, fruchtbaren Ackerboden Platz, der aber nur sehr spärlich angebaut ist. Kurz vor *Süwerek* reitet man durch wohl gepflegte, von Steinmauern eingefriedigte Weinfelder, in denen man zuerst, seitdem man *Dijârbekr* verlassen, wieder Bäume sieht.

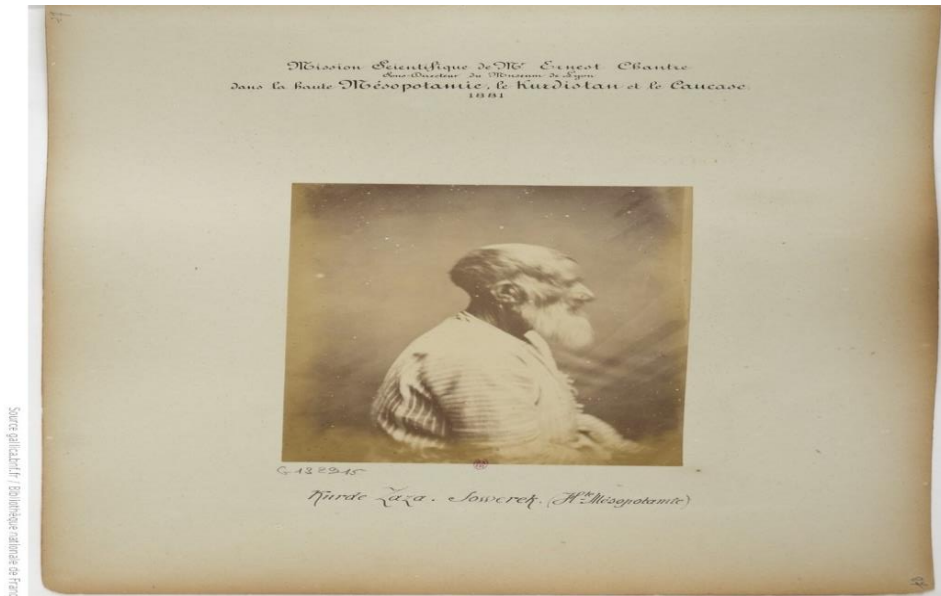
Wir nahmen Quartier in dem *Khân* von *Süwerek*. Die Stadt liegt in einer gegen Nord und Ost geschlossenen Niederung, in deren Mitte sich ein isolirter Hügel erhebt, bedeckt mit den Ruinen von den Mauern und Gebäuden einer einstmals ziemlich ausgedehnten Burg. In *Süwerek* gibt es 700 Häuser Christen, Armenier und katholische Syrer (*Surjân Katolik*), auch eine kleine Anzahl von kohlenbrennenden *Zaza-Kurden*. Wie in *Djezire* und *Dijârbekr* sind hier die Häuser aus Basalt gebaut und haben grosse, ungetheilte Holzthüren, die mich an die grossen Thüren niedersächsischer Bauernhäuser erinnerten. In der Mitte der grossen Thür befindet sich eine kleine Oeffnung, durch welche die Leute in gebückter Stellung hindurchschlüpfen. *Süwerek* gehört zum *Wilajet Kharput*.

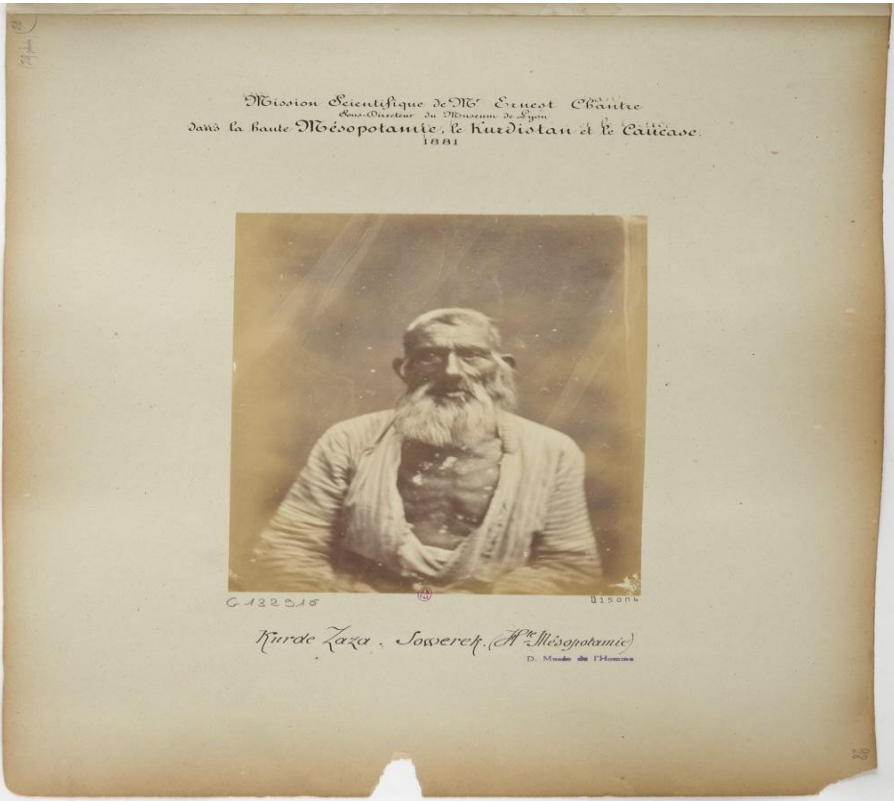
Kurz vor meiner Ankunft war in *Süwerek* die Nachricht von der Herabsetzung des *Beshlik* von 5 auf $2\frac{1}{2}$ *Piaster* bekannt geworden. In der ersten Consternation und wohl auch in der Meinung, dass die Nachricht doch schliesslich eine Lüge sei oder dementirt werden werde, hatten alle Geschäftsleute ihre Läden geschlossen, kein Mensch passirte in den Strassen und die Stadt war wie ausgestorben. Ich schickte zum Bäcker um Brod, aber *Ahmed* kam mit der Nachricht zurück, dass kein Bäcker ihm

Ek 1.10. Ernest Chantre, Transkafkasya, Küçük Asya ve Suriye'de Bilimsel Görevler adlı eserde olan Zazaların fotoğrafları

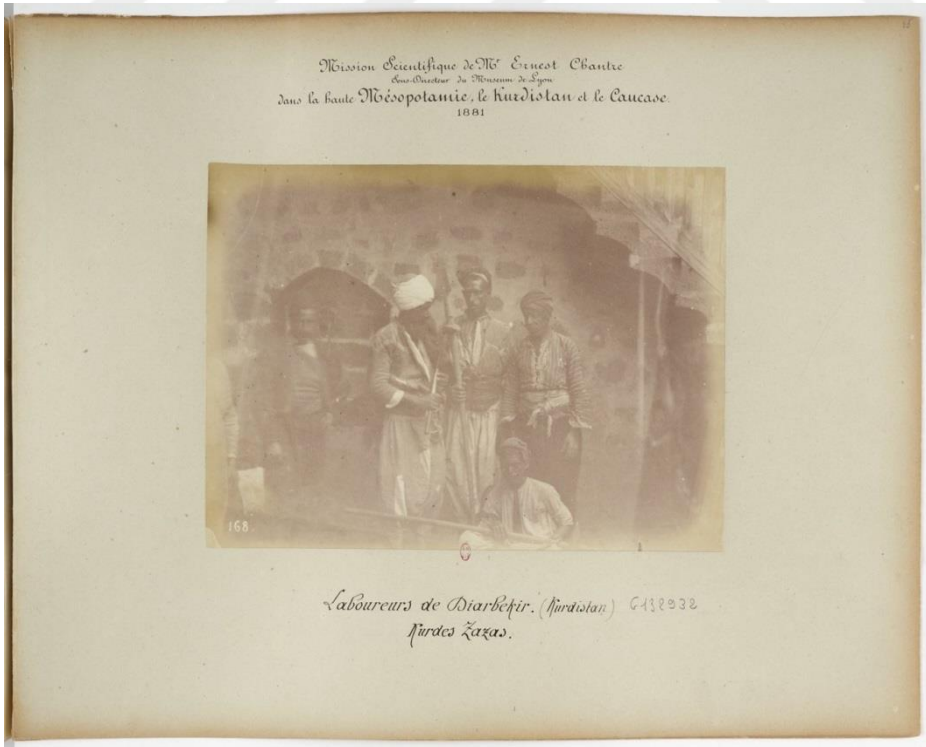

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
sous-Directeur du Muséum de Lyon
dans la Haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

G13239

Nurdes Lazas. Diarbêkir. (Kurdistan).

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
sous-Directeur du Muséum de Lyon
dans la Haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

G13240

Nurdes Lazas. Diarbêkir. (Kurdistan).

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Chef-Division du Muséum de Lyon
dans la haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1841

G 132342

Kurdes Lazes. Diarbêkir. (Kurdistan).

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Chef-Division du Muséum de Lyon
dans la haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1841

G 132343

Kurdes Lazes. Diarbêkir. (Kurdistan).

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Sous-Directeur du Muséum de Lyon
dans la Haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

G 132945
Kurdes Lazas. Starbêpir. (Kurdistan).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Sous-Directeur du Muséum de Lyon
dans la Haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

G 132945
Kurdes Lazas. Starbêpir. (Kurdistan).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Ancien Directeur du Muséum de Lyon
dans la haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

G 122344
Kurdes Zazas. Diarbêkir. (Kurdistan).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Ancien Directeur du Muséum de Lyon
dans la haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

G 132062
Kurdes Zazas. Diarbêkir. (Kurdistan).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Sous-Directeur du Muséum de Lyon
dans la haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

Kurdes Lazas. Diarbêkir. (Kurdistan) G. 132368

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Sous-Directeur du Muséum de Lyon
dans la haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

Kurdes Lazas. Diarbêkir. (Kurdistan). G. 132369

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Ancien Directeur du Muséum de Lyon
dans la haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

*Hirades Zaxas.
Travailleurs de Diarbekir. (Kurdistan). G-132931*

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
Ancien Directeur du Muséum de Lyon
dans la haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

*Laboureurs de Diarbekir. (Kurdistan) G-132932
Hirades Zaxas.*

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Mission Scientifique de Mr Ernest Chantre
dans la Haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase.
1881

Torteur de bois de Diarbêkir. (Kurdistan)
Kurde Zaza G. 432034

Source gallica.cnfr / Bibliothèque nationale de France

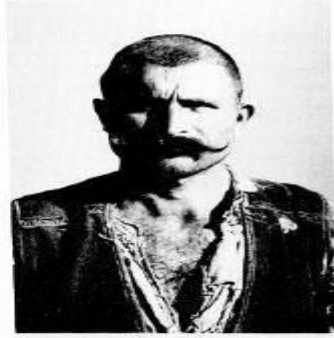

Kurde Zaza. Alep. (Syrie)

Armenians of Harpout, de Syrie

T. VI. PL. XVIII

Kurdes Zaza de Karpouth (Turquie)

Kurde Zaza. Alep (Syrie)

Ek 1.11. Albert Von Le Coq, Kurdische Texte adlı eserde geçen Zazaca hikayelerin transkribe edilmiş halleri bu hikayelerde geçen cümleler.

Hikayetê İbrahim Paşa Fi Lafzi Zaza

De zamanê de İbrahîm paşa est bi. Paşê Mısırî bi. Mısır (r)e veci (y)a qaydê memleketi zept bukerö. Padişah pêro ame be xedeb va azêne nay çıçı o ez padişah wam. Paşayni est bı name cı Hafız paşa bi. Emri ay kerd va şo bı ser Hafız paşa. Eskeri xo top kerd şı bı ser. Şı bı Nızibe ordi wuca qurmiş kerde. Ordiya İbrahim paşa ame bı Muzar de rona. Behari xaberi rêşit İbrahim paşa elçi (y)e xo rêşit bû ordiya Hafız paşay miyan. Bûno bı axwah çê elçi xaber ardi. İbrahim paşay rê va ke Hafız textê xo qurmiş kerdo û dı xeyma xo de kêf û zewq der o. İbrahim paşa emr kerd bı ordiya xo herkesi hazır bin bı silahê xo ro. Ezo emşo basxûn bıdı bı ordiya Hafız Paşayi. İbrahim paşa emrê bımbaşiya kerd va herkesi tabûra xo tembihe bukerê eskerê herkesi çadıra xo de feneri ecefini. Feneri ecevıstına dı paya bışo saat pac de ordi ant bı ordiya Hafız paşay ser. Halbuki xabera Hafız paşay cıra çinya. Aya tepiya İbrahim paşa basxûn da bı Hafız Paşayi. Topi tufengi başlamiş kerd bı muharebe. A şew saat pac ra hatta sabahra İbrahim paşa xalıb bi. Ordiya Hafız paşa bozulmiş bi we nime kıştı we nime ji yesir kerd. Bı çıqa arzaq cebelxane est bi zept kerd. Hafız paşa firar kerd şı bı stambul. Padşah pûro ame bı xadab vamın te reşitê tû merê ay bugeri to ordiya batırmiş kerd. Te amay bı ma serde aya tepiya İbrahim paşa ordiya xo girot şı bı Mısır.

Hikayetê Dunya Guzeli Fi Lafzi Zaza

Wextê verê de koliçi est bi. Du laceki xo, ceninda xo mayında xo pire esti bi. Fuqare bi. Her roc şin şalagê kolîyê xo ardin, bı dı quruşan rotîn, pê geçinmiş bin. Roce ancina şı bı koliyan. Dare bin de teyre perra. Şı bı herûna akındê xo di, ak wedart ame bı ke(ye). Ber(d) bı çarşu. Yahudi va, na akı bı mı de. Va ez nêdana. Yahudi va ezo se quruş bı to dı. Va tû bı mın huweni. Va ezo du sey quruş bı to di. Ancina va tû bi mın huweni. Nihayet pac sey quruş bı to dı. Koliçi ewna va, eke rasta biya bıde. Va, ka bıde pere. Pac sey quruş da bı cı, ard. Ame xo rê xerç kerd. Sabah ra şı bı herûnê ake. Aki ancina di. Ak girot ard da bı yahudi bı pa(n)c sey quruş. Her roc akındê xo ardi pac sey quruş day. Çend roci cenîyeke berd yahudi rê, pac sey quruş day û amên. Yahudi bı cenîyek a mişewrê xo kerd, va merdê to wa şoro herûna

teyri ako ke keno herûna ay de bire bikole. Bado kesê dano b1 teyri ro urkmiş beno. Bado şino b1 cayedo bin ake keno. Merdê şino, çale keneno serê c1 naxin nano. Teyr ko bêro ak bukeru. A gama geno yeno b1 ke(ye) yem keno. Her roc akı keno. Koliçi mereno. Yahudi cenieyke rê vano teyri sere cêke. Cenik vana roce pac say quruş ana. Yahudi vano ya tû ko sere cê kerı ya ez dorna nina b1 to het. Cenieyke sere cê kena. Pur kena û girenena. Laceko koliyeçi sere û b1 zeri wenno. Yahudi şew de yeno bi cenieyke het vano kanê teyr? Ceniek bado nana b1 vera. Vano kanê sere û b1 zeri? Vana lacê mı werd. Vano teyr ji tû bora. Ya tû ko laceki bıkişê ya ezo dorna nêri b1 to het. Vana ezo sere cêkeri. Dapira laceka(n) b1 dızı laceka(n) werzaynena b1 şew remena. Vana maya to b1 yahudiya o ko şima bûkişo. Şinê sukêna jêwna. Helebe roşenê. Laceko zeri werde roc de pac sey quruş pıştinê xo de vineno.

Pirika xo merena. Vano werze ma şime b1 Stambol. Şinê ray b1 dıcaay bena. Beray zeri werda vano tû b1 na ray de şo, ezo ji b1 na ray de şori. Jew şino b1 Mısır, jew ji şino b1 Stambol. O ke sere werdo daxılê Mısiri bi. Şahi Mısiri merd bi. Teyri dewleti vera da şı o ke sere werd b1 ay serey sero anışt. Va şaş bi, azmiş bi. Tepiya ver da ancina ame b1 laceki serey sero anışt. Va no zi nêbi. Lace kerdi de bani nûmiti. Teyr vera da. Dı locine ra ame b1 serê laceki anışt. Lacek berdı çeki day pera. (Va) Padişah ma no yo, itaat kerdi c1 rê. Ma o, şahalexı xo bûkeru. Tû bêri. O k1 zeri werda doxri şı b1 Stambol roc de pac sey quruşê xo est bi. Keyneka dunya guzele d(iy)eni xo pac sey quruş bi. Her roc pac sey quruşê xo berdı dunya guzeli dê. Das û hire roci temaşa kerdi. Şewa xo b1 hezar bi. Hezar day b1 c1 şı b1 dunya guzeli het. Kıştında konaxi pır kerd. Peyniya peranê laceki nêame. Şewi lacek ancina şı b1 keyneke het. va ezê to wa tû ji ê mın ê. Mı het ra meşo. Araqeke hewt seri mende v1, da b1 lacek1, laceki verit. Zeriya c1 feke ra kewt. Zeri şıtı, sole kerde dekulteni. b1 ningê laceki girot eşt b1 teber. Lacek saba ra werışt tebera o. Ewna b1 cêba xo perey çiniyê. Şı b1 dunya guzeli het qawurna.

Roce dû roce ewniya perey çinniyê. Va ezo serê xo wedari, şori. Şı, ewna hire merdımı yeni. Amey b1 het, va sera şinê? Va piyê mın merd na sufra no qamçı no kuluk c1 ra mend. Ma b1 sero wêre nêmin(d). Va na tire berze. Kam şima ra vere vasa, b1 c1 sufra ey a. Ê peyni kulike ey o. Tire eşte. Hunerê kuliki, kamı na(y)o xo sera, kes ko nêvino. Sufra ke abo mubarek turlu turlu taami c1 ra veci. Jew ji nişto ce b1 qamçı pırodo. Fulanca mın di bi. Hire heme b1 tire dıma şı. Ey kulik na(y)o xo sere nişto sufra ser b1 qamçı dapuro va b1 dunya guzeli hete to wazena. Ame b1 dunya

guzeli het. Kulik na(y)o xo serı kes nêvino. Bı roc perê dukanciya(n) ra tıreno. Va
 dunya guzeli cernalê xo bi me mojene vaje torê pac sey quruş. Bı şew ame kewt de
 dunya guzeli het. Hewn cı rê bi bı hesret. Va eze to (y)a tı (y)ê mın ê. Kandırmiş
 kerdi. Va bêri peyine. Ona sufra peyına ona sufra. Qamçiye dapuro. Va çê kes çınni
 (y)o to wazena koyındo ısıs to wazena bı koyındo ısıs de rona. Roce dıde bı dunya
 guzeli de kêfû zewq kerdi bado şewe dunya guzeli sufra ro nişt qamçi dapuro to de
 qonaxde wazena. De qonax de peye bı lacek werişt bı xo ser ne dunya guzeli ne
 qamçi ne sufra. Ax va. Kulik na(y)o xo sere. Vêca gêra hewze di ewna hire gogercini
 bı sero anışti. Xo veran kerdi, bi hire keyneki kewti de hewze. Meger keynekê şahi
 perı(y)an bı. Dıze ame, çekê keynekê berdi kulik na(y)o xo serê. Keyneka ewna
 merdime de hetero dıdına çekê xo day bı xo ra, peray. A ke ca de hewz de mende
 sond werd va ez ita ra nêveciyena. Kandırmiş (xapna) kerd. Çeki day bı cı. Dû peri
 day bı cı va nina(n) weda. Koti ke tû sıqılmış biya wica buwêşine, ezo hazıra. Ez
 keyneka şahi perı(y)ana her gurwe mın dest ra veciyeno. Keyneke laceki wedana
 bena le baxçe saya(n) miya(n). Say cêkena dana bı laceki. Beno bı herı, wax vano.
 Dunya guzeli ez hinde mal ra kerda nara(y) ez kerda bı her. Sayenda bine da bı cı
 ancınê beno bı merdı. Heqibe say ina(n) ra day bı cı vana bere bı qonaxê dunya
 guzeli bıcı de. Ana bı qonaq. Cile wasare erinenû saya(n) roşenû dunya guzeli bı
 dıma ewna sayeda hewli vana biya ezo hemine bıherini. Ano sayi sepi keno dano bı
 dunya guzeli wena beno bı here. Cile nano ce, wesari keno de sere. Nêrdiwan ra
 ancena heyran bi Mısıre qamçi û sufra wedano şino bı Mısır. Şahi Mısiri qonaxe
 laceki ro bugero. Siya(n) o ku ba(n)co. Şar bare ano. O dı bari ano. Şewde torbay
 veng bı sere finenû xebere dano bı şahi Mısiri vano merdımı heywanındo xo beno şar
 bari ano o dı bari ano şewde yem nêdano. Şahi Mısirê vano veng de wa bêrû. Veng
 dano be cı. Vana ez heri xo nêverdana nêşena. Xebere da bı şahi Mısiri va bı herya
 bêro. Her and de nêrdiwa(n) ra şı bı şahi Mısiri het va laca tû çınne zalımlıxine kene
 yem nêdani bı heywanê xo şar bare ano tû dı bara(n) ani. Vano male mın nı(y)o. Ez
 seni bukeri. Lacek naskeno şahi Mısiri beraye xo yo. va mu rê xewlet bıke. Hikayetê
 here xo torê b(ıv)acı. Va xewlet her kes şı. Va waxtêda piyê mın est bi. Ma koli ardin
 rotin. roce dı teliya(n) bın de aki vinenû ano bı pacsey xuruş dano bı yahudi. Vano tû
 ko teyre bı(y)a bı keye ano bı keye. piyê min merenû. Maya ma teyri sere cêkena.
 Berayındê mın bin est bi. Sere ay werd, zere ez wenna. Berayê mın şino bı Mısır.
 Ezo şori bı stambol dunya guzeli estebi. Di(yi)nê xo pacsey xuruş bı. Mın verê

ewwelê cı bı axirê cı ez vana. Peşiyayi têra. Va tû bera(y)ê mın i. rica kena tû say bı na here de, ancina dunya guzeli bo. Say dana bena dunya guzeli. Qonaxindo newe veraşt, da bı berayê xo. Dunya guzeli mahre kerd. Tûye keynekê şahı periya(n) veşna. Keyneke yena. A hewna dunya guzeli rındêr a. A ji berayê xo(y)ê bini bı emri Allahi mahre kena. Çawres depe bı çawres zûrna be xo ro mahre kena. Emrê pê(y)ını kêf û zewq kenê. Şinê yahudi kışenê maya xo kışenê tepiya yenê bı Mısır de ceniya xo de kêf û zewq kerdın. Ê resay bı murade xo şıma ji bı murade xo resi. Tamam bi na hikaya. Va bêri ma şime jew da bine. Hire sey des û hewt tarix de Yusuf Efendi hikayesi musi koko (Mosyo Coq) efendiya tab olunmuşdur. Fi ombiş şubat 1317 (28 Sıbat 1902) Şami şerif de muqayim Salıhiyye mahallesinde Umer ibn Eli marifet ile bu hikayeyi Zaza lisan ile tercume Musi Koko (Mosyo Coq) efendiye we Yusuf efendi vasitesile tab olunmuşdur.

Hikayeti Yusub We Eziz Fi Lafzi Zaza

De waxtê de qela Bohtan de Xalid beg est bi. Berayê eyı Iskan axa Xalid beg est bi. Xayet adaletını est bi we zengin bı we comert bi we hukumı xo bol bi we hukümetçi bi. Mahyet, de Xalid beg deste bi. Ceniya Xalid begı este bi. Namê xo Hazire xatune bi. Keyninda xo este bi. Namê xo Qudreta bi. Dı lajê xo est bi. Yew Yusub bi yew Eziz bi. Dı lajê Iskani est bi. Yew ib bi yew Usman bi. Amma Hazire xatune zeriya xo kewte Iskan axayı. Rocendo Allayı keyna Xalid begı teber (r)a ame maya xo Hazire xatun, de Iskan axa hete di. Hazire xatun va o ku mın bukışo we mın budê Iskan axayı tu şori çarşuda axû biya. Ez be Xalid bege di we axû bukeşo ezo to bugeri ezo Qudretê be lacê to Ibrami di. Iskan axa axû art da be Hazire xatune. Hazire xatune, nı'meti miya(n) kerd. Da be Xalid bege. Xalid beg merd. Bado Hazire xatune va zeriya min vana xalk û şare bêro beşine. Xalid begı tu biya def û zurna bûke. Tedareke dawetê buke mı rê. Qudrete def û zurna arde. Tedareka dawete kerde. Hewt roci hewt şew kerd. Be zorê şımşêri Qudrete da be Ibrahime. Hazire xatuna da be Iskane. Serı herı sabah ra Yusub hewt serı bi we Eziz pac serı bi. Sabah ra hewn ra weişti. Hazire çinniya. Eziz ven da be Yusubi va beray mın zeriya mın vana ke Hazire sera şiya Tû ko xaberı mı rê bı (y) are. Yusub hewt sere şı ke benu be gûriya va Ezizo bera Qudretı berdı be zorê xo we Hazire şı be ke Iskan bege Ezizi va ezo vêşen tû ko nêna be mıdı Yusub destı Ezizi girot şıye be kê Hazire şeş hewt roci ronışti. Deste Hazire verde Hazire xatun cemalê Iskan axay ra ka mırd nêbena. Ezizi

va Yusub berayê min roc ame be dehire tû ko nane be mı dı Yusub va Eziz seber bûko hayan kêfe na meki Hazire bêrû Hazire ven da be Iskan axa va mevinde va nekara usê be mirûgefa danu Usub pîl bûbo o ku mı ji to ji bûkışo hewna mari kışkeka çara cira bûke Iskan axa werişt erd ra nalçı cızmece ame be şerı Usıbe va nıka ra de'we kena be taxtê Xalid begı ro be deştı Usubı Eziz girot eşt bı yaba(n) Use û Eziz şı ke dê Qudrete xudrete hazine Xalid beg.

Qudrete vera Use we Eziz yena. Usıb kerd do qocaxê xo we eziz kerd do qocaxê xova yê binarde be zereyê keyı hewt roci timar kerdıskan axa xaber rêşite be İbı rê va ê oxul Usub Ezizi bı qewwurne kê xo ra Us pîl bûbo o ko ma bûkışo o kû mara bugero taxtê Xalid begı ibe destı Usıbı girot tepış teşt bı yaba(n). Qudrete va meke nê gureyi. Usıbe Eziz gunah o. Use Eziz kewte de çarşû geyranı torbe parsi zımıstane vewr û varete varena Qudrete hazin bermena qaydê Usubi sabah ra Usıbe Eziz ya amayi xale xo. Xale va ê Usub tû be çı yeni be ke(y)ê mı ezo be to di nanê nanê da be destê Usubi. Usıbi va xalo ocaxê Xalid beg şên nêbenû be nanê nan be xali ser de eşt bı mista xo da be serê Usıbı ro be destı Ezizi g(i)rot eşt be çarşû Usub be Eziz ya ameyi be keyêde Xudrete. Qudrete destê xo da millê Usubi Eziz ra berd ardı zerê keyı ibe be dare da be Qudret ro be destı Usıbe Ezizi girot eşt be çarşû Use veng da ê Xudret wayame nan û sole be mıro halal ke ezo şori we xeribiye Qudrete veng da be Use va eziz qışkeko tû ko de care nêverdi. Usıbe vere xo açarna be xaribide hewt roci şı be merdêkedo arab ro raşt ame hewt servi merdêkı Arabı hettê mend hewt servıra tepiya dewda merdeki arabêde dawetî bîye Usıb bala xo dano qarwanêdo pîlo yeno citê (e)spar de mîyan de ay sene Usub veng dano Ezize bes nano sola şari werze ma şime nê bazırğani dime helbet Allahu taala rızqê ko be ma do.

Us û Eziz ya şıye be mêrde arabi het halal kerdi nanu sole kewtı a bazırğani dıma desdede hewt şewi kewtı a bazırğani dıma dızı ra to ina tazila to nekerdi şewe heyştine dekewtı bu qarwan vatê citê usture hewlê çekı û silahe ina cira giroti hurdi espar bi verê xo açarnay hetti qela Botane kêverê qel'a de nınde (r)tı sabah ra kêveri qel'a geriya Usıb û Ezizi şimşêr ant vist û pac merdımı kıştı kêverê qel'a de qapatmiş kerdi. Us û Eziz mendi yavan de verê xo day be koyındo pîl şıye desu pac roci mendi ba'do des û pac roca lace Iskan axayı ibe se spare xo wedart be aşiretında binedê şı be waştına keyneke Qudret xatune veng dana be kale vana be torê zerne şorê be Eziz Us edıme wa bêri bıraya İbı ser wa bukışe azabê dınya ra beraynê Usê wa dedo çapuçiye qal'a ma kamo asto gawıro Use va şori Use Eziz ya spar bi vere xo day be

qel'a Botane amay nimê şewa ke verê qel'a veng day be asto cewrı va kêveri ake asto nêkenû hayanı sabah ra Use veng dane be asto(y)ê cewrı vano ez merdime İbê(y)e va ez şına be Iskan axayi het mujdiyani ake kêveri qel'a ez be to di pac zerna perani mujdiyani ra. Bi çılka çılka kılita astoyê cewrı akerd kêveri qel'a Usıbi va e Eziz abi kêveri qel'a ezo be cıdı xalate Use be desti xo şımşêr ant kalanê xo ra eşt be millê astoyê cewrı xalas kerd azabê دنیا ra ha tor ê pac zerni mujdiyana Use kêveri qel'a nav kılita(n) ver. Va Eziz bera te roşe bu kêveri qel'a de Use verê xo açarna be miyanê çarşû de be qahpa Hazire sabah ra kewt de kêverê Iskan axa. Iskan axayi veng da ê lacime tu koti ra ê buram şo be ode ita kêverê hame (y)o. Use va ê Iskan axa ka te mın nas nêkeni ez usub a lacê Xalid begiya sebeb çıçı bi piye mın kışt be axû to Xudrete xatune berde be zor to desti mın giroto ez eştam be zerê çarşû Iskan axa ê lacı mın aybê xo çıniyû mı silê da be to ro qaydê terbiye Use va e Iskan axa ha torê şımşêrê kırmani na(yo) millê ay ser.

Iskan beg xalas kerd azabi دنیا ra şımşêr and şı be serê hame carıya(n) veng da be Hazire xatune va payen hew yenû şımşêr be deste ro zerê hame Hazire xatune va veng de bı cı wa nêrû. Yusub veng da be Hazire va ez Usıba laci Xalid begı ya şımşêr ant şı be Hazire het şımşêre da puro xalas kerd azabê دنیا ra. Feki xo kerd de gola gûni hirê mıştı gûni şımite çe (h)ar heme carıya(n) kışeno cêra espar bı o usture ame kêde Qudrete veng da de le baxo selam aleykum zor Osman axa zeriya vana Qudret kewt dest nıngane Usı şımşêre da be millê Osman axayê. Allah kerd murade Qudrete. Kani Eziz ame koti yo? Ê xûcû Eziz de kêverê qal'a der o Us espar bı de storê xo ramût kê xale x ova xalo ha torê haqqe nana(n) to ya be teniya xal kışt hame piya veng da (y)i be Ezizı va bêro Eziz ame be Xudret xatune het ba'do xaber rasa be lacê Iskan axayi İbe va kese nêmend zerê keyi de İbe se spar ra yenû Usı be Eziz ya vera İvi şınê dawêne girane kenı de İbi de de deşte de telef kerdı. Ses par kıştı teve İbi (y)a ahali (y)a qel'e Botan kewt de destê Usıbi Eziz Allah muradê inan û Qudrete bukero muradê şari hemine hukum yermiş kerdı herûna Xalid begı de.

Ekmekçi De Muşewere

Efendım ez pere wazena b(ı)ewne çıtıle to. Biye bı qocaxe koli

Ne çıtele heme ê ma (y)i?

E kami, heme ê to (y)i.

Qocaxe koli çiçi kenê?

Ekmekçi suale ne xaribı tu anlamış nêkerd. Halode mutestayır de mend. Be pac quruşi cewab da bı cı.

Heniyû mın ê çiteli day be to. Pac quruşi al el-hıساب.

Ekmekçi zê nê furine qızmış bi.

Latife

Efendi roce ahababa (n) rê tezkere yazmış kerd.

Bûcê bere fulan efendi rê va mı da be lace cı.

Laceki çeriye da bı cı tepı (y) a axay ra ame be ay het.

To a mektube arde?

Mın berde.

To mektube de a merdımı?

Waşte amma me nêda bı cı.

We hêrı vat o çınne nêda bı cı? Sebebe xo çiçi bı?

To mı re va bere to nêva bıde cı kı ez bıcı di mın berde qarşudan mojna bı cı ancina mın tepiya arde.

To tu wendiş de?

Ne me wendiş nêdi.

Efendi qahqah hûwa

To rê çiye nêva?

Mıne va: hero! Torê va ya mı rê va me anlamış nêkerd.

Latife

Merdımındo boldo çirkın de kûçeyde neynike di ewna bu xo va tû ko rınd biyay şari te nieştin be no kûçe ba'do tû kerd be to tu day be aro.

Latife

Roce qararquş bı kurdiya usture qoşmışe pê kerdı usture kurdi usture ayda verd qaraquş ame be xazab va no hafte şıye ma de be ne usture amr kerd sa (y)ıs eske şıye

nêdi b' ustore o ko helak bubo dewatiş de madem ke ez çê nêdi bı cı emr meke ma
 qoşmiş kerim dewrna.

Einige Sätze in Zāzā,

Nr.	Deutsch	Zāzā
1.	Ich bin gekommen, um dich zu sehen.	<i>az āmd tō bincōnē.</i>
2.	Lachen ist besser als Weinen.	<i>hūwāyīs bārmē hāulerē.</i>
3.	Wir wollen Feierabend machen.	<i>mā kō paitōs kērim.</i>
4.	Der Elefant ist größer als das Pferd.	<i>fū ūstōre pūlērō.</i>
5.	Die Rose ist schöner als die Tulpe.	<i>gūl lālā hāulerō.</i>
6.	Der Mensch ist verständiger als die Tiere.	<i>mārdēm hāiwān āqilērō.</i>
7.	Mein Messer ist stumpf.	<i>kārdia miñ tōzā.</i>
8.	Dein Messer ist stumpfer als mein Messer.	<i>kārdia tō kārdia miñ tōzērā.</i>
9.	Der Säbel ist lang.	<i>šimšēr dārgō.</i>
10.	Der Säbel ist länger als das Messer.	<i>šimšēr kārdirā dārgō.</i>
11.	Der Perser ist von den Kaufleuten der schlaueste.	<i>ājām tujārārā išguzārō.</i>
12.	Der Konsul ist reich, der Schah von Persien ist reicher als er, der Kaiser von Deutschland ist reicher als sie alle.	<i>qonsūl zāngēr šāhi ājām āi zāngērō pādīsāhi almān tūā hāmīnō zāngērō.</i>
13.	Ich war im Begriff zu gehen.	<i>az de hāi ēv sērō blā.</i>
14.	Es ist nötig zur Schule zu gehen.	<i>šorī bā māktūbā gerēk.</i>
15.	Ich bin eigens um zu studieren nach Stambul gekommen.	<i>marxūs kāidā wāndānā az šā bā stambōl.</i>
16.	Er ist spazieren gegangen.	<i>šē bā gezmāx.</i>
17.	Vergangene Woche war ich sehr krank.	<i>hafto varēn az bōl nāwās biām.</i>
18.	Der Ort, an dem ich wohne, ist weit entfernt.	<i>šāo kō mā pūrō rōništīm dūrō. (maḥālla pūrō rōšenā dūrīā.</i>
19.	Der Bruder ist gut.	<i>berā hāulō.</i>
20.	Die Schwester ist gut.	<i>wāyā hāulā.</i>
21.	Dieser Bruder ist gut.	<i>nō berā hāulō.</i>
22.	Diese Schwester ist gut.	<i>nā wāyā hāulā.</i>
23.	Diese Brüder sind gut.	<i>nā berātīnā hāulā.</i>
23.	Diese Schwestern sind gut.	<i>nā wāī hāulā.</i>
24.	Welche von diesen beiden Uhren ist billiger?	<i>nā hūrdū saātīrā kāmfīnā erzānā?</i>
25.	Wer sind diese Herren?	<i>nā efēndē kāmīe?</i>
26.	Wem geben Sie diesen Brief?	<i>nā māktūbā bā kāmī dēn?</i>
27.	Wessen Söhnchen ist dies?	<i>nō šōjūqē kāmīō?</i>
28.	Wessen Bücher sind das?	<i>nā kūtābē kāmīe?</i>

Einige Sätze in Zazá,

Nr.	Deutsch	Zazá
29.	Es sind unsere.	<i>ē māē.</i>
30.	Ist das dein Stock?	<i>nō cūe tōyō?</i>
31.	Nein, es ist nicht der meine, es ist der deinige.	<i>χēr ē mín nō ē tōyō.</i>
32.	Was wünscht ihr?	<i>šimā cūci wāzēnā?</i>
33.	Woran denkst du?	<i>tū cī dūšūnmīs bēnē?</i>
34.	Wovon sprecht ihr?	<i>šimā cūcūrā baḥs kēnē?</i>
35.	Wozu dient das?	<i>nā cūcūrā yarāmīs benā?</i>
36.	Habt ihr mein Buch gefunden?	<i>šimā kūtābe mín dī?</i>
37.	Welches?	<i>kāmā?</i>
38.	Ist dieses dein Pferd oder ist es jenes?	<i>ūstōre tō nōyō yā ō bīnō?</i>
39.	Dies ist meins, jenes ist meines Bruders.	<i>nō e mínō ō bīn e berāye mínō.</i>
40.	Dies sind meine Schwestern.	<i>nā wāyā mínā.</i>
41.	Er ging lachend davon.	<i>hūwāš ē.</i>
42.	Es ist 2 Stunden her, daß er hierhergekommen ist.	<i>dī saāti bī amā bā ūā.</i>
43.	Bis du wiederkommst bleibe ich hier.	<i>haydn tū kō bēre azo ūā rōē.</i>
44.	Als er das sah, fing er an zu lachen.	<i>nō dī bašlamīše hūwātīše kārē.</i>
45.	Was ist (aus ihm) geworden?	<i>se bīō?</i>
46.	Hat der Bäcker uns frisches Brot gebracht?	<i>ekmekēš mārē nānō tūzā ārdō?</i>
47.	Mein Vater ist seit einer Woche krank.	<i>pīe mín haštēna tūpiā nāwāšō.</i>
48.	Was fehlt ihm? [Was ist diese Krankheit?]	<i>nā wāšēnā cūcūā?</i>
49.	Er hat sich erkältet.	<i>šārē grōtō.</i>
50.	Man sagt, daß das Dampfschiff nicht gekommen ist.	<i>wapōre nāmā wānē.</i>
51.	Hattest du deinen Freund nicht eingeladen?	<i>tō dōstīχō dāwēt nākārē bī?</i>
52.	Sie hatten ihre Hände nicht gewaschen.	<i>dāstīχō nāšīs bī.</i>
53.	Ein Mann hat auf der Straße ein Goldstück gefunden.	<i>mārēmā de kōcādā zārēnā dī bī.</i>
54.	Hatten sie die Früchte nicht gegessen?	<i>mānōdī nāwārē bī?</i>
55.	Er war sehr zurückgeblieben.	<i>bōl tūpiā mānd bī.</i>
56.	Er war von fernher gekommen.	<i>dūrēwā amā bī.</i>

Einige Sätze in Zazá,

Nr.	Deutsch	Zazá
57.	Aslan efendi ist vom Pferd gefallen.	<i>aslan efendâ estörerâ kaúto.</i>
58.	Hattet ihr meinen Namen vergessen?	<i>simâ náme min vtrâ kârd bi?</i>
59.	Bist du schon lange in Stambul?	<i>stambôlrâ amâjse tñ rau nábi?</i>
60.	Es sind zehn Jahre.	<i>dâs seri âst bi.</i>
61.	Dann bist du fast ein Einheimischer geworden.	<i>tâ azenâ mârđimō yerli bi.</i>
62.	Was hast du in der Zeitung gelesen?	<i>kazıtada tñ cici vând?</i>
63.	Ich fragte . . .	<i>min pârâ kârd . . .</i>
64.	Heute morgen sind viele Soldaten aus Stambul gekommen.	<i>nō sabâhrâ stambôlrâ askârendō bōi amâ.</i>
65.	Er hatte alle eure Bücher gelesen.	<i>kitâbe simâ hâma vândâ bi.</i>
66.	Morgen früh werde ich auf jeden Fall kommen.	<i>mâttâ sabâhrâ mûtlâq azō bôri.</i>
67.	Wird der Lehrer heute in unser Haus kommen?	<i>çâğâ efendâ avrō ôkô berō bâ kâjmâ?</i>
68.	Dies habe ich nicht vergessen.	<i>min nō vtrâ nâkârd.</i>
69.	Was wirst du heute abend tun?	<i>nō sândâ tú kō ee kerâ?</i>
70.	Ich werde schreiben und lesen.	<i>azō yazmîs kârt bōânî (bâwânî).</i>
71.	Wann wirst du auf den Markt gehen?	<i>tú kō kâi sôrâ be çârâú?</i>
72.	Ich werde noch nicht gehen.	<i>dahâ az nâtinâ.</i>
73.	Er wird bereit sein.	<i>ôgu hâzir bō.</i>
74.	Wir werden zufrieden sein.	<i>mâ kō mâmnûn bîm.</i>
75.	Ihr werdet reich sein.	<i>simâ kō zângên bâwê.</i>
76.	Sie werden schwach sein.	<i>zâ'y bûbân.</i>
77.	Werde ich Papier haben?	<i>kâryâ, mû kō bâwê?</i>
78.	Wirst du Federn haben?	<i>qalâmetô kō bâwê?</i>
79.	Wird unser Freund ein Federmesser haben?	<i>qalâmterâse dosti mâ kō bâwê?</i>
80.	Ich werde keinen Wagen haben.	<i>arabe mûkō nâbê.</i>
81.	Er wird keinen Leuchter haben.	<i>šamdâne ğûkō (ğûkō) nâbê.</i>
82.	Würde ich ein Zimmer haben?	<i>ôđândô mûkō búđô?</i>
83.	Würdet ihr eine Blume haben?	<i>vîlîke simâ kō búđê.</i>
84.	Dies würde nutzlos sein.	<i>nō fâudoçô çânîvō.</i>
85.	Wenn du diese Sache nicht tust, bist du töricht.	<i>âğâr tâ nâ grudî nâkîrt tâ âqîlîvê.</i>
86.	Guten Morgen!	<i>sabâhî tñ boçâr bō!</i>
87.	Wie befindest du dich?	<i>kêfi tñ senânō?</i>
88.	Es geht mir gut.	{ <i>šûkr, hâulâ.</i> <i>az hâulâ.</i>

Einige Sätze in Zazá,

Nr.	Deutsch	Zazá
89.	Bringe einen Teller, wir wollen essen.	<i>tabáge bíā, mā yomék búrim.</i>
90.	Komm schnell!	<i>raú bérí!</i>
91.	Komm, laßt uns nach Hause gehen!	<i>bérí má kō símā bá (bi) káye!</i>
92.	Setz dich hier nicht!	<i>a'itā márosá!</i>
93.	Setz dich!	<i>rósá!</i>
94.	Traue diesem Mann nicht, er ist ein Dieb.	<i>nā márdámi inán mábā, nō dízō.</i>
95.	Bitte lies diesen Schein.	<i>az ríjā kánd, nā sánádā bóanā.</i>
96.	Geh auf den Berg! (sie sollen auf den Berg gehen!)	<i>šōrē bú kō!</i>
97.	Gib (mir) etwas Pilaf!	<i>tāi piláwā bídā!</i>
98.	Gib auch Brot!	<i>nánzi bídā!</i>
99.	Sie sollen mir helfen! (<i>yardim etsinler!</i>)	<i>yardime min búkerē.</i>
100.	Fragen wir seinen Bruder.	<i>berás tōrā párs kárí. (?)</i>
101.	Suchen Sie Ihre Handschuhe!	<i>lápúké símā búgārā!</i>
102.	Stehe ruhig! (<i>rahat dur!</i>)	<i>rahat vindá!</i>
103.	Ich bin sehr durstig.	<i>ból teišán bíd.</i>
104.	Trinken wir eine Tasse Tee!	<i>mā kō qázā cátyā bísimín!</i>
105.	Geh, suche (sehe) du den Gärtner, sprich mit ihm!	<i>šōrē bayéáá bíwāne wā girá báje!</i>
106.	Jeden Tag spielt ihr!	<i>hār rō símā kái kárdín!</i>
107.	Anstatt fleißig zu sein, spielt ihr!	<i>gāo símā cálišmís béni, wujā símā kái kárdín!</i>
108a.	Hast du etwas zu tun?	<i>ciókā verázō ástō?</i>
108b.	Ich habe nichts zu tun.	<i>ciā mínō oqu verázō éinnio.</i>
109.	Ich habe deinem Vater etwas zu sagen.	<i>pé tōrē wāššámā ástō.</i>
110.	Hat der Koch etwas zu bekommen? (von uns)	<i>ástóádā alājágimā ástō?</i>
111.	Man hat den Mann gefunden, der Ihre Uhr genommen hat. (?)	<i>ō kō saāta símā bārdā ōmā díáš. (?)</i>
112.	Das Haus, das wir gesehen haben, gehört meinem Bruder.	<i>kē ō ká mā á kē berāō mínō.</i>
113.	Der Mensch, der nicht arbeiten will, verdient nicht zu leben.	<i>márdimō ká cálišmís nábo pūš jí láq nō.</i>
114.	Man hat eine Kiste mit 100 Goldstücken gefunden.	<i>márdimā qutú dámmāndā sá zār cā.</i>
115.	Ich weiß nicht was ich tun werde.	<i>sené búkeré názánd.</i>

Einige Sätze in Zazá,

Nr.	Deutsch	Zazá
116.	Er hat keine Zeit mit euch zu spielen.	<i>dá simādá wdxw gi óimw kás keró.</i>
117.	Seit dem Tag, an dem ich hierher gekommen bin, habe ich meinem Vater nicht geschrieben.	<i>ze rú kó ká az ámd bá áwá min píe χóré yazmís nákdá.</i>
118.	Bevor du mich sahst, öffnete ich die Tür.	<i>tó az nádkám váré má tó kó-bár á- kárđ. (?)</i>
119.	Ich bin müde.	<i>bátiliáwđ.</i>
120.	Seid ihr müde?	<i>simá bátiliáw?</i>
121.	Ich bin nicht müde.	<i>ná bátiliáwđ.</i>
122.	Ist der Markt weit (entfernt)?	<i>čárú dúriá?</i>
123.	Nein, er ist nicht weit, er ist nahe.	<i>χáir dúri ná, náčá.</i>
124.	Wie geht es euch heute?	<i>simá senin áwó?</i>
125.	Ich befinde mich gut.	<i>az háulđ.</i>
126.	Der Lehrer ist mit dir nicht zufrieden.	<i>χógá tórá hául nť.</i>
127.	Darüber bin ich betrübt.	<i>az gírá káderlđ.</i>
128.	Mein Befinden ist schlecht (nicht am Ort).	<i>kéfi min gáđá nť.</i>
129.	Gibt es besseres Tuch als dieses?	<i>nđi háulđ (háulér) čohá ástó?</i>
130.	Besseres als dies gibt es nicht.	<i>ná háulér čimw.</i>
131.	Mein Vater war (ist?) krank.	<i>píe min nťwáđ.</i>
132.	Wo waret ihr gestern?	<i>váčér simá kóti bíen?</i>
133.	Wir waren zu Hause.	<i>de kédá bin.</i>
134.	Sind diese Leute nicht reich?	<i>ná márdimí zánigín nť?</i>
135.	Vor einem Jahr waren sie sehr reich, aber jetzt sind sie arm.	<i>ná sererá váré bál zánigínó bī fđqat niká faqíró.</i>
136.	Wünscht ihr etwas zu kaufen?	<i>simá čle herinánin wazónin?</i>
137.	Wenn auf dem Markt billige Teppiche sind, werde ich kaufen.	<i>dá čársúđá χáthe erzáni ásté az heri- nánđ.</i>
138.	Wenn es so ist, gehe ich.	<i>hínw, ázó čórí.</i>
139.	Im Garten sind sehr viele Rosen.	<i>dá baryčáđá pek gáti bótie.</i>
140.	Heute war ich in einem schönen Garten.	<i>áwó dá baryčáđá (baryčáđó) rinde bđ.</i>
141.	Ich bin klein.	<i>az kiškákd.</i>
142.	Ich bin nicht groß.	<i>az píł nđ.</i>
143.	Du bist groß.	<i>tú píł.</i>
144.	Er ist alt.	<i>ó iχtáró.</i>
145.	Wir sind arm.	<i>má fuqárá'imá.</i>
146.	Wir sind nicht reich.	<i>zánigín nťmá.</i>

Einige Sätze in Zāzā,

Nr.	Deutsch	Zāzā
147.	Sind sie hier?	<i>wuǰá,dá bī?</i>
148.	Wenn er nicht krank ist, wird er kommen.	<i>nāwáśō ōqō bēro.</i>
149.	Er war in Stambul.	<i>dā stambōlā bī.</i>
150.	Gestern war ich in der Moschee.	<i>vāzēr (vāzēr) ġāmi'da bīm.</i>
151.	Ist eure Feder gut?	<i>qalāmi ġimā rēndō?</i>
152.	Seid ihr bereit?	<i>ġimā ġāzēr bēn?</i>
153.	Du bist faul!	<i>tāmbēlā!</i>
154.	Wir waren beschäftigt.	<i>mā māb-yūl bīm.</i>
155.	Sein Fenster war geschlossen.	<i>pānǰārā āi qapanmīs bībī.</i>
156.	Ich bin nicht taub.	<i>az kār nā.</i>
157.	Seid ihr traurig?	<i>ġimā kāderk-īn?</i>
158.	Ist jemand im Hause?	<i>de kē,dā kēse āst bī?</i>
159.	Im Hause ist niemand.	<i>kē,dā kēse ēnēwō.</i>
160.	War Geld in der Truhe?	<i>dā sandǰdā pāwā āst bī?</i>
161.	Es war keines (darin).	<i>ēi nēbī.</i>
162.	Ich habe nur einen Freund.	<i>dōstendō min tāmiš āstō.</i>
163.	Habt ihr gute Milch?	<i>dā ġimā hāte bīwō rind āstō?</i>
164.	Ich habe viel.	<i>dā min hāte bōl āstō.</i>
165.	Haben sie einige Bücher?	<i>ġimā hāte ēnād kitābī āste?</i>
166.	Was hat der Mann?	<i>nō mārdēm ēwāǰō āstō?</i>
167.	Träger! hast du Zeit?	<i>ġammāl! wāǰtēwō āstō?</i>
168.	Ja, ich habe (Zeit).	<i>bāw āstō.</i>
169.	Ich habe zu tun (<i>īšim war</i>).	<i>ǰūwō min āstō.</i>
170.	Hast du Brot (kein Brot)?	<i>nāne tō āstō?</i>
171.	Ich habe Brot.	<i>nāne min āstō.</i>
172.	Wieviel Geld hat er?	<i>ēiqā parā ġi āstō?</i>
173.	Wenn du Zeit hast, gehe mit mir.	<i>wāǰtē tō āstō bā dāmišā.</i>
174.	Dieser Mann ist sehr reich; was nützt es, da er krank ist!	<i>nō mārdēm bōl zānǰēwō, ēāre ēdī, nā-wāśō.</i>
175.	Er hat Fieber (genommen).	<i>tāu ġāw.</i>
176.	Er hat Schnupfen.	<i>nawāwīlō ġi āstō.</i>

Einige Sätze in Zazá,

Nr.	Deutsch	Zazá
177.	Ich habe keinen Zweifel.	<i>ibúhā, min énniō.</i>
178.	Wenn du ein Streichholz hast, gib es mir.	<i>datōdā kibóte ástō bimída.</i>
179.	Habt ihr keine Handtücher?	<i>dúsmátā himá énniā?</i>
180.	Du hattest keine Uhr.	<i>saáw tō énnē bí.</i>
181.	Er hatte keine Stühle.	<i>iskemé jí énnē bí.</i>
182.	Hatte er keine Flasche?	<i>búáá jí énnē bí?</i>
183.	Ich habe keinen Löffel.	<i>kaučikā min énniā.</i>
184.	Er hat ein Messer.	<i>kárdū jí ástā.</i>
185.	Gib mir eine Gabel!	<i>čáutāle bimída!</i>
186.	Da du eine Gabel hast, was brauchst du (sie)?	<i>čatál tō háte ástō, énnā íptiyáje?</i>
187.	Hat dein Vater ein Pferd?	<i>ústórinđó pte tō ást bí?</i>
188.	Ich habe einen Bruder und eine Schwester.	<i>beráendō min wáendā min ástā.</i>
189.	Du hast zwei Brüder und eine Schwester.	<i>či beráetō wáendā tō ást bí.*)</i>
190.	Ihr habt viele Äpfel.	<i>sáw himá bōl ástō.</i>
191.	Wir haben Butter und Käse.	<i>rúene mā ōkäre ō penire mā ástō.</i>
192.	Habt ihr meine Feder?	<i>qalámi min dá himá háterō?</i>
193.	Ich habe sie nicht, dein Bruder hat sie.	<i>dā má háte énniō, beráw tō háterō.</i>
194.	Hat er ein schönes Pferd?	<i>či ustórerā hauwé ástō?</i>
195.	Er hat keins.	<i>či énniō.</i>
196.	Ich habe etwas.	<i>čienđō min ástō.</i>
197.	Er hat nichts.	<i>čienđō či énniý.</i>
198.	Ich habe deine Stahlfeder.	<i>qalámi ástō tō dámdáderō.</i>
199.	Was machst du?	<i>tū sékent?</i>
200.	Ich trinke Kaffee.	<i>qáhwā himénā.</i>
201.	Wohin gehst du?	<i>tū sérā énnē?</i>
202.	Ich gehe ins Bad.	<i>šów bí hámmámā.</i>
203.	Der Knabe ist krank.	<i>lájek náwéšō.</i>
204.	Er geht nicht in die Schule.	<i>náénnō dá máktábá.</i>
205.	Er liest ein gutes Buch.	<i>kúábendō rind wānénnō.</i>
206.	Wünschen sie etwas Schönes zu kaufen?	<i>čienđō rind herináne wāzénā?</i>
207.	Sie (3. Pl.) wünschen gar nichts zu kaufen.	<i>ka čie herináš náwāzénā.</i>
208.	Was lernst du?	<i>tū čiči mūšénd?</i>

*) *hetye* (kurm.) = *ást bí*
hábu (kurm.) = *ást bí.*

Einige Sätze in Zazä,

Nr.	Deutsch	Zazä
209.	Ich lerne arabisch (kurdisch).	<i>arâbje mûsênâ.</i>
210.	Warum gehst du nicht ins Dorf?	<i>êhnâ tû bâ dawî nâsînâ?</i>
211.	Regnet es?	<i>vârele vârenâ?</i>
212.	Es regnet.	<i>â vârenâ.</i>
213.	Der faule Knabe liest nicht.	<i>lâjêk tãmbêto nãwãnãnã.</i>
214.	Knabe, warum weinst du? (wohl: warum weint der Knabe?)	<i>lâjêk êhnâ bârmãnã?</i>
215.	Ich weine nicht, m. H.	<i>nã bârmonã efêndim.</i>
216.	Sie ist die Birne.	<i>merõe wãnã.</i>
217.	Was macht ihr hier?	<i>êmã iã sãkenã?</i>
218.	Wir erwarten unsern Freund.	<i>mã dõstexõ pãwãnim.</i>
219.	Er kommt aus dem Garten.	<i>bãycãrã vãjenõ.</i>
220.	Im Frühling sind die Bäume grün.	<i>wasãrãdã dãrã kũhõ.</i>
221.	Ich sehe meine Feder nicht, wo ist sie?	<i>az qalãmîxõ nãwãnãnã, kõsõ?</i>
222.	Das erstaunt mich.	<i>nãhdã bãs bẽnd.</i>
223.	Woran denkst du?	<i>tû êhnâ dũsũrmis bãnã?</i>
224.	Wir verkaufen schöne Ware.	<i>mãto rind rõsãnim.</i>
225.	Wie (teuer) verkaufst du deine Knüpft Teppiche?	<i>xãlõxõ bâ êci tã dãnã?</i>
226.	Ich erwarte meinen Lehrer.	<i>xõgõxõ pãwãnã.</i>
227.	Wohin geht er?	<i>ênõ bâ kõsõ?</i>
228.	Er geht nach Hause.	<i>ênõ bâ kõyã.</i>
229.	Liest er?	<i>wãnãnã?</i>
230.	Er liest nicht, er schreibt.	<i>nãwãnãnã, yazmîs kãnõ.</i>
231.	Wünscht ihr Brot und Butter?	<i>nãnõ rũsãnõ kãrẽ êmã wãsãnã?</i>
232.	Ich wünsche (es) nicht.	<i>az nãwãsãnã.</i>
233.	Mein Bruder kommt heute nicht nach Hause.	<i>berãe miñ awõ bâ kõyã nãnõ.</i>
234.	Das Mädchen lacht.	<i>keindêke hũenã (hũwãnã).</i>
235.	Das Kamel geht schnell.	<i>dewẽ raú ênõ.</i>
236.	Das Pferd geht schneller als das Kamel.	<i>bãrgõr dewõrã raú ênã.</i>
237.	Was wünscht ihr?	<i>êmã êci wãsãnã?</i>
238.	Woher kommst du?	<i>tû kõtrã yãnã?</i>
239.	Ich komme vom Hause.	<i>kõyãrã yãnã.</i>
240.	Frierst du?	<i>tã kãfilyãnã?</i>
241.	Ich friere nicht.	<i>nãkãfilyãnã.</i>
242.	Ist euch heiß oder kalt?	<i>êmã gãrmõ yã sãrdõ?</i>

Einige Sätze in Zazá,

Nr.	Deutsch	Zazá
243.	Fürchtest du dich?	tá társánd?
244.	Ich fürchte mich nicht.	nátsánd.
245.	Ich fürchtete mich.	az társánd.
246.	Schämst du dich nicht?	tá nésermáyoné?
247.	Siehst du den Vogel?	tá mriólke wánd?
248.	Ich sehe ihn nicht.	az éi náwénd.
249.	Es klopft jemand an die Tür.	kou kē-vérí kuenō.
250.	Die Fische leben im Wasser.	māsi dá ai-dá ómr kénū.
251.	Rauchst (trinkst) du Tabak?	tutun éimáné?
252.	Nein, ich rauche nicht.	χére, násimánd.
253.	Wie (teuer) verkaufst du die Birnen?	merúti tú bá cici dánd?
254.	Ich gebe sie zu 5 γρού die ογα.	hōga gi az bá páj γρού dánd.
255.	Die Eisenbahn geht schnell.	rāyā áelne raú éinā.
256.	Die Schüler gehen zur Schule.	evχtí bá mádrásá éinē.
257.	Morgen gehe ich nach Brussa.	máštá az bá brúsa tórē.
258.	Den ganzen Tag spielen sie.	hár rōs (sic) kai-kenē.
259.	Kommt das Mädchen herauf?	keindeke yénā bí gōr?
260.	Sie kommt nicht herauf.	nénā bí gōr.
261.	Die schönen Blumen liebe ich sehr.	vikke rándā az bōl hás kend.
262.	Wie oft wöchentlich geht der Dampfer nach Stambul?	wapór haféndā éánd dourf éinā bá stāmbōl?
263.	Dies genügt nicht.	nō qim nákanj.
264.	Wie teuer verkaufst du deine Sachen?	éenāχó bá ólō dān?
265.	(Um) zehn Piaster.	dāe γρού.
266.	Das ist zu teuer; soviel gebe ich nicht.	vāē, bá vāē; bá nā vāye náđánd.
267.	Liebt ihr den Wein?	karáđerā haz kénin?
268.	Ich liebe ihn sehr.	bōl hás kend.
269.	Was machst du den ganzen Tag?	hár rōz tá sáken?
270.	Ich lese und schreibe.	az wánd, yazmís kend.
271.	Er ist faul; gar nichts tut er.	tāmbélō; ée nákenū.
272.	Wie gehts dir?	kéfiō háilō?
273.	Ich danke (mein kē), ist gut.	éikír kend, háilō.
274.	Kennst du diesen Mann?	nā márdémi tú náskén?
275.	Ich kenne ihn nicht.	az éi násnákend.
276.	Das Kind spaziert mit seiner Mutter. (?)	éōgíq dá márdāχóđá (sic) gōrónō.
277.	Dies Buch nehme ich nicht an.	nā kitābe qabúl nákend.

Einige Sätze in Zāzā,

Nr.	Deutsch	Zāzā
278.	Ist du Eier?	<i>ākī wānō?</i>
279.	Ich liebe Eier nicht.	<i>ākārā hāz nākend.</i>
280.	Ist es möglich?	<i>nō bānō?</i>
281.	Dies ist unmöglich!	<i>nō nābenō.</i>
282.	Meine Schwester liest bei Tag und bei Nacht.	<i>wāyā min bā šaū u rōc wānānā.</i>
283.	In welcher Gasse wohnt der Arzt?	<i>haktm dā kamjēn kučēdā rōšēnō?</i>
284.	Was ißt du gewöhnlich?	<i>ekseriyā ē yemek wānō?</i>
285.	Am liebsten esse ich Lammbraten.	<i>kabābe gošē bārχā hāmī rindēr (rindēl) hāz kend.</i>
286.	Die Kaufleute verkaufen nicht immer gute Ware.	<i>tūjārī tīm māto hāul nārōšēnā.</i>
287.	Kannst du arabisch?	<i>tā arabi zānī?</i>
288.	Wann gehst du schlafen? (?)	<i>saāt dā cāndā tū boχō hasyēnā?</i>
289.	Ein alter Freund wird kein Feind.	<i>dōstī qahān dūzmin nābenō.</i>
290.	Das Wasser schläft, der Feind schläft nicht. (Türk. Sprichw.)	<i>auke raūšēnā, dūzmin nāraūšēnō.</i>
291.	Ich gebe dir mein Wort, daß es so ist.	<i>az sōz dānā bā tō hāmō.</i>
292.	Wer in der Hitze schnell geht, wird müde.	<i>mārdīm gārnrā raū hōnō bātilyānū.</i>
293.	Wie dem auch sein mag, ich werde schnell gehen, meine Angelegenheit(?) hat Eile.	<i>hār ēēi āstō, azō raū šōrī, aǰelā gōšē min āstō.</i>
294.	Was du wünschst, werde ich dir geben.	<i>tā ēēi wāzēnā, azō bātō ā.</i>
295.	Wenn du so viel Reichtum hättest wie er, was würdest du tun? (?)	<i>zenāātētō sēnā hē bū tū kō sā-būkerī?</i>
296.	Willst du mir 100 Piaster leihen?	<i>tū kō sā ǰruš dāin bāmīdā?</i>
297.	Wenn ich sie hätte, würde ich sie dir geben.	<i>āǰēr mālemīn āst bīdī, mūkō bā tō dā.</i>
298.	So sehr er sich auch mühete, konnte er sich doch nicht retten.	<i>hār ēǰāsi cālīšmīs bū nārāyēnū.</i>
299.	Sprichst du türkisch?	<i>bā tūrki (hṛki) zānī?</i>
300.	Ich kann wenig.	<i>tū zān.</i>
301.	Wenn du fleißig bist, wirst du in drei Monaten gut sprechen können.	<i>cālīšmīs būbē, hērā āsmia wāpiā tūkō hāul tākālīm būkerē.</i>

Einige Sätze in Zazá,

Nr.	Deutsch	Zazá
302.	Wenn er kommt, gib mir Nachricht.	<i>keiúkó bérá ḡabáre bā mída.</i>
303.	Was soll ich dir bringen?	<i>ćíci azō tōrē bíarī?</i>
304.	Bringe Käse und zwei Eier.	<i>pāntr dū akā bíarē.</i>
305.	Soll ich Ihnen (dir) etwas Schönes zeigen? (?)	<i>ćéndō haúl azō ráe simá dī?</i>
306.	Laßt uns sehen, was es ist!	<i>baúnī ćíćío!</i>
307.	Nach welcher Seite sollen wir gehen?	<i>kam kístedá tōrī?</i>
308.	Soll ich Ihnen (von) diesem Braten geben?	<i>nā kabābōrā azō bā simá dī?</i>
309.	Gebet mir ein Stück.	<i>pārcá simá kō bídē!</i>
310.	Wärest du doch gestern gekommen! (türkisch[-persisch] كاشك)	<i>ḡodziké tū mástā (irrtümlich für •vázér-?) bíamā!</i>
311.	Hättest du doch zuerst gesprochen!	<i>ḡodziké tō vārē bínoātā!</i>
312.	Wenn es passend wäre, würde er kommen. (?)	<i>lāḡ bíāie oḡū bíamā.</i>
313.	Wenn ich an Ihrer Stelle gewesen wäre, hätte ich dies nicht getan. (?)	<i>aghr az bíāi mīn nō nákarā.</i>
314.	Komm, ich will dir etwas (eine Sache) sagen.	<i>bē, azō tōrē šie bāḡ.</i>
315.	Was suchet ihr dort?	<i>simá ćíćí geirānín wōḡā?</i>
316.	Ich suche eine Feder.	<i>bā qalāmerō geirānā.</i>
317.	Laß jetzt die Feder liegen und studiere.	<i>nákā qalāmī rōne bérī muḡale'a búke.</i>
318.	Heute ist es sehr warm; ich habe Durst.	<i>aiurō rōš bōl ḡārmō, hararāte mīn bōl ástō.</i>
319.	Gehen wir in ein Café und nehmen wir etwas Erfrischendes!	<i>māikō šimī bā qalhoā, ćéndō sārđén būḡārim!</i>
320.	Ich habe großen Durst, ich werde Limonade trinken.	<i>hararāti mīn bōtō, azō letmūnātā bíšimī.</i>
321.	Er hatte den Weg verloren, sich verirrt.	<i>rāidā vīnī bī.</i>
322.	Morgen früh sollst du ins Dorf gehen.	<i>māstā sabāhrā bā dawī tōrē.</i>
323.	Heute mußt Du dem Herrn Pascha einen Brief schreiben.	<i>aiurō pášō eféndiré máktūbe yazmīs kárē.</i>
324.	Du mußt zufrieden sein!	<i>wāš bíbē!</i>
325.	Was ist zu tun?	<i>sau kárē?</i>
326.	Ein Paar Handschuhe.	<i>ḡiše lāpúki.</i>
327.	Ich wünsche ein Buch zu kaufen, mehr als 10 Piaster soll es nicht kosten. (Ungenau.)	<i>kūābe az wāzānā būḡerén, dās ḡrāšī vāšér máḡērim.</i>

Einige Sätze in Zazá,

Nr.	Deutsch	Zazá
328.	Du mußt dich schämen.	<i>nä ðermá yáná. (?)</i>
329.	Ihr hättet erst sprechen sollen.	<i>keybre böatkyen. (?)</i>
330.	Um sieben Uhr muß er gehen.	<i>saät hautá ðóro.</i>
331.	Dies hättest du nicht vergessen sollen.	<i>nä tü vórá nákeri.</i>
332.	Ich muß ihn sehen.	<i>ái ázó búwóni.</i>
333.	Sie tanzen mit Schwert und Schild.	<i>bá ðmšer u mártále kái kén.</i>
334.	Seit zwei Monaten habe ich dich nicht gesehen.	<i>dó ásmiá tápiá min tá nádie.</i>
335.	Vor zwei Monaten . . .	<i>dó ásmánvá(?) vóre . . .</i>
336.	Wir zusammen mit den Freunden.	<i>{mā dōstāndā vajid . . . {mā dōstāndā piá.</i>
337.	Ich bin gekommen, um dich zu besuchen.	<i>ámé káidá zóráta tö.</i>
338.	Deinetwegen (für dich) habe ich ein Buch gebracht.	<i>káidá tö min kiábá árd.</i>
339.	Wie ein Soldat.	<i>azéná áskári.</i>
340.	Im Kasten drin.	<i>di qov miáná.</i>
341.	Unter dem Bett.	<i>dá órtá bindá.</i>
342.	Über dem Hause.	<i>dá kē séró.</i>
343.	Vor der Stadt.	<i>dá súqā rávóí.</i>
344.	Vor mir.	<i>dá vóréniá min.</i>
345.	Hinter der Mauer.	<i>dá dávi péida.</i>
346.	Zwischen den Häusern.	<i>dá kēiá mábéndá.</i>
347.	Neben dem Garten.	<i>dá boyéé háti.</i>
348.	Um den Wald herum.	<i>dádóre ormánida.</i>
349.	Den Soldaten gegenüber.	<i>dá qarúvi áskáriá.</i>
350.	Was für ein schöner Mann!	<i>ból márdimindó rindó!</i>
351.	Jemand ist gekommen.	<i>kām biámá.</i>
352.	Ich habe nichts (keine Sache) gesehen.	<i>káme ðie náá.</i>
353.	Der Esel schreit.	<i>hár zirá</i>
354.	Der Hund bellt.	<i>kóvik táwónó</i>
355.	Das Pferd wiehert.	<i>stór fúró</i>
356.	Der Hahn kräht.	<i>dié vóngdánó</i>
357.	Das Schwein grunzt.	<i>χóζ χóráνó</i>

Ek 1.12. Oscar Mann ve Karl Haddank, Genelde Siverek ve Kor'dan Zaza Ağızları adlı eserde geçen Zazaca orijinal metinler.

Siwerek-Zâzâ-Texte.

Die Schrift des Eingeborenen ermöglichte bei A einen Vergleich mit der Umschrift O. Manns. Die deutsche Übersetzung konnte in manchen Fällen mit Hilfe der türkischen Übersetzung genauer gefaßt werden.

Einzelätze und Gespräche.

1. *pîê mîn âmâ.*
2. *berâê mîn shî.*
3. *tîê shînê kôtî?*
4. *âz shinnân bi dâyu^{wä}.*
5. *tîê shînê dâu sâ kârê?*
6. *dêînê mîn âstô.*
7. *tú dêînê khó girót?*
8. *mîn dêînê khó girót.*
9. *tîdô shîrê sükê.*
10. *tî sükra âmâî?*
11. *tô çîçî ârt?*
12. *mîn ghälâ ârt.*
13. *nâmê tú çîçô?*
14. *shórî çârshê!*
15. *mârê sâî bíârî!*
16. *tu ná qalâmê kâmî-râ girótî?*
17. *mîn 'attârî-râ girótî.*

— 174 —

18. *tú dârsa khó wândî?*
19. *ázô búânân.*
20. *dârsânê khó rînd bälî kârén!*
21. *mâshti dârsî çínyâ.*
22. *mîn ná hâshê kîshti.*
23. *ázô kânnân ná astórê nîshân.*

18. *tú dārsa khó wāndi?*
19. *ázó búánán.*
20. *dārsánê khó rínd bāli kārén!*
21. *māshti dārsi činyá.*
22. *mín ná háshê kīshti.*
23. *ázó kánnán ná astórê nishán.*
24. *nishánnê astórê sárá shínê?*
25. *shínnán bégāírán.*
26. *ná jinêkár qáč ástô.*
27. *má^vê kánnimä bánên virázimä.*
28. *ê mārdimî sārđî mín shikítô.*
29. *ázó shírán gārú békārán.*
30. *tídô shírê, kótî gārú békārê?*
31. *ázó shírán hukúmatê gārú békārán.*
32. *kámî tó-rê sá vátô?*
33. *béri, áz ú tó^va má¹) shimä qurbát!*
34. *má shimä qurbát sá kárimä?*
35. *mádô shimä bégāírímä!*
36. *qát nébô dunyái vínānimä!*
37. *má shimä khó-rê kārén békárimä!*
38. *ó mārdim doulätliô.*
39. *tó nān wárt²)?*
40. *béri nān búrá!*
41. *áz väishán níán.*
42. *tó číci wárdô?*
43. *mín gósht wárdô.*
44. *tó góshtê číci wárdô?*
45. *mín góshtê mî^vár wárdô.*
46. *tí čirê mirá qahríyá^vê?*
47. *tó mirê nángi činá^vê.*
48. *qándê jói tórú qahríyá^ván.*
49. *tí káiná-rá khó lájdê mín nédánê?*
50. *áz dánán.*

51. *tídô qalín mirá bôl bigîrê?*
52. *ázdô tá^vên bégîrán.*
53. *tídô čándê bégîrê?*
54. *má áurô shimä äîní sâr.*
55. *má wänîyáîmä tuwérê-rá.*
56. *túî bälátá biê?*
57. *tó túî wárdî?*
58. *mín túî wárdî.*
59. *áurô bôl gármô.*
60. *čírê gármô?*
61. *niká ámnánô, qándê jói!*
62. *áurô sárdô.*
63. *zimistánô, jórán!*
64. *áurô hauráí^vô.*
65. *máshti má shimä ráî!*
66. *ráyá má dúríyá.*
67. *ráyê má dúrí.*
68. *vizér váurê várî.*
69. *áurô yághárô váránô.*
70. *a tóqi bíárî!*
71. *má nân bípaujimä!*
72. *mäimánê má ástê.*
73. *mäimánánê shimá nân wárt?*
74. *háuná nân néwärdô.*
75. *mäimánánê má nân wärt.*
76. *éyé kánnê shírê.*
77. *bíbê ráshtî.*
78. *tízî táî shiné, shóri!*
79. *girwđî mín cí-nyô, äz néshinán.*
80. *đî äz shinán.*
81. *ó qačákô bärmánô.*
82. *háunê khóyô yánnô.*
83. *därgúshá jđî ráshánê!*
84. *ázô ráshánánnán.*
85. *shí háuna.*
86. *qačák lájákô, kêînáká?*
87. *zháú lájákô, zháú kêînáká.*

88. *píê jê qáčⁱqán³) wáshô, márdô?*
89. *píê ínán wáshô.*
90. *čí kár kánnô?*
91. *jitérô.*
92. *juénê khô wädárdô, nêwädárdô?*
93. *wädárdô.*
94. *gáyê khô čándê?*
95. *tí vízêr shíbî kótî?*
96. *áz shíbîán bi baghčá.*
97. *bakhčá-di čičí ástô?*
98. *čičî vázhê, ó ástô.*
99. *háidê! má shími hammám!*
100. *má shímä sá kärîmä?*
101. *má shímä áwê-khórô kärîmä!*
102. *tí shíê čârshé⁴).*
103. *tô čârshî-di čičî girót?*
104. *tabázî nágirôt.*
105. *áz shián bi Ístambúl.*
106. *Ístambúl-di čičî ástô?*
107. *tabázî čí-nyô.*
108. *dársá mín áurô čätíná.*
109. *shímä kótî?*
110. *má shímä kái bekärîmä!*
111. *áurô čí rózhô?*
112. *áurô bázárô.*
113. *nó kutík bíô bihár.*
114. *áz nêwáshán.*
115. *kótî tóyô⁵) táwánnô?*
116. *sarčí mínô⁶) táwánnô.*
117. *tô čirê dá bi đí lájákî ró?*
118. *kêđ mín dá⁷) bi piró?*

119. *tíê čírê bärmánê?*
120. *áz sá kárán?*
121. *áuró váyó yánnó.*
122. *váyó sárdó gármó?*
123. *váyó wáshó.*
124. *tí Dimilí mûsá^{vê}?*
125. *áz né-mûsáyán.*
126. *tí ĵighárá shimánnê?*
127. *titúnê tó ästó?*
128. *tí yánnê? má shimä qahwá!*
129. *áz nínán.*
130. *tí čírê nínê?*
131. *qahwá ĵáê mín ní^{vó}.*
132. *tí shínnê, shórê!*
133. *girwáĵi mín ästó. [Vgl. den 79. Satz].*
134. *tó dukánê khó á kárd?*
135. *mín á kárd.*
136. *tó áuró tabá rôt?*
137. *mín áuró tabá nérôt.*
138. *áz nézánán sá vázhán ki.*
139. *sánín vánê, vázhê!*
140. *hálä vázhä, lán!*
141. *áz tabáyên névánán.*
142. *háidê, má shimä sáidê árweshán!*
143. *vándi áĵi márdimí!*
144. *wá tázhíê khó bigíró bíró!*
145. *má shimä sáid, tázhíán néshá bikishê.*
146. *háidê, má shimä rüz!*
147. *ráz-di äñgúri bälátá bíá?*
148. *háyná nébíá.*
149. *änĵílí vizhíáê?*
150. *zhúzhú bíá.*
151. *áz shírán bi dukándê bərbáři.*
152. *tó saráĵi khó táshĵ?*
153. *tíê kánnê čiči yázi kárê?*
154. *čiči ráshĵ ámá, ázó yázi kárán.*
155. *ázó kánnán bířámán.*

156. *ćirê rämánnê?*
157. *shimá dást-rá.*
158. *má sá kárdó bí tú?*
159. *shimá sänín vázhê, wúnî kárdó⁸⁾ bi mín.*
160. *áz märdímên dô bê-kásán.*
161. *mírê lázím níô.*
162. *wá váñgê shimá bi mín níró.*
163. *nô zäráǰê mín ból ríndó.*
164. *tí qá pǰi sǰid kánnê?*
165. *zhû ǰimä kánnán.*
166. *nô khúz kautô bi nê mēshí mián.*
167. *wá qá dáqaywô! tórê ćići?*
168. *sänín: „mírê ćići?“ árdê mínô wujá!*
169. *tí märdímên-dô khíntê!*
170. *hálá vázhê: kótíê min khíntô!*
171. *lán, hálä bérî, mírê tásên áwê bidi!*
172. *lán, shári-dir pérô mádi!*
173. *kámî dáyo pérô?*
174. *tô ámsar ǰóu kárit?*
175. *míñ kárit.*
176. *ǰáy⁹⁾ê tô ríndó, áró?*
177. *ból ríndó.*
178. *tí ámshôú rá káutê?*
179. *áz nê rá káután.*
180. *wálá ǰighârá dê mín sänín sipéyá!*
181. *tutúnê mín ríndó, ǰó-rán.*
182. *díndánê mín⁹⁾ táwánnô.*
183. *tí ćirê áqíl nēbánnê?*
184. *mín sá kárdó?*
185. *nô dälúǰá kámê kishtó?*
186. *ái kishtó.*
187. *qándê ćići?*
188. *kéfê khó wásht.*
189. *tí bi khó vázhi, bikhó víndi!*

190. *kás qisáî tó díná nêkännô.*
 191. *mín áurô jiníyên dí; bôl rindí bí.*
 192. *nê póstálê mín tángî.*
 193. *tó čirê é tángî girótî?*
 194. *nô ämbriyânê má mardímên-dô rindô.*
 195. *ráyá čánd rôzháná?*
 196. *ráyá hîré rôzháná.*
 197. *nô mardím kârô, nîyâshndawánô.*
 198. *čimê nâyê täwánnê.*
 199. *nê shánnô báynîô.*
 200. *tîê čí kâr kánnê?*
 201. *ázô vâñk gâîrânnân.*
 202. *kârên činyô bíkürân.*
 203. *khôrê kârên bíkâ!*
 204. *mardím bê kâr nêbánnô!*
 205. *bê-kârô mäzâr-di rá káutô.*
 206. *mardím hándô ki wáshô, idárá řirê lázímô.*
 207. *mardím virán nêbánnô.*
 208. *mín hârê tó kîsht.*
 209. *[qándî čičî]¹⁰⁾ قاندی چیچی.*
 210. *nêshâyên ráî-rá shírô.*
 211. *tîá shínná kótî?*
 212. *[ázá shínnân dáu^{wä11)}.]¹⁰⁾ از اشنان دوی.*
 213. *[Dimlí ?? bíkû, lân!]¹⁰⁾ دملی فصی (??]¹²⁾ بکه, لان.*
 214. *áz Dimlí čí zánân?*
 215. *tí Dimlí nîê?*
 216. *nê.*
 217. *[áz shírân kólî¹³⁾ bigirân]¹⁰⁾ از شران کولی بکران.*
 218. *[tí zánê kólî bigirê?] تی زانی کولی بگری.*
 219. *[áz zánân.¹⁰⁾ از زنان.*
 220. *tí kótî músáê?*
 221. *[áz mêshî mîân-di músân.¹⁰⁾ از میشی میاندی موسان.*

222. *bivini anji má vardi.*
223. *winî bánnô.*
224. *nô girwá nê-vizhênô; alláh vájo!*
225. *bán-rá gunnán bi ärô.*
226. *mádô ámshôú cícî bépaúzhimä?*
227. *čícî paújännên, bípaújên!*
228. *áz 'adízyán; nêshánnán wárzán.*
229. *má nô girwá-zí dí.*
230. *girwáyô ki kásî nédi má dí.*
231. *čícî yánnô käsíkî sárá-di, alláhî-rá-yô, insáni-rá níô.*
232. *bázhná náî [bzw. náî] dārgá.*
233. *bázhná jáî [bzw. jáî] kilmá.*
234. *nô márdim márdimêndô rind níô.*
235. *tíé kánnê yázi békärê?*
236. *mä härimnä!*
237. *shórî, jirê váji (oder vāzhi): wá ráhāt vīndārô!*
238. *nê vindānnô sä, kēfê jáyô.*
239. *ázó girwáyên bi đi békārán!*
240. *wá bás, ná shētánái békārô!*
241. *shórî, sánín vánô sä, bérî, mīrê vāzhi!*
242. *áz shián, min jirê vá.*
243. *đi qabúl nēkārd.*
244. *ái lán, níká ärbábê khó bó, wá vāzhô!*
245. *dó bádô láqirdá-di khórê wāhār nēvijîô.*
246. *ô márdim márdimêndô winyô; üz ái zánán.*
247. *mín vārî ó díô.*
248. *ázó dārbên p'ró dán.*
249. *piró nédán, ráhāt nēvindānô.*
250. *ô zārār nēkārô, nēvindānô.*
251. *tí shinnê jāmát?*
252. *girán bê!*
253. *shānīk mábê!*
254. *zháuwî tórá cíên párs kárd, vāzhê! párs nēkārd, mávāzhê!*
255. *jāmát-dí ból láqirdí mákê!*
256. *márdimên jímát-di ból laqirdí békārô, ê márdimî-rê rind
névānê.*
257. *zháuwî tórá cíên wásht, bi jí dá! nēwásht, mádä bi jí!*

258. *hándô ki ti shännê, pársêndô rind vázhê!*
259. *márdim-dê jamárdi-rê wänná lázimô.*
260. *nê pársê mín tápêshê!*
261. *ázô tórê kháráb névánán.*
262. *nô párs pilándê márá mándô.*
263. *pársê márdim-dê pilê kháráb nód.*
264. *bérâê mín! párs handáyên bánnô.*
265. *tápêshännê, tápêshâ; nêtápêshännê, tí zánê.*
266. *mírâ tórê vátish.*
267. *gunâê tó tó viê!*
268. *ázô ðîrê kâghítên bérishân.*
269. *tó rishtê?*
270. *tó júábê kâghítê árd?*
271. *mín árd.*
272. *kâyâ-di bí.*
273. *tabá né-vâ?*
274. *mírê tabá né vâ?*
275. *číčí vátô, kâghítê mián-di vátô.*
276. *kâghítê búânê, tídô bézânê!*
277. *mín wándê.*
278. *árishê má qadiáyô.*
279. *qadiáyô-sä, árish dáyerên!*
280. *má dagirót.*
281. *shimá dagirótô-¹⁴)sä, bár kärén! mávindärên!*
282. *bérên ráu! máimánê má ástê! [Vgl. Satz 72].*
283. *máimán väishân nébännô!*
284. *máimánê tó shí?*
285. *háyúná néshîyé.*
286. *čí párs kánnê?*
287. *girwâi mín pái ástô.*
288. *kâiki shí, mírê vázhê!*
289. *ázô táî shírân!*
290. *râi társá.*
291. *tányá néwatánán shírân.*
292. *mátärsi, rái-rá tabáyên cínyô.*

293. *tí nétärsünnê, äz tirsännân.*
294. *äz wähére dishmányân.*
295. *dishmán čándäki gidî bô, gürák kás khô jírâ bépau^{wô}!*
296. *päynî alláh kásⁱkî bépawô!*
297. *bê alláh zhû nê-bännâ.*
298. *čiči märdimî-rê bíró, gürákê allái-râ béžánô!*
299. *dô nêkärô!*
300. *älbätti dô nêkärô!*
301. *wá bikärô!*
302. *qáu nêkärd.*
- I. *ädó nê kutíkî békishân.*
II. *tí ná pisíngê kishánê.*
III. *nóyu nê askárî kishánô.*
IV. *má shimá kishánëmä.*
V. *shimáyê né arslánê kishánê.*
VI. *névê čirê má kishánnê?*
VII. *mín nô kutík kisht.*
VIII. *tú ná pisíngê kishê.*
IX. *čî ó askár kisht.*
X. *má shimá kishî.*
XI. *shimá ó arslán kisht.*
XII. *čirê ínán má kishîmä!*
XIII. *ná káká bikishä!*
XIV. *éi qáplánán bikishîn!*
XV. *má Dimilîmi.*
XVI. *má Dimilî vánîmä.*
XVII. *mín ná qsá vá.*
XVIII. *tú čirê nê pársî vá?*
XIX. *má qát né-vá.*
XX. *mín ná astórê dé bi-tú.*
XXI. *mín nô astór dá bi-tú.*
XXII. *tärjímá bíki, ki tí khórê bévîné, ki astáníkên dá čándi rinda, ti wákhtá fám kánnê!*
XXIII. *á-u-ró básó! särčî má tau^{wá}, hándôki má vá, áqilé má shí.*
XXIV. *äz tämbälân.*

- XXV. *tí tãmbãlê.*
XXVI. *nô tãmbãlô.*
XXVII. *nã tãmbãlã.*
XXVIII. *mã tãmbãlãmã.*
XXIX. *shⁱmã tãmbãlî.*
XXX. *nê jãmêrdî tãmbãlî.*
XXXI. *nê jinî tãmbãlî.*
XXXII. *ãz nê kutikãn kishãnãn.* [Vgl. Satz I].
XXXIII. *ãz nê ãstôrãn kishãnãn.*
XXXIV. *ãz nã astôrê kishãnãn.*
XXXV. *ô mãrdim dô bikishyô.*
XXXVI. *mãrdimê dô ráhãtsizô.*
XXXVII. *ô astór vãrá dãyã.*
XXXVIII. *dô khó saqát kãrô.*
XXXIX. *đî rind giré di!*
XL. *sãnî rind giré din?*
XLI. *qãđđî kí au giré di!*
XLII. *áu vãshên vãr kí!*
XLIII. *óyô vãđshãn, jórã nê vindãnô.*
XLIV. *kí mãrd bô, winî nê kãnnô.*
XLV. *inãn mã wãsh kishãmã; allãh kãrãmô.*
XLVI. *ãrslãnên dô girdô di kô-di.*
XLVII. *nô kutikô nêwãshô kãzãnnô.*
XLVIII. *nã jinîã rindã yãnnã.*
XLIX. *jinîyêndã rindã shinnã.*
L. *nô kãmô?*
LI. *kãmî nô girwã kãrdô?*
LII. *tí kãmî wãzãnnê bikishô?*
LIII. *tô kãm kishtó?*
LIV. *nê parã bi k'ê dín?*
LV. *kãm pãrđđî wãzãnnô, wã shíró bi hákímî hãt!*
LVI. *kãsh kãn vizér biãmãyên!*
LVII. *kãsh kãn tí vizér biãmãyên!*

I.

1. Rózhêñ káyáyéndô kócár, wâhârê khâimé bännô. khâimâ khó zî Qarajadâghá bännâ. khâimâ khó tänyá bännâ. lâjên dí khó bännô, shinnô säid. shinnô jáyên, dârâyên; kârwanên úzhâ vindárdô.

2. lâjâkî kârwanîrá pärs kárt: „shimâê cí vindárdê?“ kârwanî vá: „arslânên ô¹⁾ dârâdi. máyê nê wâtânîmi rá vêrinä! [so!]“ lâjâkî vá: „kóti-o?“ kârwanê vá: „anóyô!“ môť áji. lâjâkî vá: „sh¹má dúri kâwén!“

3. lâjâkî péshê khó bástî khó méré. bâzúye khó wâshárnâi. märtâlê khó kârd khó dástâ. shâmshérê khó ánt, shí be arslânî sär. arslân wârisht pái. arslânî ú lâjâkîá píá lâzh kârd. lâjâkî shâmshérên ásht be arslânî, kârd dirbâtin. arslânî pânjên dá be lâjâkî rô, á lâjâkî né-kaut. kâut péshên dê lâjâkî, péshê lâjâkî dirná. lâjâkî fimná shâmshér dá be arslânî rô. arslân kisht, värtârá kârd dí jái.

4. kârwanî-rê vá: „bêrên, rá vêrên! mín arslân kisht“. lâjâk bärmâ. kârwanê jîrá pärs kârd, vá: „ti círé bärmânê?“ lâjâkî vá: „arslânî péshê mín dirná; üz nêwâtânân shîrán kâyá.“ kârwanê jîrá pärs kârd: „círé nêwâtânê shîré kâyá?“ lâjâkî vá: „áz shîrin kâyá, píé míndô péshê mínê dirâti bévîno, ô dô vázhô: „nô ké dirnáyô?“ údô vázhân: „arslânî dirnáyô“. ódô mín békishô.“

5. kârwan vindárd; zhôú bîni-rê vá: „mádô nê lâjâkî bárimä pérdê jái hát. mádô pérdê nêirá rijá békârimä, bóká nê lâjâkî-rê tabâyên né-vâzhô!“

6. kârwanî lâjâk girôt, bárt pérdê jéi hát; lâjâk risht kishtâ kâyí. kârwan shi kishtâ ódí; hamá shî pérdê lâjâkî dást. hamá kâutî dúri, pái vindárdî.

7. pére lâjâkî kârwanî-rá pärs kârd, vá: „khâiró shimá!“ inán vá: „má gândi rijâyên âmâimä, tórâ rijâyên békârimä.“

¹⁾ O. Mann schreibt [1906/07 III, S. 4] „arslânê nô“, weil er den grammatischen Bau des Satzes beim Diktat noch nicht erfaßt hatte; daher auch die falsche Übersetzung [ebenda, S. 5] „in dieser Schlucht“.

pêrê lâjâkî vâ: „vâzhên!“ kârwanî vâ: „mâ âmdîmä, tórâ lâjê tó rijâ békârimä.“ pêrê lâjâkî vâ: „vâzhên!“

8. kârwanî vâ: „mâ râi-râ shîyên, mâ vârnîdê arslânê pêidâ bi. mâ nêshâ rá vêrimä târsân dê arslânî vâ. mâ dî nô lâjê tú âmâ. mârâ pârs kârd: „shimâ çi vindârdê?“ mâ vâ: „arslânên nâ râi sârô vindârdô; máyê nê wâtânîmä rá vêrimä.“ lâjê tú vâ: „kótîô?“ mâ arslân môt bi ji. *đi* v u âslânîâ [so!] píâ lâsh kârd. âslânî [so!] pânjê dá be pêshdê lâjêkî [oder: lâjâkî] rô. lâjâkî shâmshêrên dá be âslânî rô, âslân kîsht.

9. mârê vâ: „rá vêrên! mín âslânî kîsht.“ mâ kârd rá verimä; lâjâk barmâ. mâ vâ: „tî çirê barmânê?“ *đi* vâ: „âslânê pêshê mín dirnâô [oder: dirnâ^{vô}]; âz né-wâtânân shîrin këyâ.“ mâ lâjâkî-rê vâ: „çirê tí né-wâtânê shîrê këyâ?“ lâjâkî vâ: „mín âslân kîsht. âslânî pêshê mín dirnâ. píê mindô mín bék^{shô}!“ mâ vâ: „çirê tó bék^{shô}?“ *đi* vâ: „zêrá âslânî pêshê mín dirnâ, qândê jôî né-wâtânân shîrin.“ mâ qândê jôî âmdîmä tudô qusûrê lâjâkî âf^w bekârê. mâ tórâ rijâ kânîmä.“

10. wâkhtô ki kârwanî nô pârs pêrdê lâjâkî-rê vâ, pêrê lâjâkî dá be khú sârâ rô, vâ: „hâwâkh! nô lâjê mín nâô.“ ínân vâ: „çirê?“ *đi* vâ: „lâjê mín biâyên-sâ, âslânî pêshê jâî nê-dirnâyên.“ kârwanî pêrdê lâjâkî-rê vâ: „çirê?“ pêrê lâjâkî vâ: „âslân jinâ-wîrên-ô; çirê pêshê jâî bidirnô? zânâyên ki dô pêshê jâî âslân bidirnô, çirê shî âslânî sâr u çirê âslânî dir lâsh kârd?“

11. kârwanî vâ: „kîshtâî máya nô girwâ girwêndô gîrd bi. hâr käs né-shännô âslânî bék^{shô}. nê lâjâkî âslânî kîsht. níká tíê qahrênê. mâ nê qahâr dê tórê mâ ta'ajûb kânîmä.“

12. pêrê lâjâkî kârwanî-rê vâ ki „hattâ níká âmir dê mín dî mín çândi âslânî kîshtê. âslânî nêshâ mîrê zerârên békârô. nô lâjê mínô; çirê pêshê jâî dirnâô? zânâyên ki âslândô çirê zerârên békârô, wâ qât âslânî dir lâsh né-kârdên!“

13. kârwanî pêrdê lâjâkî-rê vâ: „tî-dô qusûrê lâjâkî âf kârê!“ pêrê lâjâkî vâ: „qândê khâtîr dê shimâ, shimâ ghârîbî, mín âf kârt.“

14. lâjê jâî âmâ, dâstê pêrdê khô láunâpâ. pêrê lâjâkî lâzhdê khô-rê vâ: „mî(ñ) tí dáyê be khâtîr dê kârwanî.“ rijâê kârwanî píêrê lâjâkî qabûl kârd.

5. *vínánô*: wâhâre kâýí kilítê qâpí vât, kârt sîyâren bîn. wâhâre kâ^{ví} shí; khirkhîzî âmâ, kilít sî^{vâr} bînâ vât, qâpí â kârt, kâut bânî zârâ.

6. *jinêrâi mêrdâkî dî*, ki mêrdâ^{vê} khô nîô. hámân cí fáidâ? *jinêk* û khirkhîzîâ hîrê máñgî ô qônâgh-di rô nîshî ô píá rá kâutî, ô píá nân wârd.

7. hîrê máñgî bí tamâmî. ê khirkhîzî zânâ, ki wâhâre kâýí dô áurô bíró. wákhtâ *jinêkâr-râ khâtîr wásht*, vá: „ázdô shîrin; mêrdâi tú dô áurô bíró.“ *khâtîr jîrá wásht* û shí.

8. mêrdâi *jinêkâr* â rôzh âmâ, shí, â sí háu^{wârdî}, kilít vât, wányâ kilít. kilít sâñki lá nüwâ kârdô sî^{vâr} bîn. bârê khô â kârt, astórdî khô-râ pâyâ bí, vizhîâ dî^{vâr}. *jinîâi khô* âmê vârá jî. *jinêrdâi khô-rê vá*: „nô bârê má kí â kârdô?“ *jinêkâr vá*: „kâsî ní â kârdô.“ *mêrdâi jinêkâr vá*: „râsht vâzhê! nô bârê mín mitlakh zhâu^{wî} â kârdô. vânáî vâzhe! nê vânáî, ádô tó bikishin!“

9. *jinêkâr vá*: „câghô ki tí shîê, zhâu^{wî} bâr â kârt, âmâ zârâ. äz äksigên biân; ádô [= äz dô] sâ kârân? be hîrê máñgî mín û ê mârdímîâ píá wârt, shimît píá, rá kâutímâ. äî zânâ, tídô áurô bírê. warisht, mîrá khâtîr wásht, jâvârdâ shí û tí âmâi. haqîqâtî hâl nôýô; zûr nêkânân.

10. mêrdâi *jinêkâr*, wákhtô ki *jinêkâr jîrê* nô párs vá, mêrdâkî vá: „mîrê dî nânî biârî! ázdô shîrin. äz dâhá tíâ nê vindânân, hattâ ô mêrdâkô ki âmâi^{vô} tó hátî, hîrê máñgî rá kâutô, hattâ mín ô nê täpîshîtô. nîárdô tó hát, nô kâýâ mîrê hâram bó. bâlê nishânê ê khirkhîzî mîrê vâzhê!“ sâñín mârdím bi, *jinêkâr jîrê vá*. sâliǵhê jê khirkhîzî mêrdâ dê khô-rê tamâm vá.

11. mêrdâkî astóre khô shidênâ, nîshî be jî û shí, gâîrá. khâîlén zâmân gâîrá; khirkhîz nêdî. mitahayyîr mánd, âmâ, kê bíró kâi dé khô.

12. dâu^{wên} ráî-dâi äî sârô bí; dâu^{wî} vârá âmâ. äîní sârô, mârdímê nô vindârdô. ê mârdímî-rê vá: „tâsên äú be mín dî!“ ê mârdímî tâsên äú dé bi jî.

13. û rá vért. bahádô ágâîrá ê mârdímî sâr. rînd winyâ be ê mârdímî rá. ô mârdím nishânî rá sinâsinâ ki nôýô. ô mârdím täpîshî, girôt, bárt, dôghrî bárt qônâgh-di khô.

14. vândâ *jinêrdâi khô*: „ô mârdímô ki tó hátî rá kâut nôýô?“ *jinêkâr vá*: „bâlê , nôýô.“ mêrdâi *jinêkâr jinêrdâi khô-rê vá*: „wârzi! nê khirkhîzî bikishi!“

15. *jinêkâr vâ: „âz né-kishânân; tí békishi!“ mêrdâkî vâ: „âz né-kishânân; tí békishi!“ jinêkâr mêrdî-rê vâ: „nô khirkhîz âmó námústê tú, wâ tízî jámêrdê; âz jinîyênân.“*

16. *mêrdâkî vâ: „háqqê tú ástó. gürákê úz bikishin. wâ lákin nê khirkhîzî tásên áwê dé bi mín. háqqê jáî mín sáró ástó. úz né-shännân áî bikishin.“*

17. *jinêkâr mêrdâ-dê khó-rê vâ: „mâdám ki áî tásên áwê dáyü be tú, tí né kishânê? âz ú nê khirkhîziâ hiré máñgî piá wârd shimít, rá kâutîmä. tí né kishânê, ázî [für äz-zî] nékishânân.“*

18. *mêrdâî jinêkâr jinêkârê [= jinêkâr-rê] vâ: „háqqê tú ástó. tí-zî nê-shânâî bikishê, háqqî ê khirkhîzî tú sáró ástó. mâdam ki wunáyó, mí tí bü ámir-di allâî vür dáyâî. mí nô qônâgh, nô mál á ú tí mí hamá mín dá be nê khirkhîzî.“*

19. *wâhârê qônâghî khirkhîzî-rê vâ: „shimá khâîrên zhay binî-râ bévînen! qismâtê mín hândâyên bí.“ khâtîr wásht ú shî.*

III.

1. rózhên wälátê Mêrdîni-di mærdîmên zhô wá'ëndái khó bánna. bôl mærdîmî wârâi nâi mêrdákî wázánnê, nô mêrdák nê-dânô. vâno: „handôu kê äz nê-zäwîjân, äz wârâi khú nédânân bi kâsî.“

2. dâzâi lâjâkî bánê. dâzâi khú hâut tânî bánê. é zî wázánnê. ê vâne: „mâ hâut tâná-ra bi kê dánê, bi çî di! mâ ghârîbî nîmâ. tú dô ki bi zhâunâi di! mâ dâzâi tôê mî; û hâqqê mâ tô sârô üstô; zêra dâdkênâi máya.“

3. çî vâ ki „ázô bi shimâ din.“ berârê kêînakâr dâzân dê khó-rê vâ: „ázô bi shimâ ké din?“ dâzânê lâjâkî vâ: „bi berâr-dê mâ-dê píli di!“

4. berârê kêînakâr vâ: „wâ bô!“ vâ: „shimâ takhmîne khó békârin! ádô zî shîrin sûki, takhmîne wârdâi khó békârin.“

5. lâjâkî wáyâi khú girôti û píâ jâvârdâi û shî bi sûkê. wârdâi khó-rê jês tamâm girôt, girwâi wârdâi khó tamâmîlá di.

6. âmâi dûkândê áshcî. áshcî-rê vâ: „mâre kabâb bíârî! mâ'ê vâîshânî.“ áshcî îná-rê kabâb ârd, vârdî rô ná. lâjâkî û wârdâi khóya dâst pâi kârt û wârt.

7. mêrdák winyâ 'arâbê. âmâ zürâ, vâ: „tô khâîrô!“ wârâi çî vâ: „qâîn vâîshânô.“ vâ: „mâdâm ki vâîshânô, tânâi nân bi jî di!“ wârâi lâjâkî dâstê khó bárt bi sahân-dâi kabâbî. bôl dá bi mêrdákî. mêrdák shî.

8. berârê kêînakâr vâ: „tô çîrê bôl dá bi jî?“ âi vâ: „tabâ ní'ô. ô ki mándô, mâre básô.“

9. çu vizhîáyê tâvâr. shî bi khâñ, bære khú bâr kârdî, nîshî bi jî, sûkirâ vizhîái û shî.

10. bôl shî, tâ'în shî. berâyô di vârnîdi shînnô. wáyâi çî áyâ bidîma. berâyê jâi winyâ bikhó dími, â ráyâ, kê éyê pírá shîne. wáyâi çî áyâ rá'ëndâ bîn-râ shîná. mærdîmên zî óyô tâi.

11. beráyê kâinäkär á gäirá á sár, amá wárdái khú hát, ki márdímên-ó¹) táí. nó márdím, čághó ki nán wárdên, nó ó 'arábó. wárdái khó-rê vâ: „tiáê sárá shináí?“ wárái jái vâ: „ázó nê mêrdákî dir shinán.“

12. beráê jái amá wár. áí^v ú arábîá khó ku^{wá} píá. wárái lájákî liŋgái berárdi khó täpíshiti, ánti. berá^vê kêinäkár guná aró. arábî wárdái jái^{vá} láják giré dá ú päí^{vá} sháná bi khó vár; girót, bárt hattán bi sháñ.

13. shándi shí káfên-di, bí päyá. 'aráb ú wárdái lájákîá jía ró nishti; ó láják giré dáyú jía ró nisht.

14. 'aráb shí káfî zärá, tává^vên ú tá^vên vázd árt. ádirí sáró kárt gárm; ó bí súr.

15. láják páshti sár rá vist, fákê lájákî á kárt. ó rúáñ várá dá fák dê lájákî. láják wár záná, dást ná fákdê lájákîá; päí rá núnjik-ên dé bi lájákî päí dê sárí ró. híris ú dí dindání ê lájákî rizhíái lábdê 'arábî.

16. láják khauríá, kháílî wákht mánt; hasiá bi khó. arábî vâ: „áz winá kánnán bi márdimí!“ dindánê lájákî mótí bi lájákî.

17. 'aráb wáyá lájákî giróti bi sháuwí ú bárdi. láják káfdi mánt; sháurá wárisht ú shí. rásht ú shúánáyên amá. shúání dástê lájákî, á kárdi, vâ: „nó čí girwá amáyó tó sárá ró?“ lájákî vâ: „pärs máki!“ shí súki, hakímî hát, khó därmáñ kárt, bí wásh.

18. ú khó virná. áu káutá wárdái khú dímä. hát sárí gäirá, bí jái né-kárdi.

19. amá Sinjár. á dáu^vê míyá-rá gäirá. wákhtê mughrúbi amá bí báren vár. winyá zärádê bání. wáyái khú sinásiné. ê bárí várá ró nisht. wárái jái vâ: „tiá-rá wárzi!“

20. mêrdái jái áí-rê vâ: „čí wázánnái nê fuqárí-rá?“ vâ: „béri zärá!“ girót, bárt zärá. vâ: „tíê číčí gäiránnê?“ lájákî vâ: „ázó hórê gäiránnán káren zháuwí-rê békáran.“

21. wāhārê kü"í vâ: „tí shánnê báunîê bi astórán? tí ürbáb-ê?“
lájákî vâ: „üz ürbábán.“ đi vâ: „mádam ki tí ürbáb-ê, mín hátî
bímdná!“

22. nâ đi nâ jinérái đđi láják nésinásiná, ki nó ô mardímô, hál
bú ki beráê jinêkárô.

23. kárê nê 'arábî: shínô bi sáid. nđi-zî tím khó dir bánno sáid.
rózhên píá gúiránê yánnê márgên-di. 'aráb pâyá bánno, vánô:
„háunê mín yánnô; áđô sólighên tíá nâ márgidi rá kaw"án.“ beráê
kêinäkár vánô: „rá kawê!“

24. ô rá-kawno, shínô háuna. beráê kêinäkár warzánnô.
qámá khó várá ánjánno, nánô pízá dē 'arábî sár, áu dáwisnánno.
páshê dáî 'arábî-rá vāzhánno. 'arábî kishánno.

25. shám bánno. nishánno astór dē 'arábî, shínô käyî 'arábî,
háush-rá káunô zará. jíníáyê 'arábî yánná, sarđi astórî tüpêshánná.
váná: „kánî ambázê tó?“ vánô: „óyô yánnô.“ shínnô zará.
wáyái khó yánná zará. tüpêshánno, sarđi jái ji kánnô.

26. ástórî ánjánno tüvár ú várê khú dánô bi kđi dē khú. shínnô
đáu dáî khú. winénô: käyéi đđi cí-nyô. shínô kđi dāzādē khú,
bánno pâyá, selám dánô, rōshánno.

27. dāzái đđi tđi mārḥabbá kánnê, bálê nê-sinásinánne. sólighên
ró shánnô, bádô dāzái lájákî lájákî sinásinánne. vánê: „tí hattá
niká kótî mándê?“

28. lájákî cíci ámayô sará dē đđi sár, íná-rê vâ. íná vâ: „má
íná nê-kánnimä; tíê zúri kánnê!“ láják warisht, shí, háqqibá-rá
sarái wárdái khó vát, cū kárt dāzándi khó vár. wákhtá dāzánê
lájákî wárishtî. hamá ámái, láu ná lájákî dústá, lájákî-rê vâ: „tí
berá"ê máo pí; má berá"ê tó"ê qizhí.“ áu píá rónishtî ú winyái
bi girwá dē khó.

Kor-Zâzâ-Texte.

Einzelsätze.

1. *märdím nîäwâshô.*
2. *jiní nî^üwâshâ.*
3. *inî môrdím nîäwâshî.*
4. *âyí jiní nîäwâshî.*
5. *ini nîäwâshô.*
6. *iná nîäwâshâ.*
7. *áú nîäwâshô.*
8. *áyá nîäwâshâ.*
9. *iní nîäwâshî.*
10. *ayí nîäwâshî.*
11. *áz märdímî kishánnâ.*
12. *áz inî môrdímî kishánnâ.*
13. *áz yí (oder jí) kishánnâ.*
14. *áz iní kishánnâ.*
15. *áz inâî kishánnâ.*
16. *áz áwí kishánnâ.*
17. *áz áyáî kishánnâ.*
18. *áz inín kishánnâ.*
19. *áz áyín kishánnâ.*
20. *jámérđi rind shínnô.*
21. *jiníá rind shínnâ.*
22. *áz kitábî dánâ märdímî.*

Erzählungen und Gedichte.

I.

1. *zhú lúí, zhú kutík, zhú hár bí berái jí. khó-rí shí, gérái. shí sérí zhú (oder yó) kóí.*

2. *kutíkí vá: „wáká lúí! shimá itia vındären! äz shinná mí^vání dáwán, khó-rí táin čakálán wánná, yánná.“ lúí vá: „shó!“ kutík shí.*

3. *héri lúí-rá vá: „wáká lúí! ázó zhú pípík jánánná.“ lúí vá: „áz tú-rá rájá kánná, berái máó píł itá níó. tí vángí khú mákú! vérgí yánní, má wánní.“ héri vá: „éró káífi mi ástó; ázó khó-rí zórná jánánná.“ héri pípík jánái.*

20*

— 308 —

4. *ayníái: zhú várg áamá várí áúk. várgí vān dá, vá: bē ná vár!“ héri vá: „áz nínná; tí mí wánní.“ vérgí vá: ní^vwánná.“ vérgí hárí-ri sónd wánd, vá: „bíü hálíkání t khú tawáyá nédáná.“*

5. *hári aḥmáq shí we vár. várgí hur di hákí héri gurí dá árd. héri vá: „tú sónd wánd: äz tawái tú nékánná. tí wánní?“ várgí vá: „mí túrá névá: bē hálíkání tú äz dá tawáyá nédánó?“ hár kísht ú wárd.*

6. *bádi jóí kutík áamá. lúí várá kutíkí shí, vá: „berá zhú qazá má sárd áamá. héri zórná jánái; várg áamá, hár kutíkí vá: „jání mín ú tú wásh bó!“*

Übersetzung.

1. Eine Füchsin, ein Hund [und] ein Esel wurden ei [Brüder] verbrüdert. Für sich gingen sie, wanderten Sie gingen auf einen Berg.

2. Der Hund sprach: „Schwester Fehe! Ihr bleibe (stehen)! Ich gehe in die Dörfer, fresse für mich etw: Abfällen [und] komme [wieder].“ Die Füchsin sagte: ,

4. *qunîdî*: *zhû vârg âmá vâri áuk. vârgî vãn dá, vâ*: „hârô! bê nâ vâri!“ *hêri vâ*: „âz nîná; ti mí wánnî.“ *vêrgî vâ*: „âz tú nî^êwánnâ.“ *vêrgî hâri-ri sônd wánd, vâ*: „bíâ hâlikânî tú dástî khú tawáyâ nédânâ.“

5. *hâri aĥmâq shî we vâri. vârgî hur di hákî hêri gurótî, hâr dá árd. hêri vâ*: „tú sônd wánd: âz tawâi tú nêkännâ. ti qâi mí wánnî?“ *vârgî vâ*: „mí túrá névâ: bê hâlikânî tú âz dástî khú tawáyâ nédânô?“ *hâr kîsht û wârd.*

6. *bâdi jôî kutik âmá. lûi vârá kutikî shî, vâ*: „bêrá kutik! *zhû qazâ má sârd âmá. hêri zôrnâ jânâi; vârg âmá, hâr wârd.*“ *kutikî vâ*: „jânî mín û tú wâsh bô!“

II.

1. *zhû vârg, zhû lû, zhû hásh bí berâi jí. shî, gêrái, zhû bíz, zhû bizîá árt; zhû argúsh árt.*

2. *hásh vârgî-râ vâ*: „mâr bâr kî!“ *vârgî vâ*: „bíz sêpârdî tú, *bizîá táshti tú, argúsh shâmi tú!*“ *zhû láb dá vârgî rô. vârg kîsht.*

3. *lû-râ vâ*: „mârê bâr kî!“ *lû vâ*: „sâró ċimânê mí sâro, mîrê mí! pêrúzi tó-rî! mîrê lâzimê níô.“

4. *háshî vâ*: „tî ċi wánnî?“ *lû vâ*: *lôq^llâi zürdî mí-rê.*“ *háshî vâ*: „tú ná âqîlî tú kâmi-râ gurótô?“ *vâ*: „mí bóċa ráp-râ gurótô.“

5. *wurîshtî wá shî. háshî vâ*: „berák lû, âz vé^êshânâ!“ *lû vâ*: „mí zhû ċimê khú vât u wârdi.“

6. *háshî vâ*: „zhû ċimê mízhî vâj, âz búri!“ *zhû ċimê háshî vât, dá jí; wârd.*

7. *tânjâ shî, vâ*: *ċimê mín û bîniz vâj, âz búri!*“ *húr di ċimê háshî bí kôr. lû hásh bürdi sérî zhû kôî. dá wúr. râmâi, khalisyâi.*

III.

1. *Āzār zāmān Nāmrūtī putkhānā bāshī bī. rāmīljān rāmīl āsht: hēr čī mārđīm āmshōu shōró ĵinī khu hát, kām zurīāt ĵirā pēidā bī, dīnyā fáth kánnō. Nāmrūt āyā shōú bāgčī nāirō.*

2. *Āzār väĵiā dāvri¹á. āsnāi dāvri¹āt shī ĵinīê khū hát. ĵirā ĥazrāti Ibrāhīm pēidā bī.*

3. *shāsh ásh viárd. ĥazrāti Ibrāhīm dādī yi shōú árd tābār. aunyā astārāna: „inī rabbī máō.“ bāĵi aunyā áshma ra, vā: „inī rabbī máō.“ bāĵi aunyā: inī pērū gērēni. vā: „inī rabbī má nōō.“*

4. *bāĵi dādī yi bārd mughārāb, nārō. kót hād bulughé. yō taráf pēidā kárd. nāt wātā tālafáté virásht. khābār dá Nāmrūt. Nāmrūt zhi gérá, di, árt, kárd zīndān.*

5. *zāmānēk ay bēnātāt shī. kēināi Nāmrūt shī zīndāna, vāt, árt. zhō mekháfá virásht, gurāt, rāmá.*

¹) In O. Manns Übersetzung ungenau: „Er floh, ward frei“. [1906/7 III, S. 59 u.].

IV.

1. *Hazrāti Sulāimān rōĵāk tāiri árdi pē sārō. ĵirā pārsá, vā: „shimá-rá kāmī zōf ‘úmir kárdō?’“ tāirān vā: „qalāi gúnit zhú qartál ástō, zōf ámr kárd.“ ĥazrāti Sulāimāni tāirānā vā: „shōrēn, bíárēn!“*

2. *zhú tāir shī qartáli hát, vā: „ĥazrāti Sulāimān vāndā tú dánō.“ qartál ámá. ĥazrāti Sulāimāni ĵirā párs kárd, vā: „tú čánd ámir kárdō?“ qartáli vā: „mī hīr sáī sār ámir kárdō.“ ĥazrāti Sulāimāni vā: „tú pílér čō ástō?“ vā: „qalāi Khēbār-di zhú qartál ástō; zōf ámr kárd.“ ĥazrāti Sulāimāni vā: „shō, áyi qartáli bíá!“*

3. *qartál shī, árd. ĥazrāti Sulāimāni ĵirā párs kárd, vā: „tú čánd ámr kárdō?“ vā: „čār sáī sār mī ámr kárdō.“ ĥazrāti Sulāimāni vā: „tú dīnyád čī díó?“*

4. qartáli vá: „rójäk äz bíá bärz; dinyá mi várd bí ándi zhú hák. äz aynyáyá: örtéi dänǵizî sipíd čik bäräk'ánnó. úzó jórd ámányá wár. äz ónyáyá: zhú kóshk-á. äz shíá, sár nishtá. äz ónyáyá: kóshk-rá zhú káráyái zárdráyá, zhú káráyái símráyá. mí dî: zhú márdímî píř ámá tábár, mirî zhú dává árd, ná ró. mí wárd, äz ámányá.

5. äz dî sáí sár vinártá, hánǵi shíá. kóshk sár nishtá. mí dî: láǵi ái mórdímî ámá tábár. mirî zhú bizúá árd, ná ró. mí wárd, äz ámányá.

6. sá sár shí; äz hánǵi shíá. sérî kóshká nishtá. mí dî: tórnî ái mórdím ámá tábár. zhú tǵáǵ háú dástid-ó. árt, mí bikishó. äz ramáyá. mí ándi čí dinyá-rá dî. lázzátî insánî činyó.“

V.

1. hírú márdímî shî zhú ré-rá. hazrátî Khidír rásht ámá. vá: „shimá shónî kótî?“ vá: „má shónî, párá qazánǵ kánnî.“ hazrátî Khidír vá: „shimá páráñ péi sá kánnî?“

2. zhú márdímî vá: „äz khú-rî áná péi zhú ĵiniá sálîh gánná.“ zhúz vá: „äz áná péi bánná shêkh islám.“ ái hîrîni vá: „äz áná péi bánná páshá.“

3. hazrátî Khidírî zhú kághiti dá mórdímî värîni; táin wál dái mórdímî dîyîni; zhú ákhčá zî dá mórdímî hîrîni.

4. hazrátî Khidírî vá: „mír sónd bú wánî: här čik háqq dá shimá, shimá čáwî-rá tēpîá ní^édî!“ hîré hamîniž ĵiré sónd wánd. hazrátî Khidírî vá: „shórên kiyánî khú!“ här gi zhú shî káyî khú.

5. ay márdímú kághit tēi bi, shóu wurishti; bíó álám. ay mórdímú wálá tēi, wurishti; ayniá khiznéi árdi péró ĵirá áisénî. ay mórdímú ákhčá tē, shóu wurishti; ayniá: kisíki [oder: peláki] yí bíó píri párdí.

6. mórdímî värîni bi shêkh islám. mórdímî dîyîni khó-rî zhú ĵiniá sálîh girót. mórdímî hîrîni bí páshá.

7. háqqî ámr kárd, hazrátî Khidírî vâ: „shóu hîrá hamá môrdî-mán bíjüribin!“

8. hazrátî Khidír shí qónákhî shêkh íslámî, kót báلكi zhû fuqârî, shí zürá. shêkh íslámî vâ: „tî çi gêrénî?“ vâ: „áz ômáýá, tî dárs bídi mi.“ shêkh íslámî vâ: „shó! tú itîdí kárdî pís.

9. kót tâbâr, shí. zhû kâghítû dá bi shêkh íslám, tirá [= jîrá] gurót. shêkh íslám hánjî bi jâhîl, tawáî nézáná. pâdishâî tákhtrá shêkh íslám ná rô.

10. hazrátî Khidírî shí kêî pâshâî, shí zürá. pâshâî vâ: „tî çi gêrénî?“ vâ: „áz fâqîr-â; cánd rôjî mí wêýá kî!“ pâshâî vâ: „shó! jái tú cînyó.“

11. hazrátî Khidírî áýá wálâk dáî bi jî, tirá gurót; wîzî bí faqîr.

12. shí kêî áî môrdîmî jînîá sálîh wáshî. béri zhî kárd á, sâlám dá. jînîákî vâ: „tî kám-î?“ vâ: „áz rêýán-â. äz âmáýá, tî cánd rôjî meqâti mí békîrî.“ jînéki vâ: „tî saró çimánî mí sâr âmáî.“

13. nîsht rô. jînéki kînjî zhé tirá vátî, kînjî nävâî dáî pírá. mêrdâî yâî shánd âmá. vâ: „inî kámó?“ jînéki vâ: „ghârib-ô. cánd rôjî má kánnî wêýá!“ mêrdâî jînéki vâ: „tú zóf hól kárdá.“

14. hazrátî Khidír khú kárd áshkîrá. vâ: „áz hazrátî Khidírâ. rêýá-râ äz ráshtî shimá âmáýá. mí shimá hâr gi zhûî çîki dá. äz âmáýá, mí ambâzî tú tâjribâ kárdî. sózi khú sârô nê-vinártî. mí amânâtî khú jîrá girótî; inîzî tórî. tî läýáqî; sózi khú sâr vinártî. háqq türâ rázîô.“

VI.

1. 'Abdulláh láji Mubáráki shí háj. háji kárd. kót rá, zhú hón dí. hóndi jirá vá: „vürz, shó Baghdád, várá mí selámán Bährámí mäjúsík!“

2. vá: „áz wärishtá, shíá Baghdád. äz gèráyá; mí Bährámí mäjúsí dí.“

3. mí vá: „tú hómái-rê cí hól kárd?“ mirá vá: „áz hář róf zhú dínú näwá väjänná.“ mí vá: „iná qái räbbía hól nío.“

4. mí vá: „híní tú hát cí hól ástó?“ vá: „čihár kēnēi mí ásti; čihářiz láji mí ásti. mí kēnāi khú dái lājāni khú.“ mí vá: „inázi hól nío.“

5. mí vá: „híní cí ástó tú hát?“ vá: „zhú kēnāi míná; záf rínd bí. čó sē yái mí rínd ní⁴dí, äz bídi ji. mí khóři mārú kárd. äz shó shíá hát.“

6. mí dí: zhú píři ámáyi zärá. čirái khú árdi, čirái má-rá vísti té, shí. mí vá: „níäbu, iná píři dizdi bú, khäbár bíđó, dizdán béri, máli mí bárí!“

6. mí dí: zhú píři ámáyi zärá. čirái khú árdi, čirái

vísti té, shí. mí vá: „níäbu, iná píři dizdi bú, khäbár bíđó, béri, máli mí bárí!“

⁴) Über diese Höflichkeitsbezeugung vgl. O. Mann in den K. Abt. IV Bd. III (Mukri) Teil II (1909), S. 44, Anm. 11.

7. äz wurishtá, díim shíá. píř shí káyi khú. mí góshdári kárd; qijái bärmai, vá: „tú qái mārē nán níárdó?“ píř vá: „áz shíá káyi Bährámí mäjúsí. äz hómái-rá tärsáyá, jirá cí bú^wází, bíári.“

8. Bährámí mäjúsí vá: „áz ú já-rá gérá á, ámáya káyi khú. mí nán guróti, bárdi, dá qijáni píři.“

9. mí vá: „qái hómáya hól ináyá tu kárdá. tú-rē mizhdáni: tí khälisyáyi.“

10. Bährámí mäjúsí imán árt, márd.

VII.

1. *häkím Luqmán námá yi Jámäsáb bi. hêtímib, yó dádîê khú bi. dá wändîsh; néwänd. bárd wästúî hât; tawáî nêmuśá. dádî yî yîrî yó hár gurót. khóri shîn(i), kólî árd.*

2. *rójäk ámbázán¹) shî kólî. vârán vârá. kóti binî zhu kârá. Jámäsáb yó qirsh gurót, árd kánd. yó tēyl vējîáî. óniá: yó qóyî píir inġimînô.*

3. *Jámäsáb ambázáni khú-rá vá: „áz väjänná. shimá bārên, béróshên má píár!“ Jámäsábî vát; ambázán bárd, rót.*

4. *pê^{nî} qädîáî. Jámäsáb shî binî qóî. ambázána vá: „mî bánjên diár!“ ambázán ní-ánd. zhú kârá ná qóî sár, shî.*

5. *Jámäsáb tädá barmá; nêshká béró diár. zhú zänġná tē bi; gurót, kishtë qóyî kánd. zhú qúl bi á; shî zará.*

6. *ünîá: wilátê māránô. shái mārán zhú tákhtî sáró nisht ró. selám dá. shái mārán vá: „aléikim sälám, Jámäsáb! tí khér ámáî! sáró čimáni mí sár ámáî!“ vá: „bé jór!“ Jámäsáb shî jór, tákhtî sáró nisht ró. qáli kárdî.*

7. *di sári vinárt. rójäk Jámäsábî vá: „ázó shínná wulátî khú; tí mí bésh(i)ray!“ shái mārán vá: „áz ämniát nékänná; tí bánni súbábî márgî mí.“ Jámäsábî vá: „fáidá niédánô. gárák tí mí béshá^{wî}!“ shái mārán vá: „mírî sónd bú^wán, tí čái névájî!“ firî sónd wánd.*

8. *shái ámrî mârán kârd, vá: „Jâmäsábî bârên tâbâr!“ zhú mârî Jâmäsáb gurót, bârd tâbâr. Jâmäsáb shí kâi khú. zämánêk vinárt.*

9. *zhú îlát khälîfâi zämânîd (-ît) pèdá bi. hâkímî árdî pè sáró. vá: „mî wâsh kirîân!“ hâkímân vá: „dârmânî tú çinyó ghêraqî rónî shái mârán.“*

10. *khalîfâi ámr kârd, vá: „kâm môrdímîk shái mârán díó, bíârên mí hât!“ gêrái, môrdímî árdî pè sáró, pèró-zî kârdî zít.*

11. *Jâmäsábîz bârd. kíñî yí vâti. aunîái: lâshî Jâmäsábî bíá bälák.*

12. *vá: „tú shái mârán díó!“ Jâmäsábî vá: „mî nédió.“ khalîfâi vá: „ázó milî tú dánâ piró! mirá váj!“ náçár mánd, vá: „béren, má shím! äz shimá môjñî.“*

13. *shí. jáúk tirá ämä tâbâr, shí újái sáró. vá: „háú! îtiá!“ dí khójài níshî ró, wánd.*

14. *shá ämä tâbâr, aunîá, Jâmäsáb dí. vá: „çirá tú äz móta jí?“ Jâmäsábî vá: „áz zór árdá.“ shái vá: „mín khó pistân-k! äz tawâi tú nékänná.“ Jâmäsáb kârd khó pistân. äméi.*

15. *Jâmäsábî-rá vá: „mî bánñî, sárá birnännî, mí kánnî hôrdî, mí girênánnî. hîré finjânî rónî mí väjännî. finjána värîni ághúîá; finjânî dîyîni dârmân-ó; dánî khalîfâi; finjânî hîrîni här kâm bóró, bánñó hâkím. tí rínd bónî! finjána värîn tú vär nánó ró; finjânî hîrîn hâkím khú vär nánó ró. hín bik: finjána värîni tí bídi hâkímî! finjânî hîrîni tí bóri!“*

16. *áná vá. shí shâristân, hâkím árd. shá sürá birná, kârd wurdî, giréiná. hîré finjânî rónî yí vât.*

17. *finjána värîni Jâmäsábî vârd ná ró. finjânî dîyîni dá khälîfá. finjânî hîrîni khú vär ná ró.*

18. *hâkímî värî khú çâr ná; Jâmäsábî finjána värîni yí vär náí ró. finjânî hîrîni gurót, wârd. hâkímîz finjána värîn wârd, márd. khalîfá bi wâsh. Jâmäsáb îni sâbâb-rá bí hâkím Luqmân.*

VIII.

1. *di berái jî bí. yô berá shí askár. jinîê khú täslîmî berái khú kârd. shí askár.*

2. *sârék vinárt. berái jinîê-râ vâ: „bê mí-di! guró pís bék! jinî vâ: „âz nêkännâ.“ âi mârdimî vâ: „âz bôtân tú kânnâ.“*

3. *wurîsht, shí qâdí hât. vâ: „vêvê mí zîndâ kârdâ.“ qâdí vâ: „bíâ! mâ rájim békîm!“ shí, árd. rájim kârd. kâré dáî pirûâ jâ vârdâî, shí.*

4. *shóú yô kârvân âmá, shí. yô tüjár aynîá: yô nâlî yánnâ. shí hât. yô jinîá rájim kârdâ, ni^âwásh-â. gurót, shí.*

5. *vâ: „ti wâî mín-â. âz tú kânnâ wâyâ [= wêyâ].“ bârd ké^{vî} khú, cánd sâri kârd wêyâ.*

6. *yô khizmâkârî yî bí. jinî-râ vâ: „bé mí-di! gûrán bék!“ jinî vâ: „âz nêkännâ!“ khizmâkâr shóú wurîsht, lájî ághâî khú sará birná, kârda gunîniⁱ vist jinékî jé^âb.*

7. *sêr sibâî wurîshtî wâ, aynîáî: lájî ághâî sará birnáó. gérâî, vâî: „kâmî kârdó?“ shí kârda gunîniⁱ jinék jéb-id dí. khizmâkârî vâ: „ínâ jinî sará birnáó.“*

8. *ághâî zânâ: khizmâkârî ini gurá kârdó, bôtân jinék kânnó. ághâî dí sê qurîsh dá jinék, vâ: „khú-rê bígⁱ, shú^â!“ gurót, shí.*

9. *râshî yô mârdim âmâî. di mârdimân üshtó dâr. vâ: „shimâ qâî ini mârdim üshtó dâr?“ vâ: „dí sê qurîsh dénî mâ sâró.“ jinékî vât dí sê qurîsh, dá jî. ay mârdim dâr-râ ná rô.*

10. *jinék shí. qu mardim kót dim. vá: „tí shinná čá?“ vá: „tó-rê čí lázim-ó?“ vá: „gürák tí mí bígiri!“ vá: „áz tú nígänná!“ vá: „tí mí nígänná, qáí az dár-rá ná ró?“ vá: „gunéi mí tú áamá, mí tí náí ró.“*

11. *hur dí piá shí várí gämí. ái mardimí gämíji-rá vá: „ina járídí mín-á; az róshánná tú.“ yái vá: „bótán mí kánnó.“ čárá níédí. rôt gämíji. gämí shí miání áukⁱ. hawái dá pi-rúá, gämí shikit. péro khänäkíái. jiní yó takhtí sár mánd.*

12. *shí, yó sháristánid väjiái. kínji jámêrdán giróti pirá. shí čárshúí mí^ván. pádishái ái wiláti márdib. yó táyré yí bí. vär dáin rá. nisht kámí sárúyá, áu^wi kárdiⁿ pádishá. táyr áamá, nisht jinék sárúyá. bí pádishá.*

13. *du'ái yái qabúl bínⁱ. čánd ní^uwéshí dinyá-di bí, péro ómáinⁱ yái hát. du'á kárdiⁿ; yí bíní wásh.*

14. *mêrdái yái askár-rá áamá. vá: „jiní mí čáyá?“ berái vá: „guró pís kárd. má bárd, rájim kárd; márd. jání tú wáshⁱ bó!“*

15. *sárêk vinárt. čimí berái yí bí kóri. vá: mí bárⁱ pádishái hát, du'á békiró, čimí mí wáshí bí!“*

16. *gurót ú shí. réyá-rá ráshtí ái khizmákári ághái áamá. dástí yí bí säqáti. vá: „tí shinní čá?“ vá: „áz shinná pádishái hát, miré du'á békiró, az wáshⁱ bí.“ vá: „má zí shinní.“*

17. *táin já shí, áy mardimók dár rá ná bi ró rásht áamá. vá: „shimá shinní čá?“ vá: „má shinní pádishái hát.“ vá: „ázi yánná. zháni kháráb mí-di pedá bíó.“*

18. *híré hamázi shí pádishái hát. pádishá auníá, híré hamázi shinásináí. hé várí vistórái khú-rá vá: „qusúri tú číó?“ ní^uvá. vá: „má sharmé, váj, tí wáshib!“*

19. *náčár mánd, vá: „rí^{vi} mí berái mí-rá sí^vá bó! ini berái mí shí askár. yó jiní^{vi} yá záf rínd bí. tüslím mí kárd. rójak mí vá: „bé mí-di! guró pís bék!“ ní^ukárd. az sháá, mí qádí rá vá: „vêvê mí guró pís kárdó.“ qádí árd, rájim kárd, márd.“*

20. *mêrdái yáiz góštári kárdi^ván. yó ákh ánt. pádishái du'ái kárd. čimí yí bí wáshí.*

21. *khizmákári-rá vá: „tú čí qusúr kárd?“ vá: „ághái mí yó bésilmá árd. mí vá: „bê mí-di! guró pís bék!“ ní^ukárd. mí*

lájî ághái khú sará birná. mí kárdá gunín^t kárd yái jéb. qusúri mí inyó.“

22. *ághái yí zî hâtíb, góshará kárdi^ván. du^áái kárd. dásti yízî bí wáshî.*

23. *ay márdímú dár-rá ná bi ró, vá: „tú či qusúr kárdó?“ vá: „déndáránî mí äz áshtá dár. yó jiní ráshtî má ámáí. déⁿî mí dá äz ná ró. shí. äz kótá dí. mí vá: „tí gárák mí bígirî!“ vá: „äz tú nágänná!“ má shí várî gämí. mí rá^át (oder rôt) wahári gämí. mí vá: „járí^dí mín-á.“ qusúri mí inyó.*“

24. *du^áái kárd. wízî bí wásh. pèrú shí. mèrdái khú névärdá shú^äró. vá: „tí vindi, miré khizmát bék! äz áilighî tú dáná.“ hât vinárt; cánd róji khizmát kárd.*

25. *rójákî pádishái áí márdímî-rá vá: „tí jiní^e khú vîní, shiná-sinännî?“ vá: „bálê; äz shinásinänná.“ áí márdímî vá: „pádishá! ágär tí pádishá nîébîn, mí vátên, tí jiní mín-á. tí mánáⁿî jiní mí. tí pádishái; há^miz já^mérdî.“ pádishái vá: „äz jiní túi-á. tu äshnáwút, berái tú sá vá. iní guráí pèrú yí mí sárd árdî.“*

26. *wurisht, kíⁿji khú vátî, dáí mèrdái khú. tákhtî khú zî dá ji, kárd pádishá. mirádî khú dí.*

13. *khâním khizmäkáránâ vâ*: „shórên káyî bábî mí! mírî hírís nóû khizmäkárânê béshau!“ *khizmäkári shî káyî bábî yái*, *vâ*: „kêînái tú hírís nóû khizmäkári tú-râ wázánnâ.“ *dái ji. yín gurótî, âmái.*

14. *khâním wurisht, kînji jâmêrdán gurótî pirá. hírís û nó khizmäkári gurátî, shî khânî ái khânji. khânji shánd âmá hát*; *vâ*: „ághá, bê! má khomár bikim!“ *khâním vâ*: „yô shártî mín û tú ástô. má shárt bikim bádi jó má khomár bikim!“ *khânji vâ*: „wá bô!“

15. *khâním vâ*: „mâ räqî búrim! kám hê véri bí sarkhósh, á^{wi} máli khú bidô ái bîni!“ *sháwít, räqî árd. khâním khizmäkár-râ vâ*: „shúshó yô dák bidî yí; shúshó yô bidî mí!“ *khizmäkári kárd dá, dá ji. khânji bí sarkhósh, kót. khâním timánî khânji vátî, mórê khú kárd súr, ná páshtîá.*

16. *wurisht wâ khânji. vâ*: „kám hê véri sarkhósh bi?“ *khizmäkári vâ*: „ághái mí hê véri sarkhósh bi.“ *khânji vâ*: „máli tú äz g'ánnâ.“ *khâním vâ*: „äz qául nê-kánnâ! tí kólâi mín-î. cí máli kólî bibô, ághái^{vô}. má shimä shär'át!“

17. *shî miftî hát, pärsái. miftî vâ*: „bälê! cí máli kólî bibô, ághái^{vô}. khânji vâ: „äz kólâi tú níá!“ *khâním vâ*: „páshtê khú zítik!“ *kárd zít. miftî auníá*: *móri khâním gináo piró (oder: pirúá).* *miftî vâ*: „máli tú cí bebô, ághái^{yô}; tízi kólâi yí.“

18. *khâním âmái, máli khânji pérû gurát, qátírân bâr kárd khânji bást, gurót, shî. kishtäi sháristánid ná ró. khizmäkár sháwít çârshúî, vâ*: „shó! ághái khú já k'!“

19. *khizmäkár shî, çârshúid gêrá. auníá*: *ághái yí háy dikáni yô käläçî-di shágird-ô. shî hát. yí khizmäkár nêshinásiná. käläçî-râ vâ khizmäkári*: „táinî gósht bídi ini shágirtî khú! wá bígirô, bíárô ághái míri!“ *käläçî táin gósht dá shágirt, árd ághái hát.*

20. *khâním auníái, tí-râ shinásiná. vâ*: „bé mi hát, khizmäkár vînd!“ *vâ*: „äz yánnâ.“ *firáqî käläçî bárd, dái ji. âmá khâním hát. kînji támîz dái pirá. yô ástór dá ji. nisht wâ. shî. khânji háy táyô. shî kishtäi bánî khú.*

21. *mêrdî vâ*: „áz nîno. jínî vâ: „qâi nîni?“ *vâ*: „mí tóbá kárdô.“ *vâ*: „tí qâi tóbá kárdô?“ *vâ*: „áz tujár bíá. rójak mí máli khú gurót; äz shíá yô sháristán. shíá khânî ini khânji. mín û khânji má

IX.

1. yô tujâr bi. rôjâk wurisht wá, bâzîrgânî khú gurót, shí, yô shâristânîd nâ rô. shí yô qahwâ. ôniâ: vâri qahwêdi yô háuz ástâ. cánd tujâri sâr nîshtî rô. wîzî shí nîsht rô.

— 328 —

2. ôniâ zârâi áúk-râ, yô súrât tädá di. ái tujâránâ pârâ: „iná çí súrât-â?“ tujârán vâ: „iná kâinâi yô pâshâ-yâ. qônâkhî yâi qahwê sâr-ô. rôj-di di sa'âtî yânnâ vâri pânjârâ, nishânnâ rô, súrâtî yâi dâná áúk. má pèrú zârî kótî yâi. má gurâi khú qâi yâyâ târk kârd. máli má pèrú qâi yâyâ shí. má nêshkâi bú'âzim.“

3. ái tujâri vâ: „mirî bú'âzên!“ inîn vâ: „máli tú zâf ástô?“ vâ: „pânjâs hânzâr máli mi ástô.“ shí, pâshâi-râ wâsht. pâshâi dá jî. máli yî pèr ti-râ gurót.

4. cánd sâri újâ vinárt. rôjêk vâ: „âz shinnâ wilâtê khú.“ vistôré yî tí-râ vâ: „mâshû! mi hát vind!“ vâ: „çârâ çinyô; âz shinnâ!“ vistôré yî çaurâs qâtir mál bâr kârd, dá jî. shâwit wilâli yî. jinîê khú û máli khú gurót, shí.

5. di sérî vinárt. rôjêk jinîê khú-râ vâ: „âzô shinnâ tujârdi.“ jinî yî vâ: shû! wurisht, máli khú qâtirân bâr kârd, shí.

6. räsâi yô shâristân, máli khú bârd, khând nâ rô. çunîâ: khânjî âmâ hát. vâ: „mârhübâ! çâ-râ yânnî, ághâ?“ vâ: „âz âmâ tujârdi.“

7. shând bi. tujâri âmâi pèi sârî. ini tujâri zhû dismâlî jinî yî dáî bi jî. vistî bi khú jiâb. jinî yî kót vírî, dismâl vât, çunîâ ti-râ. yô ákh ánt, vist khú jiâb.

8. khânjî vâ: „iná dismâlî dôstê mín-â. tú çâ-râ árdâ?“ yî khânjî-râ vâ: „târâs! dismâlê jinî mín-â.“ khânjî vâ: „âz tí má shârt kânnî: âz shinnâ kýyî tú. ágür mí yô nishâni jinîê tú árd, tí ini máli khú bidî mí! jinîê tú khú-râ dôstî mín-â. mig nârd, âz ini khânî khú piâ máliâ dâno tú.“

9. árd ânâ, shârt kârd. khânjî wurisht, shí kýyâ. shí vâri béri, bâr kuâ. bêslimâ âmâi péi béri. dâs altúnî, dáî jî, shí.

10. rôzh bín hânjî âmâ; bâr kuâ. bêslimâ âmâi péi béri. vist altún vât, dá jî. bêslimâ vâ: „tí kâmi?“ vâ: „hâl kâjfiât mí ânâ-ô.“ bêslimâ vâ: „tí vâni sâ?“ yî vâ: „pâçâi (oder: pâçî) khânîm-râ yô pârcâ ti-râ béki, mirê bíâ! çaurâs altún dâná tú!“

11. bêslimâ shî zârâ. pâçâi khânîm-râ yô fâlkâ kârd, árd, dá yî. gurót û shí. shí mērdâi khânîm hát. çu fâlkâ mót jî. tujâr çunîâ ti-râ: râsht-â. khânjî máli yî pèrú ti-râ gurót.

12. khizmâkâri khú shâwitî kýyâ, vâ: „âzi nînâ. khânîmî khú-râ vâjên: „ini çí gurâ tú mí kârd?“ khizmâkâri shí kýyâ. tujâr vê'shân mánd. shí, yô kalâçîrî shâgirtâi kârd.

shárt kárd. vá: „jinîê tú dôstê mín-â.“ mí vá: „shüü káyî mí! yô nîshânî jinî mí tú árd, äz máli khú dánâ tú.“ khânjî shî káyî mí. âmá, yô fälqđî páčđî jinî mí téyó. máli mí mí-rá gurát; äz ténâ mándâ. mí khizmäkârî khu shâwitî kiyá. äz shîâ dikânî käläčî di mí khizmät kárdî“än. tí âmđî äz árdâ. hattán itîâ äz âmáýá; jûávát äz nîná. mí tóbâ kárdó.“

22. ághái didî qâmčî dáî pirûâ. girót, bárd kiyá. kháním shî jûár (oder: jór). kíñjî jâmêrdán váti, kíñjî khú gurát pirá. khizmäkâr-rá vá: „vándâ ághái khú bídi, wá béró jór!“ khizmäkârî vän dá; âmá jór.

23. vá: „tí qđî mírá hérs bí?“ vá: „tí zánâ, tú čí gurđî kárdî.“ vá: „mí gurđî né-kárdî.“ vá: qahwäjî¹) dôstî túyó.“ vá: „vándâ ji dí!“ vándâ ji dá. qahwäjî¹) âmá.

24. kháním vá: „khánjî! rásht váj! tu fälqđî páčê mí čárâ bárd?“ khánjî vá: „áz âmáýá péi bárî shimá; mí bár kuá. bêslimá âmđî tábár. mí čaurás altún dá ji. âmđî, fälqđî páčđî tú ti-rá kárd, árd, dá mí; mízi bárd, móť mêrdâi tú. máli yí mí ji-rá girót. mí bótán tú kárd.“

25. khánímî mêrdâi khú-rá vá: „ini khánjî bár j'ér! bêslimáz bár hát! hur dínⁱ piá sará bébirn!“ khánjî bárd j'ér; bêslimáz bárd hát. hur dí sará birnáî.

X.

1. Nasreddín khôjá rójäk hêri khú guróti, shî jáêk. dás hêri yí bí. nishtíb zhú hêri khú. hêri khú âmártiän. nô hêri ji bí. âmđîni wár. âmártiän dás tánê. nîshtê ji, âmártiän: nó tánê.

2. zhú märdím âmá, jírâ vá: „tí sákânî!“ vá: „áz hárâni khú âmáránnâ; dás tánê. äz nîshánnâ ji; nó tánê. ini môrdímî vá: „iná yá-g tí nîshtî ji, tú níâmártâ.“

3. khôjá qunyá: sózi ínî märdímî rásht-ó. bá ji khôjá âmá wár, jubđî khú ásht hêri sáró, shî, dâsmáji bígiró.

4. zhú märdím jubđî khôjái dizná. khôjá âmá: jubđî činyó. jîle hêri gurát, ná khú êrmî sáró. hêri-rá vá: „jánî tú shúâró (oder: shóró)! tí jubđî mí nîári, äz jîle tú né-dánâ!“

XI.

1. *khôjá Nasreddín khórî zhú hégá qarpuzái rámit. zhú hágá zî rabî-rî rámit. khojá meqáti hégái khú bîni. hégái hómái góshi ji níándîni. hégái hómái hól bi; hégái zhî níabi.*

2. *shó wárisht, shí, dizdí bárâi rabbí. zhú çúál kárd píri qarpuzái. çóî khú kárdi khú páshti ró. áamá véri bérî, kárdig shóru zará. çóî zhî kóti bár-rá; nêshká shóru zará.*

3. *vá: „qái rabbí äz täpishtá.“ hêrs bi, vá: „çi gánî tú shî?“ çúále qarpuzán khú pásht-rá ást. khóyá péi aunyá: çáu çinyó. vá: „ázó gézh bíá, mí nízáná.“*

Übersetzung.

1. Chodscha Nasreddin säte für sich selbst einen Acker Wassermelonen. Auch einen Acker für Gott säte er. Der Chodscha pflegte für seinen Acker zu sorgen [wtl.: war sorgend]. Auf den Acker Gottes pflegte er nicht achtzugeben [wtl.: legte er sein Ohr nicht]. Der Acker Gottes wurde gut; sein Acker wurde es nicht.

2. Nachts stand er auf, ging hin, stahl den Anteil Gottes. Einen Sack machte er voll Melonen. Seinen Stock tat er auf seinen Rücken. Er kam an die Tür, wollte hineingehen. Sein Stock fiel [= stieß] gegen die Tür; er konnte nicht hineingehen.

3. Er sagte: „Vielleicht ergriff mich Gott.“ Er wurde zornig [und] sprach: „Was ging deine Seele fort?“¹⁾ Den Sack Wassermelonen warf er auf seinen Rücken. Er blickte rückwärts: es ist niemand da. Er sagte: „Ich war verwirrt, ich wußte nicht[s].“

XII.

1. *khôjá Nasreddín rójak márdimî hukmáti dáwát kárdi. vá: „bîrén kéî mí! äz shimá-rî zhú bíz sára birnánná.“*

2. *khôjá shí kèyá (oder: kíyá), jinîê khó-rá vá: mí môrdimî hukúmátê dáwát kárdi. mí dími yánnî. tú bár béqafilni! ázó shínná sérî bérîá, nishánná ró. márdimî hukúmáti yánnî péi bérî, mí pärs kánnî, tí váj: „khôjá itîá níó!“*

¹⁾ O. Mann erläutert diesen Satz dahin: „Was willst du von mir?“ [1906/07 III, 63]. Eine ähnliche Ausdrucksweise liegt wohl in Bd. 1 (1926) auf S. 48 (dazu Anm. 1) und auf S. 186 (dazu Anm. 1 und 2) vor.

3. *khôjá shí sérî bérîá, shávákit nísht rô. márdímî hukûmâtî ámáî péî bérî, vá: „khôjá čáô?“ jínîé khôjáî vâñî nékârd. khôjáî jô-rá vâñ dá, vá: „shimá čî gêrénî?“ vá: „má ámáî dâwát.“ khôjáî vá: „khôjá itîá nîô. shórên!“ î shí.*

Übersetzung.

1. Chodscha Nasreddin lud eines Tages Männer der Regierung ein [und] sprach: „Kommt in mein Haus! Ich werde für euch einer Ziege den Kopf abschneiden.“

2. Der Chodscha ging nach Haus, sagte zu seiner Frau: „Ich lud Männer der Regierung ein. Sie kommen nach mir. Du schließ die Tür zu! Ich gehe oben auf die Tür, werde mich hinsetzen. [Wenn] die Leute der Regierung zur Tür kommen, nach mir fragen, sage du: „Der Chodscha ist nicht hier!““

3. Der Chodscha ging hinauf über die Tür, setzte sich in das Fenster. Die Leute der Regierung kamen zur Tür, sprachen: „Wo ist der Chodscha?“ Die Frau des Chodscha rief nicht. Der Chodscha rief von oben, sprach: „Was wandelt ihr umher [= was sucht ihr]?“ Sie sagten: „Wir kamen zur Einladung.“ Der Chodscha sprach: „Der Chodscha ist nicht hier. Gehet weg!“ Sie gingen fort.

XIII.

1. *zhû jínéî zhú dóstî khú bi. dóstî rá vá: „ázô mêrdáî khú sháwánná súki. tí dími shó! zhú dúbárá péî bikî, äz tórî mánî!“*

2. *jínéki zhú máñgá dáî mêrdékî khú, vá: „bár, bérôsh! pé sól bíg, kirwás bíg, äshkizhán bíg, bía!“*

3. *mêrdákî vá: „äz khú kánná vîñî; zhú kóćîki mí vârá-k!“ jínéki árd zhú kóćîk, kârd vârá.*

4. *máñgá-zî giróti, shí. órté réyî-di¹⁾ kót rá. dóst dími shí, máñgá jírâ girót; kóćîk-iz kârd khú vârá. shí bájér, máñgá rótî.*

5. *mêrdáî jínî wurisht: kóćîk ú máñgá čínyî. dóst dími shí. dóst dí, óñîá: kóćîk vâ-r-ó. vá: „inî äz-ó, lá äz kám-á?“ dími gêrá. dóstî sól gurót, kirwás gurót, äshkîjî girót. hêti kîá ámá.*

6. *mêrdáî jínéki dími ámá, áynîá: dóstî jínî yî shí kényá. vá: „ázî shórî, ámshóu vîndârî, sibá wúrzi, bigéri, hálâ äz kámá!“*

¹⁾ Auch *bénátáî réyî dí* oder *míyáñî réyî dí*.

7. *zhú daurësh shí zará; mērdāi jinékí shí zará. piá kóti rá. mērdāi jinékí shóu wurisht, vá: „ázó shóri zhú wuláti ghāríbi! üz nézáná, üz kámá.“*

8. *kúri daurëshí ghälát ná khú sár. shí sári zhú áúk. ayniá áúk-rá, kúri daurëshí tüdá dí. vá: „čimé mí kóri b²! üz daurësh-á. čirá mí khú nēshinásiná?“ háli mōrdímí khínti inyó.*

XIV.

1. *zhú mērdím khóri shí, khäbitiá. pānsái qurúsh qázánč kárd. pärāi khó bārdi zhú mērdímí píli hát, ná^vi ró.*

2. *dí sári vinárt. báde jói shí, pärāi khú wáshiti. ái mōrdímí vá: „pärdāi tú činyi.“ wahári pärán shí véri zhú désit, nisht ró.*

3. *zhú khánim wáta ámayi, vá: „čirá tú itá nishti ró?“ vá: „pärdāi mí zhú mērdímí hát-ó; nédánó.*

4. *jiní vá: „ázó shóri tóri ji-rá bígiri!“ vá: „üz shinná zará. tí mí dim bé! üz bēslimái khú támé kánná, yá-zí bérú zará. üz tú-rá váná: „tú č'ámüi zará?“ tí vá: „pärdāi mí hání ini mōrdímí.“ üz pärání tú ji-rá géná, dáná tú.“*

5. *jinák áná vá, shí zará. mērikí vá: „tí čí ámayá zará?“ vá: „mērdāi mí shíú askár; üz khóri tú géná.“*

6. *ayniyái: wahári pärán ámá zará. jinákí vá: „tí čí ámāi?“ vá: „pärdāi mí hání ini mōrdímí hát.“ jinékí ái mōrdímí-rá vá: „pärání ini bēdi ji!“ mērdímí pärāi zhí dáí ji.*

7. *bēslimás ámái zará. jinékí vá: „tí čí ámāi zará?“ bēslimá vá: „mērdāi tú askár-rá ámá.“*

8. *jinék wārishti pái, kái kárd. wahári pärán kái kárd. bēslimás kái kárd. ay mērdím pärāi háti náyibi ró, wizi wārisht, kái kárd.*

9. *jinékí ái mōrdímí rá vá: „mērdāi mín ámó; üz kái kánná. ághái bēslimái mín-ó; jó-rá yá-zí kái kánná. ini mōrdímíz pärāi khú guróti; kái kánnó. tí čirá kái kánni?“*

10. *yi-zí vá: „üz čirái ráshti ini kái níámáyá.“*

1. *yô mardim khôri zâywişá zhû jinîá, árd. sózi khú kárdi yó; mērdî jinîê khú-râ vâ: „sârid yô gârâñk az yánnâ tú hát. vâ: „wâ bó!“*

1) Im Zaza Plural.

2. *mērdâ áyá shóu shí jinîê khú hát. sár bi tamám, jiri yó láj bi. námái yi ná pá Ahmád.*

3. *hánji shí jinîê khú hát. sárêi diyin jiri yó láj bi. námái yi-zî ná pá Ahmád.*

4. *sárê hirin mērdâ hánji kárd shú^urô jinîê khú hát. zhû mēmánî khú bi. mērdâ shí tabár. mēmán wurisht, shí, kót jinî vār.*

5. *mērdâ tabár-râ amâ, shí jái jinîê khú sār. jinî tirá vâ: „ti inâ hál amái. ádati má yô gârâñg-â. tú qêi khú virá kárdô?“ mērdî zánd: mēmán shíô kótô vār. vâñgi khú nekárd.*

6. *sár bi tamám. jiri yó ná láj bi. námái yi-zî ná pá Ahmád.*

7. *mērik nî^uwásh kót. jinîê khôri wesiát kárd, vâ: „máli mí Ahmád búró, Ahmád búró, Ahmád níwró!“ márd.*

8. *hiré láji yi-zî bi píli. da'wái máli kárd. yi vâ: „bárê tú tádá cinyá.“ ái binî vâ: „bárê tú tádá cinyá.“ hiré hamázi wurishtî, shí shār'át.*

9. *rêyá-râ shí; zhû mardim rásht amâ. vâ: „yô dāvái mí bíá vini. shimá nédi^uá?“ berái qiji vâ: „mí díá.“ wahári dāvá vâ: „sinîn-â?“ vâ: „cimî yái zhú kór-ô.“ vâ: „bálê.“ berái diyinî vâ: „bócê yái qólib.“ berái hirinî vâ: bárê yái shāráb bi.“*

10. *wahári dāvá vâ: „shimá dāvái mí díá. az dāvái khú shimá-râ gánnâ!“ vâ: „má nédiá.“ vâ: „má shimá shār'át!“*

11. *shí káyî miftî. wáhári dāvá vâ: „ini mōrdimán dāvái mí díá, nédânî.“ miftî vâ: „shimá qêi nédânî?“ vâ: „má árifêi khú-râ áyá khábār vâi.“ miftî javáb dá wahári dāvá, vâ: „shó!“ shí.*

12. *miftî jiri nán gósht árd; yinî wárd. zhû berái vâ: „bói mardân nán-râ yánnâ. zhú-iz vâ: „ini góshtî kutikán-ô.“ zhú-iz vâ: „miftî harámzadáyô.“*

13. *miftî-zî péi bārit gōshtārî kárdên (oder: kárdi^uân), khübārî inîn üshnâwütî. shí káyá, dádîê khú pärsá, vâ: „az láji kāmî-â?“ dádî vâ: „ti láji bābî khú-î.“ miftî dádîê khú-râ vâ: „rásht vâj!“ kálmá ánt wá, vâ: „az tú kishánnâ!“ dádî nācār mánd, vâ: „ti láji yó üskér-î; ti bābî khú-râ nî^uí.“*

14. *vándá shání dá, vâ: „ini gósht tú cārâ árdô?“ shání vâ: „zhû bizíái má bi; dádîê yái márd. yó dálê má bí, kirtêi khú márdî bi. mí bizíá bārdiyân, lô náini. ini góshtî áyá bizíáo.“*

15. *shí mirî^uwâwêi khú hát, vâ: „ini ghulá tú cá rámitîb?“ vâ: „mí mí^uánî mázálân rámitîb.“*

16. *miſtí zánd:* *iní márdimí árif-i. shí márdimán hát, vá:* *shimá cí ámdí?*“ *áyí mórdimán vá:* „bábí má márd wésiat kárd, vá: „máli mí Aḥmád búró, máli mí Aḥmád búró, máli mí Aḥmád níw^ró!“ *má nézání, márá kám mahrum-ó. má miándi yó bínj-ó. iná da^wáyí má pák kí!“*

17. *miſtí dushmish bi, nézánó, jewáb bíðó. shí kíyá. zhú kénái khú bí. kéná-rá ini khábári vái. kéná jírá vá:* „sibá yó párdá bénáti má-di bánj! äz péid nishánná ró. áyí mórdimán béshay mi hát! äz jawábí yini dánán.“

18. *séri sibái miſtí zhú párdá girót á. kénái yí shí, péid nisht ró. áyí mórdimí sháwiti hátⁱ.*

19. *kéná jírá pärsá, vá:* „*shimá cí ámdí?*“ *iní khábári khú vái, vág „má miándi yó bínj-ó. bábí má wátó:* „*máli mí ní^wró!“ má nézání kám-ó.“*

20. *kéná vá:* „*shimá-rí yó hikáyát wáji.“ vá:* „*yó kéná bí. záré yái ú yó láj kótibi jé (oder: jü). hur díniz sónd wänd, vá:* „*háiyání má ámr níékim, márá cäu (oder: cöu) níezäwⁱjó!“*

21. *róják bábí káiná káiná dáí mérdí. wévá kárd; bárd. mérdá shóú shí gárdák. jiní névärdá, mérdá shóró hát.*

22. *mérdí vá:* „*tí qđí ní^wvárdánná?“ jiní vá:* „*mín ú yó márdimí sónd wándó: hattá má jé-ró ámr ní^wkim, má ní^wzäuⁱjánní. bábí mí äz dáya tú, tí vindi, äz shóri ái márdimí-rá izin bigirí, béri, sé tú bíkiri.“ mérdí vá:* „*shó!“*

23. *shí lájáki hát, vá:* „*mí qisúr kárdó, äz zäu^wijnáya. tí mí-rá hérs mábi!“ yí vá:* „*shó! hómá tú-rá rázi bó!“*

24. *jinéki ámdí yó kücá. yó márdim rásht ámä. vá:* „*tí shínná čá?“ vá:* „*hál ú haváli mí áná-ó. tí mí bár kđí mí! shóú tárí-á. äz néftáná shóri.“ ái mórdimí guróti, bárd kái yái. yá shí mērdđi khú hát; mirádi khú dí.“*

25. *kénái (oder: káiná) miſtí berái píł-rá vá:* „*tí härindđí ái¹) márdimíd bín^t, tú sä kárdi^wän áya jiníák?“ berái píłi vá:* „*sé wáyí khú mí bárdi^wän, täslím kárdi^wän.“*

26. *berái miáníní-rá vá:* „*tú sä kárdi^wän?“ vá:* „*míz iní kárdi^wän.“*

1) So bei O. Mann 1906/07 III, 106 — offenbar verschrieben für *ái*; denn *ái* wäre fem.

27. *berái qíji-rá vá:* „*tú sä kárdi^wän?“ vá:* „*áz bín, mí guró píš péi kárdi^wän. mí дәstúri ní^wdáini.“*

28. *kénái miſtí vá:* „*ini bínj-ó. máł iní-ré ní^wkuánnó. a^wák bábí shimá vá, vá: máli mín ní^wró! inyó.“*

29. *wurishtí, shí. máli khú bár kárd; bäre berái qíji ní^wdá.*

XVI.

1. *yô mürdim khóre shí jit. yô áspár ámá hät. áspár vá ái jitérrá:* „shó kiyá-rá, mí-rê táin nán bíá! äz pízé astóre khú dáná tú.“

2. *jitér shí kiyá. jiníê khú-rá vá:* „yô áspár ámá várí hégái, *vá:* „shó, mí-rê nán bíá! äz jähánái astóre khú dáná tú.“ *wirz, táin shórbá póúj! äz bárí.*“

3. *jiní wurisht, shórbá póút, kárd yô dúäri (oder: dóri). újá ná ró. mērdí jiní-rá vá:* „mä shimä, hárê ástór virázim!“ *shí, ákhúrid virásht.*

4. *mērdí jiní-rá vá:* „áz shínná, sárê khú finánná hár. tí bé, *mí pé-rá shúä! äz líng ärzánná, dirái língê mí räsánná tú.*“

5. *mērdí sárê khú víst hár. jiní ámqi, pé-rá shí. líng ásht, dá jiníê khú pízá-ró. kulfáti jiní vär shí. jiní bí níwásh. bárd, víst jái miáñ. shórbá víst zárdi haqíbí, ásht khú êrmí sār.*

— 347 —

6. *jiní vá:* „tú áz kishhá; äz miránná. *tu áyá astór árd, bárê beráyáni mí bídi!*“ *mērdá bi čóút, árd-rá yô qírsh gurát, jiní-rá vá:* „áz yo qírsh nédáná beráyáni tú!“

7. *shórbá rishái mērdí míli sár ú míli yi vëshá. háyáni shí hégá, auniá: gái činyí; áspári khú-rí girót ú shíó.*

XVII.

Lied auf den Räuberhauptmann Mämisch Ghazi, der um 1870 beim Dorfe Chelan in Göjdärä bei Palu sein Wesen trieb.

1. *sári Khéla márg-i, biné Khéla márg-i.*
láji Mámish Gházi jé-rô yánni sá várgi.
2. *sári Khélan káró síá-ó, biné Khéla káró síá-ó.*
Mámish Gházi qólá qólá tādä hay^wiliáó.
3. *sári Khélan káró táng-ó, biné Khéla káró táng-ó.*
váni: tifúngi Mámish Gházi taqíáó, nédánó vángó.
4. *sári Khéla dúshí (= dóshí) dár-g-i, biné Khélan dúshí dár-gi.*
gúlä ginnau Mámish Gházi jái márgi.
5. *sári Khélan sálinjér-ó, biné Khéla sálinjér-ó.*
váni: dárbé Mámish Gházi khincér-ó.
6. *sári Khéla dúshí, biné Khéla dúshí.*
Mámish Gházi jórdi yánnó sê (oder: sä) háshí.
váni: gúläi ginnau Mámish Gházi péi gúshí.
7. *sári Khéla gaurik-ó, biné Khélan gaurik-ó.*
Mámish Gházi vánó: „mí mákishên! mí gunák-ó.“

XVIII.¹⁾

1. *mâ shinnî kôî Hasârî;*
mâ wânnî çûkî ambârî.
zârê mâ kôtâ kênâî malâî.

1) O. Mann übersetzt [1906/07 III, S. 135] „ist ein langer Bergrücken“.

2) Wörtlich: der Stoß gegen M. G. ist Dolch[stoß].

1) Bei den ersten drei Strophen weiche ich insofern von der Vers-Abteilung O. Manns [1906/07 III, S. 138] ab, als ich jedesmal seine erste Verszeile in zwei zerlegt habe.

— 350 —

2. *zârê mâ zârê gâî;*
gâ wânnô sârî hêgâî.
zârê mâ kôtâ kênâî âghâî.
3. *zârê mâ zârê bîzî;*
bîzî wânnâ gîlî nârgîzî.
zârê mâ kôtâ âlûshk qirmîzî.
4. *yâllâh! yâllâh! kênâkê yâllâh!*
înâ kênâkâ dârî vârdî.
pôró sî'â âmô çimâ sâr di.
5. *khâbâr âmâî: râmnâî, bârdî.*
mi n'êzânâ, sârâ bârdî.
înâ Hâlimâ-yâ vîlâ zârdî.
Alî jânâ-yâ khû kûri vârdî.
âz mândâ ârdî.

XIX.²⁾

Zwiegespräch zweier Verliebter.

1. *lâ! hînî-hînî, hînî-hînî!*
tî bê, qôjâgânî mí á ki!
čizhânî sûránî sipián khú-rê vîni!

2. *kéinê! bánê mí bánô bârz-ô.*
pánjê wâq't tádä fârz-ô.
kâm bènátê mín ú tú-di qâlî bikirô,
hôr bigúrô, árd belârzô!

3. *lâ! äz rîndêi ashîrán-â;*
äz bisk-dârgê dâwân-â.
äz wahârî hîré dôstân-â.

4. *kénê! äz Húsî Abdân-â.*
äz ághâi nô dâwân-â.
äz wahârî dí jinîân-â.

5. *lâ! tí yânnî sârî bánê.*
tí gérénî séi ághânê.
zimbélî tú sí'âi mánânî qäitânî.
mâ bikirim kâfî amnânî!

— 352 —

6. *va: kéinê! ínî — ínî!*
äz mērdâi tú kishânnâ.
sârâi kânnâ vîni.
mâ kânnî kâfî amnânî.

XX.1)

Weiteres Zwiegespräch zweier Verliebter.

1. *kénêi! mí táu girótá shándid;*
dásti mí číáí sárdid.
hóni mí nínô ĵinâ khäráb várdid.²⁾
2. *lá! máki, máki!*
khábárê shárî khú gôsh máki!
mí dinyá-rá rísvá máki!
3. *kénêi, kénêi! tí kénái shárî,*
tí wáshdái mín-á, dárg-á, bárî.
páíz bérô, äz tú khú-rî bíárî.
4. *lá! tí láĵi ámi,*
tú pás bárdô gámi.
tí há mí bárî, há mí várdi!
5. *kénêi, kénêi! váĵi!*
bískê tú mânán-á gáĵi.
tú sárâ níá márgê, níá zäwáĵi!
6. *lá! čímí tú síái, gírdî.*
berúê tú sárâ sä pírdî.
äz tú-rá nébíá mírdî.
7. *kénêi, kénêi! shán-ô, shán-ô.*
wáqtê iní máñgán-ô.
äz yô hál tú níévínî, zárê mí birghú dáná.

Zâzâ-Erzählung aus dem Čabakhčur.

1. *Hiré berái lájîyé yó páshái. hiré hamá berái dánrá shin; shin yó réi sār. hiré réyé. yó réyá ágír nágir; yó réyá zî níán bíró, níán níró. yó réyá-zî kámók shúró, rāhāt [so!] yānnó.*

2. *ná rāi beráo píl vānó: „üz réyó čätin-rā üz shin. beráo miānē vānó: „áz shin.“ beráo qijî vānó: „vé gurāi mīn-ó; az shin; láqē shimá péi činyó.“*

3. *beráo qij̄ au réyó čätin-rā shí. ái húr dē berái hār güyó yó réyá-rā shí. eñkēi má hānē bíām māršälái berái qij̄i!*

4. *beráo qij̄ shí kuíāñ sār shí, shí yó dásht. bín yó dár payá bí, astórē khwá vārdá márg. náne khwé wārd, bí rāhāt [so!].*

5. *aynyá: kuíāñ sār yó qarabalígh ástó, di hanzár mārđim. vārb-iyá yó mārđim jāmérd ámá, vá: „tí čí? tí čárá-í? tí čí gērēni? jáne túēri rái! astórē khwá ú tifiñgē khwá rúān, tāsłim má bi!“*

— 367 —

6. *lájē páshái wurishtā wá jár bi astór, kálmí khú bást, gúrze khú kárd khú dást, vārb ái āskēr shí. mīyānē maīdānē vindárd; astórē khwá gāmā tāpīst, vindárd.*

7. *wátá yó jāmérd ámá. sáník ámá, ayniá¹⁾ lájî páshái-dá [so!] társá. vá: „há! ná tá bi!“ lájî páshái vá: „vāñgí mí nīnó.“ dá nárai ái jāmérd čár náčár ámá vār. lájî páshái vá: „tí vērjúi dārb mí rüyát! ádati bābi má níó. vērjúi má dārbe khú níärzēn; hattāni dishmāni má dārbē khú níärzó, má níärzēn.“*

8. *ái lāj wátá yó gúrzi dá lájî páshái-ró. lájî páshái qāmčí khwá jérú vist pá. gúrzi ye dá ar, dēst khwá kárd dārč, mīyāná gúrāt. kárd bārzi, dá ár. bí päyá. bí yó liñgāró qalishná, āsht mīyānē āskir. bi dástir wiz āsht yó pūr āskir.*

9. *āskār ayniá, inē mārđim-rā záf társá. ná rái yó ná ágít ámá maīdān. lájē páshái wiz̄i au čishít kīst.*

10. *vist pānj pähliwāni ái shái au čishít kīst. inī āskāri shái tāsłimí lájî pashái bí. ná rai ái shái lájî páshái kót²⁾ bini čāñgilí gurāt, shí bāne khwá, vá: „tí āná jāmérdi agít-í! má túā bēni khú mīyān; má tí dahwát kin.“*

Einzelätze.

1. *inûê mǎrdím rínd-ó.*
2. *iná ĵiní rínd-á.*
3. *áz inyá kutíkî kishánnán.*
4. *tí iná ĵinî kishánnî.*
5. *áwá mǎrdim kishánnó.*
6. *má inyá ĵinîáñ kishánnî.*
7. *shimá áyi mǎrdimán kishánnî.*
8. *áyi inyá aslánán kishánnî.*
9. *mí inyá kutík kísht.*
10. *túä iná ĵinî kíshtá.*
11. *inê aslánî inê mǎrdím kísht.*
12. *mí inyê ĵiní kíshtî.*
13. *má inyê ĵiní kíshtî.*
14. *qai činäi túä äz kíshtán?*
15. *inyé qaplán kishánnán.*

Zâzâ aus Göydärä bei Palu.

Einzelätze.

1. *nô áslánê kishánnô.*
2. *mí vízêr nó áslán kishánnô.*
3. *sibâ nê köpák kishánnô.*

Übersetzung.

1. Ich töte diesen Löwen.
2. Gestern tötete ich diesen Löwen.
3. Morgen werde ich diesen Hund töten.

Zâzâ aus Kighi.

Kighi Qasaba liegt am Kighi Su, nordnordöstlich von Palu. Der Ortsname in verschiedenen Sprachen verschieden angegeben wird, ist der Versuch, eine Musterschreibung zu stellen, mißlich. In der Fortsetzung des *Jihan-numa Hadji Kalfa*) bei Ibrahim Mütäfarriqa, S. 426 (oben), steht ein Druckfehler für كينى. Den gleichen Druckfehler in der Konstantinopler Ausgabe des *Siyahät-namä Ävliya*

I.

1. *hazrâti Mûsâ yô Fir'âynî-râ da'wâ kârd. Fir'âynî vâ: „dîni mi rásht-ô.“ hazrâti Mûsâ vâ: „dîni mi rásht-ô.“ vâ gi*

— 382 —

„bê! âz û ti mâ shimä vâri Mîli mubârák! ti Mîli-râ vâzh: mi dîmi bê! âz vâná: mi dîmi bê! Mîl tú dîmi âmá, dîni tú rásht-ô. âgür mi dîmi âmá, dîni mi rásht-ô.“

2. *ittifâq kârd; shî hür dî piâ; shî Mîli vür. hazrâti Mûsâi vâ Mîli-râ: „mi dîmi bê!“ Mîl nêshi, vindârd. Fir'âynî vâ gi „mi dîmi bê!“ Mîl yî dîmi shî.*

3. *Fir'âyn âyâ shâyu shân-râ hattân súbâ liŋgi khú qâzmâ kârd dârd; sârê khú ânvard kârd. vâ gi „yâ rábbî! âz zânâ-k ti rabbî. min inâti khú âz vâná ki, bérû jâ; ti mirâdê min bêkir!“ Fir'âyn au hâli khú dî.*

4. *hazrâti Jîbrâ'îl kâut sífâti bânî âdâm. âmá Fir'âynî hát, vâ gi „sultânim! yô dârdê min âstô. âz âmâyâ dârdê khú tú-râ vâji.“ yî vâ-g: „vâzh! dârdê tú çî-ô?“ yî vâ gi „yôú kólâi mi âstô; vâtiškî mi niâkânnô.“ vâ gi „ti çî âmr kânnî?“ yî vâ gi „âz âmr kânnâ: ti âi kólî bärz âúk vâ bêkhânikú!“ yî vâ gi „ti khâtti dâsti khú bêdâ mi, bâdî jô çây mi-di dâ'vâ niâkirú!“ yî nâsht, dá ji. yî gurót, shî.*

5. *au súbâ Fir'âynî vâ: „bê dîni mi sâr!“ hazrâti Mûsâ qabâl nî^akârd. mârdime khú gurótî, Misîr-râ vâjiâ. Fir'âynî âskârî khú gurót, kâut dîmi. Mûsâ shî vâri Mîli. Fir'âyn âskârî khú-yâ ji-râ bi nâzdî.*

6. *Mûsâ du'â kârd, vândâ Hómâi dá. Haqq ta'âlâ âmr kârd: „asâi khú ishâratî Mîli-k!“ Mûsâi asâi khú ishârat kârd. Mîl-di rêyé biâ. âskârî Mûsâ shî, kâut âúki miâñ; dârbâz bi. âskârî Fir'âynî dîm âmá vâri âúk.*

7. *Fir'âynî vâ gi „bóni âúki-râ! târsânî mi vâr ârzîâ pê sâr.“ âskârî Fir'âynî kâut miâni âúk; âskârî Mûsâ âúkⁱ-râ vâjiâ. Fir'âyn târsâ, nêshi. hazrâti Jîbrâ'îl nisht yô mâyine talâb, âsht vâ nî yî; âstórî yî nêr (oder: fâl) bi. zâft nêbi, kâut âúkⁱ miâñ.*

8. *Mûsâi asâi khú ishâratî âúk kârd. âúk bi titôr. Fir'âyn kâut âúk sâr. au wâkht hazrâti Jîbrâ'îl au khâtti dâsti yâ ârd, môti ji. aunyâ ji-râ. au wâkht vândâ Mûsâi dá: „bê! mi bêkhâlišnâ!“ hazrâti Jîbrâ'îl yô lâb câmâr dá fâk rû; wâ âskârî khúⁱyâ khânâqâ.*

II.

1. Pahlúli dâná Hârúni Râshîta berá bi. rôjêki Hârúni Râshîd tákhte khú-di níabâ. Pahlúli dâná shi tákhti sârô, mîzê khú kârd.

2. Hârún âmá tákhte khó. tákhte khó pís di, gêrá jí: „kámî ine tákhte mí pís kârd?“ mârdimán vá: „Pahlúli pís kârd.“

3. vângdá Pahlúl dá. árd. súál kârd jí-rá: „tó qú pís kârd?“ Pahlúl vá: „pái ná língê mín!“ kârd bârz jôr. vá gi „bónî ánvârdi!“

4. Hârúni Râshît aynyá: árd pérú núr. tákhte khó-rá aynyá: núr činyô. vá gi „tákhê tú jái zúlím-yô. nár činyä bä. äz shiä ay já-de, mí mîzê khwâ kârd.“

III.

yô hikâyá äz vâjí.

1. yô dau^wít bi yô mârdim. shâri-di hâr rôj hilá kârdin. shi kishtâi yô râyád, yô qóí kánd—dawâri shâri ay râyá-râ yánnú, shínnú—yô dauwâr bérú, dákkú.

2. dau^wár âmá, shí. mángá yi tór činyá. shi qóí sâr, aynyá ki mángá yi há qóyíd. yi mârdim tawâi činyä bä; áyá yóú mángá yi bí. sóbin tawáyi činyä bä.

3. vá gi „iná hilá äz kánnâ shâri, nêrú mi sârâ!“ aynyá: qóidâ mángá yi hatä-di. khâbitiä mángái khú qóí-râ vâjû. aynyá ki mángá yi líng shikyáya. záná gi mäkir yi-râ ini gurá âmá yi sârât. barmá; záná, ki yá hilá kârdú, âmá yi sâr.

Ek 1.13. Mark Sykes, Dar-ul-İslam: Türkiye'nin Asya Eyaletlerinden On Tanesine Yapılan Yolculuğun Bir Kaydı ve Halife'nin Son Mirası: Türk İmparatorluğu'nun Kısa Bir Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri), Orijinal Metinler

surprising enough to one accustomed to the bulbous-calfed deities and kings in the British Museum.

Again, it is interesting to note that a number of objects detailed in the carving survive to the present day: the Kellek raft, the Chaldean cap, the pointed boots, the method of building mud walls at a slight angle for stability, the encasing of brickwork in limestone slabs, and the village castle with bastion towers surviving amongst the Zibar Kurds.

We left Mosul for Kalat Sherkat, sending the caravan to await us at Altin-Kiopru, and made our first day's halt at Hammam-Ali. The route follows the Euphrates fairly closely, and leads through country interesting in view of the Baghdad Railway. It is badly cultivated, yet so rich as to yield fine barley crops, though the straw is poor and short. We passed several swarms of locusts in the footganger stage; but owing to the lateness of their appearance the damage they effected was slight, though we met many people coming from the west, whose crops had been utterly destroyed.

The whole district is thickly populated with Arab tent-dwelling Fellaheen, who are a cheerful, kindly people. They follow the same mode of life as the semi-nomads of Harran, but are superior in every way, owing to the greater purity of their blood and lack of contact with Zaza Kurds. It appears to be the custom when reaping to present a small sheaf to any person of consequence on the road, begging alms in return.

At Hammam-Ali there is a hot sulphur bath, whence the place takes its name. It bears a great reputation in the neighbourhood, but as I discovered two lepers and
an

if I come with you I swear I will never rob any one. I have never killed any one. I used to live in the forests of Kastamuni, and take carpets and saucepans from travellers, and then sell them. I used to rob by threats, for there the people carry no arms. I was twice in prison, and now I am here at Diarbekir. I have two passports—one Persian and one Turkish—and can always get out of prison." Later, when we reached Kastamuni, Hasso used to cover his head with a cloth for fear he should be recognised by his former victims. The chief of police of that province indeed did identify him, but for my convenience left him in peace.

Mamo the Zaza was the most remarkable of all. He was a little elfish fellow, with a sharp nose, soft eyes, and a low voice; silent, discreet, swift in his movements, a very type of his people; an excellent shot, a demon to work, and absolutely without any sense of fear. His simple story was as follows: "O Bey, I was a Zaza of the Dersim, and the government people took me as a soldier. I did not like being a soldier, and I had no religion, for I was a Zaza—and we Zazas know nothing—so I stole away one night with a rifle and became a robber. I used to sit behind a stone and shoot people on the Khozat road, and when they were dead I took what they had. In that way I shot sixteen people in the course of time. Now, glory be to God, I see that was wrong. I am a Moslem and have a wife and children here in Diarbekir; and I will come with you wherever you wish."

It was with this extraordinary trio that we set out from Diarbekir, and truly can I say that never in the course of five months did I have cause to repent of my bargain. They were men who would go anywhere and do anything—quiet, reliable, disciplined, and as honest as the day. They looked after the animals as if they had been their own, and never once did we miss either a bit of harness or a handful of grain. The whole of their wages they sent to their families; and on several occasions when things looked threatening, they filled one with confidence by their courage and determination.

From Diarbekir we set out to explore the region between the Tigris and Palu. Once the river is crossed, it is easy to realise that the people who inhabit the left bank are a very different

Ek 1.14. Ely Banister Soane, Mezopotamya ve Kürdistana Gizli Yolculuk,
Orijinal Metinler

The crew of the raft was composed of two Kurds, little men of the Zaza, a tribe that lives in the high mountains round the upper Tigris valley and headwaters. These people are different in appearance and manners from nearly all other Kurds. They are short men, of a shy, quick temperament, very sharp, and excellent workers, speaking a dialect which, while Kurdish, denotes by its form a very high antiquity. It is possible that these are lineal descendants of the hill-tribes that the Assyrians had so much trouble in controlling, and whom the Parthians and Romans of a later age never subdued. In the high, pointed felt cap and long-toed shoes they still preserve part of a dress familiar from the sculptures of the southern Armenian mountains.

In the neighbourhood of the Hakkari—to the west and north-east in Darsim—are the Kurds of the Zaza, a curious tribe, of the history of which nothing is known except that they have been in these mountains for ages. I regret exceedingly not having stayed among them, for their dialect is of extraordinary interest, Aryan of the Persian and Kurdish group, but differing from both. The tribe inhabit mountainous regions in most of the least-known parts of the lands about the Tigris headwaters and in Darsim. By travellers they have been described as “shy, impish little people,” and those of them I met, while shy, certainly were of a genuine and simple type, courageous and hard-working little men, with a large proportion of blue-eyed, fair-haired people among them.

lect." And in speaking of the near relationship of the Somai, Bradost, Schikak, and Mukri dialects, he concludes in these words: "Ihre zusammenfassung unter einen gemeinschaftlichen Dialekt scheint mir nicht unmöglich." He further claims that the entire series of Kurdish dialects could be collected into two large groups, one for the North, and one for the South. In this statement, however, he undoubtedly overlooked the difficulty connected with the Zaza group of dialects in the extreme North. But even of these Zaza Kurds, Lerch, the greatest authority on that group of dialects, says: "In general the Zaza Kurds also understand the Kermanji."

As a conclusion, we seem to be justified in making the assertion, that for linguistic purposes, we may collect all the Kurdish dialects into three large groups, covering the three large districts of North, Central, and South Kurdistan. In North Kurdistan we have the Zaza group, in Central Kurdistan we have the Kermanji group, and in South Kurdistan we have the Lur and Kelhur group.

As to which of these three groups represents the purest and best Kurdish, we would join with Garzoni, Lerch, Rhea, Chodsko, Beresin, Hornli, and Parter in referring to Central Kurdistan, and more particularly to the group of dialects spoken by the noble Bebeh tribes in the districts of Suleimania. Among this group of tribes we find the best Kurdish literature in the form of history, legends, poetry, and prose.

In speaking of the Mukri tribe, which inhabits Persian territory south of Lake Urmia, Mr. E. B. Soane, in his book, "To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise" says: "They speak the Kurdish language in all its purity of accent and grammatical form. Their dialect is the most ancient of all, and while its antiquity is probably not greater than that of its neighbors, its excellent preservation of ancient forms gives it a claim to be considered the standard by which to compare other dialects."

Much time has been spent on the preparation of this Grammar; but it has not been subjected to so thorough a revision as I should have liked. My design has been to discover the best Kurdish in the dialects of Central Kurdistan, particularly in the Somai-Soujbulak-Suleimania Groups, and to put it into

Ek 1.16. Minorsky, Deylemliler, İslam Ansiklopedisi'ndeki Kurdistan ve Kürtler, Goran, Akkoyunlu Kasım Cihangir ve Batı İran Aşiretleri, Orijinal Metinler

Kurdes formèrent deux principautés, celle de Barzikān avec la dynastie des Hasanvaihides de 348 à 406 (650-1015) et

88

V. MINORSKY—

miles to the south of the Gāverū on a headwater of the River Bāniyān, there still exists a Gūrāni speaking colony of Kandūla, and twelve miles downstream from the latter lies a village Gīlāna.

We have seen that several sources point to the presence of some Gūrān in the direction of Northern Luristan and the basin of the Kerkha (Saymara).¹

A village Gahwareh, lying some five miles to the south of Bisutūn, may be a colony of the well-known Gahwareh (*Gāvāra) on the Zimkān (*vide supra*). More curious is the name of the pass² leading from the Saymara valley to the district of Harāsam, over the mountain Wardalān: *Milleh Gahwareh* (*mīl*, *mēl* in Kurdish "neck, pass"). The region is very little known and thus we are still reduced to mere guesses as to who are the present-day representatives of the local Jauraqān = Gūrān. Remembering the disposition of the Gūrān towards esoteric doctrines,³ we should attach some significance to the fact that one of the most important centres of the sect, the residence of the descendants of Khan Ātash, is in Garrabān, some five miles downstream from the confluence of the Rivers Gāmāsīāb and Qara-su, on the threshold of Luristan. Khan-Ātash is said to have risen from the tribe of the Dīlfān. The latter are the most important Ahl-i Ḥaqq tribe of the Northern Luristan.⁴ The Dīlfān are said to speak the Southern Kurdish dialect Lākkī,⁵ but their group of clans may have absorbed some of the Gūrāni-speaking population. A detail may indicate a connection of the Dīlfān with the Caspian provinces: in 1891 my late friend Āghā Sām, himself of Dīlfān origin, led a religious revolt in Kalār-dasht, on the eastern frontier of the ancient Daylam.⁶

(6) The last stage of our argument ought to be a comparison between the dialects of the Gūrāni group (Gūrāni proper, Awrāmī, Bājilāni, Zāzā) and some definite group of dialects of the Central plateau. In 1906 O. Mann was ready to see in Gūrāni dialects "descendants of the old Median language" ("Abkömmlinge der alten medischen Sprache"),⁷ but three years later he less ambitiously defined Gūrāni and Zāzā as "central dialects".⁸ That Gūrāni

5. THE PRINCES OF EGİL

No less obscure are the fortunes of the family to which the addressee of the farmān belonged. His name, as it appears from the text, was Kamāl al-dīn Isfandiyār-beg, lord of Egil (Egīl). Sharaf al-dīn's Kurdish chronicle *Sharaf-nāma*¹ contains a special chapter on the Bulduqānī rulers of this fief.

In Kurdistan we have to distinguish between three different classes of population: (1) the agricultural *ra'iyat*, often representing the ancient inhabitants of the country, (2) the 'ashīrat (military caste), which sometimes is the later layer of conquerors from outside, and (3) the rulers' dynasties, mostly outsiders of noble origin, religious chiefs, etc.

Of the *ra'iyat* under the amīrs of Egīl the *Sharaf-nāma* says nothing except that, in the paragraph treating of the Chārmūk branch of the family, mention is made of the "kharāj of the infidels" which the Ottoman government were collecting directly. Probably very many of the Egīl subjects were Armenians. On the other hand, all the area between Egīl, Chārmūk, and Pālū forms the southern part of the territory in which Zāzā dialects are (or were!) spoken.² It is not quite clear whether this population was regarded as "subjects" or as "the 'ashīrat". The author of the *Sharaf-nāma* calls the 'ashīrat of Egil *M.rdāsī* and further, loc. cit., 177, connects it with the Mirdāsī dynasty of Banū-Kilāb Arabs which ruled in Aleppo in 414–472/1032–1079. According to Sharaf al-dīn, these Arabs came to Egīl after the defeat of Šāliḥ b. Mirdās by the Fāṭimids in 420.³ This theory is subject to some doubt and is perhaps based only on some similarity of names.⁴ As regards the dynasty of Egīl, the same source attributes to it an 'Abbāsīd origin. The great ancestor Pīr Maṣṣūr was a saintly

¹ Ed. Veliāminof-Zernof, St. Petersburg, 1860, i, 178–183.

² The Zāzā dialects are not considered now as being Kurdish proper. They are more connected with the northern and western dialects of Persia, see Mann-Hadank, *Mundarten der Zāzā*, Berlin, 1932.

³ Ibn al-Athīr, ix, 277, does not give any details.

⁴ It is quite possible that **Mard-āsī* is a parallel formation to *Kurdāsī* in a proverb quoted by H. Makas, *Kurdische Texte aus der Gegend von Mardin*, Leningrad, 1926, p. 93: *Kúrdī Kurdāsī, pēra má-kā tu nāsī; ham té u ham do-xwá u ham do-xwázi*, "a Kurd is a true Kurd; do not make his acquaintance; he comes, eats and wants (more)." Possibly *-āsī* is a suffix corresponding to the Persian *-āsā* "like, similar to". **Mard-āsī* would then mean "the one like a *mard*", in the sense of "a true *mard*". *Mard* in Iranian languages means "a man, homo, vir", but after all it may also mean "a Mard", one of the ancient people *Máρδοι*. If the term *M.rdāsī* refers to the Zāzā, the proposed etymology may eventually lead to further speculation as to the origins of the enigmatic Zāzā.

C. *Guran*

The Guran (*Gūran*) provide a good example of the need for careful historical and linguistic investigation before deciding to what group a tribe should be assigned. Since the fourteenth century, Muslim authors have treated the Guran as Kurds. Here, again, O. Mann has shown that the Guran (*gūrānī*) dialect lacks the basic features of Kurdish and that it is affiliated, instead, to the dialects of central Iran (*i.e.*, to the dialects which are not connected with the province of Fars).

The principal group of Guran is located just north of the main Zagros pass, through which runs the historic road from Baghdad to Kermanshah, but it has been established that several isolated villages to the east of this main Guran territory still speak the same language. In the large enclave of Awraman, to the north, a dialect of the same class is spoken. Moreover the large group of Zaza, who occupy the territory between Diyarbakr and Erzerum, hundreds of miles north-west of the Guran, use a language akin to Gurani. During the Crimean War many Kurdish prisoners taken by the Russians were concentrated in Smolensk, where they were visited by Dr. P. Lerch, on behalf of the Russian Academy of Sciences. This scholar at once noted the difference between the original Kurdish and Zaza speech, but only in our day

Awramān-i luhūn to the west of the lofty range, and Awramān-i takht to the east of it. Apart from these two main groups, Gurani is spoken in two isolated enclaves: that of Pāwa, in the valley of a small southern affluent of the Sirwān, and that of Kandūla, at the sources of the Bāniyān river, which joins the Gāmāsiāb almost opposite the ruins of the ancient town of Dīnavar. A similar dialect is spoken by the Bājilān living immediately north of Mosol in the basin of the Khosar¹; the same tribe is also found in Zohab and Northern Luristan. Still farther west, the so-called "Zāzā" (properly *Dimlā*) occupy a very extensive area stretching between the headwaters of the Tigris and the south-westerly bend of the Euphrates, as well as between Mush and Erzinjan, including the whole of Dersim.

This is the present distribution of the cognate populations²; but, no doubt, originally they covered a much larger territory. Their instinct, at least at present, is agricultural. In the gorges of Awramān (near Tawēte and Beyārē) one cannot help admiring the extraordinary skill with which the villagers build up and utilize small terraces of land for gardening and general crops. As a test of intelligence, I can quote the example of the katkhudā of Zarda, near Bābā Yādegār, who had never seen a map, yet no sooner was he shown the position of his village than he immediately discovered what the other points in the neighbourhood stood for. I hope to have proved in my previous writings on the Ahl-i Ḥaqq³ that this religion in its final form was born in the Gūrān-Awramān area. No less remarkable are the achievements of the Gūrān in the field of literature, for they developed a *κωμῆ* which as a means of poetical expression was cultivated even by the neighbours of the Gūrāns: it flourished at the court of the Kurdish valis of Ardalān (Senne), and it has recently been used for Christian propaganda.

From the earliest days of my Oriental studies the Gūrānī dialect appealed to my imagination as a key to the mysteries of the Ahl-i Ḥaqq religion. For many years I entertained affectionate relations with the adepts, who bestowed on me much confidence and kindness. In 1914 I visited the heart of the beautiful Gūrān country, where the sanctuaries of the Ahl-i Ḥaqq lie hidden among wooded gorges and gay streams gushing from the flanks of the Central Zagros.

I read a preliminary paper on the Gūrān at the Centenary convention organized by the Société Asiatique in 1922. In 1927 I summed up my materials in a lengthy essay which has remained unpublished; for in the meantime Marquart treated some of the problems concerning the Zāzā, and Dr. Hadank edited in 1930 the Gūrānī texts collected by my late friend O. Mann, and added to them an Introduction in which he put together the facts culled from

¹ Locally known as Bājōrān. They are apparently Ahl-i Ḥaqq. Father Anastase, *al-Mashriq*, 1902, pp. 577-582, calls them "Allahi" and describes some of their customs. The valley of Khosar is a centre of heterodoxy: see Minorsky, "Shabak," in *EI*.

² See now Mann-Hadank, *Mundarten der Gūrān*, 1930, pp. 17-43, and *Mundarten der Zāzā*, 1932, pp. 6-7, and the accompanying maps of Hadank.

³ Summed up in the Supplement to *EI*.

Ek 1.17. Frye, Eski İran Tarihi, Orijinal Metinler

Median dialects which were absorbed or supplanted by Kurdish dialects may be considered as represented today by Zaza and Gorani, both of which, however, were heavily Kurdicized. The process of Kurdicization of both the Gorani speakers (now living in the mountains north of the Kermanshah–Hamadan road) and of the Lakks (south of the road) must have slowly proceeded throughout the Islamic period.¹⁰ The Zaza speakers in Anatolia also have a tongue different from Kurmanji and Sorani, even though one cannot thereby connect closely Zaza with Gorani. The native designation of the Zaza language as Dimli has been interpreted as coming from Dailami, a Caspian dialect spoken by the Dailamis, who expanded from the Elburz mountains to the upper Zagros mountains, in the eleventh century.¹¹ Whether this is true or not, the great difficulty in separating various Iranian dialects and languages from each other in the general area of Kurdistan is obvious, since many strata and overlays have occurred because of migrations or forced settlement of groups from elsewhere. Just as in the Hindukush mountains of the east, so here too we find an ethnographic and linguistic museum of various peoples, again both refuge areas.

In Kurdistan, as in Luristan, it is hardly possible to draw ancient conclusions from the present distribution of dialects or religious sects, except to note that geography also here plays an important role in determining where different peoples live and lived. The land dictates either agriculture in the valleys or pastoralism on the slopes of the mountains, and it is possible that the extensive spread of pastoralism is the result of the spread of Iranian-speaking tribesmen into those areas. Of course, we have no written or archaeological evidence for this supposition, but the Iranicization of the northern Zagros range may well have proceeded from occupation of pastoral meadows to the settled agricultural land.¹² Obviously the process of Iranicization took time, but the lack of any apparent ethnic or linguistic unity in ancient northwestern Iran, not to speak of a political empire, probably aided the spread of Iranian speech. Together with several presumed confederations of tribes, the Iranian dialects seem to have presented a greater unity among the invaders than was found among the aborigines. All indications from Assyrian sources, which tell of Assyrian forays upon the Iranian plateau from the beginning of the first millennium B.C., reveal a diverse linguistic, cultural and presumably ethnic, mosaic among the aboriginal population here. Also we may further presume that the Iranian dialects were spread over relatively large expanses of territory and were insofar mutually intelligible that one might conclude that Iranian easily became a kind of *lingua franca* not only for Iranian pastoralists, but also for the settled people on the plateau with whom the Iranians came in contact. As mentioned above, we may further infer that the Kurds are still in the process of expansion from the highlands into lowland villages of the plain of Urmia and elsewhere, whereas the Zaza and Goran are remnants of a settled

THE ORIGINS OF KURDISH

By D. N. MACKENZIE

IN a paper presented at the 20th International Congress of Orientalists, in Brussels, 1938, Professor V. Minorsky¹ reviewed all the available historical evidence, and some linguistic, relevant to the origins of the Kurdish people. The subject is germane to the present study, for if the origins of the Kurds were known with any certainty the history of their language might be easier to follow.

It may be as well first to dispose of some of the more far-fetched theories in this connexion, for despite Professor Minorsky's paper many of them live on. A number were listed by the late Basile Nikitine in the first chapter of his comprehensive study on the Kurds.² Xenophon's *Καρδοῦχοι* have always been the favourite choice of those seeking the progenitors of the Kurds,³ but we find attempts to link them with the *Xalde* of Urartu, the *Sagarti*, or *Zikirtu*, and even the *Guti* peoples, always on the strength of 'une consonance plus ou moins évidente avec le nom actuel de ce peuple'. *Xaldi*, happily, has been removed from the field, as it is known to be the name of a god and not a nation.⁴ The other connexions all seem to suffer from inherent impossibility.

In fact the only evident references to the Kurds in the classical authors before our era would seem to be those of Polybius, Livy, and Strabo to the *Κύρτιοι*, or *Cyrtii*,⁵ respectively. The two historians mention them only as contingents of slingers in the armies of Media and Asia Minor, while Strabo, more explicitly, names them as wild mountaineers

DAVID N. MACKENZIE

NOTES ON SOUTHERN ZAZA (DIMILÎ)

It is now 85 years since Oskar Mann collected his Zaza material, from several points in the Zaza-speaking areas of Asia Minor, and nearly 60 years since it was published, in a much inflated edition, by Karl Hadank.¹ For the next half a century nothing new about the language was heard. Then, in 1983, the *Institut kurde* in Paris began to publish a journal called *Hêvî* 'Hope' in Northern Kurdish (*Kirmancî*) and Central Kurdish (*Sorani*), with a section in Zaza, or *Dimilî*. At about the same time a young American, Terry Lynn Todd, began to study the language among *Gastarbeiter* in West Germany. His Michigan doctoral thesis of 1985, *A grammar of Dimilî*,² then became the first important publication on the subject in more than 50 years. Todd's study is in fact only of one dialect (or indeed idiolect) of *Dimilî*, from Siverek (Sêwrek) in the south-west region, but fortunately it is almost the same dialect as that which is best recorded in Mann's material, thus enabling us to some extent to see how it has developed in this century.

In the last decade there has been a gradual increase in the number of publications in *Dimilî* in Western Europe, all of which would be of interest, though I am sure that several have escaped my notice. There is no doubt, however, that *Dimilî* is on its way to becoming a literary language. Two considerable (but politically rival) publications, both appearing in Sweden, have appeared recently. The most solid is a book of over 200 pages published in Uppsala three years ago in 1988, and containing a collection of folk-tales, also in the Siverek dialect. The collector and compiler writes under the pen-name *Koyo Berz* 'High mountain'. He calls his book *Na xumxum a ...*,³ after one of the longest tales in it, which means roughly 'This is only the small stuff ...' — perhaps an indication that there is more to come. The importance of this book alone is immediately obvious. Compared with the 3700 or so words in

¹ Oskar MANN: *Mundarten der Zâzâ, hauptsächlich aus Siwerek und Kor*. Bearbeitet von Karl HADANK (Kurdisch-Persische Forschungen. Abt. III, Bd. IV). Berlin 1932. Siverek examples cited by sentence number (pp. 173-182) or by text number and paragraph (pp. 195-210).

² Terry Lynn TODD: *A grammar of Dimilî (also known as Zaza)*. Ph.D. University of Michigan, 1985. Hereafter cited by page, or texts by number and paragraph.

³ KOYO BERZ, arêkerdox: *Na xumxum a ...* Weşanên Jina Nû 13. Uppsala 1988. Cited as "Siv."

Ek 1.19. Jacques Maurais, Zazacann Ses Sistemi, Orijinal Metinler

Introduction

Zaza (called Dimli by its speakers) is an Iranian language, close to Gurānī, spoken in Turkey, in the area between the Tigris and Euphrates rivers, by about half a million people. It was formerly held to be a dialect of Kurdish but nowadays linguists classify it as a north-western dialect of Iranian (Henning 1954:158). It is certain that Zaza has been carried out to Turkey by migration, perhaps from a country called Dailam, in the mountainous area on the South shore of the Caspian Sea (Henning 1954:174; cf. also Markwart, Ungarische Bibliothek XIII (1927), 78, quoted by Minorsky 1929:176, according to whom Zaza would be the descendant of the ancient language spoken in Azerbaidjan).

Zaza is now surrounded by Kurdish; during its history, it has borrowed heavily from other languages, Greek, Armenian, Turkish and Arabic, though it is often difficult to recognize loan-words (Hadank 1932: 31-39).

Only a few studies have been devoted to Zaza : a book published in Russian in 1858 by P. Lerch; F. Müller, Zaza - Dialekt der Kundersprachen, Vienna 1864, tried to prove that it was a dialect of Kurdish, an opinion which was subsequently refuted by the field work of Oskar Mann in 1906; after O. Mann's death, his material was published in 1932 by Karl Hadank. The only recent work on Zaza seems to be Kurdoev 1976, based on Lerch 1858 and Hadank 1932.

The present sketch of Zaza phonology is based on recordings of Mr. Rıdvan Tigrek, from the town of Siverek (administratively depending on the city of Urfa, Turkey). This town is inhabited by about 36000 people, most of which speak Zaza, though there are also some Arabic and Kurdish-speakers. Mr. Tigrek's parents were not born in Siverek but in a smaller town and, for this reason, the language of their children is judged archaic even by visitors from the country : they would say that in their villages and hamlets, only people over 80 years old would use many words which are everyday usage in the Tigrek family. Otherwise, the Zaza language in Siverek is very mixed with Turkish words and, apparently, people will automatically switch to Turkish when discussing such subjects as politics.

Ek 1.20. Terry Lynn Todd, Ayrıca Zazaca Olarak Bilinen Dimili Dilbilgisi adlı çalışmada geçen İngilizce önsöz ve orijinal Zazaca metinler.

“Dimili is an Iranian language, part of the Indo-Iranian subgroup of Indo-European. It is spoken in central eastern Turkey by perhaps as many as one million people. The Turks and Kirmanji Kurdish speakers around them call the language Zaza which has pejorative connotations (Mann-Hadank, 1932:1). The most important analysis of the language is based on fieldwork done in the first few years of this century by Otto Mann whose notes were edited and published posthumously by Karl Hadank (Mann-Hadank, 1932).

Prior to Hadank, Peter Lerch (1857:49-87) had published some forty pages of Dimili texts along with some Kirmanji texts but no grammar was attempted and his translations are not believed to be accurate. A few years later Friedrich Müller attempted an analysis of Dimili based on Lerch’s texts but achieved little more than a comparison of some Dimili words with cognates, mostly in New Persian. In 1862 W. Strecker and O. Blau published less than 100 words reportedly from the vicinity of Quziljan in the mountainous Dersim area of central eastern Turkey. Blau concluded that it was a dialect very similar to the one which Lerch had recorded. Albert von Le Coq (1903) published two volumes of texts from the Cermuk/Kosa area near Siverek, Turkey, volumes which unfortunately were not available for the present research. Again no grammatical sketch was attempted.

Mann’s fieldwork and Hadank’s careful analysis of Mann’s notes have long been recognized as extremely valuable and scholarly works. Of particular significance are the historical, cultural, and folkloristic contributions, the detailed comparisons of vocabulary with other Iranian and non-Iranian languages and the treatment of syntax which far surpassed that of most grammars of that era. Their work was also remarkable for the careful separation of various dialects of Dimili; the greatest description was of the dialect spoken in Siverek accompanied by 35 pages of texts, individual sentences and their translations. But a contrastive sketch of the dialect of Kor was included as well as 10 pages of vocabulary of the Bijaq dialect, 25 pages of analysis and vocabulary of the Chabakhchur (Bingöl) dialect and 16 pages of analysis, vocabulary and texts of the Kighi dialect.

To the credit of Mann and Hadank, the present research confirms that their work is remarkably trust-worthy and insightful. Their research attests virtually all of the forms found in the present corpus plus a few which do not occur in the present corpus. Their interpretation of those forms is occasionally inadequate but that is primarily due to the linguistic time period in which the description was done.

Their research was done early in the development of modern linguistics and since that time linguistic research in the Dimili speaking area has not been encouraged. Our experience with grammars written in that era has made us cautious about taking them as accurate and definitive. Wherever possible modern linguists have sought to do new fieldwork to substantiate the older grammars, to extend our understanding of the languages described and to describe them in terms that reflect more recent insights into linguistics in general.

For Dimili that effort has been hindered by the fact that their area has been under martial law almost continuously since the 1920's and serious linguistic research has not been permitted (MacKenzie, 1960: xvii). Windfuhr (1976) compiled from Mann-Hadank the more important details that can be drawn from that work and sketched a Mini-Grammar of Zaza that consists of a brief historical survey of the scholarship and a sixteen page structuralist abstract. The mini-grammar unfortunately remains unpublished but it was graciously made available for this research.

Mann concluded (Mann-Hadank, 1932:19) that Dimili is not a Kurdish dialect and Hadank concluded (1932:4) that the name Dimili is most likely a metathesis of Daylemi, i.e. the language reflects that of the Daylamites who came from an area called Daylam on the south coast of the Caspian and who were often distinguished from the Kurds in medieval references. Dimili speakers today consider themselves to be Kurds and resent scholarly conclusions which indicate that their language is not Kurdish. Speakers of Dimili are Kurds psychologically, socially, culturally, economically, and politically. It is quite possible, especially since the term Kurd has always been ill-defined (MacKenzie, 1961b:69), that speakers of Dimili should be identified as Kurds today.

The language, however, is distinct from Kurdish dialects. MacKenzie (1961 b) attempted to define Kurdish by citing elements that were common to all Kurdish

dialects that distinguished them from other Iranian dialects. Referring to the fact that historic /-m/ <-**m**> and /-xm/ <-**xm**> have become /-v/ or /-w/ in Kurdish and the retention of /t-/ <**ç**-> in the stem of the verb ‘go’, he says, “In short, apart from this /t-/ <**ç**-> and the treatment of /-m/ <-**m**> and /-xm/ <-**xm**>, I can find no feature which is both common to all the dialects of Kurdish and unmatched outside them.”(1961 b:72) Those features are not shared by Dimili. Tedesco (1921:199) based on Lerch’s texts classified Dimili as a central dialect. Kurdish he classified as north-western (1921:198). See also Windfuhr’s comments (Azami and Windfuhr, 1972:13) and distribution maps (Azami and Windfuhr, 1972:198-99) regarding the development of /*fr-/ into /hr-/ and the present indicative based on the old present participle in /-nd/ which Dimili shares with other dialects.

The research for the present study was conducted between 1983 and 1985 in the Federal Republic of Germany. It describes the speech of a man in his early twenties who comes from a village approximately 45 kilometers north of Siverek. This young man will be referred to as “A” for the purposes of his privacy and security. Among his immediate kin are leading figures in the Qirwar tribe.

Though contact was established with some 20 speakers of Dimili, and something was learned from each of them, the description is limited to the speech of “A” for the following reasons. 1. He was acknowledged by all of his fellows as being the best Dimili speaker among them. 2. He was friendly and had plenty of time on his hands. 3. As the study progressed it became clear that no two speakers spoke Dimili exactly the same since they represented as many different villages as there were speaker.

4. As the study progressed it became apparent that he used markedly fewer Turkish loan words than most of his fellows and stubbornly clung to irregularities even when peers pressured him to go along with regularities of other sub-dialects.

It is probably to the last point above that we should ascribe A’s prestige among his fellows as the best speaker and not to eloquence or outspokenness. In fact, A is rather shy and, especially with a tape recorder in front of him, rarely utters a monologue of more than a minute or two. In the beginning I attributed his reluctance in front of the microphone to concern for his personal security, he having come from a place where his own language is under attack and not being entirely

sure of the foreigner's motives. Late in the study, however, A was still very cautious with the tape recorder and expressed concern that he would say something "wrong" and the recorder would document his error. This attitude is not unusual among Kurds and is traceable to their awareness of their own educational shortcomings. When confronted with dialectal and idiolectal differences in their speech they do not have a textbook answer to who is right and who is wrong. Thus "right" and "wrong" is usually decided by the personal prestige of the various speakers involved.

The initial contact language was Kirmanji Kurdish which most Dimili speakers know to some degree. After three weeks, however, all elicitation was monolingual in Dimili. The corpus consists of some 350 pages of materials transcribed directly by the researcher and approximately ten hours of tape recorded materials.

Within this work reference is occasionally made to contrasts between A's speech and that of some of his closer friends whose shopping town back home is Cermik. The actual villages in some cases are less than ten kilometers from A's village but the topography and sociology of the region is such that people from A's village "belong" to Siverek and the others to Cermik. See map below.

Frequent reference is made to the Mann-Hadank grammar (Mann-Hadank, 1932) since this is the first opportunity to verify or falsify that early description. The present research confirms their findings unless specifically noted otherwise.

Chapter One is a systematic analysis of the phonology of Dimili. Chapter Two presents word structure and inflection. In Chapter Three phrase, clause and sentence structure are discussed. Three appendices provide illustrative verb data, Dimili texts with English translation, and a Dimili – English glossary.

Bê Ma Pê Weyerê!

1. Jew Tırku ew jew Dımılı pya _ınê sūk, sūk cı ra bol dûri bena. Dımılı Tırki rê vano, “Bê ma pê weyerê.” Tırk vano, “Ma sêni pê weyerê?” Vano, “Sa’hata ma çınıya.” Vano, “Ma nêzanê, panj deqey ez to weyeran, panj deqey tı mı weyerê. Ma dı sa’hat çınıya”. Dımılı vano, “Ma jew tırkiyê vajê, dêrê vajê, tırkiyê dêrê vajê.” Dımılı Tırki rê va, “Tı bê mı nıı.”

2. Tırk nı_eno cı, dêra cı rew qedyena. “Seviyorum meviyorum,” rew qedyena. Dımılı nı_eno cı, vano, “Lêlêlê way, lêlêlê way.” Bol berey ramena. Tırk vano, “Dêra to hona bola?” O vano, “Hona bola. Na lêlêya, hewna loloyo dima.”

Qırıncle

Jew Dımılı rojê _ino sūkê. ino firrûn vera ravêreno, winyeno nan germo. Vano, “Ez nanênda gêrm biyeran.” Geno. ino ca o kı go_t ro_eno; ê cay vera ravêreno, ‘tayn go_t geno. Keno nani myan, sūkra vjêno, _ino dewı. ino ini sero, ro_eno, vano, “Ez xurê nan bûran.” Nan weno ini sero, go_tê cı nani myanra kewno, kewno aw myan. No destê xu beno pırro, beno pırro qırıncle kewno a dest. Keno nani myan, qırıncle vano, “Çızvız, çızvız.” O vano, “Ez çızvız nêzanan, mı parey xu cırê dayo.”

Kırtleme

Jew Dımılı jew meymanê cı _ino, _ino kêy cı. O cırê çay virazeno, ano cı ver. Dewa cı sūk ra bol dûri bena, _ekerê cı ‘tayn beno. No xu het vano, “Ma _an dı zi wenê, ma _ewra zi fina wenê.” Meymanê cı zi jew qultê çay _imeno, jew _eker weno. Wêrê kêyi damı_ nêveno. Vano, “_eker do bıqediyo, _ewrayrê nêmano.” Meymanirê vano, “Tı çı wını kenê?” O vano, “No kırtlemeyo.” O vano, “No kırtleme niyo, no zırtlemeyo.”

Mıfti ew Qadi

[Na mesel ra_ta; zûr niya. Namey dew zi ‘Bav’o.]

1. Dewda Bavi dı jew mıfti ew jew qadi beno. _nan bol zûri kerdê. _nan vatê: “Ma se kı vanê se zey maya bikerê.” Milletı winyena, nêyê ze kı vanê wını niyo. Nê vanê, “ewra ya_ır do bıvaro.” Beno _ewra ya_ır nêvareno. Millet kes go_ inan nênano. Ê winyenê milletı myan dı, cırê rı nêmendo. Ê xu bı xu pêra vanê, “May se

kı vanê se milleta go ma nênanana.” Bol _ino ‘tayn _ino milleti ninan dewra kena tever.

2. Nê _inê Soyregî. Nê winyenê Soyreg dî; kesi nêsilasnenê ew karê barê çiniyo. Nê vanê, “Ma se kerê?” Jew kalê inanrê vano, “Adna dî kar esto.” Ê vanê, “Ma _irê,” ew _inê.

3. inê Adna. Bol _ino ‘tayn _ino welat kewno ninan viri. Nê xu bî xu pêra vanê, “Ma sêni ew çirriya _irê welat?” Qadi mifti rê vano, “Say sûri Kurdistan dî çiniyê. Bê ma barê say biyerê ew _irê.” Mifti vano, “Beno. No aqîlê to kewt mî sera.” Nê peydî yenê.

4. Yenê dew, nê milletrê vanê, “Ma ‘af kerê. Ma fina zûri nêkenê.” Millet vana, “Beno.” Nê vanê no qor ma se kı vajê se, Ella zey maya keno. Milletî vana, “Beno, _ima no qor zûri bikerê se, ma do _ima keke kerê.” Nê vanê, “Nê, nê, ma no qor zûri nêkenê.” Millet rê vanê, “Em_o _an dî pêro bêrê pê ser. Ma do veyndê Ellay, Ella do zey maya bikero.”

5. Beno _an millet arêvyena pê ser. Cema’t ode dî ro_eno. Qadi qısey keno, mifti qısey keno. Hergjew çiyê vano. Ê verêcoy jew merdimê vinenê, perey danê cî, vanê, “Ma wexta kı millet rê qısey kenê se, tî_o bani ser.” O vano, “Wa vo.”

6. Nê qısey kenê, veyndanê Ellay, millet rê vanê, “Jû deqa çımanê xu biyerê.” Mifti vano, “ımayê çıçı wazenê Ellay ra?” Qadi pêta qirreno, vano, “May say wazenê, say sûri wazenê Ellay ra.” Ew o merdimî kı inan tembê kerd vî, o lojın ra sayê kı inan ardi bi se, inan lojın ra veradano cêr. Ê millet rê vanê, “Çımanê xu akerê.” Millet çımanê xu akena kı çı akero, ode biyo pırrê say ew say sûr î. Millet wexta inan ‘af kena.

Nemrut

1. Nemruti da’hway Ellay kerdê. Vatê, “Ez Ellayan.” Nemruti va, “Ella çiniyo.” Va, “Ella esto se, ezan _iran ey bı_k_an.” Nemrut nı_eno î’storda xu, _em_êrê xu girêdano, millet rê vano, “Ella esto se, ezan _iran ey bı_k_an.”

2. Nemrut î’storda xurê vano, “A dyar kew!” Wexta kı î’storda xurê vano, “A dyar kew,” se, lıngê î’storda ciyê verini benê kılmi, lıngê peyini benê dergi. Ella zey ciya keno. No _ino azmi, _em_êrê xu _aneno. Winyeno _em_êrê cî bî guniya.

1. Yeno cêr, millet rê vano, “Mı Ella k1t.” Milletı vana, “Tiyê zûri kenê.” O _em_êrê xu musneno milletı, vano, “Ez zûri nêkenan. Ez zûri kenan se, bewniyê, _em_êrê mı gunino.” Millet wınyena k1 ra ta, _em_êrê c1 biyo guniya.

Zalim

1. Wextê jew zalimê beno, Ellay nêsilaseno. O merdım beno nêwe. Wext zımıstan beno, ya_ır zi vareno. O merdım xızmkarandê xurê vano, “Zerriya mına _ına masey. ırê mirê masey biyarê.” Nê xızmkarê c1 _a_ benê k1, no çiledê zımıstani dı axadê xurê masey kotira peyda bıkerê.

2. Ê vıjyenê tever k1 ‘hew_ biyo pırrê aw. Wınyenê k1 maseyêno a aw myan dı. Nê me`ht manenê. Nê masi genê ew benê cor.

3. K1ta bin dı feqarey a dew pêro rayda Ellay sero i. Nê xu het vanê k1, “Mayê herwext nımazê xu kenê ew tim kêyandê ma dı ‘teva çınıyo. Ew no merdımı zalım nımaz nêkeno, zerriya c1 _i_ masey, Ellay maseyê c1 ard ‘hew_.”

4. Nê dewiji _ınê pêxemberdê ê zamani rê, na mesel vanê. Pêxember Ellay ra pers keno, vano, “Nê dewiji herwext torê duway kenê, nê tim vey_an i. O zalım to nêsilaseno, zerriya ey _i_ mase, to mase ard ‘hew_dê c1.” Ella vano, “O merdım tek jew masey c1 mı het mend v1, mı o da c1. ‘Heqê c1 mı sero nêmend. ‘Heqê ê feqıran mı sero hewna esto.”

Lû ew Zerejiya

Lû rojê gema bol vey_an bena. Bol geyrena, ‘teva nêvinena. ina cay, wınyena zerejê vıjyay ‘sıyer ser oyo waneno. Vana, “Bıra zerej,” vana, “Tı vıjyay ‘sıyer ser, tıyê wanenê,” vana. “Rojo dano to çıman ro, çımê to tewenê.” Vana, “Çımanê xu biye buwanê da we_o.” O çımanê xu geno, lû zereji tepê_ena. Zerej vano, “Way lû, fekê xu akı.” A fekê xu akena, zerej perreno.

Şamiki Tı Wextak Kenê Newke Ronêse

1. Tı _amiki newke ronanê se, hewna wextak newke ronanê se tı ‘hefte dı, finê dı finı aw kenê c1. Bol gêrm beno se, tı dı rojan myan ra finê aw kenê c1. Bol gêrm nêveno se tı ‘hefte dı finê aw kenê c1. Yanê tı wınyenê ‘erdê c1. Tı wınyenê ‘herrda c1. ‘Herra c1 biya w1k se, aya aw wazena se, tı aw kenê c1. Bol nê, yanê bol ‘tayn. Tı bol aw c1 dê se, bol aw zi rınd niya.

2. Yanê tı wextak aw danê cı, zek tı aw danê qeçeki se, tı vanê, “Pizey cı nêzewew.” Qeçek nêzano; tı aw danê cı se, bol weno se, pizey cı teweno, maseno. amık zi wıniya. Bol cı nêdê yanê zey qeçeki tı do ‘tayn aw cı dê.

3. Wextak hewna vıl nêkewta se, bena gırdı, ê gılê ciyê kı tiki benê, tı inan bol ‘tayn sera cıkenê ... tenekê. Ê kı ko_andê ciyo benê yanı çewt benê, tı inan pêro cı ra cıkenê.

4. Wextak bi gırdı se, kewna vılı se, tı aw bol ‘tayn danê cı. Dı ‘heftey ra finê. Yanê tı wınyenê gorey ‘herrda cı, yanê ‘tayn. Wextak werdi bena, ‘herra cı bol bena wı_k tı ‘heftey, dı ‘hefte dı finê aw danê cı. Bi gırdı se, yanê wextak kena kı _amıki biyero se, vındı wa bol tey_anı vo. Bi bol tey_an se, tı wexta aw danê cı a da bena rındı.

5. Tım tey_an vo se, rew _amıki gena. Tı bol aw cı dê se wexta o kı kewna vılı bol bena gırdı. Bena gırdı, zey _amkandê toya. amıki nêyena. Wexta gılê cı boli benê. Torê _amıki lazımi, to va; torê gılı lazımi niyê.

Arwêi

Arwêi rojê yenê pê ser, vanê, “Ma bol tersnoki. Ma ‘hemeçi ra tersenê.” Vanê, “Hadırê ma _ırê xu çekerê Ro.” Nê yenê pê ser, vanê, “Wa vo. Ma _ırê.” Nê _ınê Roy ver, wınyenê. Kesey xu verê inan çekenê Ro. Nê vanê, “Ê kı mara tersenê zi hewna estê! Hadırê ma peydi ageyrê,” ew ageyrenê.

Mar Perrayı

1. Ma het veri mari merdımı perrayê se, veri doxtori çınê vi, merdımê zanayêy vi. Mar wexte kı newke pıperray merdımı se, inan o a_uy cı antê. _nan zanay sêni beno. _nan _ıt kerdê xu fek ew o a_u antê.

2. Dewra dûri biyay se, panj sa’hati ravêrdê se, o a_u gan ra biyê vıla. Wexta o a_u bantê zi se, tey kar nêkerdê.

3. Kalıkê mı zi zanay. Mar dewda ma dı kê perrayê se, amey kalıkdê mı het. Kalıkê mı _iyê o a_u antê.

4. Jewna merdım bı, ey daha zanay. No rojê gema beno. Mar perreno jeweri cı het. No wınyeno, _ıt çınıyo. No vano, “Ez se keran?” No vano, “Ez herûnda _iti dı aw xu fek keran,” ew keno.

5. No a_uy anceno ba'hdo go_tê dindanandê ey pêro rıyeno. Yanê a_u bê_it niyanceno. Dari a_uy _ito. Nika nê, veri! Nika doxtori estê.

Şıt

1. Ez werdi viyan se, dewda ma dı jew lajeki a_u werd. Sa werdı bi a_u pa vı, pizey cı teway. Mı viri yeno kı millet _it daya cı. Ey _it _ımitê se fina veritê se, _itê cı biyê zey mastiya. Mı vatê, “No sêni wını beno?” Ba'hdo pizey cı biyê we_.

2. Yanê, sifte bol biya zey mastiya. _nan tim da cı, tim ey verit; Ba'hdo _it bı doxrı yanê _it nêviyê zey mastiya; ‘tayn biyê zey mastiya. Wexta da inan va, “Beso da. ‘Teva nêveno. Nêmireno.”

Miriçık

1. Rojê ‘tayn ‘seydwani _inê ‘seyd. Bol geyrenê ‘tayn geyrenê, _inê cayêndo dûri. Wınyenê gemênda bêkesa. Wınyenê ne merdımı ne zi ‘teyr û tûr, ‘teva çiniyo.

2. Wınyenê jû miriçıkı vıjyaya darênda wı_kı ser; aya wanena. Nê xu bı xu pê ra vanê, “Bêrê ma na miriçkerı tepê_ê,” ew nê a miriçkerı tepê_enê. Benê kêye; cırê qefesê vırazenê ew kenê qefes.

3. Nê qut danê miriçkerı; miriçıkı nêwena. Nê çıçi kı danê cı a nêwena ew nêwanena. Cıra veng nêvijeno. Nê wınyenê a do bımro. Nê vanê, “Ma nay berê fina cadê cı dı veradê.”

4. Nê benê ewja, veradanê. Miriçıkı perrena, _ına darda wı_kı sero. A nı_ena ew wanena. Kêfê miriçkerı beno we_.

5. Ayra vanê: “Miriçıkı rê qefeso altûni vıra_to, miriçkerı qebul nêkerdo”. Tim vato welatê mı kes koti kı Ellay bîdêyo se, kesi rê ewja we_o.

Nan Sêni Pewjenê

1. Ma hetı ardi <5> kenê jew legenê, aw de kenê dı, ew pey desta têvdanê. Tenekê ardan awa xu ant se alawenê. Alawenê beno mir. ‘Tayn bol alawenê û pêra niyaviyo. ‘Tayn alawê se, nanê cı rınd nêveno; pêro avyeno. Bol alawê se û beno zey lastikiya pê verra nêdano.

2. Mir alawit se, pey adırgan dı adır wekenê. ‘Tewq nani adırgani ser ew nan pewjenê. Ê miri gud gud cıra cıkenê. Weyna sero pey tira nanê akenê. Sıfte werdi bena, ba’hdı bena gırdı.

3. Nanê çekenê ‘tewq ser. Nan kıştênda cı peyê se, dimdanê kışta binı pey iyya. iyya nanê dimdanê, dimdanê o ko_e no ko_e. Nan pey iyya sera hewardanê, jûna çekenê ser.

Şıma Nan Wenê, Nêwenê

Ma het nêvanê, ‘Tı veyanê, veyan niyê?’ Meymanê cı biro se, nan cırê anê. Anê cı ver çendok werd. Dewda mara nezdi jû dewê bi, ma sûk ra amêyê se ma iyê a dew. Jew keye ceniyeında cı bi. Ay vatê, ‘ıma nan wenê, nêwenê?’ Ma vatê, ‘Ma nêwenê.’ Ma ermayay, ma vatê, ‘Ma nêwenê.’ Mara mı zi va, ‘ıma inê ewja se, vajê, ‘Ez nan wenan,’ ‘ vatê. A fina torê nêvana, ‘Tı nan wenê, nêwenê?’

Hewn dı

Mı hewn dı tı di, tı wını cayno amê. No çına tora nêvı, çına o da we_ tora. To erdi_a xu ta_t vi. To va, ‘Hallo,’ ez wınya tora. Mı tı nêsilasnay. Ez zi huway, va, ‘Teri erdi_a xu ta_ta.’ Va, ‘Ayra torê telefon bıkeran, ‘ To ta_ta, nêta_ta?’ ‘ Fına va, ‘Hewno. Ra_t niyo.’

Xerxız

1. Jew xerxızê bı dewda ma dı. Bol xerxızey kerdê. Hergew xerxızey nêkerdê se, hewnê cı niyameyê. ewê cema’t yeno pê ser. O xerxız zi ewja beno. Cema’t eyra pers keno, vano, ‘Tı çıçirê xerxızey kenê?’ Hergjew qısey keno.

2. Apê mı zi eyrê vano, ‘Em_o xerxızey mekı,’ vano, ‘Ez bızê danan to. Me_o, xerxızey mekı.’ Vano, ‘Nê,’ vano, ‘bıza to tı bıdê mı, mırê go_tê cı irın niyo; go_tê cı mırê ta’lo. Ez bitrawan se, mırê go_tê cı irın beno.’

Merdımo Har

1. Jew merdımê welatê ma dı bol har beno ew bol cesûr beno. No vano, “ew ez rakewan se,” vano, “mırıçık çıwi bıkeroy se,” vano, “ez ‘hasyenan xu.”
2. Jewna bı, bol xerxızey kerdê. No zi vano, “Ezan ew biran tıvingera to tora bıtrawan.” O vano, “Tı birê se, tı nê.enê tıvingera mı mira bıtrawê.” Vano, “Mı nê.a se, wa torê qetlê mı ‘helal vo.” O vano, “Wa vo.”
3. No zi hirê mengi maneno. O xu vira keno, nêzano odo biro. Tım ey paweno ba’hdê hirê mengan. O zi bol berey ino ba’hdê hirê mengana.
4. No ino, eyu ew cenêrda ciya ew rakewtê. A mi zi asayê, ‘tayn ro no zi. No ino destê cenêrda cı tepê.eno. Ey tım vera wını keno cı. O tım vano, ceniya ciya. Ceniya cı zi vana, merdey ciyo.
5. Beno tıvinger ro. Tıving zi inan xu ortede ronaya. Beno tıvinger ro. Tıvinger geno; ew ino. Ba’hdo eyrê weseyneno, vano, “Tıvinga toya tya! Bê, beri!”

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Yılmaz KANAT
Doğum Yeri	SOLHAN/BİNGÖL
Doğum Tarihi	08.07.1982

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	İÖLP
Bölüm	İngilizce Öğretmenliği

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (87) ÜDS () TOEFL () EILTS ()

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Orhangazi Ortaokulu
Görevi/Pozisyonu	İngilizce Öğretmeni
Tecrübe Süresi	9

KATILDIĞI

Kurslar	Hizmetiçi Eğitim Kursları
Projeler	E-twinning

İLETİŞİM

Adres	Gürselpaşa Mah. 75062 Sok. No.4 Seyhan/ADANA
E-mail	yilmazkanat@hotmail.com